

2
MONOGRAFIJE CPA

GRAD SMLEDNIK

RAZISKAVE 2011–2012

UREDIL / EDITED BY
BENJAMIN ŠTULAR

Ruine. Flödnig
2013. 290

Stm. flödnig

Monografije CPA 2
Grad Smlednik. Raziskave 2011–2012

izdajatelj / issued by

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije
Metelkova 6, SI-1000 Ljubljana
<http://www.zvkds.si>

uredniški odbor / editorial board

Barbara Nadbath, glavna urednica / editor in chief
Tadeja Mulh, odgovorna urednica / associate editor
Maja Jerala, tehnična urednica / technical editor
Bojan Djurić, član / member
Matija Črešnar, član / member
Špela Karo, članica / member

recenzenti / reviewed by

Katarina K. Predovnik, Tomaž Nabergoj,
Sneža Tecco-Hvala (prazgodovina),
Aleksander Horvat (geologija)

prevod / translation

Meta Osredkar

lektoriranje / proof-reading

Urška Kosec (slovenščina / Slovenian)
Sunčan P. Stone (angleščina / English)

grafika na naslovnici / front cover graphics by: Ladislav Benesch, Razvaline gradu Smlednik, 1890, lavrirana perorisba s tušem, Narodni muzej Slovenije, inv. št. R-352 (foto: Tomaž Lauko)

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

904(497.4Smlednik)
728.81(497.4Smlednik):902

ŠTULAR, Benjamin

Grad Smlednik : raziskave 2011-2012 / uredil, edited by
[avtor] Benjamin Štular ; [soavtorji, coauthors Maja Gutman ...
[et al.] ; risbe Larisa Skalerič, Dragica Knific Lunder]. - Lju-
bljana : Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2013.
- (Monografije CPA ; 2)

ISBN 978-961-6902-57-1
1. Gl. stv. nasl.
269967360

risbe / drawings by

Larisa Skalerič, Dragica Knific Lunder

oblikovanje / designed by

Nives Spudić

prelom / typeset by

Sergej Pukšič

tisk / printed by

Tiskarna Pleško, d. o. o.

naklada / print run

400

Vse edicije zbirke Monografije CPA so brezplačne. /
All copies of CPA Monograph series are free of
charge.

© 2013 Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije
Vse pravice pridržane. / All rights reserved.

izid knjige so podprli / published with the support of

Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije,
Znanstvenoraziskovalni center SAZU (Inštitut za
arheologijo) in Občina Medvode

2
MONOGRAFIJE CPA

GRAD SMLEDNIK

RAZISKAVE 2011–2012

UREDIL / EDITED BY
BENJAMIN ŠTULAR

LJUBLJANA 2013

Vsebina

7	Predgovor (Andrej Gaspari)
11	1 Uvod (Benjamin Štular)
13	2 Pregled raziskav po letu 1961 (Jernej Rihter)
19	3 Smlednik v prazgodovini (Petra Vojakovič)
19	3.1 Analiza gradiva
27	3.2 Interpretacija
29	4 Grad Smlednik v pisnih virih (Benjamin Štular)
39	5 Arheološki izvid izkopavanj v letih 2011 in 2012 (Rok Klasinc)
39	5.1 Geološka podlaga (faza 1)
41	5.2 Prazgodovina (faza 2)
41	5.3 Visoki srednji vek, gradnja stolpa (faza 3)
43	5.4 Pozni srednji vek 1, gradnja notranjega obzidja (faza 4)
44	5.5 Pozni srednji vek 2, popravila (faza 5)
44	5.6 Pozni srednji vek 3, dozidava prostorov znotraj grajskega oboda (faza 6)
48	5.7 Zgodnji novi vek (faza 7)
49	5.8 Polpreteklo obdobje (fazi 8 in 9)
50	5.9 Interpretacija
51	6 Drobni predmeti (Benjamin Štular)
51	6.1 Kovinski, koščeni in stekleni predmeti
51	Nakit in osebni predmeti
52	Okovi in ostali predmeti iz bakrovih zlitin
53	Orodje
54	Orožje in podkve
56	Koščeni in svinčeni predmeti
56	Steklo
57	Kovinske najdbe iz obdobji po opustitvi gradu
57	6.2 Knjižni okovi (Anja Vintar)
66	6.3 Lončenina
66	Namizno posodje
67	Pečnice
67	Lončenina iz obdobji po opustitvi gradu
68	Srednjeveška in zgodnjenovoveška lončenina
76	Tafonomija lončenine
78	6.4 Interpretacija

79	7. Živalski ostanki (Borut Toškan)
80	7.1 Faze 3–7
85	7.2 Diahrone spremembe
86	7.3 Nepopolni skelet domače mačke
89	7.4 Perutnina
91	8 Analiza oglja (Tjaša Tolar)
91	8.1 Uvod
91	8.2 Metode dela
92	8.3 Rezultati in diskusija
95	8.4 Zaključek
97	9 Analiza gradbenega materiala: naravoslovno ozadje (Tomaž Verbič in Maja Gutman)
97	9.1 Geološka zgradba Smlednika
97	9.2 Gradbena uporabnost kamnin iz okolice Starega gradu
97	9.3 Makroskopske lastnosti gradbenih materialov
100	9.4 Petrološka analiza vzorcev malt
105	9.5 Interpretacija petrološke analize
107	10. Stavbna analiza (Benjamin Štular)
107	10.1 Predhodne raziskave
111	10.2 Objekti izven grajskega jedra
114	10.3 Interpretacija stavbnega razvoja gradu
120	10.4 Unsern turn gen Flednik
125	11 Grad v prostoru (Benjamin Štular)
125	11.1 Mikrolokacija in gospostvo
129	11.2 Gradišče nad Zavrhom
135	12 Grad Smlednik (Benjamin Štular)
135	12.1 Grad Smlednik v srednjem veku: interpretacija
141	12.2 Stanje raziskav in pogled naprej
143	12.3 Epilog: nekega dne leta 1297 na gradu Smlednik
149	13 Literatura in viri (uredil Benjamin Štular)
159	14 Katalog in table (Benjamin Štular)
173	15 Priloge (Jernej Rihter, Benjamin Štular in Rok Klasinc)
173	15.1 Priloga 1: Arhiv enote kulturne dediščine (EŠD 5911)
191	15.2 Priloga 2: Opis stratigrafskih enot (SE) z izkopavanj 2011 in 2012
198	15.3 Priloga 3: Seznam avtorjev
199	16 Grad Smlednik (The castle of Smlednik) Research 2011–2012 (<i>Summaries</i>)

Predgovor

Grad Smlednik v zgodovinskih virih in arheološkem zapisu

Po eni od ožjih definicij gradu kot zgodovinskega, kulturnozgodovinskega in arhitekturnega fenomena, ki po besedah kastelologa Igorja Sapača ni zaznamoval samo srednjega in novega veka, ampak tudi naš pogled na ti obdobji, gre za *v osnovi srednjeveški utrjen stavbni kompleks na naravno ali umetno zavarovani lokaciji, ki ima funkcijo središča fevdalne zemljiške posesti in je prebivališče fevdalnega gospoda ali njegovega namestnika*.¹ V srednjem veku je grad prvenstveno pomenil vojaško-obrambno točko, ki je varovala, nadzorovala in obvladovala okolico, oznaka pa naj bi se razvila iz slovanske besede gôrd, ki pomeni ogrado, ograjen oz. obzidan kraj. Vsi nakazani pomeni so materializirani v arheološko-stavbnem zapisu gradu Smlednik, ene najpomembnejših kulturnih znamenitosti osrednjega dela Ljubljanske kotline, ki se jim s celovito predstavitvijo posveča tudi pričujoča publikacija.

Zgodovinar Vladimir Levec (1877–1904), avtor izčrpne študije *Schloss und Herrschaft Flödnik in Oberkrain*, ki je izšla v letih 1896 in 1897, je ključno primerjalno prednost 515 m visoke kope v grebenu, na kateri se nahajajo ostanki gradu, nadvse primerno povzel z oceno, da je le malo vzpetin podobne nadmorske višine, ki tako prepričajo z obsežnostjo razgleda po gorenjski pokrajini. V panorami, ki se odpira s tega enkratnega položaja in katerega daljne obzorje na južni strani le za kratek čas zakrije bližina šmarnogorskega masiva, je Levec naštel kar 149 cerkva.

Impozantno silhueto od daleč vidnih grajskih ruševin kot prostorske dominante širše okolice zaznamujejo ostanki stolpa, ki je bil še na prelomu 19. v 20. stoletje ohranjen do višine 18 m. Grad v stanju, kot ga upodablja manj znana od risb

1 Sapač 2012.

Ladislava Benescha (1845–1922), ki jo prinaša naslovnica te publikacije, je pritegnil tudi pozornost utemeljitelja nemško-avstrijske kastelologije Otta Piperja, ki je Smlednik označil za najvišji stolpast grad na Kranjskem;² debelina zidov in širina stranic stolpa namreč nakazujeta, da je imel nad kletnim pritličjem še tri ali štiri etaže in da bi lahko bil visok več kot 20 metrov. Kot enega najpomembnejših slovenskih gradov je Stari grad Smlednik skupščina občine Ljubljana Šiška konec leta 1989 na predlog Ljubljanskega regionalnega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine razglasila za kulturni in zgodovinski spomenik, enak status pa je bil istega leta dodeljen tudi Gradišču nad Zavrhom z ostanki srednjeveške utrdbe, tesno povezane z zgodovino gradu Smlednik.

Materialni ostanki vsaj 500-letne stavbne zgodovine gradu, ki je bil v Valvasorjevi dobi že precej časa razdrt, so predmet arheoloških raziskav že od zgodnjih šestdesetih let prejšnjega stoletja naprej, ko je prišlo do prvih načrtov za konservacijo in predstavitev grajskih ostankov. Izkopavanja, s katerimi je bila med letoma 1960 in 1968 odstranjena večina depozitov med zidovi osrednjega dela grajske zasnove na vršnem platoju, so strokovno povezovali arheologi Andrej Valič iz Mestnega muzeja v Kranju, Marijan Slabe iz Zavoda za spomeniško varstvo LRS (Zavod za ureditev stare Ljubljane) in Ivan Puš iz Mestnega muzeja v Ljubljani, sanacija zidovja pa je potekala ob občasnih obiskih dr. Ivana Komelja in nadzoru konservatorke Špele Valentinčič. Prednosti arheologije kot vede z razvitimi metodološkimi orodji za prepoznavanje, dokumentiranje in analizo razvoja stavbnih struktur s pripadajočimi depoziti so bile v raziskavah srednjeveških gradov zgodaj

2 Piper 1904.

prepoznane zlasti v primerih, kjer so se ruševine na površini ohranile v manjšem obsegu oz. so slabo vidne, kar jih je odtegnilo klasični kastelološki oz. umetnostnozgodovinski analizi.³ Izkopavanjem stolpa na Kranclju nad Škofjo Loko v letih 1954–1955⁴ in uspešnim začetkom sistematičnega dokumentiranja tovrstnih ostalin v tem delu Slovenije, ki ga je opravljala ekipa Zavoda za spomeniško varstvo Kranj, Gorenjskega muzeja in Muzeja Kamnik v letih 1967/1968⁵, po predhodnem ovrednotenju arhivskih virov in ob sodelovanju akad. prof. Milka Kosa, je sledil daljši premor, končno prekinjen z arheološkimi raziskavami bastije Ljubljanskega gradu med leti 1988–1997,⁶ ki so postopno obudile tudi zanimanje za ostale gradove na obrobju osrednjega dela Ljubljanske kotline. Začetne strukturnostavne analize in dokumentiranja odprtih površin, ki sta jih izvajala Oddelek za arheologijo Filozofske fakultete v Ljubljani in Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije Območna enota Ljubljana v letih 2004–2008, so bile opravljene za gradove spanheimskih ministerialov in kastelanov *Falkenberg* (Stari grad) z bližnjo utrdbo na hribu Oključje pri Rogatcu nad Želimljami,⁷ *Hertenberg* (Jetrbenk), *New Hertenberg* (Gradišče nad Sv. Marjeto v Žlebeh),⁸ Stari grad Goričane⁹ ter utrdbi na Gradišču nad Drago¹⁰ in na Gradišču nad Zavrhom,¹¹ na *Osterbergu* (Stari grad nad Podgradom) pa je Center za preventivno arheologijo ZVKDS izvedel poskusno geofizikalno raziskavo (2009).¹² Večina od navedenih lokacij je bila že v devetdesetih letih prejšnjega stoletja deležna obiskov nepooblaščenih iskalcev z detektorji kovin, ki so s selektivnim izločanjem predmetov močno okrnili izpovednost arheoloških depozitov. Posebej obžalovanja vreden je primer

prikrivanja okoliščin odkritja manjše skupine srednjeveških srebrnikov iz 14. stoletja v »nekem gozdu« približno 20 km zahodno od Ljubljane, ki sodeč po ohlapni lokalizaciji v objavi in navedbi v bližini najdene osti puščice za lok¹³ morda izvira z območja ene od srednjeveških utrdb v severnemu delu Polhograjskega hribovja. Znanstvena zanimivost najdbe 15 srebrnikov izhaja zlasti iz prisotnosti 9 novcev bosanskih banov, saj ti nakazujejo možnost povezave s stolpom Nebojša (*Nebojša*), izpričanim v listinskih virih, ki je sodil h gradu Jeterbenk in katerega graditelj je bil po mnenju Boža Otorepca nekoč v viteški službi v Srbiji.¹⁴

Arheološke raziskave, katerih rezultati tvorijo jedro pričujoče publikacije, so bile zasnovane kot podlaga za izdelavo konservatorskega načrta, ki naj bi določil izhodišča in smernice za prihodnje posege. Tudi grad Smlednik se v preteklosti namreč ni izognil samovoljni pozidavi neposredne okolice in nedomišljenemu rekonstruiranju ruševin, na katerega pasti je v publikaciji *Gradovi, utrdbe in mestna obzidja* (2006) opozoril Igor Sapač. Splet okoliščin, zlasti neurejeno financiranje konservatorsko-restavratorskih del na ruševinah in postopna prevlada težnje, da se grad »obnovi« oz. »na novo zgradi« in ne zgolj »konservira na novo odkrite razvaline«, kot jo dokumentirata časopisna zapisa iz let 1961 in 1978,¹⁵ je tako privedel do točke, ki zahteva takojšen in temeljit premislek, kako naprej. Naročilo za izdelavo konservatorskega načrta, s katerim je Ministrstvo za kulturo podprlo prizadevanja lokalne skupnosti za oživitev in nadgradnjo obstoječe rabe spomenika, je tako vsebovalo tudi zahtevo za določitev območij rezervatnega varstva arheoloških ostalin in ukrepov za prenos restavratorskih načel ohranjanja avtentičnosti in sporočilnosti historične substance v praktično izvedbo, ki jih je Turistično društvo Smlednik kot lastnik in investitor posegov z razumevanjem in v celoti posvojilo.

3 Glej Predovnik 2012; Predovnik, Nabergoj 2010.

4 Avguštin 1954.

5 Komelj 1967; Žontar, Zupancič 1967.

6 Šinkovec 1992; Horvat 1994.

7 Gaspari, Nadbath 2008.

8 Novakovič 2008; glej tudi Gaspari 2006a.

9 Gaspari 2008.

10 Gaspari, Nadbath, Nabergoj 2008.

11 Gaspari 2006c.

12 Rutar 2010.

13 Švajncer 2009.

14 Glej Kos 2005, 146.

15 M. A., *Stari grad nekdanj in danes*. – 15. 07. 1961, neznan časopis; Tršan, Rozman 1978.

Zametki predstavljenega projekta segajo v leto 2007, ko sta bila v okviru topografije in strukturnega pregleda arheoloških najdišč (ZVKDS OE Ljubljana) na območju občine Medvode izvedena lasersko snemanje površja iz zraka (Flycom, d. o. o.) za potrebe prostorske analize neposredne okolice gradu in identifikacije doslej neprepoznanih struktur oz. sestavin grajskega kompleksa ter dokumentiranje obstoječega stanja ostalin s terestričnim trirazsežnim snemanjem leta 2007 (Geodetski zavod Celje, d. d.). Ta zagotavlja širok nabor aplikacij od izrisov za potrebe stavbne analize in izdelavo virtualnih rekonstrukcij do spremljave stanja za potrebe načrtovanja konservatorsko-restavratorskih posegov. V letih 2011/2012 je Center za preventivno arheologijo ZVKDS z zunanjimi sodelavci izvedel celovito ovrednotenje razpoložljivih virov in arhivske dokumentacije, ki jo hranijo ZVKDS OE Ljubljana, Muzej in galerije mesta Ljubljane, Gorenjski muzej in Arhiv RS, ter določil območja z ohranjenim arheološkim potencialom. Sledili sta dve izkopavalni kampanji, v katerih je bil raziskan manjši pas podpovršja vzhodno od stolpa in opravljena celovita poizkopavalna analiza arhiva najdišča, vključno z opredelitvijo odvzetih vzorcev kamnin in malt.

Med pomembnejšimi rezultati sondiranja, ki je seglo do geološke podlage, izstopa odkritje plasti s keramičnim gradivom s konca bronaste dobe ali iz starejše železne dobe (12.–7. stol. pr. n. št.), ki je kljub starejšim omembam prazgodovinskih ostalin na tej lokaciji svojevrstno presenečenje. Glede na obsežnost in utrjenost bližnje naselbine na Gradišču nad Hrašami bi lahko ta potrditev ocen konservatorja Simona Rutarja in starinokopa Jerneja Pečnika s konca 19. stoletja opozarjala,¹⁶ da je bil prostorsko omejen vrh kope v starejši železni dobi obljuden iz podobnih razlogov, zaradi katerih je bil tisočletje in pol pozneje izbran za lokacijo enega najzgodnejših gradov v pokrajini. Odkritje prazgodovinskih ostalin obenem vodi v sklepanje, da je na vrhnji ploščadi kljub obsežnosti že izvedenih odkopavanj ruševin vendarle ohranjen del nedotaknjenih depozitov iz predgrajskega obdobja, kar

potrjujejo tudi izjave sodelujočih pri izkopavanjih v šestdesetih in sedemdesetih letih, po katerih se je le mestoma kopalo dosledno do skalne podlage. Stanje vidnih sestavin gradu in fragmentarnost terenske dokumentacije starejših arheoloških in stavbnozgodovinskih raziskav trenutno ne omogočata celovite analize sporočenih ostalin predgrajske faze niti preverjanja hipotez o stavbnem razvoju te izrazito močno utrjene fevdalne postojanke, ki sta jih prispevala ugledna raziskovalca gradov Ivan Komelj in Ivan Stopar. V nasprotju s Komeljevim mnenjem, da je v prvi fazi stolp stal popolnoma samostojno, pri čemer ni izključil možnosti obstoja lesene arhitekture zahodno od njega,¹⁷ je Stopar v stolpu prepoznal bergfrid in ga skupaj s prvim obzidjem, grajsko kapelo in cisterno pripisal kompleksni zasnovi gradu, ki naj bi v tej obliki nastal v prvi polovici 12. stoletja.¹⁸ Analiza kovinskih najdb in še nepojasnjeni ostanki »prečnega« zidu v bližini stolpa, odkriti v šestdesetih letih, nakazujejo veliko verjetnost, da sega srednjeveška obljudenost te lokacije vsaj v 10. in 11. stoletje, in s tem možnost obstoja predhodne utrdbe predfevdalne aristokracije. Temu bi lahko pritrjevala tudi onomastična razlaga slovenskega in prvotnega nemškega imena za Smlednik, ki po Francetu Bezlaju izhajata iz starosvetne besede smled za stražišče.¹⁹ Ta izraz se dobro prilega pomenu, ki ga je zgodnjim fazam srednjeveške utrbe zagotavljala izpostavljena lega naravnega promontorija, s katere je bilo mogoče vojaško nadzirati eno glavnih regionalnih komunikacij in bližnji prehod čez Savo, s pregledom nad celotno gorenjsko ravnino in dobro vidnostjo pa je utrdba vsakokratnemu posestniku predstavljala tudi vzvod za gospodarsko izkoriščanje in simbolno obladovanje pripadajočega ozemlja. Posebej razburljiva je dobro utemeljena domneva, da je pred intenzivnejšo pozidavo vršnega platoja, do katere pride očitno šele v 13. stoletju, na tem mestu stala utrdba – gôrd – z lesenimi in delno zidanimi strukturami, morda podobnimi tistim, ki jih je na

17 Otorepec, Komelj 1971.

18 Stopar 1998.

19 Bezlaj 1981.

16 Levec 1896.

Štrucljevem gradišču pri Mozirju odkopal arheolog Alojzij Bolta v petdesetih letih 19. stoletja.²⁰

Prijetna dolžnost mi nalaga, da se na tem mestu zahvalim vsem sodelujočim, avtorjem prispevkov, recenzentom in podpornikom, ki so prispevali k uspešni izvedbi raziskav in omogočili izid pričujoče publikacije. Moja zahvala gre posebej dr. Benjaminu Štularju, mednarodno uveljavljenemu strokovnjaku za arheologijo gradov, ki je sprejel vodstvo raziskave in priprave objave, ter izkušenemu izkopavalcu in vodji terenske ekipe Roku Klasincu. Izvedba zastavljenih nalog ne bi bila mogoča brez podpore Metoda Ferbarja, predsednika Turističnega društva Smlednik, in mag. Alojza Tršana, raziskave in izid publikacije pa sta finančno omogočila Ministrstvo

za kulturo in občina Medvode. Naj sklenem z upanjem, da bo knjiga sprejeta kot del mozaika skupnih prizadevanj za nadgradnjo obstoječega upravljanja in prepotrebno pridobitev ustreznih sredstev za statično konsolidacijo, sanacijo in nadaljnje konservatorsko-restavratorske posege ter celostno arhitekturno ureditev spomenika,²¹ ki bodo (Staremu) gradu Smlednik povrnilo del stare slave, lokalni skupnosti pa izboljšali pogoje za trajnostno in ekonomsko vzdržno rabo turistične znamenitosti.

Andrej Gaspari

V Ljubljani, 12. novembra 2013

20 Glej Predovnik 2012.

21 Glej npr. Markun 2011.

1 Uvod

Benjamin Štular

Več kot stoletje in pol je minilo, odkar je moderna znanost pričela s preučevanjem gradu Smlednik,¹ in kar je morda še pomembneje, že več kot pol stoletja potekajo na gradu bolj ali manj intenzivni konservatorski posegi. Kljub temu je bera znanstvene in strokovne literature o gradu izjemno skromna: krajše prispevke lahko preštejemo na prste ene roke, monografske objave pa iščemo zaman. Nekoliko boljše je stanje pri prispevkih, katerih namen je promocija kulturne dediščine. Namen knjige, ki je pred vami, je torej jasen: predstaviti zgodovino raziskav in konservatorskih posegov ter izsledke najnovejših raziskav.

Najprej pa velja pojasniti poimenovanje grad Smlednik, ki ga uporabljamo v tej knjigi. Trenutno uveljavljeno poimenovanje Stari grad (nad Smlednikom) ali celo Stari grad – Smlednik bo še naprej ostalo v uporabi. Prvega uporabljajo domačini, ki ne potrebujejo vsakokratnega pojasnjevanja, da gre za Stari grad nad Smlednikom in ne npr. za Stari grad nad Kamnikom ali katerega izmed številnih starih gradov v Sloveniji. Drugo poimenovanje je uradno ime spomenika. Toda vsaj za potrebe te knjige želimo uporabiti edino natančno, jedrnato in historično pravilno ime: grad Smlednik.

Predpona *stari* je seveda nastala šele, ko je bil najpozneje v tretjem desetletju 17. stoletja v Valburgi zgrajen renesančni dvorec. Zgradili so ga z namenom postaviti *novi* grad Smlednik na mestu nekdanje pristave gradu Smlednik, ki se sredi 14. stoletja še imenuje dvor *pod Smlednikom*. Podobno navaja urbar današnje vas Smlednik še leta 1558 in 1559 kot *Spodnji Smlednik*. Vse dokler je bil grad na hribu v funkciji, je torej nosil ime *grad Smlednik*, in ker se je isti proces v 15. in

16. stoletju odvijal na široko po Sloveniji, je ta posejana s starimi gradovi.²

Knjiga je nastala iz razmeroma skromne želje, na enem mestu zbrati vse znane podatke o gradu Smlednik. Te podatke smo želeli zgolj dopolniti z izsledki manjših revizijskih arheoloških izkopavanj. Toda iskana jasna podoba srednjeveškega gradu se je vedno bolj izmikala in temu primerno se je razpon raziskav vedno bolj širil.

Že omenjena dolga zgodovina kontinuiranih konservatorskih posegov seveda zahteva posebno poglavje. Potek del na stavbni dediščini, ki je v registru kulturne dediščine navedena z imenom Smlednik – Stari grad (EŠD 5911), predstavlja Jernej Rihter v poglavju *Zgodovina raziskav po letu 1961*. V ta namen je bila potrebna podrobna analiza razmeroma obsežnega arhiva, ki smo ga za potrebe te knjige prvič uredili in ga v izvlečkih predstavljamo v prilogah. Arhiv hrani Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, območna enota Ljubljana.

Prvi raziskovalci so že na koncu 19. stoletja menili, da je na grajskem griču, ki v registru kulturne dediščine nosi ime Smlednik – Arheološko najdišče Stari grad (EŠD 22065), stalo tudi prazgodovinsko gradišče. Raziskave na začetku pričujočega stoletja so sicer jasno pokazale, da je bilo torišče prazgodovinske poselitve na bližnjem Brecljevem hribu. Toda nove najdbe iz grajskega griča, ki jih v širšem kontekstu prazgodovinske poselitve predstavlja Petra Vojaković v poglavju *Smlednik v prazgodovini*, to sliko nekoliko spreminjajo.

Vsaka raziskava srednjeveškega gradu seveda lahko temelji le na natančni analizi pisnih virov.

1 Hormayr 1840, 119 (navajamo po Stopar 1998, 72).

2 Prim. Štular 2009a, 32–34.

V primeru Smlednika je za moderne raziskovalce velika sreča, da sta se s to lokacijo ukvarjala dva izmed najpomembnejših slovenskih zgodovinarjev 20. stoletja. Prezgodaj preminuli Vladimir Levec je še kot gimnazijec v času bivanja na dvorcu Smlednik v pronicljivi zgodovinski študiji objavil arhiv dvorca, ki pokriva predvsem posrednjeveško preteklost Smlednika.³ Zgodovinar in do danes neprekosljivi arhivar dr. Božo Otorepec je izdelal prvi natančni pregled srednjeveških zgodovinskih virov, ki pa v celoti žal ni bil nikoli objavljen.⁴ Poglavlje *Grad Smlednik v pisnih virih* temelji predvsem na delu slednjega in nesebični pomoči dr. Mihe Kosija.

Arheološki izvid modernih izkopavanj, ki so v manjšem obsegu potekala zahodno od stolpa pozimi leta 2011 in pomladi leta 2012, predstavlja Rok Klasinc. Kljub majhnemu obsegu so izkopavanja prinesla nekaj presenetljivih odkritij, ki so nepogrešljiv del zaključne razprave.

V poglavju *Drobni predmeti* smo analizirali vse znane arheološke predmete, ki izvirajo iz gradu. Predstavljamo najdbe, ohranjene samo v obliki arheoloških risb v Gorenjskem muzeju in ostale najdbe starejših izkopavanj, ki jih hrani ZVKD, Mestni muzej in galerije mesta Ljubljana. Natančno smo analizirali lončenino s stratigrafskimi konteksti iz izkopavanj 2011 in 2012, še prav posebej vznemirljiva pa je študija o smledniških knjižnih okovih izpod peresa Anje Vintar.

Živalske ostanke, ki morajo biti sestavni del vsake moderne arheološke analize, je analiziral Borut Toškan. Podobno velja za *Analizo oglja* izpod peresa Tjaše Tolar.

Moderne raziskave gradu si prav tako ne moremo predstavljati brez poglobljene *Analize gradbenega materiala*, ki sta jo pripravila Maja Gutman in Tomaž Verbič, pri čemer gre za analizo uporabljenega gradbenega kamena in makroskopsko ter mikroskopsko analizo malte.

Stavbna analiza predstavlja enega temeljev kastelologije. Kljub razmeroma skromnim ostankom, ki jih je na Smledniku sploh še možno preučevati, smo uporabili vse razpoložljive podatke in nekatere najmodernejše metode, da bi vendarle razrešili smledniške uganke.

Za razumevanje gradu v kontekstu je treba poznati vlogo *Gradu v prostoru*. Ta del, ki tudi v sodobnih študijah ni samoumeven, nam pomaga razumeti podrobnosti o nastanku in vlogi gradu.

Rezultate vseh analiz smo interpretirali v poglavju, ki smo ga poimenovali *Grad Smlednik*. Najprej je predstavljeno datiranje posameznih stratigrafskih faz. Sledi stanje raziskav in naš pogled, kako naprej. Povsem na koncu je opisan grad in življenje na njem nekega dne leta 1297. Slednje besedilo je pisano v slogu, ki ga je znameniti arheolog Ian Hodder poimenoval »okno v čas«. Gre za esejistično podajanje možne podobe konkretnih stavb, dogodkov in procesov. Vsaka trditev je utemeljena in argumentirana v opombah. Ta oblika omogoča večplastno branje: nezahteven bralec se bo le sprehodil skozi besedilo in s tem dobil jasno sliko o gradu Smlednik; zahtevnejši bralec se bo s pomočjo sklicev v opombah postopoma poglobljal v podatke, ki jih prinaša knjiga. Zaključujemo jo s poglavji, ki so del znanstvenega aparata: *Literatura in viri*, *Katalog in tabele* ter *Priloge*.

3 Levec 1896.

4 Otorepec s. a.

2 Pregled raziskav po letu 1961

Jernej Rihter

Grad Smlednik je že zgodaj pritegnil pozornost modernih raziskovalcev. Že sredi 19. stoletja je bil vključen v kastelološki pregled, na začetku 20. stoletja pa je postal del standardnega študijskega gradiva.¹ Med prve raziskovalce sodita še starinokop Jernej Pečnik in Simon Rutar, zgodovinar in konservator Cesarsko-kraljeve centralne komisije za raziskovanje in varstvo umetnostnih in zgodovinskih spomenikov, ki sta ob obisku najdišča l. 1893 postavila domnevo o prazgodovinskem gradišču na prostoru srednjeveškega gradu.²

Raziskave, usmerjene na grad Smlednik, so se začele v okviru programa konservatorske obnove grajskega kompleksa v letih 1961 do 1963.³ Izvajalca arheoloških raziskav v jugovzhodnem delu gradu sta bila Mestni muzej v Kranju (poznejši Gorenjski muzej) in takratni Mestni muzej Ljubljana, danes Muzej in galerije mesta Ljubljane. Sledilo je več nestrokovnih posegov v arheološko dediščino, nad katerimi pa je očitno obstajal določen nadzor ali vsaj pregled. Tedanji Ljubljanski regionalni zavod za spomeniško varstvo je leta 1983 začasno hranil izbrane drobne

najdbe iz teh posegov.⁴ Nekatere od teh so bile objavljene in predane v varstvo Muzeju in galerijam mesta Ljubljana.⁵ V Gorenjskem muzeju iz leta 1961 hranijo štiri risbe presekov arheoloških plasti⁶ avtorja Marijana Slabeta in nekaj risb predmetov, večinoma pečnic.⁷ Arhiv ZVKDS, OE Ljubljana, hrani tloris zgornje grajske ploščadi avtorja J. Velkavrha, ki je bil posnet med izkopavanji avgusta 1962, in tloris na tej osnovi pripravljenega adaptacijskega načrta.⁸ Iz leta 1963 je ohranjen del terenske izkopavalne dokumentacije, iz katere je razvidno, da so v mesecu novembru izkopavali na platoju vzhodno od stolpa in med vzhodno zunanjo steno. Ohranjene so tri risbe presekov in dve risbi tlorisov, iz česar je razvidno, da je bil prostor med stolpom, modernim vodnim rezervoarjem v jugovzhodnem vogalu gradu in vzhodno zunanjo steno prekopan. Izjemo predstavlja le manjši areal na skrajnem severozahodnem delu, ki je na risbi označen z *neprekopano*.⁹

1 Hormayr 1840, 119 (navajamo po Stopar 1998, 72); Piper 1904, 207–208.

2 Jernej Pečnik in Simon Rutar l. 1893, delna objava v Levec 1896.

3 V pregledu zgodovine raziskav (januar–marec 2012) smo uporabili skenirano gradivo arhiva ZVKDS OE Ljubljana, ki smo ga za potrebe pričujočega poglavja kronološko uredili, izdelali opise vsebin in zložili v mape z zaporednimi številkami 001–112 (Zbirka podatkov za grad Smlednik). Gradivo iz časa po letu 1996 (Zbirka podatkov za grad Smlednik št. 0113–126) smo pridobili naknadno (aprila 2012), prav tako na ZVKDS OE Ljubljana, za kar se lepo zahvaljujemo ge. Sabini Ravnikar, ki nam je omogočila vpogled, in g. Modestu Erbežniku, ki je gradivo pripravil.

4 Slabe 1983, 266–271, sl. 90–93; iz prispevka ni razbrati, ali najdbe izvirajo iz prvih arheoloških raziskav ali iz kasnejših nestrokovnih posegov.

5 Slabe 1983, 266–271, sl. 90–93

6 Priloga 1, št. 112. Opis risb: št. 004 je risba profila A, kv II/3 (Slabe Marijan, 11.7.1961); št. 005 je risba profila B, kv III (Slabe Marijan 11. 7. 1961); št. 006 je risba profila A, kv II/4 (Slabe Marijan, 8.7.1961); št. 007 je risba kv IV/7 (Marijan Slabe, 10. 7. 1961); št. 008 in 009 sta risbi Marijana Slabeta (7.7.1961), ki predstavljata umestitev sond v prostoru in smo jih združili v en dokument (tj. 008_009_skica_sonde_A-B-7_7_1961.tiff); št. 010–025 so risbe predmetov (večinoma pečnice).

7 Dokumentacijo hrani Gorenjski muzej Kranj.

8 Priloga 1, št. 039. M 1 : 100 Zapis narazen. ; ni jasno, ali posneta situacija zajema obstoječe stanje zidovja in izkopano stanje hkrati.

9 Priloga 1, št. 001. Del terenske izkopavalne dokumentacije vsebuje naslednje risbe v merilih (1 : 10, 1 : 20 in 1 : 50):

Iz ohranjenih drobcev dokumentacije, na primer oznak številčenih posebnih najdb (PN) in kvadrantov na najdbnih listkih, sklepamo, da so izkopavalci vodili za tisti čas zgledno terensko dokumentacijo, ki pa je izgubljena. Izgubljena je tudi velika večina najdb. Ohranil se je le opis, da so našli *številne standardne tipe loncev in skled ter pečnic z večinoma neglaziranimi ornamentiranimi površinami, potem železne žeblice, kline in razne drobne predmete za vsakdanjo rabo. Najdeni so bili tudi različni tipi železnih puščičnih osti, ki jih je mogoče v osnovi deliti na osti s tulcem oziroma trnom za nasaditev, sicer pa listastih, koničasto-cevastih, deltoidnih in piramidnih oblik.*¹⁰ Zdi se da MGML danes hrani le izbor, ki je bil predan za risanje ravno z namenom objave v naveden članku. Primerjava opisa in izrisanih predmetov jasno pokaže, da gre za izbor najlepših predmetov, pri žeblih in puščičnih osteh pa za t.i. tipološki izbor. Večina predmetov je torej izgubljenih, še vsaj v začetku 1980-tih pa jih je hranil ZVKD, OE Ljubljana (tedanji LRZSV). Podobno velja tudi za dokumentacijo.

Predvidena konservatorska dela za leto 1963 so zajemala konsolidacijo razvalin, pozidavo in plombiranje grajskega zidovja, urejanje poti, ureditev okolice in ozelenitev pobočij ter prekritje izkopanega objekta.¹¹ V času do leta 1966, kot ugotavlja neznani avtor,¹² je bila grajska razvalina očiščena do te mere, da je bilo mogoče ugotoviti zasnovo in sistem obzidij. To naj bi bila podlaga za pripravo spomeniškega elaborata, ki naj bi zajemal tudi arhitekturne izmere na podlagi dopolnilnega sondiranja in inventarizacijo že odkritih predmetov.¹³ V programu prenove grajskega kompleksa sta bila že leta 1966 utrjena JV obrambni stolp in del južnega obrambnega zidu.¹⁴ Iz predračuna *konservatorskih in konsolidacijskih del za leto 1967* je razvidno, da

profil A, profil B, profil C, Vzhodna zunanja stena (notranja stran) ob stolpu in prečni profil med stolpom in zunanjo steno (glej tudi št. 040).

10 Slabe 1983, 271.

11 Priloga 1, št. 037.

12 Priloga 1, št. 012. Gre za ponudbo in predračun za izdelavo spomeniškega elaborata s predlogom nove funkcije.

13 Priloga 1, št. 012.

14 Valentinčič-Jurkovič 1966.

so v letu 1966 odkrili nekatere dele obrambnega zidovja. V okviru predvidenih del se omenja tudi odkopavanje južnega in vzhodnega obrambnega zidu ter odkopavanje temeljev severovzhodnega stolpa v obzidju.¹⁵ Za slabo ohranjene ostanke prostorov ob zahodni steni notranjega obzidja so tedaj predvideli le dokumentiranje brez večjih rekonstrukcij, vidneje pa so nameravali označiti prvotni grajski vodnjak.¹⁶ V letu 1967 ali 1968 je potekala že tretja arheološka raziskava ruševin, pri čemer so bili odkriti in dokumentirani ostanki grajskih zidov, od drobnih najdb pa sulične osti, noži, ostroge, pečnice in lončenina.¹⁷ Primerjava tlorisa struktur zgornje grajske ploščadi iz avgusta 1962¹⁸ z nekoliko širšim situacijskim načrtom grajske razvaline, izdelanim konec leta 1969¹⁹, kaže, da je bila v začetnem obdobju rekonstruirana ali konsolidirana večina znanih zidov zahodno ob stolpu ter da se je glavnina del, z izjemo stolpa, potem že usmerjala na zunanje obrambne strukture.²⁰ Slednje so bile do leta 1969 že konservirane do primerne višine.²¹ V letih 1966–1977²² sledimo načrtom in izvedbi obnove osrednjega stolpa, ki pa je finančno tako intenzivna, da so se skoraj celo desetletje konservatorski posegi osredotočali skoraj izključno nanj. V predračunu za dela na stolpu iz januarja 1969 predvideva J. Biščak poleg čiščenja okolice stolpa tudi delni odkop površine (400 m²) ter odvoz ru-

15 Priloga 1, št. 010.

16 Priloga 1, št. 016. Glej pojasnilo k dataciji dokumenta 2. Gre namreč za tekst, ki ni datiran in je bil pridan načrtu, datiranemu v januar 1969. Navedbe že opravljenih del in primerjava z drugimi dokumenti v tej bazi so pokazale, da je tekst nastal pred 1969, verjetno leta 1967 ali malo pozneje.

17 Slabe 1970, 178.

18 Priloga 1, št. 039. V tem času, oz. med jesenjo 1962 in pomladjo 1963, je Miran Matelič izdelal projekt obstoječega stanja glavnega poslopja gradu Smlednik, ki pa ga Zavod do leta 1987 ni odkupil (Priloga 1, št. 069).

19 Priloga 1, št. 005.

20 Priloga 1, št. 005, 2. list; na kopijo osnovnega tlorisa aplicirana mesta nadzidav obrambne strukture na jugu in cisterne. Kopija ni datirana – izvedba verjetno po l. 1967.

21 Priloga 1, št. 016.

22 Priloga 1, št. 010.

ševin (450 m³) na 6 km oddaljeno deponijo.²³ Dela na stolpu so izvajali tudi v letih 1970²⁴ in 1971.²⁵ Leta 1973, pri reviziji dotedanjih del ob pripravi novega sanacijskega načrta za stolp, ugotovljajo, da je stolp obnovljen že do višine 7 m.²⁶ Toda že leta 1974 ni bilo več rednega dotoka finančnih sredstev za obnovo stolpa.²⁷

Prvo obdobje raziskav je strnjeno opisal Ivan Komelj. Geodetski izmeri zemljišča in prvim arheološkim sondiranjem, ki jih je vodil arheolog Mestnega muzeja v Kranju Andrej Valič, je sledilo čiščenje zazidanega grajskega zemljišča in dela južnega pobočja. Pozneje je bilo na vrsti konserviranje zunanega plašča notranjega obzidja in začetek rekonstrukcije zidnega plašča osrednjega stolpa. Dela je vodila ing. arh. Špela Valentinčič (v dokumentaciji pogosto podpisana kot Špelka Valentinčič) iz takratnega Regijskega zavoda za spomeniško varstvo Ljubljana, ki je bil tudi nosilec projekta. Komelj prinaša tudi pomemben podatek o naravi zemeljskih del, ki ga v dokumentaciji iščemo zaman: *grajsko zemljišče (je bilo) očiščeno sesutino do hodnega nivoja*. Naloga spomeniške službe je bila prezentirati že prej vidne in s čiščenjem odkrite grajske dele ter predvsem najizrazitejše in najbolj izpovedne sestavine gradu: položaj z obrambnimi jarki, stolp ter notranje in zunanje obzidje. Izjemnega pomena je tudi edina omemba zidu, ki je starejši od prve gradbene faze srednjeveškega kamnitega gradu (glej poglavje 10.1).²⁸

V predračunu sanacijskih del za leti 1977²⁹ in 1978³⁰ so bila predvidena izključno dela na stolpu, ki pa zaradi pomanjkanja finančnih sredstev niso bila rea-

lizirana.³¹ Leta 1976 je takratni LRZSV (Ljubljanski regionalni zavod za spomeniško varstvo) sicer prejel denarna sredstva (od Kulturne skupnosti Slovenije in Kulturne skupnosti Ljubljana), ki pa so bila premajhna za smotrni začetek del v letu 1977.³² Leta 1979 je bila ideja o sanaciji stolpa po sanacijskem načrtu iz leta 1973 opuščena, ker je bila predraga.³³ Prav zato so za leto 1979 predvideli preusmeritev na konservatorska dela na obzidju, ki bi bila cenejša.³⁴ Toda vse od leta 1977 pa do 1982 finančna sredstva za obnovo niso bila dodeljena.³⁵ Neznani avtor leta 1980 strne stanje opravljenih del na celotnem kompleksu: razvalina je bila tedaj delno očiščena, delno je bilo obnovljeno obrambno zidovje in stolpa ob njem, in začeta so bila dela na rekonstrukciji osrednjega stolpa. Načrt za leto 1981 in za nadaljnje petletno obdobje je zajemal sanacijska dela na osrednjem stolpu, domnevno po projektu iz leta 1973, in sanacijska dela na obrambnem zidovju.³⁶ Razna pisma iz let 1982,³⁷ 1983 (posredno)³⁸ in odmevi v medijih leta 1984 ter reakcije pristojnih³⁹ pričajo, da so obnovitvena dela na gradu tedaj mirovala, kajti v obdobju 1980–1985 grad Smlednik ni bil vključen v srednjeročni plan Kulturne skupnosti Slovenije.⁴⁰ Leta 1986 je Turistično in olepševalno društvo Smlednik dalo pobudo za nadaljevanje del na razvalini na različne naslovnike.⁴¹ V osnutku resolucije o politiki izvajanja družbenega plana občine Ljubljana Šiška za obdobje 1986–1990 so predvideli nadaljevanje obnovitvenih del na gradu Smlednik.⁴² Oktobra 1986 so dela že stekla; iz računa je razvidno, da je šlo v prvi fazi za manjša dela; čiščenje pobočja in sekanje drevja,⁴³ novembra je bila v ta namen sestavljena

23 Priloga 1, št. 003. V bližnji okolici Smlednika lahko torej pričakujemo arheološke ostanke s Starega gradu v sekundarni legi. O lokaciji deponije ni podatkov.

24 Priloga 1, št. 018. Gre za predračun za konservatorska dela na Starem gradu nad Smlednikom.

25 Priloga 1, št. 021.

26 Priloga 1, št. 022.

27 Priloga 1, št. 023.

28 Komelj 1972.

29 Priloga 1, št. 028.

30 Priloga 1, št. 029 in 030.

31 Priloga 1, št. 030.

32 Priloga 1, št. 041.

33 Priloga 1, št. 030.

34 Priloga 1, št. 030.

35 Priloga 1, št. 041.

36 Priloga 1, št. 025.

37 Priloga 1, št. 041.

38 Priloga 1, št. 046.

39 Priloga 1, št. 042, 043, 044, 045 in 046.

40 Priloga 1, št. 054.

41 Priloga 1, št. 049.

42 Priloga 1, št. 060.

43 Priloga 1, št. 058.

posebna tričlanska strokovna komisija v sestavi Stojan Ribnikar, Franc Vardjan in Marijan Slabe, na strani Regionalnega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Ljubljana pa je dela vodila – kot poprej – Š. Valentinčič-Jurkovič.⁴⁴ Decembra 1986 se je na pobočju nadaljevalo sekanje drevja in grmovja vključno z odstranjevanjem korenin,⁴⁵ decembra 1987 pa so izvajali *pažljiva očiščevalna dela na kamnitem zidu na razvalini (289 m²)*⁴⁶ in čiščenje pobočja pod obrambnim zidom – izkopavanje štorov in grmovja z zbiranjem kamenja, čiščenje platoja in cisterne ter odkopavanje zemlje in peska.⁴⁷ Konec leta 1987 se kot opravljena navajajo naslednja dela: črpanje vode, očiščevalna dela na grajski razvalini, očiščevalna dela na pobočju, restavratorska dela, izdelava fotodokumentacije, izdelava zaščitne strehe, izkopavanje korenin iz brežine in grajske cisterne.⁴⁸ Septembra 1988 je bil očiščen in dozidan nek zid v obsegu 69 m² oz. 84 m².⁴⁹ Za leto 1988 se od opravljenih del omenjajo tudi hortikulturni posegi na grajskem griču, ki naj bi se nadaljevali konec meseca marca 1989 skupaj s fotografiranjem stanja.⁵⁰

Poleti 1989 je na gradu potekal arheološki izkop obrambnega zidu in palacija, kakor je razvidno iz obračuna.⁵¹ Arheološke dokumentacije teh izkopavanj v času raziskave (januar–marec 2012) nismo našli niti na ZVKDS niti v MGML ali Gorenjskem muzeju. Obstaja le posredna dokumentacija o izvedbi del, študentske napatnice in posredne omembe v obračunu. Na podlagi števila delovnih ur študentov meseca julija – 3 študenti, skupaj 220 ur – sklepamo, da so se dela izvajala dva do tri tedne.⁵² Edina ohranjena dokumentacija je 17 fotografij z dne 27. 7. 1989, ki prikazujejo odkopano zidovje, obkopyane temelje,

odkopane prostore in detajle zidov.⁵³ Vemo, da so med arheološkimi izkopavanji sortirali izkopano kamenje in trikrat preložili vodovodni jašek, sočasno pa so očistili zaraslega drevja neposredno okolico grajskega palacija zahodno od stolpa in izkopavali šture na brežini.⁵⁴ Iz računa (1. 8. 1989) izvemo, da so pri izkopavanjih sodelovali tudi delavci podjetja Ivanke Vidmar, ki je v računu zapisala, da je šlo za naslednje aktivnosti: arheološki izkop kleti v stolpu gradu (izvoz 30 m³ zemlje na deponijo, iznos 6 m³ kamenja iz kleti na deponijo), odkop zunanjega zidu palacija proti drugemu stolpu (izkop zemlje na zahodni strani stolpa ob zidu – 18 m³), odkop zemlje in kamenja spodnjega dela obrambnega zidu od stolpa proti dostopni cesti in arheološki izkop dela palacija v globino 1,5 m po fazah (navodila strokovne službe) s sortiranjem kamenja.⁵⁵ V obračunu so ta ista dela navedena še natančneje, zaradi izpovednosti jih navajamo v celoti: *Spodnji del zidu od stolpa južne strani pri baraki – izkop zemlje s kamenjem – spodnji del zidu, zgornja zemlja 50 cm, kamenje 30 cm, potem spet zemlja 120 cm do trde skale, skupaj 26 m³, izkop zemlje – spodnji del stolpa na južni strani od vodnjaka za pripravo za zidanje, vso zemljo zvozili s samokolnico na breg; izkop iz zahodne strani stolpa ob zidu.*⁵⁶ V istem času, julija 1989, so čistili tudi vodnjak in sortirali kamenje za ponovno uporabo.⁵⁷ V istem letu je bilo opravljeno delo na *zadnjem zidu* v obsegu 35 x 1,7 x 0,8 m = 48 m³ (zid, dolg 35 m, visok 1,7 m in širok 0,8 m) in *srednjem zidu* (33 x 1,7 x 0,6 m = 34 m³).⁵⁸ Septembra 1989 so nadaljevali s obzidavo saniranega jedra nekega zidu.⁵⁹ Oktobra 1989 so s kamnom pozidavali zahodno stran stolpa (verjetno spodnjega), v obračunu pa se sumarno omenja še čiščenje zidov in kopanje zemlje na zahodni strani (ni jasno česa, morda stolpa, op. J. R.).⁶⁰

44 Priloga 1, št. 047.

45 Priloga 1, št. 059.

46 Priloga 1, št. 062.

47 Priloga 1, št. 066.

48 Priloga 1, št. 064.

49 Priloga 1, št. 034.

50 Priloga 1, št. 065.

51 Priloga 1, št. 075 in 076.

52 Priloga 1, št. 083.

53 Priloga 1, št. 071.

54 Priloga 1, št. 076.

55 Priloga 1, št. 074.

56 Priloga 1, št. 074.

57 Priloga 1, št. 072.

58 Priloga 1, št. 086.

59 Priloga 1, št. 085 in 087.

60 Priloga 1, št. 077.

Leta 1990 so stekle priprave za elektrifikacijo Starega gradu, do katere je prišlo leta 1991⁶¹ in 1992.⁶² V srednjeročnem programu za leto 1991 sta Š. Valentinčič-Jurkovič in M. Torkar navedli ureditev grajskega pobočja in okolice ter izdelavo geodetskega posnetka.⁶³ Toda Republiški sekretariat za kulturo vsaj v prvi polovici leta 1991 sredstev za sanacijo grajske razvaline ni odobril,⁶⁴ z izjemo elektrifikacije so bila dela prekinjena.⁶⁵ V oktobru 1991 pa je bila naposled sklenjena pogodba za izvedbo del na zidovju, cisterni in osrednjem stolpu: čiščenje vegetacije na zidovju v dolžini 95 m in pozidava zgornjih zaključkov zidovja v kamniti izvedbi na tej isti dolžini, izkop ruševin v odru cisterne in izkop zemljine ob zgornjem robu ob vhodu v stolp zaradi sanacije roba ostenja cisterne in delna pozidava poškodovanih delov ter zidanje oboda cisterne s kamnom v podaljšani apneni malti. Izvajalec se je zavezal, da bo ta dela opravil do konca leta 1991.⁶⁶ V letu 1991 so bile izvedene tudi arheološke sonde na gradu,⁶⁷ o katerih pa ni znanega ničesar. Iz leta 1992 poznamo ponudbo za izdelavo projekta sanacije centralnega dela gradu Smlednik,⁶⁸ vendar realizacija ni znana. Leta 1996 je Turistično olepševalno društvo Smlednik povzelo dotedanje aktivnosti na grajskem kompleksu v zadnjih 25 letih. Od izvršenih del navajajo naslednja: izgradnja 1,8 km dolge makadamske ceste iz Smlednika do gradu; napeljava 740 m dolgega trifaznega električnega prostega voda od transformatorske postaje v Valburgi do vrha gradu, vključno s sekundarnimi razvodi; izgradnja tlačnega voda z rezervoarjem ob stolpu na gradu v povezavi s črpalno postajo v Smledniku⁶⁹;

61 Priloga 1, št. 089.

62 Priloga 1, št. 095.

63 Priloga 1, št. 090.

64 Priloga 1, št. 093.

65 Priloga 1, št. 094.

66 Priloga 1, št. 088.

67 Priloga 1, št. 094.

68 Priloga 1, št. 092.

69 Datacijo izgradnje ceste (pomlad 1961), napeljave elektrike (leta 1963) in izgradnje vodne cisterne ob grajskem stolpu (leta 1964) prinaša M. Erbežnik (ZVKDS OE Lju-

izgradnja parkirišča na sedlu pod gradom in ob spomeniškem kompleksu; deponiranje 20.000 opek ob stolpu za potrebe notranje plošče stolpa; ureditev zidane in pokrite stanovanjske stavbe oz. barake za potrebe začasnega bivanja delavcev ob obnovi gradu. Med načrtovanimi deli za naslednje leto (1997) izpostavljajo sanacijo vodnjaka ob stolpu in dokončno sanacijo in zavarovanje stolpa.⁷⁰ Za obdobje od jeseni 1996 do pomladi 1998 so dokumentirane prošnje za sofinanciranje omenjenih del.⁷¹ Jeseni leta 1998 se v predlogu za sofinanciranje v letu 1999 omenjajo predvidena dela sanacije in zavarovanja osrednjega stolpa. Od opravljenih del v preteklosti se omenja delna sanacija ruševin, sanacija osrednjega stolpa do II. etaže, čiščenje obrambnega jarka in renesančnega obzidja in napeljava elektrike.⁷² Iz leta 1999 je znan predračun za izgradnjo podpornega zidu.⁷³ M. Erbežnik je v opisu za *Smlednik – Stari grad, EŠD 5911*,⁷⁴ za obdobje 1998 – 2001 zapisal, da je bila napeljana nova, zmogljivejša električna napeljava in da je Turistično olepševalno društvo Smlednik v zadnjih letih opravilo obsežno čiščenje podrasti na pobočju in jarkih, ki se je postopno pričelo z utrditvenimi deli razrušenih zidov. Rekonstruiran je bil prvotni grajski vodnjak (cisterna) na južni strani. Glede tekočih planov je Erbežnik zapisal: *Z deli na južnem obzidju nadaljujemo v letošnjem letu, ko naj bi z zasipavanjem dosegli enoten nivo platoja ob osrednjem*

bljana) v nedatiranem tekstu z naslovom *Smlednik – Stari grad, EŠD 5911*, ki ga hrani arhiv ZVKDS OE Ljubljana. Tekst zajema pregled zgodovine Starega gradu in njegove stavbne zgodovine ter kratko kronologijo obnove gradu. Sodeč po omembah dotedanjih del je nastal leta 2007 ali pozneje. Glej zbirko podatkov za grad Smlednik – tabela in mapa s pripadajočo vsebino št. 123.

70 Priloga 1, št. 113.

71 Priloga 1, št. 115, 119 in 117.

72 Priloga 1, št. 116 in 120.

73 Priloga 1, št. 098.

74 Nedatiran tekst z naslovom *Smlednik – Stari grad, EŠD 5911* avtorja M. Erbežnika (ZVKDS OE Ljubljana) hrani arhiv ZVKDS OE Ljubljana. Tekst zajema pregled zgodovine Starega gradu in njegove stavbne zgodovine ter kratko kronologijo obnove gradu. Sodeč po omembah dotedanjih del je nastal leta 2007 ali pozneje. Priloga 1, št. 123.

stolpu. Kot najpomembnejše izmed preostalih del izpostavlja sanacijo in rekonstrukcijo osrednjega stolpa v prvotnih dimenzijah, materialih in videzu. Omenja še, da je Geodetski zavod Celje opravil terestrično trirazsežno snemanje terena in ruševin kot podlago za izdelavo trirazsežnega (3R) modela za potrebe načrtov rekonstrukcije ter predvideva raziskavo odvzetih vzorcev apnene malte z uporabo C14-metode za natančnejše datiranje gradnje.

Zgornji prikaz zgodovine raziskav je rezultat natančnega pregleda dostopne dokumentacije, ki jo hranijo ZVKDS OE Ljubljana, INDOK center Ministrstva za kulturo, Gorenjski Muzej ter Muzej in galerije mesta Ljubljane. V pričujoči raziskavi smo evidentirali 126 arhivskih enot, ki skupaj obsegajo 387 strani različnih formatov (*Priloga 1*). Med pregledanim gradivom strokovne opisne in grafične dokumentacije skorajda ni.

3 Smlednik v prazgodovini

Petra Vojaković

3.1 Analiza gradiva

Da smemo na Smledniškem hribu (*sl.* 3.1 in 3.3) pričakovati prazgodovinsko naselbino, sta poudarjala že Simon Rutar in Jernej Pečnik, ki sta ji pripisala tudi sistem dveh v skalo vsekanih jarkov in nizek okop na vzhodni strani vršne kope.¹ Toda šele izkopavanja v letu 2011/2012 so prinesla dejanske arheološke dokaze o prazgodovinski aktivnosti. Nad geološko osnovo sta bili dve plasti (*SE* 77 in 82), ki sta vsebovali 9 odlomkov lončenine, 6 odlomkov stavbnega ometa ter živalske kosti. Nad njima je ležala nova prazgodovinska plast (*SE* 59) (glej poglavje 5.4). Slednja je vsebovala 8 odlomkov prazgodovinske lončenine ter 3 odlomke stavbnega ometa. Med pridobljenim gradivom sta bila le dva kosa (odkrita v *SE* 77) ohranjena v tolikšni meri, da smo ju lahko vključili v nadaljnjo analizo, in sicer gre za:

1. Odlomek ostenja posode; izdelava: prostoročna; barva zunanje in notranje površine: temno rjava; površina: hrapava; sestava: grobozrnata lončarska masa; žganje: oksidacijsko, v končni fazi redukcijsko; trdota: trda; okras: aplicirano vodoravno razčlenjeno rebro na ostenju. Ohranjena dolžina 2,3 cm, ohranjena širina 4,4 cm.
2. Odlomek ustja in ostenja prenosnega ognjišča; izdelava: prostoročna; barva zunanje in notranje površine: blede rjava; površina: hrapava; sestava: drobnazrnata lončarska masa; žganje: oksidacijsko; trdota: trda. Opomba: sekundarno osmojena zgornja površina. Premer ustja 34,4 cm, višina 3,5 cm.

Po izdelavi, načinu žganja in okrasu gre za prazgodovinsko keramiko. Okraševanje z apliciranimi/plastičnimi rebri, bodisi gladkimi ali razčlenjenimi (*sl.* 3.4: 1), je bilo v uporabi od 12. in 7. st. pr. n.

1 Rutar 1894, 184; Levec 1896, 5; Pečnik 1904, 8, 128.

št. (Ha A–Ha C), na kar kažejo analogije.² Podobno datacijo ponuja tudi odlomek prenosnega ognjišča tipa Pp1c po Grahek (*sl.* 3.4: 2).³ Tovrstni odlomki se v Sloveniji pojavljajo v naselbinskih kontekstih iz časa pozne bronaste in starejše železne dobe.⁴ Sicer skromen zbir najdb dobi večjo izpovednost v kontekstu najdb iz bližnje okolice. Manjšo naselbino bi po poročanju Rutarja in Pečnika lahko pričakovali na sosednjem Šternovem hribu (*sl.* 3.3),⁵ vendar o tem – razen časovno neopredeljenih terasastih izravnjav na severni strani tik pod vrhom – nimamo dokazov. Prazgodovinsko naselbino sta predvidevala tudi na Brecljevem hribu (imenovanem tudi Gradišče nad Hrašami; *sl.* 3.3), kjer sta prepoznala spiralasto potekajoče terase, na katerih naj bi bili ostanki okroglih objektov z ilovnatim ometom.⁶ Njuno domnevo so raziskave na tem območju leta 2006 tudi potrdile. Takrat je Andrej Gaspari ob terenskem ogledu in geodetski izmeri gradišče (*sl.* 3.2) izčrpno opisal ter predstavil keramične najdbe, odkrite v koreninah podrtega drevesa (*sl.* 3.2: 1). To so prvi oprijemljivejši dokazi o prazgodovinski poselitvi tega vrha. Med pridobljenim gradivom je 39 odlomkov prazgodovinske lončenine, 7 odlomkov stavbnega ometa in 1 kos žlindre.⁷ Z namenom podrobnejše obravnave izpovedne odlomke ponovno navajamo:

2 Oman 1981, T. 2: 1, 3; 14: 1; 28: 5; 32: 19; Teržan 1990, 32; Lamut 1988: 89, T. 13: 12, 15: 1, 23: 11; Dular 2013, 47, sl. 14: O2, O3; Stare 1954, T. 23: 2, 48: 5, 51: 3; Horvat 1983, 144.

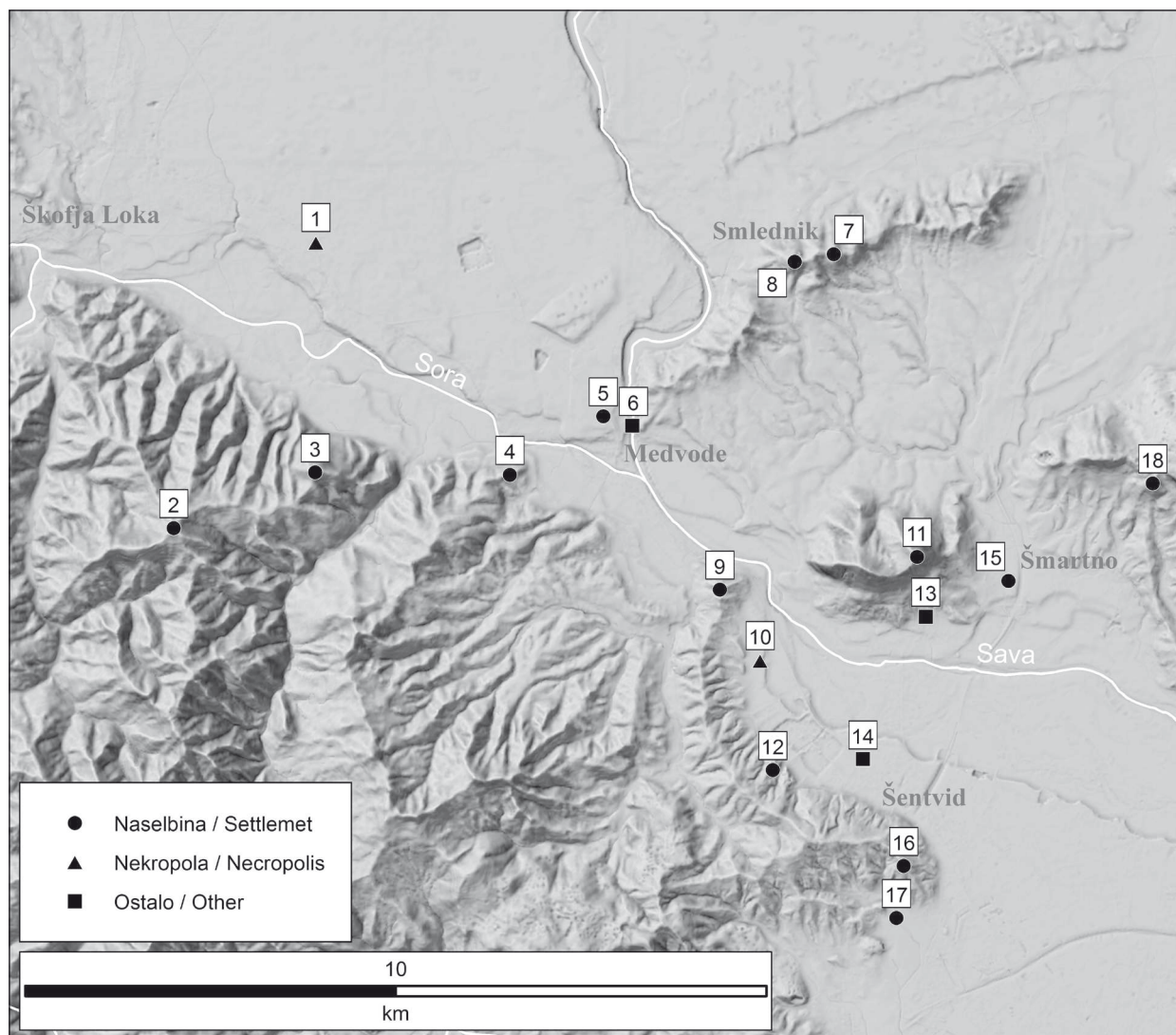
3 Grahek 2013, 126, sl. 63/Pp1c.

4 Pavlović 2008, 479–488; Grahek 2013, 126.

5 Rutar 1894, 184; Levec 1896, 5; Pečnik 1904, 8 in 128.

6 Rutar 1894, 184; Levec 1896, 5; Pečnik 1904, 8 in 128.

7 Gaspari 2006b, 138–140; Gaspari 2006a, 15–44.

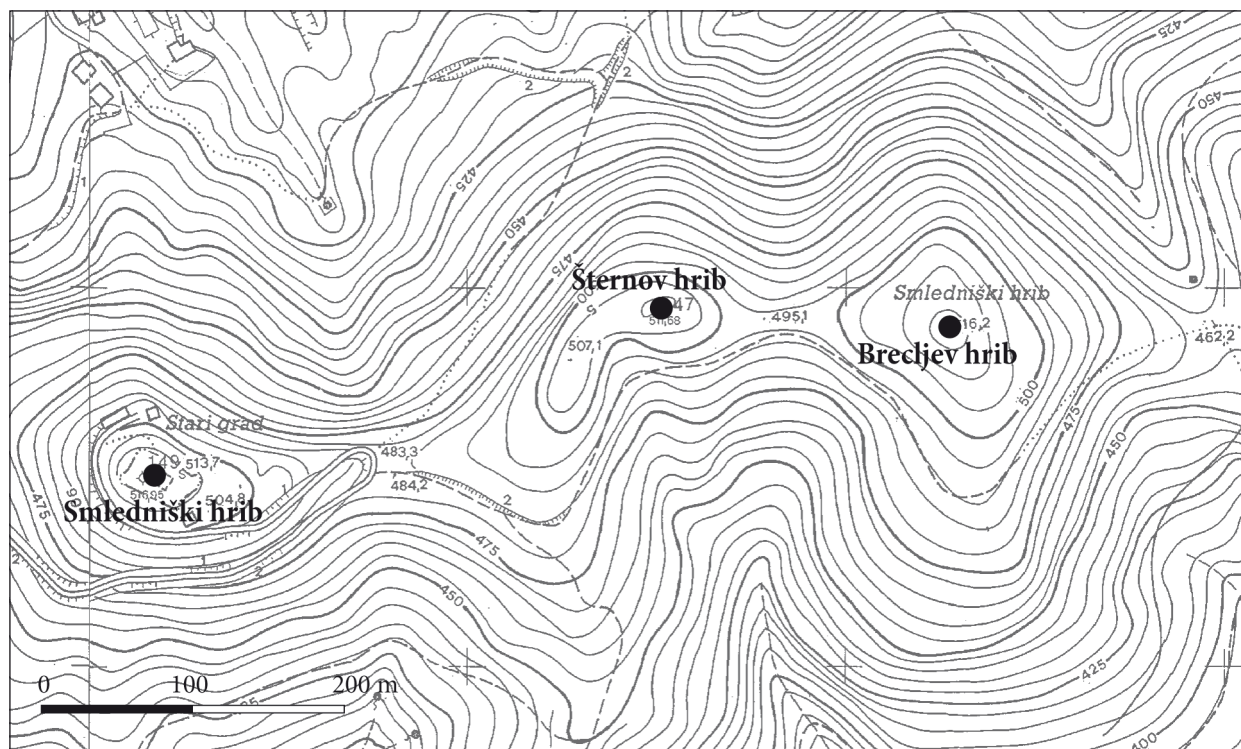
Slika 3.1: Prazgodovinska najdišča v okolici Smlednika (številčenje je prostorsko severozahod–jugovzhod). Gomilno žarno grobišče: **1** – Godeško-Rateške dobrave (Ramšak 2009). Plano žarno grobišče: **10** – Na Ježab (ANSI 1975, 199). Prazgodovinske naselbinske najdbe: **2** – Rožnikovo gradišče na Osolniku (ANSI 1975, 193), **3** – Hom nad Soro (Gaspari 2006a, 41), **4** – Stari grad nad Goričanami (Gaspari 2006a, 40), **5** – Svetje (Nadbath in dr. 2009), **7** – Brecljev hrib (Gaspari 2006b), **8** – Stari grad Smlednik (glej tu), **9** – Gradišče na Medanskem hribu (Ribič 1969; Gaspari 2006a, 32–34), **11** – Šmarna gora (Nadbath, Draksler 2009), **12** – Gradišče nad Dvorom pri Šentvidu (Gaspari 2005a), **15** – Šmartno (Peterle Udovič, Nadbath 2007), **16** – Gradišče nad Pržanom (Gaspari 2005b), **17** – Pržan (Turk, Svetličič 2005), **18** – Gobnik (Puš 1981). Posamične in skupinske kovinske najdbe: **6** – struga Save (Gaspari 2012), **14** – Šentvid (Šinkovec 1995, 84). **13** – Tacen (J. Šilc, ustna informacija). (Karta: Benjamin Štular.)

Figure 3.1: Prehistoric sites in the vicinity of Smlednik. Burial mounds with burnt graves: **1** – Godeško-Rateške dobrave (Ramšak 2009). Burnt graves in the plane: **10** – Na Ježab (ANSI 1975, 199). Prehistoric settlements: **2** – Rožnikovo gradišče na Osolniku (ANSI 1975, 193), **3** – Hom nad Soro (Gaspari 2006a, 41), **4** – Stari grad nad Goričanami (Gaspari 2006a, 40), **5** – Svetje (Nadbath in dr. 2009), **7** – Brecljev hrib (Gaspari 2006b), **8** – Stari grad Smlednik (see this book), **9** – Gradišče na Medanskem hribu (Ribič 1969; Gaspari 2006a, 32–34), **11** – Šmarna gora (Nadbath, Draksler 2009), **12** – Gradišče nad Dvorom pri Šentvidu (Gaspari 2005a), **15** – Šmartno (Peterle Udovič, Nadbath 2007), **16** – Gradišče nad Pržanom (Gaspari 2005b), **17** – Pržan (Turk, Svetličič 2005), **18** – Gobnik (Puš 1981). Metal small finds: **6** – Sava riverbed (Gaspari 2012), **14** – Šentvid (Šinkovec 1995, 84). **13** – Tacen (information J. Šilc). (Map: Benjamin Štular.)

Slika 3.2: Brecljev hrib, geodetska izmera gradišča (vir: Gaspari 2006a). 1 – 5 lokacije omenjene v besedilu.

Figure 3.2: Brecljev hill, geodetic measurements of the site (source: Gaspari 2006a). 1 – 5 findspots discussed in the text.

Slika 3.3: Smlednik, mesta prazgodovinskih najdb (vir: TTN 5, © GURS).
Figure 3.3: Smlednik, locations of prehistoric finds (source: TTN 5, © GURS).

3. Odlomek ustja in ostenja sklede (1); izdelava: prostoročna; barva zunanje in notranje površine: temno rjava; površina: groba; sestava: grobozrnata lončarska masa; žganje: redukcijsko; trdota: trda. Ohranjena dolžina 3,8 cm, ohranjena širina 4 cm, (glej Gaspari 2006a, št. 11).
4. Odlomek ustja in ostenja lonca (1); izdelava: prostoročna; barva zunanje in notranje površine: sivo oranžna; površina: hrapava; sestava: drobnazrnata lončarska masa; žganje: oksidacijsko; trdota: trda; okras: aplicirano vodoravno razčlenjeno rebro na ostenju. Premer ustja 31,4 cm, višina 9 cm.
5. Odlomek ustja in ostenja lonca (1); izdelava: prostoročna; barva zunanje in notranje površine: svetlo rdeče rjava; površina: hrapava; sestava: grobozrnata lončarska masa; žganje: redukcijsko, v končni fazi oksidacijsko; trdota: mehka. Opomba: sekundarno prežgana. Premer ustja 24 cm, višina 4,8 cm.
6. Odlomek ustja in ostenja pekve/pokrova (1); izdelava: prostoročna; barva zunanje in notranje površine: rjava; površina: hrapava; sestava: drobnazrnata lončarska masa; žganje: oksidacijsko; trdota: trda. Premer ustja 27 cm, višina 4,8 cm.
7. Odlomek ustja in ostenja posode (1); izdelava: prostoročna; barva zunanje in notranje površine: temno rjava; površina: hrapava; sestava: drobnazrnata lončarska masa; žganje: oksidacijsko, v končni fazi redukcijsko; trdota: trda. Ohranjena dolžina 2,7 cm, ohranjena širina 3,6 cm, (glej Gaspari 2006a, št. 9)

8. Odlomek noge posode (1); izdelava: prostoročna; barva zunanje in notranje površine: sivo oranžna; površina: hrapava; sestava: grobozrnata lončarska masa; žganje: oksidacijsko; trdota: mehka; okras: aplicirano vodoravno razčlenjeno rebro na ostenju. Opomba: sekundarno prežgana. Premer noge 10 cm, višina 9,3 cm, (glej Gaspari 2006a, 1).
9. Odlomek ročaja posode (1); izdelava: prostoročna; barva zunanje in notranje površine: temno rjava; površina: gladka; sestava: finoazrnata lončarska masa; žganje: redukcijsko; trdota: trda. Ohranjena dolžina 1,7 cm, ohranjena širina 4 cm, (glej Gaspari 2006a, 12).
10. Odlomek dna in ostenja posode (1); izdelava: prostoročna; barva zunanje in notranje površine: rdeče rjava; površina: hrapava; sestava: drobnazrnata lončarska masa; žganje: redukcijsko, v končni fazi oksidacijsko; trdota: trda. Premer dna 17 cm, višina 3 cm (glej Gaspari 2006a, 13).
11. Odlomek dna in ostenja posode (1); izdelava: prostoročna; barva zunanje površine: rjava; barva notranje površine: sivo črna; površina: hrapava; sestava: drobnazrnata lončarska masa; žganje: redukcijsko, v končni fazi oksidacijsko; trdota: trda. Premer dna 14 cm, višina 2,8 cm (glej Gaspari 2006a, 14).
12. Odlomek dna in ostenja posode (1); izdelava: prostoročna; barva zunanje in notranje površine: sivo črna; površina: hrapava; sestava: drobnazrnata lončarska masa; žganje: redukcijsko; trdota: trda. Premer dna 7 cm, višina 1,8 cm, (glej Gaspari 2006a, 15).
13. Odlomek ostenja posode (1); izdelava: prostoročna; barva zunanje in notranje površine: siva; površina:

hrapava; sestava: drobnozrnata lončarska masa; žganje: redukcijsko; trdota: mehka. Opomba: sekundarno prežgana. Ohranjena dolžina 5,5 cm, ohranjena širina 7 cm, (glej Gaspari 2006a, 2).

14. Odlomek ostenja posode (1); izdelava: prostoročna; barva zunanje in notranje površine: sivo oranžna; površina: hrapava; sestava: finoizrnat lončarska masa; žganje: oksidacijsko; trdota: mehka. Opomba: sekundarno prežgana. Ohranjena dolžina 10,4 cm, ohranjena širina 5,5 cm, (glej Gaspari 2006a, 3).

15. Odlomek ostenja posode (1); izdelava: prostoročna; barva zunanje in notranje površine: oranžna; površina: hrapava; sestava: grobozrnata lončarska masa; žganje: oksidacijsko; trdota: mehka. Opomba: sekundarno prežgana. Ohranjena dolžina 6,8 cm, ohranjena širina 5,5 cm, (glej Gaspari 2006a, 6).

16. Odlomek ostenja posode (1); izdelava: prostoročna; barva zunanje površine: sivo rjava; barva notranje površine: oranžna; površina: groba; sestava: grobozrnata lončarska masa; žganje: oksidacijsko, v končni fazi redukcijsko; trdota: mehka; okras: aplicirano vodoravno rebro na ostenju. Opomba: sekundarno prežgana. Ohranjena dolžina 5,7 cm, ohranjena širina 5 cm, (glej Gaspari 2006a, 4).

17. Odlomek ostenja posode (1); izdelava: prostoročna; barva zunanje in notranje površine: temno rjava; površina: gladka; sestava: drobnozrnata lončarska masa; žganje: redukcijsko; trdota: trda; okras: aplicirano vodoravno rebro na ostenju. Ohranjena dolžina 4,5 cm, ohranjena širina 5 cm (glej Gaspari 2006a, 5).

Prazgodovinsko gradivo je leta 2001/02 na zahodnem delu gradišča (sl. 3.2: 2) odkrila tudi domačinka, arheologinja Helena Rismondo. Na terasi pod vrhom je našla 27 odlomkov prazgodovinske lončenine, ki jih danes prav tako hrani MGML. Dva odlomka sta bila sekundarno prežgana, trije pa so bili ohranjeni do tolikšne mere, da smo jih lahko vključili v nadaljnjo analizo. To so:

18. Odlomek vrha in ostenja pekve (1); izdelava: prostoročna; barva zunanje in notranje površine: rjava; površina: hrapava; sestava: drobnozrnata lončarska masa; žganje: redukcijsko, v končni fazi oksidacijsko; trdota: trda; okras: aplicirano vodoravno razčlenjeno rebro na ostenju. Premer vrha 18 cm, višina 4 cm.

19. Odlomek dna in ostenja posode (1); izdelava: prostoročna; barva zunanje in notranje površine: rdeče rjava; površina: hrapava; sestava: drobnozrnata lončarska masa; žganje: oksidacijsko; trdota: trda. Ohranjena dolžina 2,5 cm, ohranjena širina 3,8 cm.

20. Stožčasto vretence iz rjave gline. Premer 3 cm, t. 12 g.

Rismondova je istega leta pobrala nekaj metrov vstran še 12 odlomkov (sl. 3.2: 3). Od teh izstopata dva odlomka lonca ter kos žlindre.

21. Odlomek dna in ostenja posode (2); izdelava: prostoročna; barva zunanje in notranje površine: rdeče rjava; površina: hrapava; sestava: grobozrnata lončarska masa; žganje: redukcijsko, v končni fazi oksidacijsko; trdota: trda. Premer dna 7,7 cm, višina 7 cm.

Lončenina je prišla na dan tudi na severni strani gradišča (sl. 3.2: 4), kjer je Rismondova odkrila 17 odlomkov. Štirje so bili sekundarno prežgani, pet pa jih je ohranjenih v tolikšni meri, da smo jih vključili v nadaljnjo analizo. To so:

22. Odlomek ustja in ostenja sklede (1); izdelava: prostoročna; barva zunanje in notranje površine: rjava; površina: hrapava; sestava: drobnozrnata lončarska masa; žganje: oksidacijsko; trdota: trda. Ohranjena dolžina 2,5 cm, ohranjena širina 1 cm.

23. Odlomek ustja in ostenja lonca/lončka (1); izdelava: prostoročna; barva zunanje in notranje površine: siva; površina: hrapava; sestava: drobnozrnata lončarska masa; žganje: oksidacijsko; trdota: mehka. Opomba: sekundarno prežgana. Premer ustja 8,5 cm, višina 5,6 cm.

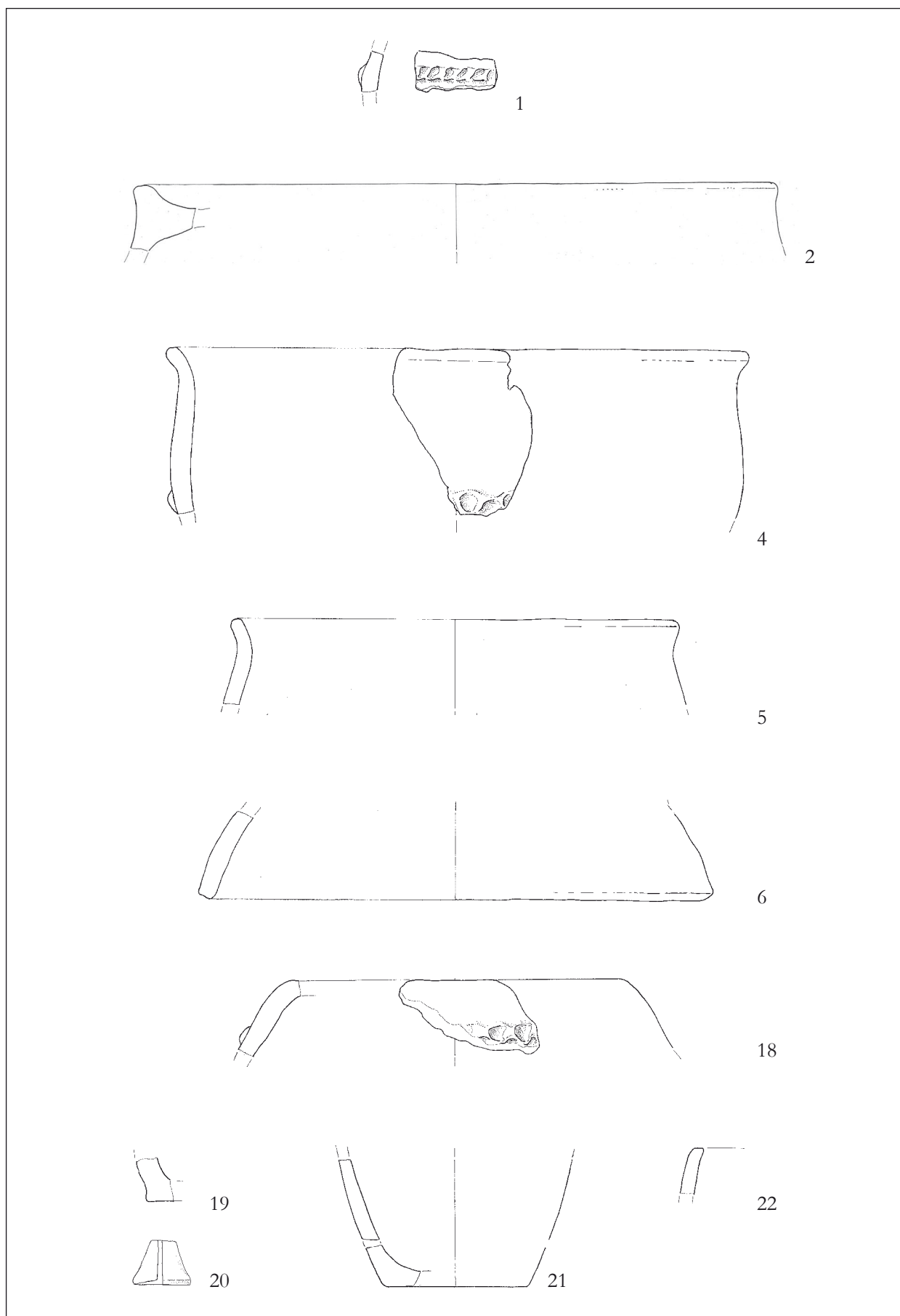
24. Odlomek ustja in ostenja lonca (1); izdelava: prostoročna; barva zunanje in notranje površine: rdeče rjava; površina: hrapava; sestava: grobozrnata lončarska masa; žganje: oksidacijsko; trdota: trda; okras: aplicirano vodoravno rebro na ostenju. Premer ustja 18,3 cm, višina 8 cm.

25. Odlomek vrha pekve (1); izdelava: prostoročna; barva zunanje in notranje površine: rdeče rjava; površina: hrapava; sestava: drobnozrnata lončarska masa; žganje: oksidacijsko; trdota: trda. Ohranjena dolžina 6 cm, ohranjena širina 8 cm.

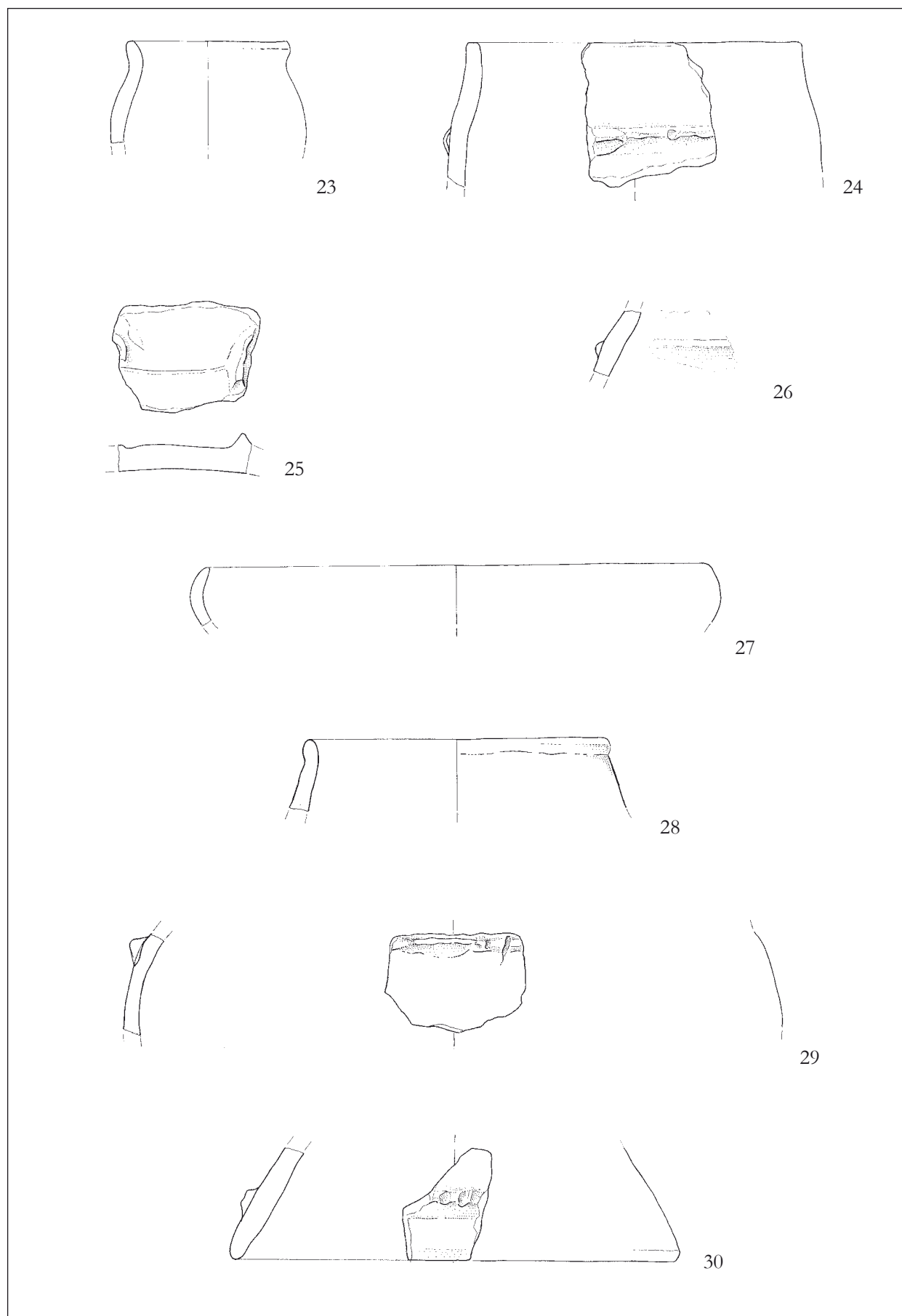
26. Odlomek ostenja pekve/pokrova (1); izdelava: prostoročna; barva zunanje in notranje površine: rjava; površina: hrapava; sestava: grobozrnata lončarska masa; žganje: oksidacijsko; trdota: trda; okras: aplicirano vodoravno rebro na ostenju. Ohranjena dolžina 5 cm, ohranjena širina 3,8 cm.

Na južnem delu gradišča (sl. 3.2: 5) je pri dokumentaciji uničenja konservatorica-arheologinja ZVKDS, OE Ljubljana, Mija Topličanec odkrila 27 odlomkov prazgodovinske lončenine (od tega je bilo 10 sekundarno prežganih), 4 odlomke stavbnega ometa in več kosov železove žlindre.⁸ Od teh obravnavamo naslednje:

8 Topličanec 2011.

Slika 3.4: 1, 2 – Smedniški brib; 3–6, 18–22 – Brecljev brib. V besedilu omenjena prazgodovinska lončenina. M. = 1:3.
Figure 3.4: 1, 2 – Smedniški brib; 3–6, 18–22 – Brecljev brib. Prehistoric pottery discussed in the text. Scale = 1:3.

Slika 3.5: Brecljev hrib. V besedilu omenjena prazgodovinska lončenina. M. = 1:3.
Figure 3.5: Brecljev hrib. Prehistoric pottery discussed in the text. Scale = 1:3.

27. Odlomek ustja in ostenja sklede (1); izdelava: prostoročna; barva zunanje in notranje površine: temno rjava; površina: hrapava; sestava: grobozrnata lončarska masa; žganje: redukcijsko; trdota: trda. Premer ustja 26,5 cm, višina 3,2 cm.

28. Odlomek ustja in ostenja lonca (1); izdelava: prostoročna; barva zunanje površine: rdeče rjava; barva notranje površine: temno rjava; površina: hrapava; sestava: drobozrnata lončarska masa; žganje: redukcijsko, v končni fazi redukcijsko; trdota: trda. Premer ustja 16 cm, višina 3,9 cm.

29. Odlomek ostenja posode (1); izdelava: prostoročna; barva zunanje in notranje površine: oranžna; površina: groba; sestava: grobozrnata lončarska masa; žganje: redukcijsko; trdota: mehka; okras: aplicirano vodoravno razčlenjeno rebro, ki so zaključni v vodoravni držaji na ostenju. Opomba: sekundarno prežgana. Največji premer oboda 35,6 cm, višina 5,4 cm.

30. Odlomek ustja in ostenja pekve/pokrova (1); izdelava: prostoročna; barva zunanje in notranje površine: rjava; površina: groba; sestava: grobozrnata lončarska masa; žganje: oksidacijsko; trdota: trda; okras: aplicirano vodoravno razčlenjeno rebro na ostenju. Največji premer oboda 24 cm, višina 6 cm.

Omenjeni destruktivni posegi so se leta 2013 nadaljevali na istem mestu (sl. 3.2: 5). Gaspari in Štular sta pri ogledu najdišča aprila 2013 iz sveže deponije ročnega izkopa izbrskala 5 večjih odlomkov lončenine iz pozne bronaste ali zgodnje halštatske dobe, ki je ni mogoče natančneje časovno opredeliti. Pomembnejša se zdi najdba petih kosov žlindre. Ta je sicer atipična, a je bilo možno določiti 3 kose. Prvi je kos delno sintrirane stene peči, drugi verjetno mala konveksno-konkavna kovaška žlindra in tretji verjetno odlomek tekoče žlindre iz dna talilne peči.⁹ Opraviti imamo torej s sledovi proizvodnje in predelave železa, podobno kot na Kučarju nad Podzemljem, Branževcu pri Dolenjskih Toplicah in Marofu v Novem mestu.¹⁰ Vendar so za razliko od omenjenih najdišč na Brecljevem hribu, kolikor lahko sodimo po tu obravnavanih najdbah, metalurški procesi potekali sicer na robu, a še znotraj naselja.

Tako kot v primeru najdb s Smledniškega hriba tudi poselitve Brecljevega hriba ne moremo ožje

9 Žlindro je opredelil Ivan M. Hrovatin, za kar se mu na tem mestu tudi zahvaljujemo.

10 Dular, Tecco-Hvala 2007, 215–217

časovno opredeliti. Gaspari sicer predlaga uvrstitev gradišča v pozno bronasto dobo, svoj predlog pa opira na Rutarjevo omembo žar »iz treh različnih obdobij«, ki naj bi jih župan Anton Burger iz Hraš izkopal na severnih pobočjih Šternovega hriba (prim. sl. 3.3). Hkrati še doda, da se najverjetneje na te najdbe nanašajo tudi Pečnikove notice o prazgodovinskih grobovih »po hostah in na ravnem« v okolici Smledniškega gradu.¹¹ Pri tem pa ne smemo mimo dejstva, da se je žgani/žarni način pokopa na Gorenjskem in v Ljubljani ohranil vse do starejše železne dobe.¹² Na novo odkrito gradivo skupaj z že objavljenimi najdbami z Brecljevega hriba dopuščajo le grobo časovno opredelitev od 12. do 7. st. pr. n. št. (Ha A–Ha C), kar nakazujejo sklede (sl. 3.4: 3, 22; sl. 3.5: 27), ki se na grobišču SAZU v Ljubljani pojavljajo v vseh kronoloških stopnjah od Ljubljana I do Ljubljana IIIa,¹³ številne pa so tudi na Dolenjskem, kjer so v uporabi v vseh časovnih horizontih halštatskega obdobja.¹⁴ Podobno datacijo nakazujejo lonci (sl. 3.4: 4, 5; sl. 3.5: 23, 24 in 28), ki jih lahko na podlagi analogij časovno uvrstimo od 14./13. do 7. st. pr. n. št. (Bd C/D–Ha C).¹⁵ Takšno časovno umestitev pa nakazuje tudi okras apliciranih razčlenjenih reber (glej zgoraj).

Topličančeva domneva, da je bil v prazgodovini poseljen tudi ravninski del ob vznožju Brecljevega hriba. V Hrašah je dokumentirala prazgodovinsko kulturno plast, ki je vsebovala 23 odlomkov prazgodovinske lončenine in 1 odlomek stavbnega ometa, na podlagi česar izkopavalka predvideva obstoj prazgodovinskega najdišča, najverjetneje naselbinskega značaja.¹⁶ Čeprav sočasna poselitve višinskih in nižinskih predelov ni novost,¹⁷ pa moramo biti pri takšnem sklepanju previdni. Morda gre

11 Gaspari 2006b, 138–140.

12 Vojaković 2008, 176–178.

13 Dular 1982, 113, 115, sl. 13: 17.

14 Dular 1982, 75, št. 244–249.

15 Dular *et al.* 2002, 149, sl. 6; Oman 1981, 148–149, T. 5/10, 17/8; Lamut 1988/89, 238–239, T. 18/12; *ib.* 2001, Pl. 2/2, 2/8, 12/13, Pl. 8/2, 17/5; Teržan 1990, 378, sl. 1/4, 8/9, T. 1/27, 2/6, 2/12, 4/19, 31/26, 32/18, 33.

16 Topličanec 2007, 75.

17 Vojaković *et al.* 2011.

v navedenem primeru res za naselbinske ostanke, morda pa smemo v omenjeni plasti videti koluvialno plast, ki se je na kraj odkritja odložila s polzenjem s hriba in s seboj prinesla tudi prazgodovinsko lončenino. O slednjem bi lahko sklepali na podlagi sekundarno zaobljenih robov lončenine, dokončni odgovor pa seveda lahko poda le georheološka raziskava. Takšnega mnenja sta tudi Luka Rozman in Maruša Urek, ki sta v neposredni bližini prav tako naletela na nekaj odlomkov prazgodovinske lončenine ter stavbnega ometa.¹⁸

Da je bil prostor spodnjega dela Savske ravni v času pozne bronaste in starejše železne dobe privlačen za poselitev, dokazuje tudi le nekaj kilometrov oddaljena Šmarna gora, kjer so leta 2007 potekale zavarovalne arheološke raziskave ZVKDS, OE Ljubljana (*sl. 3.1: 11*), po prijavi občana, da ob gradnji vodovoda prihaja na dan prazgodovinska lončenina. Te raziskave so zajele tudi območje neposredno ob odcepu, ki od glavne dostopne poti s sedla zavije proti cerkvi Matere božje.¹⁹ Na podlagi stratigrafskih odnosov je konservator-arheolog Matej Draksler tam ugotovil dve poselitveni fazi. Prva razen nasutij in hodne površine ne ponuja dovolj podatkov, ki bi omogočali natančnejšo opredelitev. To pa nam razodeva druga poselitvena faza. Na hodni površini je bil namreč odkrit zid iz velikih apnenčastih kamnov, ki ga izkopavalec na podlagi sicer skromnih podatkov interpretira bodisi kot utrditev naselbinske terase bodisi kot del objekta. Na isti površini sta bili odkriti še dve podobni kamniti strukturi, katerih funkcija ostaja neznana. Vse skupaj sta prekrivali plasti, bogati s prazgodovinskimi najdbami. Avtor jih na podlagi analogij iz najdišč na Dolenjskem uvršča v mlajše halštatsko obdobje oz. v 6./5. st. pr. n. št. (Ha D1/D2).²⁰

3.2 Interpretacija

Da smemo osrednjo prazgodovinsko naselbino smledniške okolice pričakovati na Brecljevem hribu, nam nakazujeta ne le Rutarjeva in Pečnikova notica, temveč predvsem moderne topografske raziskave in izsledki pričujoče študije, predvsem dokaz o metalurgiji.

V kakšnem odnosu je bila z naselbino na bližnjem Smledniškem hribu (*sl. 3.3*), še ni povsem jasno. Kot smo že omenili, so bile med izkopavanji v letih 2011/12 odkrite prazgodovinske plasti, v katerih so bili kronološko občutljivi predmeti najdeni le v skromnem številu. Najdbe oglja hrasta (glej poglavje 8), ki je bil morda uporabljen kot gradbeni les, nakazujejo, da ne gre zgolj za t.i. posamične najdbe, vendar na podlagi obstoječih najdb ne moremo z gotovostjo ugotoviti, ali sta bila oba vrhova poseljena sočasno. Morda bi si domnevno sočasno poselitev na Smledniškem hribu lahko razlagali kot posledico njune različne namembnosti, ki je na podlagi skromnih najdb ni mogoče točneje opredeliti. Ker je tu odličen razgled, je možno, da je bilo to območje namenjeno opazovanju in nadzoru nad rečno/kopensko komunikacijo.²¹ Važnost rečnega prehoda v prazgodovini odsevajo odkritja bronastega orožja in orodja iz starejše faze kulture žarnih grobišč (13.–11. st. pr. n. št.)²² v okolici lesene konstrukcije pri izteku savske tesni med Verjami in Medvodami. O domnevani funkciji smledniškega hriba govori tudi velikost vrha, ki pred gradnjo srednjeveškega gradu ni presegal nekaj deset kvadratnih metrov in je bil tako veliko manjši od Brecljevega hriba, zato se zdi stalna poselitev na njem v smislu naselbine manj verjetna. Podobna situacija je znana na Šmarjetni gori nad Stražiščem,²³ kjer so bili na jugovzhodni strani tik pod vrhom Gradišča (vzhodni vrh) po navedbah Andreja Valiča odkriti odlomki lončenine, ki časov-

18 Rozman, Urek 2011; Rozman, Urek 2012.

19 Prazgodovinsko poselitev na Šmarni gori so predvidevali številni avtorji, eden od njih je bil tudi Jernej Pečnik (Pečnik 1904, 128).

20 Povzeto po Draksler 2008, 1–18.

21 Na območju gradu so Levec, pa tudi poznejši avtorji domnevali obstoj rimske utrjene točke, ki naj bi nadzorovala komunikacijo v smeri Ljubljana–Smlednik–Kranj (Levec 1896, 5; ANSI 1975, 101 in 173).

22 Gaspari 2012.

23 Rutar 1894, 184; Pečnik 1904, 127.

no sovpadajo z najdbami iz okolice farne cerkve v Kranju.²⁴ Na podlagi tega avtor sklepa, da gre za ostanke starejšeželeznodobne naselbine.²⁵ Ta je bila nekaj let pozneje pri topografskem sondiranju dokazana z gradivom, ki ga je moč datirati v stopnjo HaC oz. v starejšo železno dobo.²⁶ Prazgodovinsko gradivo je bilo odkrito tudi na

sosednjem zahodnem vrhu, okoli ruševin cerkve Sv. Marjete, ki ga je Draško Josipovič opredelil v starejšo železno dobo.²⁷ Zaradi odsotnosti usmerjenih raziskav in preskromnih podatkov tudi v tem primeru ne moremo odgovoriti na vprašanje, za kakšen tip naselbinskega kompleksa gre in kakšen je bil odnos med omenjenima vrhovoma.

24 Horvat 1984.

25 Valič 1970, 145

26 Sagadin 1987, 224–225.

27 Josipovič 1985, 204–205.

4 Grad v pisnih virih

Benjamin Štular

Grad Smlednik¹ leži ob eni glavnih prometnic, ki je v srednjem veku preko Škofje Loke in Kamnika povezovala severno Italijo s spodnjo Štajersko in ogrskim kraljestvom.² Lega v prostoru (*sl. 11.1. in 11.3*) je bila, kot se zdi, eden ključnih dejavnikov za postavitev gradu. Združuje namreč tako naravne danosti (dolomitna skalna osnova in razgledna lega) kot tudi strateške (prehod čez reko) in politične dejavnike (nekakšen vakuum na tromeji močnih zemljiških gospostev).

Krajevno ime Smlednik se v srednjeveških listinah omenja izključno v nemški obliki kot Flednic, Fledinich, Vletnich, Vlednich, Vledinch, Vlednic, Flednich, Vlednik, Vledenik, Flednik, Wlednich, Vlednyk, Flednig, Flednikch, Flednikg, Flednigk, Fledoiqkh; v 14. in 15. stoletju so omembe pogostejše, navadno v izpeljankah oblike Vlednik.³ Šele od 18. stoletja naprej so v uporabi izpeljanke Floednich, Flödnig in Flödnigg.⁴

Izvor in pomen besede Smlednik je dobro raziskan. Nemška oblika imena je povzeta po slovenskem imenu Smlednik, ki ima koren *smled*. Sprva se je zdelo, da izvira ime iz korena *smléda*, katere pridevniški pomen je *bled*, rumen oz. je poimenovanje za travniško rožo *Peucedanum oreoselinum*.⁵ Pomen *svetel*,

listnat gozd se je torej zdel verjeten,⁶ Toda Bezljaj je pozneje razkril pravi pomen krajevnega imena Smlednik, ki izvira iz besede *smled* s pomenom stražišče (nem. *Warte*): »Izhajati je treba iz prvotnega *svled* – iz osnove, kakor jo imamo v gotskem *wlaiton* ‘paziti, ozirati se okoli sebe’, sprejeto morda še pred tako imenovano metatezo likvid iz nekega germanskega jezika; morda je celo ostanek neke praslovanske različice iste osnove«. ⁷ Ob omembi gotskega korena nam, upošteva je izjemno lokacijo Smlednika in dobrih 10 kilometrov oddaljeni grobišči vzhodnogotskih vojščakov v Dravljah pri Ljubljani⁸ in na Lajhu v Kranju⁹, misli hitro uidejo k različnim interpretacijam o tem, kdo je prvi postavil postojanko in poimenoval Smlednik. Kdaj v srednjem veku je na vrhu 515 metrov visokega stožca nastal utrjen grad, iz ohranjenih virov ni razvidno. Morda je bilo to že v 11. stoletju, ko so imeli tod okrog svoja posestva kranjski in istrski krajišniki iz rodu Weimar-Orlamünde, ki so izumrli leta 1112. V zgodovino Smlednik vstopi okoli leta 1118, v katero je datirana najstarejša ohranjena listina z imenom Smlednik. Ime se pojavi v povezavi s tamkajšnjo lastniško cerkvijo smledniških vitezov,

6 Petnauer 1938, 12. (navajamo po Otorepec s. a., 1).

7 Bezljaj 1981; prim. Bezljaj 1973, 180.

8 Slabe 1975. »Nekropola v Dravljah daje sliko zaključnega grobišča iz ožje omejenega časovnega horizonta v prvi polovici 6. stoletja. Poseben pomen grobišča je predvsem v krajšem časovnem razponu njegovega trajanja, ki kaže na obstoj postojanke, ki bi jo smeli vezati zgolj na čas vzhodnogotske prisotnosti pri nas, kar je med doslej znanimi najdišči izjemno. Opozarja na neko postojanko v bližini, ki je v zaledju nekdanje Emone imela posebno nalogo – najverjetneje kontrolo komunikacije ali celo križišča poti« (Ciglencečki 1999, 308).

9 Knific 1995 in tam navedena literatura.

1 Poglavje temelji na neobjavljenem tipkopisu Boža Otorepca (Otorepec s. a.), ki je nadgrajen s spoznanji stroke zadnjih štirih desetletij. Zahvala, da je pred vami v tej obliki, gre izključno pomoči kolega dr. Miha Kosija, ki me je ne samo usmerjal z dragocenimi napotki, temveč tudi zavzeto preveril navedbe virov in imen. Morebitne napake in nedoslednosti, ki so ostale, so seveda izključno avtorjeva napaka.

2 Kosi 1998, 247–253.

3 Prim. Kos 1975, 559.

4 Otorepec s. a., 2.

5 Bezljaj 1995, 271, *smléd* II.

kapelo sv. Urha v gozdu.¹⁰ Leta 1136 se v listini oglejskega patriarha Peregrina za samostan v Možacu med pričami omenja *Odalricus de Fledinich*. To letnico torej lahko obravnavamo kot *terminus ante quem* za nastanek vsaj trdne hiše, če že ne gradu na hribu Smlednik.¹¹ Številni ministeriali so v tem času sicer bivali v trdnih hišah oz. utrjenih dvorih v večjih vaseh ob cestah severno in vzhodno od Kranja.¹² To pa ne velja za Odalrika, saj je ime Smlednik jasno povezano z lokacijo na grajskem hribu. O tem nenazadnje priča zgornja etimologija, predvsem pa dejstvo, da se vas v virih do konca srednjega veka vedno imenuje s pridevnikom *pod* Smlednikom ali *spodnji* Smlednik, ime Smlednik pa pomeni edinole lokacijo gradu (glej dalje).

Valvasor sicer kot lastnike gradu navaja za leto 1165 Ebaida, za leto 1216 Bernarda in njegova sinova Bertolda in Uškalka (*Odalskalk*) ter končno leta 1340 Ginterja,¹³ vendar je verodostojnost tega podatka vprašljiva.¹⁴

Starejši avtorji so Smledniške sicer prištevali med andeške ministeriale,¹⁵ saj so Andeški dedovali obsežne posesti po Weimar-Orlamündih in tudi Poponu Vovbrškemu. Vendar širše območje Smlednika ni nikoli prešlo pod Andeške, saj je bila posest na tem območju močno razdrobljena že v 11. stoletju.¹⁶ V 12. stoletju je bil Smlednik nekakšen otok znotraj posestnih celot, iz katerih so izšla tudi mlajša cerkvena gospostva.¹⁷

Po prvi omembi viri o Smledniku in smledniških v 12. stoletju molče. Prva znana prebivalca smledniškega gradu v 13. stoletju sta bila viteza starih Planinskih, Wergand (tudi Werand, Wernand) in Rapoto s Smlednika.¹⁸ S stališča zgodovine gradu

Smlednik ni nepomembno dejstvo, da sta Wergand in Rapoto med 50 pričami navedena kot 44. in 45. podpisnik; Gerloh Jetrbenški (*Gerloch dr Hertenberch*) je 5. podpisnik, Gerloh Kamniški (*Gerloch de Steine*) 11. in 12. Magens Mengeški (*Magens de Mengospurch*). Pred obema smledniškima najdemo celo meščana Loke Gerwika (*Gervicus de Lonke*). Iz druge listine iz leta 1216 izvemo, da je bil Rapot zet omenjenega Werganda. V tej listini je Albert z Marijine gore (verjetno Šmarna gora) dovolil Wergantu in njegovima sinovoma Bertoldu in Uškalku (*Bertoldi et Ulsalch*), da podarijo kmetijo v Zbiljah oltarju sv. Marije v gornjegrajskem samostanu. Verjetno na podlagi te listine Valvasor Werganta s sinovoma navaja kot dobrotnike omenjenega samostana.¹⁹ Wergant pa v tej listini nastopa kot destinator in je bil označen z gospod, torej kot pomemben ministerial.²⁰

Že leta 1228 in 1264 se omenja župnik v Smledniku,²¹ čeprav se pozneje, leta 1341, omenja Ulrik iz Kamnika le kot vikar cerkve Sv. Ulrika pod smledniškim gradom, ki je spadala takrat in še pozneje pod vodiško faro.

Potomec vitezov Smledniških je bil verjetno tudi *Hainzo* s Smlednika, ki ga srečamo leta 1260 kot pričo v listini Henrika Svibenskega za samostan v Velesovem. Mogoče je to tisti *Heinzo* s Smlednika, ki je bil še 1286 poleg drugih porok za šmartinskega župnika Viljema iz Loke nasproti freiesinškemu škofu Emihu (*Emcho*).²² Njegov sin Konrad, ki se omenja tudi v listinah iz 1299²³ in 1300, je leta 1306 s privoljenjem brata Ulrika (*Welli*) prodal nekemu Ortolfu Oechleinu dve hubi v Trzinu.²⁴ Žal ni možno ugotoviti, v kakšnih sorodstvenih zvezah sta bila z omenjenimi Smledniškimi neki Peterlin s Smlednika (omenjen 1299) in Majnhard s Smlednika (omenjen še 1321). Günter Smledniški, ki ga kot zadnjega tega roda navaja Valvasor za čas okoli leta 1340, v dostopnih virih iz te dobe ni izpričan.

10 Kos, Žontar 1939.

11 Otorepec s. a., 2.

12 Kos 1960, 57 in 60.

13 Valvasor XI/137.

14 Otorepec s. a., 2.

15 Žontar 1939, 20.

16 Kos 2005, 215; nekoliko drugačno mnenje pri Kos 1928; Grafenauer 1955, 84–85.

17 Kos 2003, 173.

18 Zahn 1881, 31, št. 127 (datirano: ok. 1215); Kos 1928, št. 232 (datirano: 1214–1220).

19 Kos 1928, št. 261; prim. Kos 2005, 216.

20 Kos 2005, 174–175.

21 Kos 1928, 242, št. 486; Schumi 1884–87, 257, št. 328.

22 Zahn 1870, str. 431, št. 395.

23 Wiessner 1958, št. 452.

24 Otorepec 1956, št. 13.

Toda v začetku 14. stoletja Smledniški že dolgo niso bili več lastniki smledniškega gradu. Zanesljiv *terminus ante quem* je listina iz 1297, izdana na smledniškem gradu (*dacz Flednich uf der pürg*), ki se takrat prvič izrecno omenja. V tej listini je Oton iz Planine (*Montparis, Mumpareis*), ki je bil iz rodu Svibenskih, prepustil freisinški cerkvi Juto (*Gewt*), hčer Ulrika Chropfa, ki je bila poročena s freisinškim ministerialom Vinterjem s Puštala. Med pričami te listine sta tudi omenjeni Ulrik Chropf, tokrat s pristavkom naš kastelan v Smledniku (*Vlrich der Chropf vnser burgraf ze Flednich*), in njegov sin, tudi Ulrik.²⁵ Iz te listine torej izvemo, da so bili vsaj že 1297 lastniki smledniškega gradu in gospostva gospodje Planinski, ki so imeli v Smledniku na gradu svojega vazala oz. kastelana, ki je zanje upravljal to gospostvo. Tudi dve leti pozneje – 1299 – ko je Oton s Planine podelil škofjeloškemu meščanu Petru Silbersachu in ženi Nedeljki hubo v Šenčurju, se v listini, izdani na gradu Smlednik (*in castro Vlednik*), zopet pojavljata poleg že omenjenega Peterlina iz Smlednika tudi Ulrik, imenovan Chropf, in njegov sin.²⁶ Oba se omenjata tudi nekaj mesecev pozneje, ko sta bila za svojega gospoda Otona iz Planine poroka pri prodaji broda v Tacnu Porgerjevi vdovi Marsi iz Ljubljane.²⁷ Iz besedila te listine, v kateri imenovani Oton navaja, da je brod v Tacnu podedoval od očeta in da je bil last rodbine že več kot sto let, bi lahko celo sklepali, da je bila posest Planinskih-Svibenskih v teh krajih še iz 12. stoletja in da so bili Smledniški le vazali Svibenskih.

Zanesljivega datuma za *terminus post quem* o prevzemu gradu Smlednik s strani Svibenskih nimamo. Po eni hipotezi je grad Smlednik že konec 12. ali najpozneje v začetku 13. stoletja kot alod prišel od Trušenjskih v roke starih Planinskih, ki so bili veja Svibenskih.²⁸ Verjetnejša je hipoteza, ki temelji na izjemno kompleksni analizi rodbinskih in posestniških vezi Svibenskih in iz katere sledi,

da je Herik III. Svibenski leta 1251 neodvisno od Planine in Podsrede že obvladoval smledniško gospostvo in grad.²⁹ Vendar je Henrik obdržal staro osebje, viteze Smledniške.³⁰

V listini iz leta 1300, s katero je Oton s Planine dovolil svojemu vazalu, da proda nazaj kmetijo na Logu freisinškemu škofu, se Ulrik Chropf in njegov sin Ulrik omenjata zadnjič.³¹

Toda dogodke v 13. stoletju je treba opazovati v širšem političnem kontekstu, ki ga lahko imenujemo tudi nastanek dežele Kranjske. Po smrti istrskega mejnega grofa Henrika IV. Andeškega leta 1228, katerega sedež je bil Smledniku bližnji Mali grad v Kamniku, se je vnel boj tako za dediščino Andeških kot tudi za politično premoč na Kranjskem. Gospostvo na andeških posestih od Jadrana do Alp so preko poroke sina avstrijskega vojvode Leopolda VI. Friderika II. s Henrikovo nečakinjo in dedinjo Agnes prevzeli Babenberžani. Opirajoč se na to posest si je Friderik II. kot prvi nadel naslov gospoda Kranjske, *dominus Carniole*. Kot kaže, je s svojo nedejavnostjo v to tiho privolil formalni mejni grof Kranjske, oglejski patriarh Bertold V. Andeški. Boj za prevlado nad ozemljem nekdanje mejne grofije Kranjske se je nadaljeval do sredine 13. stoletja. Leta 1251 je umrl zadnji moški predstavnik Andeških, leta 1263 pa tudi Agnes Andeška, poročena s koroškim vojvodo Ulrikom III. Spanheimom, ki se je kot zadnja svoje rodbine naslavljala z *domina Carniolae*.³² Po smrti omenjenega Ulrika Spanheima (1269) je postal za slabih deset let lastnik andeške dediščine na Kranjskem češki kralj Otokar II. Přemisl. Ko je ta leta 1278 padel v bitki z Rudolfom Habsburškim, so Habsburžani postali gospodarji večine Kranjske. Toda 1279 je kralj Rudolf dal Kranjsko v zastavo Majnhardu Goriško-Tirolskemu in šele s smrtjo njegovega sina Henrika (1335) je Kranjska dokončno prišla

25 Zahn 1870, str. 462, št. 422.

26 Wiessner 1958, št. 437.

27 Otorepec 1957, št. 1.

28 Kos 2005, 176.

29 Kos 2005, 173–175 in 179.

30 Kos 2005, 178.

31 Zahn 1871, str. 4, št. 433.

32 Hauptman 1999, 49–78; Kos 2001, 186–188; Komac 2006, 81–144.

pod Habsburžane, ki so bili njeni deželski gospodje skoraj šeststo let.³³

V seznamu posesti koroškega vojvode (Goriško-Tirolskih) na Kranjskem iz leta 1311, Smlednika seveda ni najti,³⁴ kajti njegovi lastniki v tej dobi so bili še Planinski. O tem priča tudi listina iz leta 1321, s katero je Rapot Schrawas ob privolitvi svojih gospodov Henrika in Ulrika s Planine prodal velesovskemu samostanu zemljišče v Šenčurju, ki je bilo v smledniškem gospostvu.³⁵

Leta 1328 sta Ulrik in Henrik s Planine – verjetno zaradi dolgov – najprej zastavila za 2.000 mark srebra, nato pa prodala svoj grad Smlednik z vsem gospostvom in podložniki Frideriku Žovneškemu za 1.012 mark srebra.³⁶ Zanimiv je podatek, da je to najvišja cena za katerega od gradov na ozemlju današnje Slovenije med letoma 1280 in 1409.³⁷ Dne 17. aprila 1328 sta Henrik in žena Elizabeta Svibensko-Planinska izstavila najprej zastavno, nato pa še prodajno listino. Dne 25. julija 1328 sta enako storila Henrikov brat Ulrik in sestra Adelhajda. Zastavna vsota je bila v obeh listinah 2.000, prodajna pa le 1.012 mark srebra. Jasno je, da sta bili vsoti mišljeni za vse prodajalce skupaj, ne pa za vsakega posebej. D. Kos predlaga preprosto razlago: Svibensko-Planinska sta dala z dodatno listino Žovneškemu jamstvo, da bo v primeru neplačila Smlednik pravno popolna upnikova last. V primeru oporekanja Svibensko-Planinskih bi Žovneški že razpolagal s pravno veljavnim dokumentom. Svibensko-Planinski so dejansko prejeli skupaj 2.000 mark, ko so dokončno prepustili lastništvo Smlednika, medtem ko so prvi obrok (dejanski dolg) prejeli že ob zastavi – 988 mark. Ostanek 1.012 mark pa je pomenil poravnavo razlike za zamenjavo pravnega statusa lastništva.

33 Otorepec s. a., 4.

34 Dopsch 1901, 461–462.

35 ARS 1321, 21. december (po prepisu Boža Otorepca na ZIMK ZRC SAZU); prim. Parapat 1874, 185, št. 29; Kos 1996, št. 122.

36 ARS 1328, 17. april; 1328, 25. julij (po prepisu Boža Otorepca na ZIMK ZRC SAZU); Kos 1996, št. 123, 124.

37 Kos 2005, 84.

Tako se je začelo od prve polovice 14. stoletja razvijati v tem delu Gorenjske gospostvo Žovneških – od leta 1341 grofov Celjskih – katerega središče je bil Smlednik. Podobno kot v Savinjski dolini in ob Sotli so Celjski tudi tu nakupovali večje in manjše fevde z denarjem, ki so si ga deloma izposojali pri judovskih bankirjih v Ljubljani, Celju, Mariboru in drugod. Sami so posojali denar raznim plemičem iz smledniške okolice (npr. Planinskim in Kamniškim) ter jih spravljali v vedno večjo odvisnost. Tako so ustvarili smledniško gospostvo, ki se je pri Voklem in Vogljah dotikalo velesovske posesti.³⁸ Že Friderik Žovneški, ki je bil med letoma 1332 in 1340 deželski glavar na Kranjskem,³⁹ je začel s širjenjem smledniške posesti. Da pa bi dobil denar za druge potrebe, je že leta 1329 zastavil svojim sorodnikom Walsejvcem za 8.000 mark srebra poleg gradov Rogatca, Kostrivnice, Lengenburga, Žovneka, Ostrovice, Šoštanja, Mozirja tudi šele komaj leto prej pridobljeni Smlednik,⁴⁰ vendar ga je kot ostale gradove kmalu rešil iz te zastave. Kajti že leta 1334 je od gospodov s Kranichberga (Spodnja Avstrija) kupil njihovo posest v bližini Smlednika z gradiščem pri *Vnsern Vrown perg* (verjetno Gradišče nad Zavrhom).⁴¹

Smledniško gospostvo so tedaj v imenu Celjskih upravljali njihovi kastelani (*burggrafen*), ki so imeli svoj sedež na smledniškem gradu. Leta 1356 se omenja kot kastelan neki Martin, leta 1374 pa Oton pl. Turn. Med letoma 1397 in 1404 je bil kastelan na Smledniku nižji plemič (*armiger*) Hans z Müllingena (*Mulling, de Muollingen*), morda sin Eglofa (*Egloff*) ali Egelofa (*Egelloffa v. Mülling*), ki se v spremstvu Celjskih omenja med 1364 in 1367.⁴²

Okrog leta 1400 Smlednik še ni imel lastnega deželskega sodišča, spadal je še pod kamniško deželsko sodišče. V urbarju iz te dobe je zapisano, da mora

38 Žontar 1939, 28.

39 Kos 1996, št. 127.

40 ARS 1329, 30. december (po prepisu Boža Otorepca na ZIMK ZRC SAZU).

41 ARS 1334, 24. maj (po prepisu Boža Otorepca na ZIMK ZRC SAZU); Kos 1996, št. 148

42 ARS 1367, 19. junij (po prepisu Boža Otorepca na ZIMK ZRC SAZU); Kos 2005, 216, op. 748.

vsakokratni oskrbnik (*ambtman*) Smlednika letno oddati v kamniško deželno sodišče 50 mernikov ovsu in 100 kokoši ali pa po dva pfeniga za vsako.⁴³ Leta 1400 je Herman Celjski odstopil samostanu v Bistri neko posest v Suhadolah, ki je bila v njegovem gospostvu Smlednik.⁴⁴ Viljem Lamberger je leta 1394 odkupil od Viljema Luspergerja dvor pod Smlednikom (*hof vnder Flednikg*) in kmetije v Podreči, Mostah, Brniku, Vikrčah in desetino v Vodichah, kar je bilo vse fevd Celjskih. Te fevde je Lambergerjem potrdil tudi Friderik Celjski leta 1437.⁴⁵

O smledniškem gradu nam srednjeveški viri ne sporočajo skoraj ničesar. Eden od redkih podatkov je iz leta 1406, ko je Herman Celjski ob poravnavi spora med stiškim opatom Albrehtom in Jurijem Turjaškim odredil, da mora Turjačan v njegov stolp na Smledniku (*in unsern turn gen Flednik*), dokler ne plača opatu odrejene odškodnine.⁴⁶ Pri tem seveda ne izvemo, ali je v tej dobi na smledniškem hribu stal zgolj utrjen stolp ali pa je stolp omenjen kot tisti del gradu, ki se je v srednjem veku pogosto uporabljal kot priložnostna ječa. Glede na formulacijo se zdi mnogo verjetnejša druga razlaga. Celjski kastelan je bil tudi Lenart z Iga (1412), v listini iz leta 1431 omenja Friderik Celjski našega kastelana na Smledniku (*vnsero burggrauen ze Flednikg*).⁴⁷ Smledniškemu kastelanu, imenovanemu Hans Sepacher, je leta 1442 Ulrik II. Celjski prodal še grad Kamen.⁴⁸

S smrtjo zadnjega Celjskega grofa 9. novembra 1456 so vsi gradovi in posestva Celjskih na Kranjskem – torej tudi Smlednik – prišli v last Habsburžana, cesarja Friderika III. Od tedaj so Smlednik in gospostvo upravljali deželno knežji oskrbniki. Zadnji celjski kastelan Rudolf Keuenhuler (*Khevenhüller*) je

po posvetu cesarja s svetovalci zadnjega Celjskega (10. 11. 1457) lahko do smrti ostal na Smledniku, moral pa je biti zvest cesarju in imeti grad vedno odprt za cesarjeve potrebe. Dne 30. maja 1457 je Keuenhuler dobil Smlednik znova v oskrbo. V novi pogodbi je bilo sklenjeno, da če mu cesar vzame Smlednik, dobi v oskrbo grad Goldenstein in 1.000 funtov pfenigov.⁴⁹ To se je zgodilo že naslednje leto 1458, ko je cesar dobil ta denar na posodo od Gašparja Črnomaljskega, ki pa je zato dobil v oskrbo in zastavo Smlednik.⁵⁰ Čez nekaj dni sta Khevenhüller in Črnomaljski gradova sicer zamenjala, a ne za dolgo, kajti leta 1461 se Črnomaljski zopet pojavi kot cesarski oskrbnik na Smledniku.⁵¹ To službo je imel vsaj do julija 1478.⁵² Za njim se v virih omenja kot smledniški skrbnik med letoma 1489 in 1492 Lenart Kacijaner,⁵³ za njim med letoma 1493⁵⁴ in 1496 Gašper II. Lamberger. Avgusta leta 1503 je dobil v oskrbo in zastavo grad Smlednik skupaj s pristavo, njivami, travniki, polovico deželskega sodišča in 225 goldinarjev za čuvanje gradu kranjski vicedom Jurij Egkh, ker je bil cesarju posodil 1.500 goldinarjev.⁵⁵ Toda že čez pol leta je bilo v aprilu gospostvo preneseno na kranjskega deželnega glavarja Janeza Turjaškega, pozneje pa na njegova sinova Jurija in Wolfa Engelbrehta.⁵⁶ Veliki potres, ki je 24. in 26. marca 1511 poškodoval mnogo gradov na Kranjskem, ni prizanesel niti gradu Smlednik. A kot kaže grad ni bil toliko poškodovan, da bi ga opustili, kot mnoge druge gradove na Kranjskem.

Leta 1535 je smledniško gospostvo z deželskim sodiščem od kralja Ferdinanda kupil Janez Kacijaner. Po njegovi nasilni smrti leta 1538 so vsa njegova

43 Milkowitz 1889, 39.

44 ARS 1400, 6. september, Kranj (po prepisu Boža Otorepca na ZIMK ZRC SAZU).

45 ARS 1394, 31. marec, Celje; ARS 1437, 20. april, Celje (po prepisu Boža Otorepca na ZIMK ZRC SAZU).

46 Komatar 1907, 170 (navajamo po Otorepec s. a., op. 23).

47 Haus-, Hof- und Staatsarchiv na Dunaju, 1431, 20. maj (po prepisu Boža Otorepca na ZIMK ZRC SAZU).

48 ARS 1442, 21. april (po prepisu Boža Otorepca na ZIMK ZRC SAZU).

49 Birk 1853, 203, št. 165.

50 Birk 1853, 215, št. 263.

51 Birk 1853, 381, št. 529.

52 Chmel 1855, 905, št. 1230.

53 Listini 1489, 6. januar in 1490, 13. december v Nadškofjskem arhivu v Ljubljani; ARS 1492, 7. maj (po prepisu Boža Otorepca na ZIMK ZRC SAZU).

54 Haus-, Hof- und Staatsarchiv na Dunaju, 1493, 22. marec (po prepisu Boža Otorepca na ZIMK ZRC SAZU).

55 Smole 1982, 445.

56 Preinfalk 2005, 77, op. 47.

posestva, torej tudi Smlednik, pripadla deželnemu knezu, ki ga je leta 1541 zaradi Kacijanerjevih dolgov zastavil že omenjenemu Wolfu Engelbrehtu Turjaškemu. Od tega je Smlednik 1547 odkupil Janez Jožef Egkh, ki ga je prepustil Gašperju II. Lambergerju, ta pa leta 1550 Hansu Turjaškemu, a je grad kmalu zopet prišel na Egkhe.⁵⁷

Vsi omenjeni veliki fevdalci so imeli tudi v tej dobi na Smledniku svoje oskrbnike (*phleger*). Kot taki se omenjajo leta 1526 Andrej Gall, po letu 1540 Franc pl. Rain in Viljem pl. Rattal, med letoma 1543⁵⁸ in 1547 Seifrid Rasp. Za njim je leta 1548 prevzel oskrbništvu poplemeniteni sin ljubljanskega trgovca Franc Glanhoffer.⁵⁹ Temu je v letih 1549–1551 sledil Jurij Schwab z Lichtenberga, leta 1554 Tomaž Veider, leta 1558 Jakob Wesenpach⁶⁰ in še isto leto Gašpar Reitter.⁶¹

Iz let 1558 in 1559 sta v prepisu iz 17. stoletja ohranjena najstarejša smledniška urbarja, ki naštevata podložne kmete v enainštiridesetih vaseh: Spodnji Smlednik, Sv. Valburga, Dragočajna, Moše, Trboje, Podreča, Breg, Jama, Šenčur, Predoslje, Luže, Pešata, Cerklje, Polica, Poženik, Lahovče, Komenda, Zalog, Moste, Žeje, Suhadole, Vodice, Selo, Skaručna, Polje, Dvorje, Tacen, Rocen, Spodnje Pirniče, Zavrh, Vikrče, Zgornje Pirniče, Virje, Hraše, Stanežiče, Jeparca, Rafolče, Zlato polje, Studenec, Gabrovka in Krašnja (*sl. 4.1*).⁶²

Iz urbarja je med drugim razvidno, da so morali smledniški podložniki plačevati po 2 krajcarja uporniškega davka (*pundgelt*), naloženega leta 1515 vsem kmetom, ki so se udeležili slovenskega kmečkega

upora. To torej pomeni, da so bili med njimi tudi smledniški podložniki.⁶³

Dne 7. oktobra leta 1559 je oskrbništvu gradu Smlednik prevzel Andrej Nastran. Med njegovimi obveznostmi se omenja tudi vzdrževanje peči in oken v gradu. Lastnik Smlednika te dobe je bil Janez Jožef pl. Egkh, od leta 1560 baron. Ko je leta 1568 postal deželski upravitelj, je zaradi obilice poslov predal upravo Smlednika sinu Jerneju.

Ker je bil Smlednik takrat še zastavno gospostvo, je od leta 1564 spadal pod spodnjeavstrijsko dvorno komoro v Gradcu, ki je leta 1569 poslala dva komisarja, da uredita odnose med graščakom in podložniki ter sestavita nov urbar. Na zahtevo po inventarju gradu in poročilu o zidanju na gradu in pri pristavi (ki je stala na mestu poznejšega dvorca Smlednik v Valburgi), je Egkh odgovoril,⁶⁴ da se je inventar izgubil, verjetno zaradi malomarnosti oskrbnikov in njegovih sinov, sicer pa se zaloge na gradu niso pomnožile, temveč kvečjemu zmanjšale, posebno to velja za zaloge smodnika. Kar se tiče gradenj na gradu in pristavi, niso njegovi sinovi napravili nobenega točnega obračuna, zato bo dal vrednost novih del oceniti po nepristranskih strokovnjakih. V inventarju, ki ga je septembra isto leto poslal komisarjema, so naštet puške *za svarilne strele ob turških napadih*, bakren možnar, nekaj sodčkov smodnika, 460 krogel, 10 funtov svinca in pribor za puške. Veriga in dvigalo za top sta manjkala, pač pa je bila na zalogi velika vrv, s katero se je spuščalo ujetnike v stolp (*damit man die gefangen in den turm hinab last*). Sulice za lov na divje svinje⁶⁵ (*Schweinspiess*) ni bilo več. V kapeli je bila od dveh le ena mašna obleka, slab oltarni prt, kropilnica, kelih, patena, dve stari mašni knjigi ter dva svečnika. Dalje so v inventarju naštet postelje in mize; stara polomljena ura naj bi bila dana cerkvi v Spodnjem Smledniku. Ohranjene so bile razne mere, sodi, ena kopalna kad, sod za zelje, vinski sod, čeber za mast, klesanega kamnitega korita ni bilo več, enako ne lesenih steklenic, samokolnic,

57 Otorepec s. a., 7.

58 ARS 1543, 8. januarv protokolu okrajnega sodišča 1543–1544, str. 5 (po prepisu Boža Otorepca na ZIMK ZRC SAZU).

59 ARS 1548, 27. avgustv protokolu okrajnega sodišča 1547–1548, str. 409 (po prepisu Boža Otorepca na ZIMK ZRC SAZU).

60 ARS 1558, 12. marec v protokolu zasliševanj vice-domskega sodišča 1554–1558, fol. 166 (po prepisu Boža Otorepca na ZIMK ZRC SAZU).

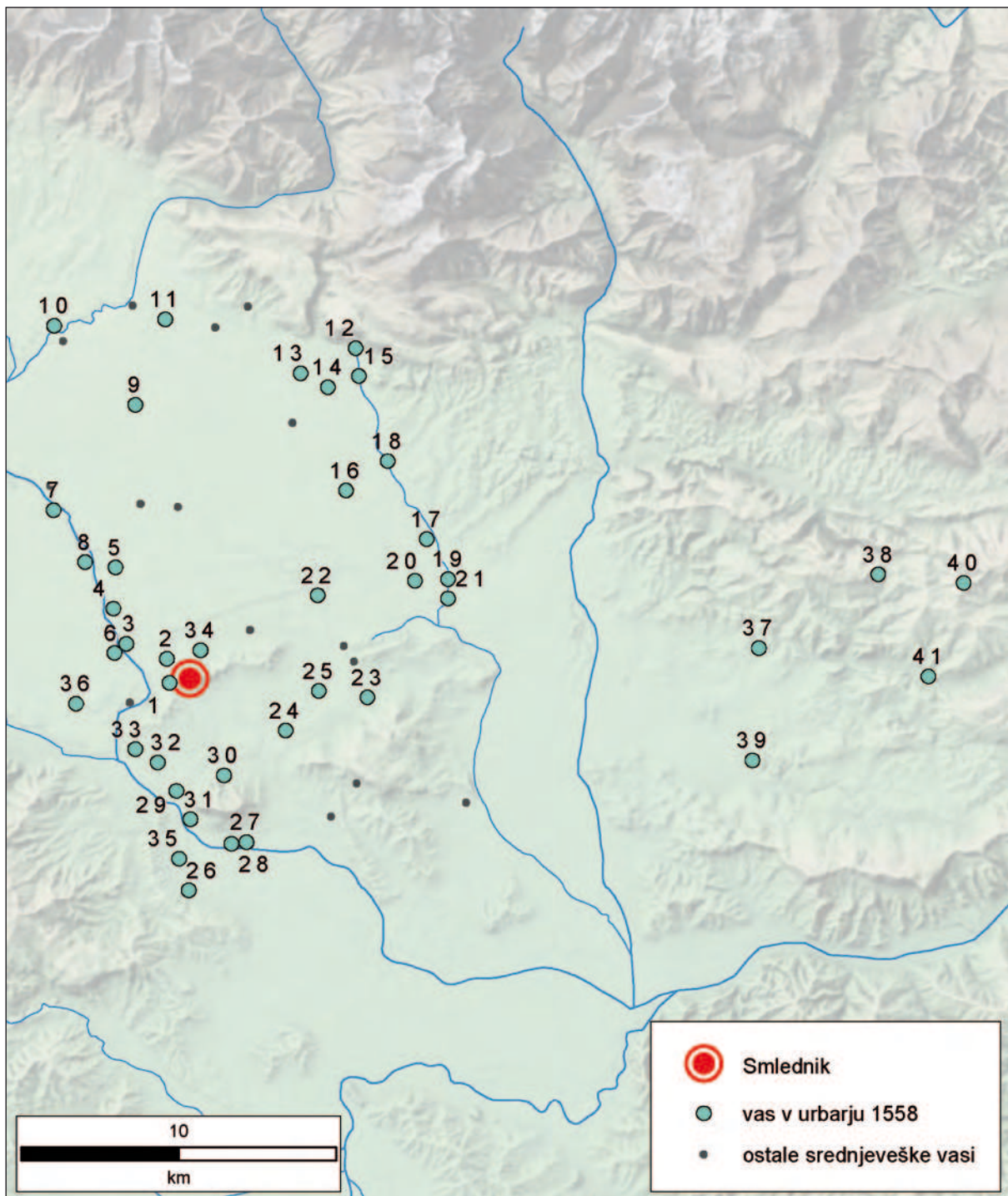
61 Otorepec s. a., 8.

62 Šilc 2002.

63 Prim. Grafenauer 1956, 72–79.

64 Prevod izvirnika po Otorepec, s. a.

65 Otorepec (Otorepec s. a., 8) prevaja kot težko kopje.

1 – Spodnji Smlednik	9 – Šenčur	17 – Komenda	25 – Polje	33 – Virje
2 – Sv. Valburga	10 – Predoslje	18 – Zalog	26 – Dvorje	34 – Hraše
3 – Dragočajna	11 – Luže	19 – Moste	27 – Tacen	35 – Stanežiče
4 – Moše	12 – Pešata	20 – Žeje	28 – Rocen	36 – Jeprca
5 – Trboje	13 – Cerklje	21 – Suhadole	29 – Spodnje Pirniče	37 – Rafolče
6 – Podreča	14 – Polica	22 – Vodice	30 – Zavrh	38 – Zlato polje
7 – Breg	15 – Poženik	23 – Selo	31 – Vikrče	39 – Studenec
8 – Jama	16 – Lahovče	24 – Skaručna	32 – Zgornje Pirniče	40 – Gabrovka
				41 – Krašnja

Slika 4.1: Vasi, omenjene v smledniškem urbarju iz leta 1558 in 1559.

Figure 4.1: Villages listed in the Smlednik urbaria from 1558 and 1559.

skrinje za prenos apna; lesenih volovskih jarmov je bilo več ohranjenih, okovani voz je bil polomljen, od šestih železnih lopat je bila le še ena, manjkale so rovnice, krampi in železni lomilec kamenja, manjkalo je tudi mešalo za malto, železo za samokolnice in še nekaj orodja.

Po sestavi novega urbarja leta 1569 je moral Egkh naslednje leto skleniti novo zastavno pogodbo za precej zvišano vsoto. Leta 1571 je bil imenovan za deželnega upravitelja in je zopet sam prevzel upravo svojih posestev. Za oskrbnika na Smledniku je isto leto postavil svaka Wolfa Raspa. Ta je po pogodbi moral vsak čas pustiti v grad ali v pristavo (*es sey oben im gschloss oder herungen in mayerhof*) Egkha in njegove ljudi. Rasp je bil oskrbnik do 1575, za njim se omenja Ulrik Arnold.

Leta 1579 je umrl baron Janez Jožef pl. Egkh in Smlednik je dobil njegov sin Jernej. Sicer je Smlednik in urada Naklo in Primskovo, ki sta tudi bila Egkhoa, nadvojvoda Karl leta 1583 zastavil kranjskemu deželnemu glavarju grofu Janezu Ambrožu Thurnu. Toda Egkhi so še obdržali nekatere pravice, zaradi česar se je Thurn 1585 z njimi raje poravnal, tako da je pozneje bil zopet lastnik Smlednika Volkard, sin omenjenega Jerneja pl. Egkha. Volkard pa je bil protestant in je zato zapustil Kranjsko in je leta 1609 umrl v Regensburgu. Smlednik je leta 1590 oddal v zastavo Aleksandru Paradeiserju. Po smrti je zapustil Smlednik sinu Janezu Pavlu baronu Egkhu. Ta je 1626 Smlednik odkupil od cesarja Ferdinanda, ki je zaradi tridesetletne vojne odprodal mnogo zastavljenih gospostev, kar je bil tudi Smlednik do tedaj.⁶⁶ Ob tej prodaji leta 1626 je bil sestavljen novi urbar. Obenem s smledniškim gospostvom je Egkh postal tudi lastnik deželskega sodišča. Morišče tega sodišča je bilo pri Marijini kapeli pod cerkvijo v Sv. Valburgi, za katero se je v ljudskem izročilu še dolgo ohranilo poimenovanje Krvavo znamenje. Tudi ob cesti proti Ljubljani je bila ob vasi Smlednik nasproti t.i. Šlagerjeve hiše gozdna parcela, imenovana Na gavgah.⁶⁷

66 Otorepec s. a., 9; Smole 1982, 445–446.

67 Otorepec s. a., 9.

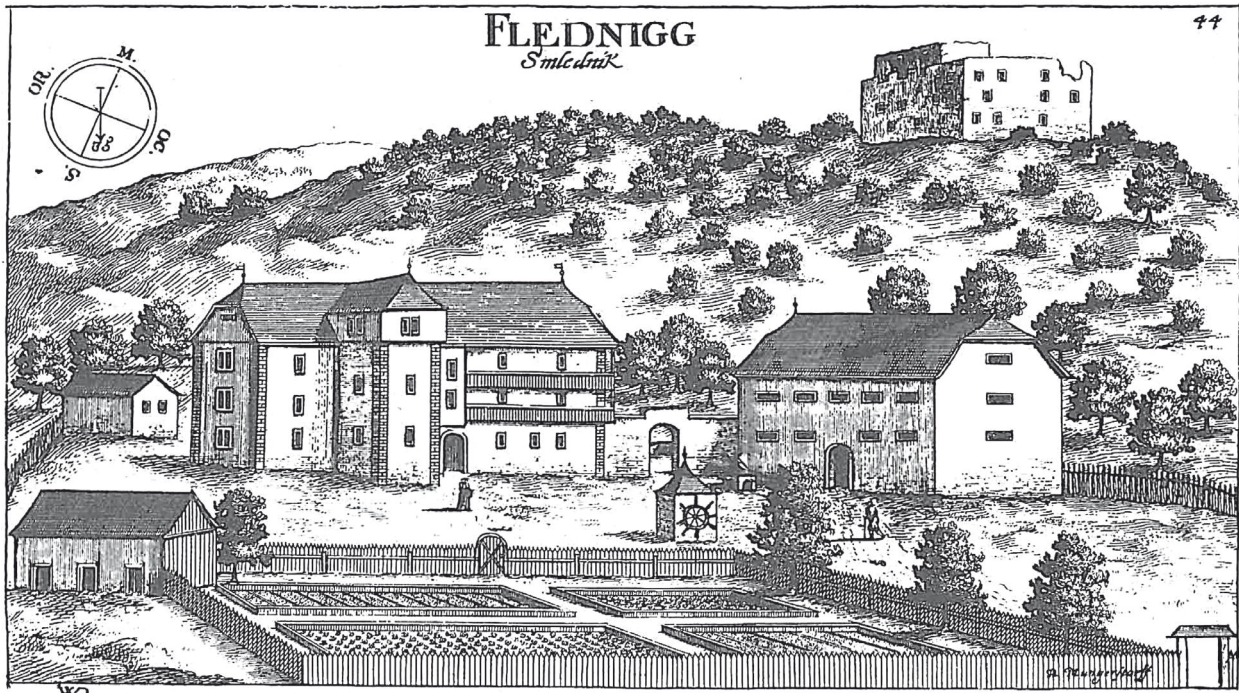
Iz tega urbarja je tudi razvidno, da leta 1626 novi smledniški grad, torej dvorec Smlednik,⁶⁸ še ni bil zgrajen. V Valburgi je na mestu poznejšega dvorca še vedno stala le pristava, ki jo je verjetno zgradil baron Janez Jožef Egkh v letih 1569–1571. Pri naštevanju mlinov v urbarju je namreč omenjen tudi mlin *takoj pri pristavi v Sv. Valburgi ob Savi*. Tudi vas Smlednik se v tem urbarju še imenuje Spodnji Smlednik, kot se je imenovala za razliko od Zgornjega Smlednika, kjer je bil grad. Po letu 1628 na ime Spodnji Smlednik ne naletimo več.

Tudi baron Janez Pavel Egkh je bil protestant in bi se po letu 1628 moral odseliti iz Kranjske, vendar je s posebnim dovoljenjem ostal še do leta 1635, ko se je izselil v Nürnberg. Smlednik je pred izselitvijo ali morda že leta 1634 prodal kanclerju Ferdinandu II., grofu Johannu Bapt. Verdu pl. Verdenbergu. Najverjetneje je prav slednji zgradil dvorec v Valburgi. Novi lastnik Verdenberg je namreč v tem obdobju naročil več gradenj, npr. palačo in rodbinsko grobnico na Dunaju.

Zanesljiv *terminus ante quem* za opustitev »starega« gradu Smlednik pa nam leta 1679 prinaša šele Valvasor, ki sicer pravi, da je *razvalina* (Starega gradu) *že mnogo let staro razpadlo židovje*. Toda na sliki Smlednika, ki jo prinaša Valvasor, so ostanki starega gradu ohranjeni do tretjega nadstropja (*sl. 4.2*). Na podlagi tega lahko sklepamo, da so grad še vsaj na začetku 17. stoletja vsaj varovali pred intenzivnim propadanjem, če že ne ravno vzdrževali.

Kot običajno imamo tudi v primeru smledniškega *Starega* gradu opravka z dvema vrstama pisnih virov. Prvi so visokosrednjeveški viri iz *zlate dobe gradov*, ki so običajno izjemno skopi. Za Smlednik sredi 12. stoletja izvemo ime verjetnega kastelana: Odalrik. Tudi iz 13. stoletja poznamo le imena plemenitašev, ki so se podpisovali kot priče (Rapot in njegov zet Bernard, Hainzo, Peterlin, Majnhart) oz. so razpolagali s svojo posestjo (Bernard je podaril kmetijo). Še najbolj izpoveden je podatek, da je v 13. stoletju dvakrat omenjen smledniški župnik, čeprav je v Smledniku sredi 14. stoletja maševal Ulrik iz Kamnika.

68 Stopar 1998, 76–92.

Slika 4.2: Smednik na bakrorezu ob koncu 17. stoletja (J. V. Valvasor 1679, *Topographia Ducatus Carniolae Moderna*, št. 44).
Figure 4.2: Copperplate engraving of Smednik, end of the 17th century, (J. V. Valvasor 1679, *Topographia Ducatus Carniolae Moderna*, no. 44).

Ta podatek morda odraža upravne spremembe pod svobodnimi gospodi Žovneškimi, poznejšimi grofi Celjskimi, ki so najverjetneje oblikovali smledniško gospostvo, kakršno se je ohranilo do 18. stoletja. Vendar je na podlagi tako majhnega števila omemb težko sklepati o dinamiki upravnih sprememb.

Velika večina virov je iz konca srednjega oz. že iz novega veka. Precej večja pogostost in predvsem nova vrsta virov, urbarji in inventarji, slika precej bolj oprijemljivo podobo gradu, vendar je to podoba gradu, ki je zgolj še predmet zastav in trgovanja ter mesto začasnega službovanja posameznim oskrbnikom. Ko leta 1569 s pomočjo popisa inventarja dobimo natančnejši vpogled v stanje gradu, je to tako klavrno, da se lahko upravičeno vprašamo, ali ni bilo upravno središče gospostva že tedaj na pristavi v Valburgi. Zakaj bi sicer lastniki Egkhi od najemnika izrecno zahtevali prost dostop do pristave? Zagotovo pa je bil v tretjem desetletju 17. stoletja, ko je grof Verdenberg na mestu pristave pozidal renesančni dvorec,⁶⁹ *Stari grad* že zapuščen.

S *Starega gradu*, ki nekaj pomeni le še cesarju kot morebitna točka branjenja pred turškimi vpadi, so izginili ne le vsi vredni predmeti, še celo lopate, rovnice in krampi. Po tem letu torej ne moremo pričakovati omembe vrednih prezidav ali dozidav. Kdaj natančno se je odnos grad – grajska pristava prelevil v odnos *Stari grad* – *Novi grad*,⁷⁰ ne vemo, zametke tega pa lahko opazujemo že na koncu 14. stoletja, ko je Viljem Lamberger leta 1394 odkupil od Viljema Luspergarja dvor pod Smednikom. Če v formulaciji *hof vnder Flednigk* lahko prepoznamo pristavo gradu v Spodnjem Smedniku, potem je grad najpozneje tedaj že izgubil vlogo gospodarskega središča posesti, enega od ključnih prerogativov gradu. Vendar ne moremo izključiti možnosti, da gre v tem primeru za nek drug dvor.

Vsak natančnejši vpogled v preteklost srednjeveškega gradu, predvsem v visokosrednjeveško *zlato dobo gradov*, mora torej nujno vključevati tudi druge vire, predvsem arheološke vire in stavbno analizo.

69 Levec 1896, 36; Stopar 1998, 88.

70 Prim. Štular 2009a, 32–34.

5 Arheološki izvid izkopavanj v letih 2011 in 2012

Rok Klasinc

Arheološke raziskave za določitev vsebine in sestave najdišča na lokaciji Smlednik – Stari grad¹ so bile izvedene med 16. in 19. novembrom 2011 ter v maju leta 2012. Osnovni namen raziskave je bila določitev vsebine in sestave najdišča za pripravo konservatorskega načrta. Natančneje, želeli smo potrditi obstoj arheološkega zapisa, sočasnega ohranjenim stoječim ostankom srednjeveškega gradu. Podatek o obstoju in obsegu arheoloških plasti je namreč nujno potreben za pripravo modernega, kakovostnega konservatorskega načrta. Hkrati je bil namen z naravoslovnimi analizami tvarine stojećih ostankov, tj. C14-datacijo malte zidu bergfrida, tudi ugotoviti starost najstarejše faze grajske stavbe. Med izkopavanji smo arheološke plasti dokumentirali v relativni koordinatni mreži, katere izhodišče je v Gauss-Krügerjevi (D48) koordinatni mreži: x – 5457307; y – 5113623; z – 514,86. Vse podatke smo v poizkopavalni analizi umestili v omenjeni koordinatni sistem. Prostor izkopa smo zamejili v širini 1,7 m ob vzhodnem licu stene stolpa in od tu proti vzhodu v dolžini 3,0 m, in sicer vzdolž relativno mlajšega zidu, potekajočega v smeri V–Z. Z izbiro lege smo želeli predvsem ugotoviti ohranjenost arheološkega zapisa, ki je sočasen obstoječim zidovom. Grajsko jedro južno in zahodno od bergfrida je namreč kazalo znamenja zemeljskih del, ki so posegla od enega do več metrov pod nivo hodne površine, kot je ohranjen vzhodno od bergfrida. Omejen obseg zemeljskih del severno od bergfrida je del arheološkega zapisa zagotovo uničil, deloma pa je verjetno ohranjen v podobni meri kot na vzhodni strani.

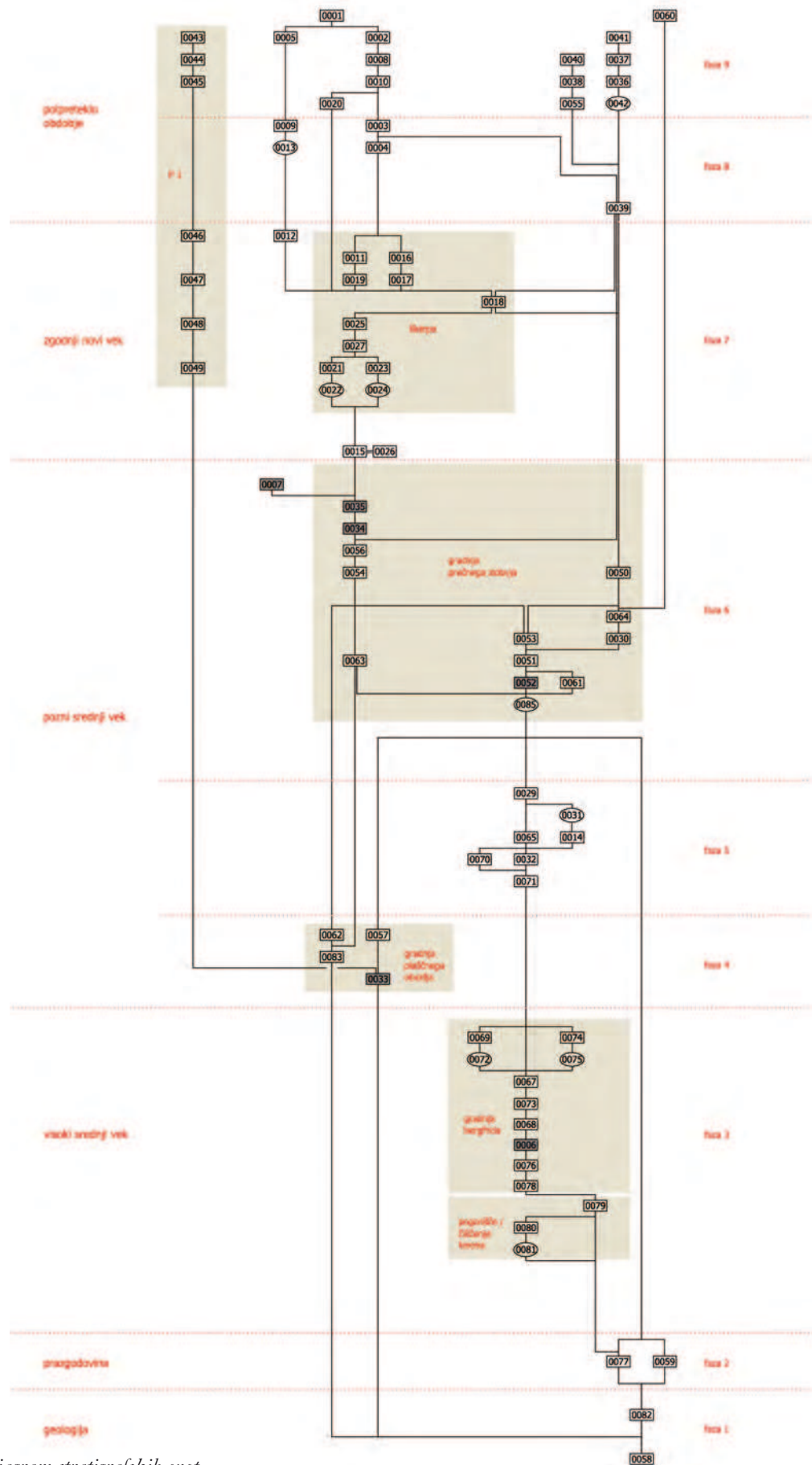
¹ EŠD 5911, EŠD 22065; k. o. Smlednik, parc. št. 635; kulturnovarstveno soglasje Ministrstvo za kulturo št. 62240-418/2011/2 z dne 21. 11. 2011.

Na najdišču smo določili 9 stratigrafskih faz, ki sodijo v štiri kronološka obdobja (*sl.* 5.1). Poleg geološke faze smo tako na najdišču dokumentirali prazgodovinsko obdobje (faza 2), visoki in/ali pozni srednji vek (faze 3–6), prehod med poznim srednjim in zgodnjim novim vekom (faza 7) ter polpreteklo zgodovino grajske ruševine (fazi 8 in 9). Predvsem pri fazah 3 do 6 je pomembno zavedanje, da gre za stratigrafske in ne kronološke faze.

5.1 Geološka podlaga (faza 1)

Geološko podlago na najdišču gradijo večinoma temno sivi do črni kredni ploščasti in plastnati apnenci (*SE* 58), ki ponekod vsebujejo gomolje, leče ter tudi plasti roženca. Redkeje so ti apnenci svetleje sivi ali celo rdečkasti, praviloma so tako obarvani nekoliko bolj lapornati apnenci, ki se pojavljajo kot vložki med prevladujočimi temneje obarvanimi apnenci. Na redkih mestih so apnenci dolomitizirani. Pogosto so zaradi tektonskega narivanja proti jugu močno razpokani in dajejo vtis skrilavosti (Verbič 2012). Skladi strmo padajo proti severu, načeloma so kompaktni, razen ob severovzhodnem robu izkopa (*P* 5), kjer delujejo preperelo, razpadajoče – verjetno je skala tukaj izdanjala oz. je bila izpostavljena vremenskim vplivom. Mogoče je bila v tem delu tudi delno lomljena pri izravnavanju terena in pripravah na gradnjo gradu.

V severni polovici sonde nalega na skalno osnovo čista, kompaktna, arheološko sterilna rdečkasto rumena ilovica (*SE* 82). Očitno je najgloblja v skrajnem severnem robu sonde oz. ob stolpu, kjer sega v globino vsaj 0,2 m (dna ob izkopavanjih nismo dosegli).

Slika 5.1: Harrisov diagram stratigrafskih enot.
 Figure 5.1: Harris matrix.

Slika 5.2: Prazgodovinska hodna površina (SE 59 in 77), pogled proti severovzhodu (foto: Grega Babič).
Figure 5.2: Prehistoric ground surface (SE 59 and SE 77), a view to the north (photo: Grega Babič).

5.2 Prazgodovina (faza 2)

Dve dokumentirani prazgodovinski plasti (SE 77, 59) imata skorajda isto sestavo in obliko do 10 cm debelega temno rjavega ilovnatnega melja. Plasti interpretiramo kot prazgodovinsko hodno površino (sl. 5.2). Po nastanku gre za zgornji del arheološko sterilne ilovice (SE 82), ki je bil antropogeno preoblikovan. Druga plast (SE 77) vsebuje nekaj več grobih sestavin (grušč, manjše kamenje), kar je posledica preperevanja skalne osnove. V obeh plasteh smo nahajali manjše odlomke živalskih kosti in črne lončenine, ki jo je kljub izjemno slabi ohranjenosti mogoče datirati v čas starejše železne dobe (glej poglavje 3). Na površini plasti trdnega ilovnatnega melja (SE 59), ravno tako prazgodovinski hodni površini, so bili opazni sledovi kurjenja v obliki lise oranžne barve in ožganega kamna na njenem robu. Zemlja je bila obarvana nekaj cm v

globino, nikjer pa ni bilo opaziti kompaknejših kosov ožgane ilovice, t.i. lepa, vendar je iz plasti tik nad prazgodovinsko hodno površino razvidno, da ne gre za prazgodovinsko ognjišče ali kurišče, temveč za sledove pogorišča v zvezi s čiščenjem terena v fazi 3 (glej dalje).

5.3 Visoki srednji vek, gradnja stolpa (faza 3)

Najzgodnejši stratigrafski enoti te faze sta plast mehkega ilovnatnega peska (SE 79) in jama (SE 81) s polnilom (SE 80); te stratigrafske enote interpretiramo kot čiščenje in pripravo terena za gradnjo srednjeveškega gradu. Omenjena jama bi lahko nastala kot posledica odstranitve večje skale ali štora. Jama je bila zapolnjena v enkratnem dogodku s priročnim gradivom; o tem pričajo kosi ilovice arheološko ste-

Slika 5.3: Svetlejša čvrsta plast meljastega peska (SE 78), ki se nadaljuje še pod temelj stolpa predstavlja sledove del ob izgradnji slednjega. Pogled proti jugovzhodu (foto: Grega Babič).

Figure 5.3: The light firm layer of silty sand (SE 78), which continues under the foundations of the tower, presents the remains of the earthworks during the tower construction. A view to the northwest (photo: Grega Babič).

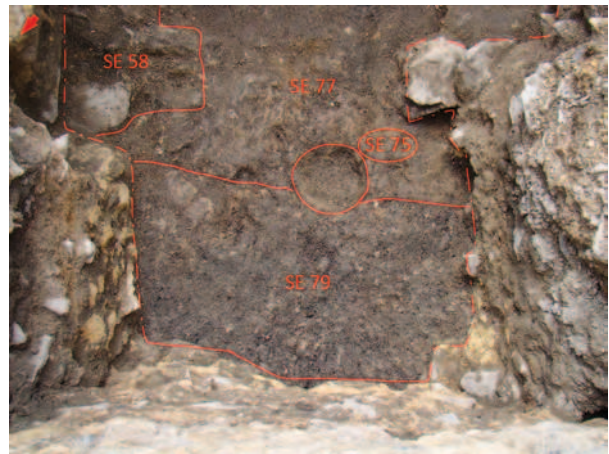
rilne podlage (SE 82) v zasutju jame. Na polnilo jame nalega vsega nekaj cm debela temna plast ilovnatoga peska s precej oglja (SE 79). Dobro je ohranjena v skrajnem severnem delu izkopa (ob stolpu), proti jugovzhodu se tanjša in v tlorisu že po dobrega 0,5 m izgine. V osrednjem delu izkopa je ni bilo zaslediti, pač pa se je pokazala v severovzhodnem robu sonde oz. v preseku roba izkopnega polja. Tam je bila vidna kot nekaj cm debela prhka proga žganine, ki se vleče nad skalo oz. zapolnjuje posamezne špranje v njej. Ohranjenost plasti ob stolpu gre povezati z dejstvom, da je bila v tem delu takoj po nastanku prekrita z ostalimi plastmi. To plast razumemo kot sledove pogorišča, nastalega ob čiščenju terena oz. požiganju vegetativnega pokrova – istemu dejanju gre pripisati tudi že omenjene sledove kurjenja na vrhu prazgodovinske hodne površine (SE 59).

Ostale plasti te faze povezujemo z gradnjo stolpa; najstarejši sta plast peščene ilovice (SE 76) in pod njo ležeča čvrsta plast meljastega peska (SE 78), obe debeli vsega 2 cm; prepričljivejši sta ob stolpu, medtem ko se z oddaljenostjo od njega proti jugovzhodu tanjšata in po slabem metru izgineeta. Obe se nadaljujeta pod temelje oz. cokel stolpa (SE 6), razlagamo pa ju kot sledove del pri izgradnji temelja (sl. 5.3). Nad omenjenima plastema ležita še dve podobni plasti (SE 68, 73), ki tvorita skupaj slabega 0,4 m debelo nasutje. Pomenljivo je, da obe vsebujeta poleg manjšega in srednje velikega kamena ter grušča tudi do 0,15 m velike kose rumenkastega estriha, vezanega s peščenim meljem. Plasti pomenita nasutje oz. izravnavo za utrjeno površino, ki predstavlja delovno površino (SE 67), iz katere je bil grajen stolp. Gre za do 0,2 m

debelo močno zbito plast meljastega peska, grušča in manjšega kamenja, med katerim se ponovno pojavlja precej kosov istega rumenkastega estriha. Zgornji nivo plasti ni izravnani, temveč opazno pada proti jugu, saj višinska razlika na 1,2 m dolžine znaša kar 0,15 m. Vse plasti, povezane z gradnjo stolpa, so na vzhodni strani presekane z vkopom (SE 85), severno in južno pa se nadaljujejo zunaj izkopnega polja.

Omenili smo tanki peščeni plasti (SE 76, 78), ki se nadaljujeta pod temelj stolpa, medtem ko se ostale plasti nanj naslanjajo. Pri običajni gradnji bi pričakovali, da je bil z nivoja izravnave oz. delovne površine (SE 67) vsekani vkop za temelje, vendar omenjeni plasti dokazujeta nasprotno, saj bi bili v tem primeru z vkopom presekani. Ni mogoče, da bi se vkop končal natančno nad 2 cm debelo plastjo prhkega peska (SE 76) in je pri tem ne bi niti malo poškodoval. Sklepamo torej, da se je spodnji del temelja stolpa (SE 6) gradil istočasno z utrjevanjem terena ob njem (SE 68, 73, 67). Omenjeni kosi rumenkastega estriha, ki se pojavljajo med gradniki, pa so lahko le preostanek uničenega starejšega estriha. Edina možna interpretacija slednjega je, da gre za opremo notranjosti starejše stavbe.

Na nivoju omenjene delovne površine (SE 67) smo dokumentirali dvoje posegov, ki smo ju označili kot vkopa s pripadajočima polniloma (SE 69/72 in SE 74/75). Prvega označuje linearen vkop (SE 72), globok do 0,45 m, ki poteka vzporedno z južno stranico izkopa in se nadaljuje še naprej v presek, drugi pa ovalna jama (SE 75) premera dobrih 0,5 m in globine 0,6 m. Funkcija prve jame ni jasna, medtem ko druga nedvomno pomeni stojko oz. jamo za kol, katerega negativ smo zasledili na dnu jame, v obliki 16 cm široke in v tlorisu pravilne okrogle poglobitve v prazgodovinski hodni površini SE 77 (sl. 5.4). Oba posega gre povezati z gradbenimi deli ob gradnji stolpa (morda gradbena konstrukcija ali dvigalo), oba vkopa sta na vzhodni strani tako kot ostale plasti poškodovana z omenjenim mlajšim vkopom (SE 85).

Slika 5.4: Negativ kola na dnu vkopa SE 75, orientacija posnetka proti jugovzhodu (foto: Grega Babič).

Figure 5.4: The impression of a post at the bottom of cut SE 75; photo oriented to the southeast (photo: Grega Babič).

5.4 Pozni srednji vek 1, gradnja notranjega obzidja (faza 4)

V to stratigrafsko fazo smo umestili izgradnjo notranjega obzidja (SE 33). Njegovo zunanje lice sloni neposredno na skalni osnovi, ki na tem delu izkopnega polja strmo pada. Vmesni prostor med zunanjim licem in skalo je bil zapolnjen s srednje velikimi in velikimi kamni, zalitimi z močno malto (SE 57), na kateri stoji notranje lice obzidja. Ta zapolnitev poteka vzdolž obzidja v dolžini 1,5 m in širini 0,7 m. Proti jugozahodu se nadaljuje zunaj izkopnega polja, v severovzhodnem delu se zaključi dobrih 0,6 m pred prečnim zidom (SE 34); očitno se na tem mestu podlaga notranjega lica obzidja stopničasto spušča. Zgornji nivo plasti, ki je bil zalit z malto, je tvoril utrjeno delovno površino za nadaljnjo gradnjo zidu notranjega obzidja. Enako vlogo je imela 0,1 m debela čvrsta plast meljastega peska in grušča brez sledov malte, ki prav tako nalaga neposredno na skalno osnovo (SE 62). Tretja plast, ki jo interpretiramo kot hodno površino v času izgradnje notranjega obzidja, je do 0,06 m debela plast peščenega melja in grušča, ki se tik ob zidu pojavlja nad skalno osnovo (SE 83).

5.5 Pozni srednji vek 2, popravila (faza 5)

S to fazo označujemo obdobje po izgradnji stolpa in notranjega obzidja, vendar pred dozidavo prostorov znotraj grajskega oboda (SE 34, 35). Vse plasti te faze ležijo v skrajnem severnem delu izkopa in so proti jugovzhodu presekanе z vkopom (SE 85). Najmlajša je do 15 cm debela plast zbitega temno sivega ilovnatega peska, gruščica in redkega kamenja, med katerim se pojavljajo do 5 cm veliki kosi čiste oranžne ilovice (SE 29). Plast pomeni utrjeno hodno površino, v južnem profilu izkopa je vodoravna, medtem ko v severnem delu poševno nalega na zid stolpa. Pod njo smo dokumentirali tri nekompaktne plasti ilovnatega peska z nekaj gruščica (SE 65, 32, 71). Med temi plastmi je bila tudi večja koncentracija kamenja (SE 70). V teh plasteh je velika gostota odlomkov lončenine in živalskih kosti ter železnih predmetov. Plasti razumemo kot nalaganje materiala na zaraščenem in le občasno čiščenem dvorišču za stolpom, skritem pred glavnim dogajanjem na gradu.

V to fazo smo umestili tudi ilovnat premaz (SE 14) z mejno površino (SE 13), ki pokriva lice zidu stolpa v zgornjem delu. Možno je, da gre za nadaljevanje plasti SE 29, ki strmo nalega na zid.

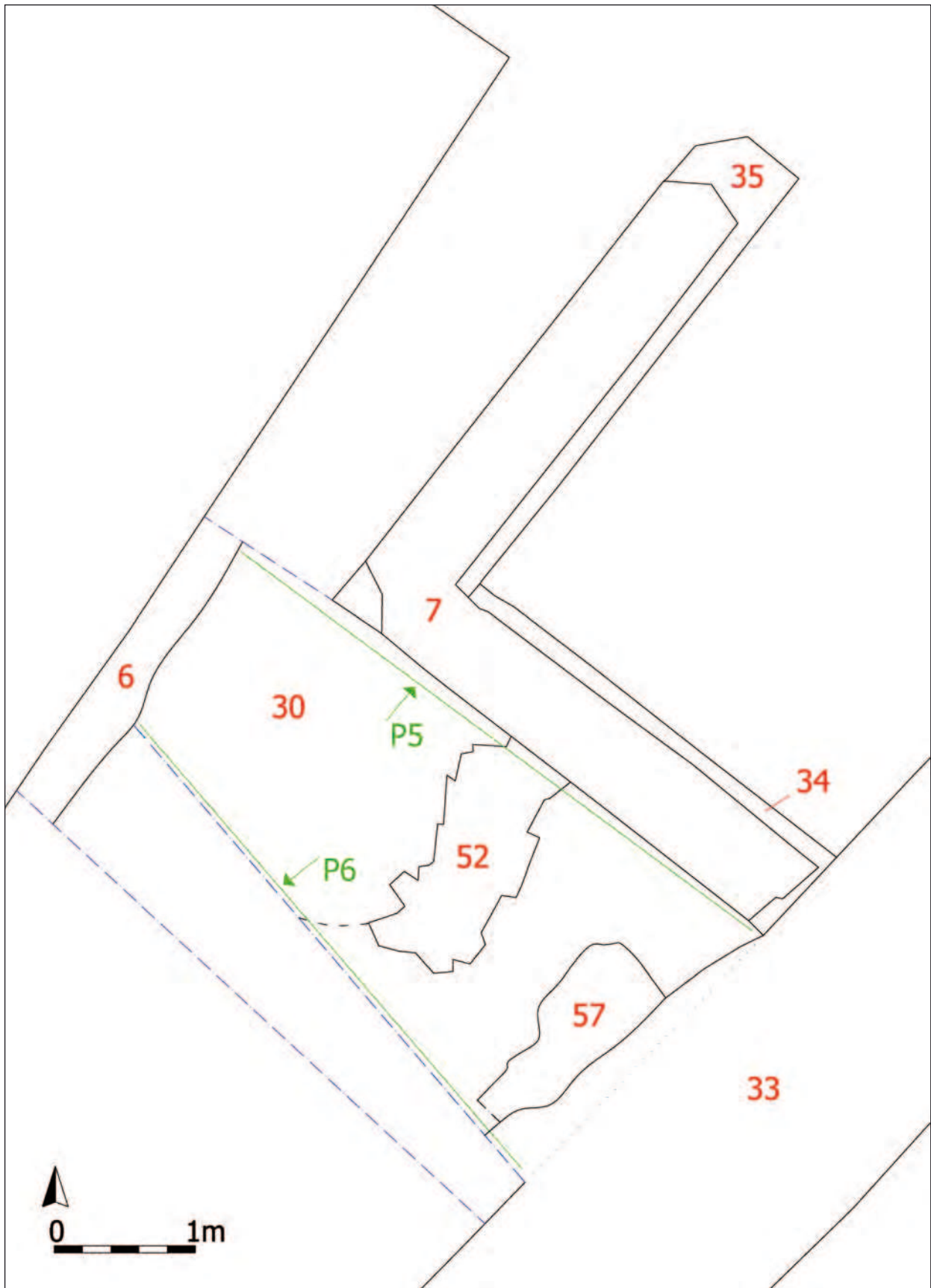
5.6 Pozni srednji vek 3, dozidava prostorov znotraj grajskega oboda (faza 6)

Med vsemi je najteže razumljivo dogajanje v tej fazi, ki opredeljuje izgradnjo predelnih zidov (SE 34, 35, 7) (sl. 5.5). Plasti te faze pokrivajo osrednji in južni del izkopnega polja, medtem ko v severni del ne sežejo. Prvo omenjena zidova (SE 34, 35) sta bila nedvomno zgrajena v tej fazi, medtem ko je tretji zid (SE 7) poznejša dozidava in lahko pripada tudi mlajši fazi 7.

Na robu severnega in osrednjega dela izkopa smo prepoznali navpičen usek, ki ravno preseka starejše plasti (od spodnje SE 68 do najvišje SE 29); gre za vkop (SE 85) oz. mejno površino priprave terena za gradnjo zidov (SE 34 in 35). Useku je v globino mogoče slediti vse do sterilne ilovice (SE

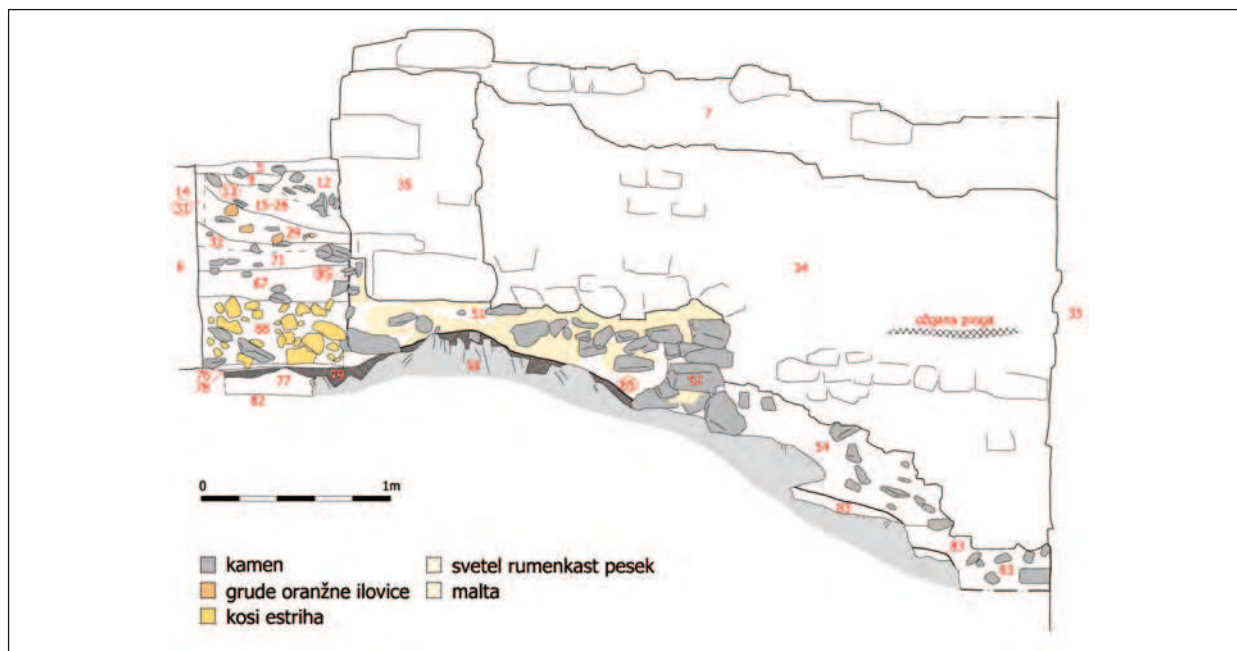
77), pri čemer ni jasno, ali sta plasti 3. faze (SE 76, 78) z usekom presekanī ali se končata tik pred robom useka. Omenjenega useka ne razumemo kot klasičen vkop, pri katerem so bile starejše plasti odstranjene v celoti, temveč kot zasek, s katerim je bil le poravnān že obstoječi rob. Menimo, da so se že plasti starejše faze 3 na mestu useka končale z nekakšno oporo ali škarpo, morda leseno ogrado, ki je bila z obravnavanim posegom (SE 85) odstranjena. V svojem nadaljevanju v osrednjem in južnem delu izkopnega polja ta mejna površina seka plasti, ki so bile v času gradbenih posegov te faze na površini.

Po omenjeni pripravi terena je bil osrednji del izkopa nasut oz. izravnān s povprečno 0,1 m debelo plastjo sivkastega meljastega peska, gruščica in manjšega kamenja (SE 61). Plast je dobro vidna v preseku, medtem ko pod prečno zidovje oz. P 5 ne seže. Proti jugovzhodu sega do opornega zidu (SE 52). Slednji leži delno na prazgodovinski plasti (SE 59), delno pa na živi skali (SE 58). V dolžino sega 1,7 m, širok je 0,6 m in poteka pravokotno na prečni zid (SE 34). Vzhodno lice opornega zidu je za silo poravnāno in močno ometāno z malto, zahodnega lica ni. Zid na eni strani služi kot opora, na kateri sloni omenjeni prečni zid, na drugi strani pa proti jugovzhodu utrjuje rob 0,25 m visoke terase. Vrh opornega zidu ni ometān, temveč je izravnān z nekaj cm debelo plastjo drobljivega rumenkastega peska in gruščica (SE 51). Pesek zapolnjuje tudi posamezne špranje med kamenjem opornega zidu, v usločenem loku se vleče nad njim in nadaljuje v preseku, kjer prekriva omenjeno plast gruščica (SE 61) v njeni celotni dolžini. Prav tako mu je mogoče v celotni dolžini slediti tudi v preseku, kjer prekriva živo skalo in žganinsko plast (SE 79) ter služi kot podlaga za temelj prečnega zidu (SE 34). Tukaj je ta plast (SE 51) nekoliko debelejša (do 0,3 m) in vsebuje precejšen delež srednje velikih kamnov. Zanimivo je, da se je v tlorisu plast pojavljala le v razmeroma ozkem pasu nad opornim zidom (SE 52), medtem ko je v osrednjem delu sonde oz. nad plastjo gruščica (SE 61) ni bilo. Slednjo v tem delu prekriva plast srednje velikih in velikih kamnov, ohlapno naloženih brez reda, s precej praznega

Slika 5.5: Kompozitni tloris zidanih struktur in kamenja SE 30. Modro je označeno izkopno polje, zeleno lege presekov P 5 in P 6. M. = 1 : 40.

Figure 5.5: Composite plan of structures and stones (SE 30). The excavation area is blue, the positions of cross sections P 5 and P 6 are green. Scale = 1 : 40.

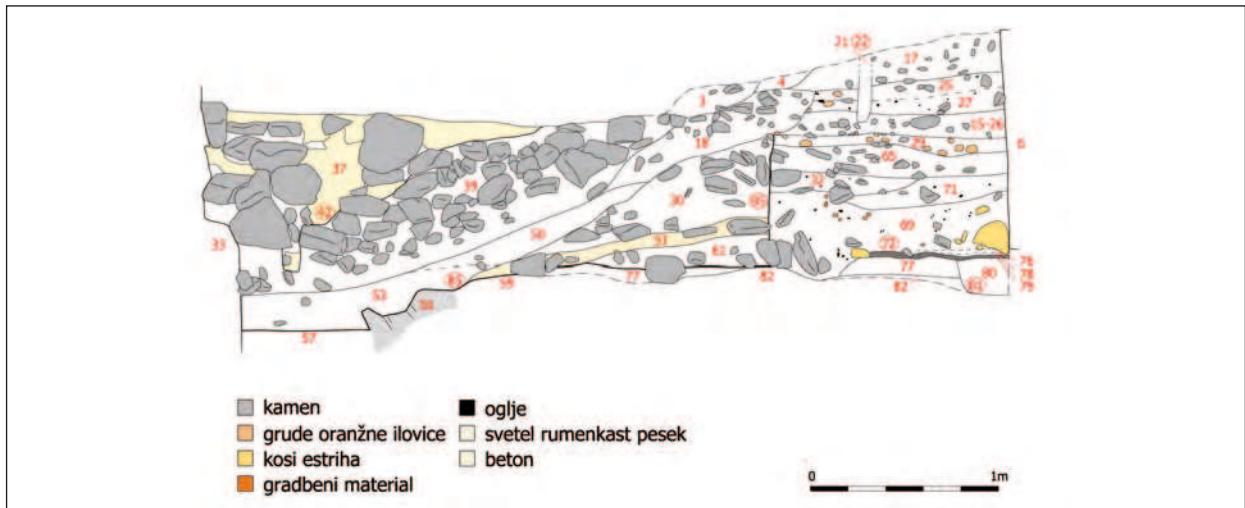

Slika 5.6: Presek P 5. M. = 1 : 40.
Figure 5.6: Cross section P 5. Scale = 1 : 40.

prostora med njimi (SE 30), ki daje videz ruševine. Med kamenjem se je pojavljal rahel temno siv meljast pesek z gruščem, precej kosi rumenkastega estriha in oglja (SE 64). Poleg tega smo med kamenjem nahajali tudi številne odlomke poznosrednjeveške lončenine, živalskih kosti in kovanih železnih žebeljev. Kamni (SE 30) so se na eni strani naslanjali na pesek (SE 51) in oporni zid (SE 52), na drugi strani pa na spodnji nivo kamnov prečnega zidu (SE 34), pri čemer sta eden ali dva kamna segala celo pod zid. V preseku P 6 je kamenje (SE 30) dobro vidno, prevladujejo manjši kamni, plast pa leži na rumenkastem pesku (SE 51; *sl.* 5.7).

Spodnjo, južno teraso prekrivajo po sestavi dokaj podobna nasutja, ki poševno nalegajo na starejše plasti (SE 57, 58, 59, 62, 83). Ob prečnem zidu (SE 34) si sledijo tri plasti (SE 63, 54, 56), na katerih omenjeni zid tudi stoji. Gre za temnejše, sivkaste, rahle peščene plasti z gruščem in manjšim kamenjem ter predvsem precej kosi rumenkastega estriha. Ta bi lahko izviral iz nasutja (SE 68), poškodovanega z omenjenim usekom (SE 85). Intakten vrh peščene plasti (SE 54) je ohranjen le v sledovih zaradi modernih poškodb (SE 38, 39) in je bil okvirno 0,25 m nižji od osrednje terase oz. vrha opornega zidu (SE 52), ki je bil s svojim vzhodnim licem

na tej strani viden in je tvoril stopnico. Omenjena peščena plast (SE 54) se tako v zgornjem delu naslanja na oporni zid (SE 52). Ob zahodnem robu izkopnega polja se vleče slabega 0,8 m širok pas peščene nasutja (SE 53), ki prekriva zadnje kamne opornega zidu (SE 52) in se enakomerno spušča do zidu (SE 33), pri čemer ustvarja nekakšno klančino in olajšuje dostop z osrednje na južno teraso. Nasutje (SE 53) je debelo do 0,2 m in sestoji iz svetlo rumenkasto rjavega, rahlo sprijetega peska in grušča, kosi rumenkastega estriha se pojavljajo le izjemoma. Tudi tukaj je bilo odkritih precej najdb: poznosrednjeveška lončenina, živalske kosti in kovani železni žebelji. Proti severovzhodu se plast razmeroma strmo zaključuje, tu nanjo nalega nasutje (SE 54). Zadnje nasutje v nizu (SE 50) je rahlo sprijeta plast blede rumenkastega peska z gruščem. Ob jugozahodnem robu izkopa nalega na starejše nasutje (SE 53) in ruševino (SE 30) ter položno izravnava pobočje, ki enakomerno pada od vrha useka (SE 29) do zidu notranjega obzidja (SE 33), kot je lepo vidno v preseku P 6 (*sl.* 5.7). V spodnjem delu je v tlorisu plast široka 0,5 m, proti severozahodu se oži in kmalu izgine v presek. Interpretirana situacija iz čisto funkcionalnih vidikov ni najbolj logična, predvsem je problematična

Slika 5.7: Presek P 6. M. = 1 : 40.
Figure 5.7: Cross section P 6. Scale = 1 : 40.

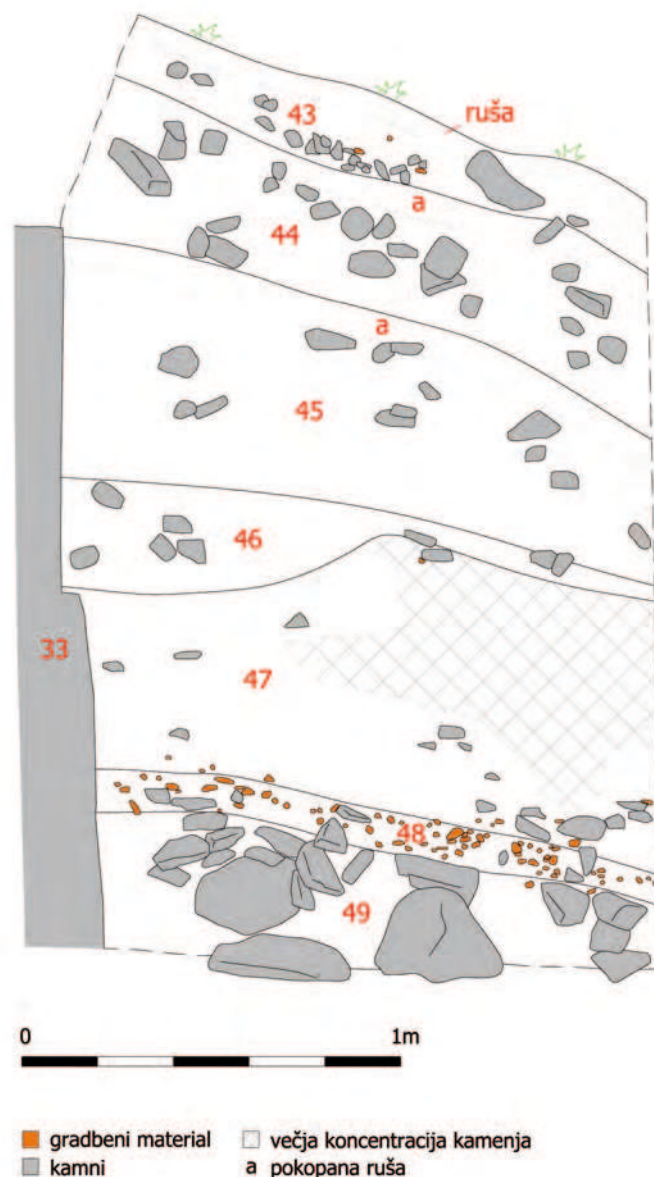
Slika 5.8: Večji kamni SE 30 ob prečnem zidu SE 34 (levo), v osrednjem delu oporni zid SE 52 s sledovi rumenkastega peska in gruščca SE 51 v zgornjem delu. Pogled proti severovzhodu (foto: Grega Babič).
Figure 5.8: Large stones (SE 30) alongside a traverse wall (SE 34). In the front we can see a retaining wall (SE 52) with traces of yellowish sand and gravel (SE 51) in the upper part. A view to the north (photo: Grega Babič).

ruševina (SE 30), ki deluje kot ruševina, vendar nanjo nalegajo nasutja, na katerih na spodnji terasi sloni prečni zid (SE 34; sl. 5.8). Po drugi strani pa se jasno naslanja na steno useka (SE 85), kar jo nedvomno umešča v to fazo. Plast ni kompaktna in je v zgornjem nivoju neenakomerna in s praznimi prostori med kamenjem, zaradi česar kot izravnalno nasutje ni najbolj primerna. Tudi funkcija opornega zidu (SE 52) se ne zdi

logična, če z notranje strani ne podpira izravnane površine. Še najbolj verjetna se zdi razlaga, da gre na osrednji terasi računati z nekakšno leseno konstrukcijo oz. podestom nad kamenjem, ki je slonel na omenjenem opornem zidu. Sledove takega podesta bi pod predpostavko, da je v nekem trenutku pogorel, lahko videli v oglju in kovanih žeblih med kamenjem (SE 30) oz. v peščeni plasti (SE 64).

5.7 Zgodnji novi vek (faza 7)

Med prvimi elementi te faze sta dve jami za kol s polniloma (SE 22/21 in 24/23). Kola sta bila zabita z nivoja hodne površine (SE 15 = 26). Slednjo je prekrivalo nasutje, rjava plast ilovnatega peska (SE 27), to pa podobna plast ilovnatega peska (SE 25). Z rumenkasto rjavima plastema ilovnatega peska (SE 16, 17) sta bili zapolnjeni manjši kotanji v tej plasti. Navedene plasti predstavljajo izravnalno nasutje, vse so bile dokumentirane le na ozkem pasu tik ob stolpu, torej neposredno nad utrjeno hodno površino starejše faze (SE 29). Te plasti je prekrivala zelo temno sivkasto rjava peščena plast (SE 18) z veliko vsebnostjo oglja. Slednja se nadaljuje tudi v osrednji del izkopnega polja, kjer prekriva nasutja in izravnave, ki zapolnjujejo usek oz. mejno površino gradnje prečnega zidovja (SE 85). Omenjeno peščeno plast (SE 18) je v severnem delu izkopnega polja prekrivala druga peščena plast (SE 19), ki je poleg večje količine oglja vsebovala tudi velike peščenjakove lomljence in je bila vzporedna z zidom stolpa (SE 6). Posamezni kamni niso bili v neposrednem stiku, torej ne gre za zid. To plast je mestoma pokrivala podobna peščena plast (SE 11), ki pa ni vsebovala peščenjakovih lomlencev, temveč drobce malte. Opisano interpretiramo kot škarpo. Nosilna elementa te škarpe na območju izkopnega polja sta bila omenjena kola (SE 21/22 in 23/24), ki ju je povezovala stena iz organskega materiala, najverjetneje preplet iz šibja. Med zidom stolpa in tem prepletom so bila peščena nasutja (SE 27, 25, 17, 16), medtem ko so bila druga nasutja (SE 18, 19, 11) na preplet naslonjena. Funkcija opisane škarpe je bila utrditev hodne površine, ozke poti, ki je vodila ob samem stolpu. Časovno to fazo umeščamo v čas zadnje uporabe stolpa. V isto fazo pogojno umeščamo še štiri stratigrafske enote, dokumentirane samo v preseku P 1 ob severovzhodnem vogalu notranjega obzidja SE 33, zunaj izkopnega polja (sl. 5.9). Plasti niso bile odstranjene, zato je njihova interpretacija zgolj okvirna. Dve plasti peska, gruščca in srednje velikega ter velikega kamenja, debeli 0,7 oz. 0,4 m (SE 47, 49), interpretiramo kot ruševinski plasti.

Slika 5.9: Presek P 1. M. = 1 : 40.

Figure 5.9: Cross section P 1. Scale = 1 : 40.

Med njima leži 0,1 m debela izravnava grobega peska in gruščca ter zdrobljenih opek (SE 48). Nad prvo omenjeno ruševinsko plastjo (SE 47) leži do 0,3 m debela plast temno sivlega peščenega melja in grobega peska s posameznimi manjšimi kamni (SE 46), ki jo prav tako razlagamo kot izravnalno nasutje. Izravnave razumemo kot zadnja dejanja pri urejanju okolice gradu, ko so zidovi že delno propadali, čemur pritrjujejo tudi najdbe iz teh plasti: železna krogla ročnega strelnega orožja in zgodnjenovoveška lončenina.

5.8 Polpreteklo obdobje (fazi 8 in 9)

V *fazo 8* smo uvrstili peščeni nasutji (*SE 3, 4*) in jarek s peščenim polnilom (*SE 9, 13*) ter do 0,6 m debelo rahlo peščeno plast (*SE 39*). Med najdbami se mešajo odlomki srednjeveške, novoveške in moderne lončenine, stekla in železja. Plast interpretiramo kot ruševino okoliških zidov iz časa med opustitvijo gradu in začetkom konservatorskih posegov v šestdesetih letih prejšnjega stoletja.

V najmlajšo *fazo 9* smo umestili plasti, ki so nastale predvsem v sklopu omenjenih konservatorskih posegov. V ozkem pasu vzdolž stolpa je bila dokumentirana ruševinska plast (*SE 5*); v osrednji del izkopa si sledijo štiri plasti peščenih izravnalnih nasutij (*SE 2, 8, 10, 20*), vse skupaj pa je prekrivala recentna peščena izravnava (*SE 1*). Da gre za zelo mlada nasutja, potrjujejo tudi najdbe plastenk, pločevink, pivskih steklenic itd.

Ob izgradnji betonske vodne cisterne (*SE 36*) so nastala nasutja (*SE 36, 37, 41*), ki so se razprostirala zahodno od sonde, med zidom stolpa in notranjim obzidjem (*SE 33*). Vkop gradbene jame za cisterno (*SE 42*) je bil zapolnjen s sipko plastjo temnega meljastega peska z gruščem (*SE 41*).

Naslednji sklop plasti s srednjeveškimi, novoveškimi in modernimi najdbami (*SE 38, 40, 55*) povezujemo s konservatorskimi deli v 60. in 70. letih prejšnjega stoletja. Pri teh delih je bil odstranjen velik del ruševinske plasti *SE 39*, deloma (v vzhodnem vogalu sonde oz. na stiku zidov *SE 34* in *33*) so posegi poškodovali tudi nižje ležeče plasti (*SE 56, 54, 63*). Sled teh posegov je nasutje (*SE 55*). Podobna situacija je z nad njo ležečo plastjo (*SE 38*), ki se je ob opornem zidu (*SE 52*) zajedala še globoko pod zid (*SE 34*), na tem mestu je bila še posebej sipka, modernega materiala je bilo tu več – očitno je bil v okviru omenjenih posegov na tem mestu zid delno spodkopan. Znotraj plasti smo odkrili kos obdelanega peščenjaka (*sl. 5.10*) ter dober meter dolgo preklado iz rumenkastega peščenjaka (*sl. 5.11*). Na to plast je nalegala prhka plast črnega peščenega melja s precej oglja in številnimi modernimi žičniki (*SE 40*), ki označuje zadnje dejanje v zvezi s konservatorskimi posegi.

Slika 5.10: *Obdelan kos rumenkastega peščenjaka.*

Figure 5.10: *A manipulated piece of yellowish sandstone.*

Slika 5.11: *Preklada iz rumenkastega peščenjaka in situ (foto: Grega Babič).*

Figure 5.11: *Figure 5.11. A yellowish sandstone lintel in situ (photo: Grega Babič).*

Plast interpretiramo kot pogorišče gradbenega lesa, katerega sledovi so vidni tudi v ožganih progah, dokumentiranih na zidovih (*SE 33* in *34*), ki po višini sovpadajo z vrhom te plasti.

V to fazo umeščamo tudi vrhnje plasti pobočnih posutij, dokumentirane v preseku (*SE 43, 44, 45; sl. 5.9*). Ta posutja ležijo poševno in sledijo padcu pobočja, najdb v njih nismo odkrili. Vrhnji del vsake *SE* je bil temnejši in bolj zemljen, kar kaže na formiranje ruše in pomeni, da do posutij ni prišlo naenkrat, temveč v ločenih časovnih intervalih. Razumevanje te faze je zelo pomembno za razumevanje dogodkov ob konservatorskih posegih in

procesih, ki so jim sledili. Dokumentacija v zvezi s temi posegi je namreč ohranjena tako skromno, da si moramo pomagati z izsledki arheoloških raziskav (glej poglavje 2).

5.9 Interpretacija

V nadaljevanju bomo poskušali osvetliti in časovno uskladiti posamezne gradbene faze. Eden glavnih namenov raziskave je bilo potrditi ali ovreči sočasnost gradnje stolpa in prvega obzidja okoli njega. Neposreden stratigrafski stik med plastmi, povezanimi z gradnjo stolpa in gradnjo notranjega obzidja (*SE 33*), žal ni ohranjen, vendar nekatere podrobnosti v sestavi plasti posredno kažejo, da gre za ločena gradbena posega. V samem temelju stolpa kot tudi v utrditvenih plasteh ob njem (*SE 68*), ki jih prav tako datiramo v čas gradnje stolpa, se pojavlja znaten delež rumenkastih kosov estriha. Ti so odpadni material uničenja starejše stavbe, ki je bil uporabljen kot priročen material za zasipavanje. Podobna plast, ki prav tako vsebuje kose malte iz nekega uničenega zidu (*SE 57*), je nastajala ob gradnji prvih leg notranjega obzidja, vendar v slednji ni bilo sledov rumenkastega estriha, čeprav je notranje obzidje na tem mestu od stolpa oddaljeno vsega 4 m.

Prečno zidovje, kamor sodijo zidovi *SE 7, 34 in 35*, ni bilo grajeno istočasno z notranjim obzidjem *SE 33*, temveč sodi v mlajšo fazo; očitna je špranja, kjer se zid *SE 34* naslanja na obzidje. Tudi nasutja *SE 54 in 63*, na katerih stoji prečno zidovje, se v fazi

gradnje ne zdijo smiselna. V tej fazi je bila skalna osnova na površini in bi prečne zidove prav tako kot obzidje postavili neposredno nanjo.

Glede na povedano se zdi, da imamo kljub odsotnosti neposrednega stratigrafskega stika dovolj indicev, da sta bila stolp in notranje obzidje zgrajena ločeno, v dveh različnih fazah. Še pozneje je bil na notranjem delu obzidja temu prizidan manjši objekt, ki ga označujejo zidovi *SE 7, 34 in 35*.

Bolj problematično je absolutno datiranje omenjenega dogajanja, predvsem izgradnje stolpa. Redke oprijemljivejše odlomke lončenine, ki so bili odkriti v plasteh, povezanih z gradnjo (*SE 78, 76, 68, 73, 67*), je namreč mogoče opredeliti kot poznosrednjeveške in bi jih težko umestili v čas pred 13. stoletjem. Ostale srednjeveške faze (faze 4–6) na podlagi analize lončenine označujemo kot poznosrednjeveške in datiramo v čas med 14. in prvo polovico 16. stoletja.

Odrpato ostaja vprašanje provenience velikih kosov rumenkastega estriha, ki se v velikem številu (sekundarni odpad) pojavljajo v najstarejših plasteh, povezanih z gradnjo stolpa (npr. *SE 68*), v manjši meri pa tudi pri mlajših gradbenih posegih (izgradnja prečnega obzidja, nasutja *SE 54, 56, 63*), kjer predstavljajo verjetno že terciarni odpad (manjši delež kosov, ki so večinoma manjše velikosti). Kosi dosežejo velikosti do 15 cm, debelina meri od 4 do 7 cm, ena stran je zaglajena. Tudi rumenkast pesek *SE 51*, na katerem delno stojita zidova *SE 34 in 35*, je identične barve; sklepamo, da v veliki meri sestoji iz zdobljenih kosov istega estriha.

6 Drobni predmeti

Benjamin Štular

V tem poglavju obravnavamo vse arheološke najdbe z najdišča grad Smlednik, ki so nam bile dostopne. Najdbe starejših izkopavanj hranita Muzej in galerije mesta Ljubljana in Gorenjski muzej. V to skupino sodi večina izpovednih kovinskih predmetov, a žal ne poznamo njihovega arheološkega konteksta. V analizo smo vključili tudi pečnice, ki so izgubljene, Gorenjski muzej pa hrani risbe. Večino obravnavane lončenine smo pridobili z arheološkimi izkopavanji leta 2011 in 2012, kjer z izjemo ustij loncev prevladujejo manj izpovedni predmeti, katerih arheološki kontekst pa je dobro poznan (glej poglavje 5). Kraj hrambe in risba sta za vsak predmet navedena v 14. poglavju. Predmete obravnavamo v treh skupinah: najprej kovinske, nato koščene in steklene predmete. Kot rečeno, arheološkega konteksta za večino teh predmetov ne poznamo. Sledi analiza lončenine. Ker gre za predmete, ki so bolj izpovedni kot celota, je temu prilagojena tudi analiza, ki je količinska. Knjižne okove obravnavamo ločeno, saj gre zagotovo za najbolj izpovedno skupino predmetov iz gradu Smlednik. Na koncu drobne predmete interpretiramo kot celoto.

6.1 Kovinski, koščeni in stekleni predmeti

6.1.1 Nakit in osebni predmeti

Med najdbami iz gradu Smlednik so trije **prstani** iz bakrovih zlitin.¹ Prvi (**kat. št. 1**) je trakast

1 Na obravnavanih predmetih nismo opravili naravoslovnih analiz sestave materiala. Po dosedanjih izkušnjah se zdi, da so tovrstni predmeti iz obdobja srednjega in zgodnjega novega veka pretežno izdelani iz medenine in drugih

prstan iz pločevine s čelno ploščico. Gre za zelo preprost predmet izdelan isti tehniki kot nekateri zgodnesrednjeveški prstani.² Med visoko- in poznosrednjeveškim gradivom za ta prstan nismo našli primerjave.

Drugi prstan z gradu Smlednik je pozlačen ulit trakast prstan iz bakrovih zlitin, okrašen s tremi vzdolžnimi rebri (**kat. št. 2**). Zelo podoben je zgodnesrednjeveškemu prstanu iz Ljubljane,³ podobne prstane pa najdemo npr. tudi v grobovih iz 10. stoletja na Ptuju⁴ in Blejskem gradu.⁵ Med visoko- in poznosrednjeveškim gradivom za prstan nismo našli primerjave.

Tretji prstan je pozlačen ulit pečatni prstan iz bakrovih zlitin s polmesečem in zvezdo (**kat. št. 3**). Glede na motiv in formo sodimo,⁶ da gre najverjetneje za visoko- ali poznosrednjeveški prstan. Sonce je v srednjeveški ikonografiji pogosto prisposoda za Boga, mesec pa za kralja: kakor mesec nima svoje svetlobe, temveč le odseva sonce, tako tudi kralj zgolj odseva Boga. Mesec je tako včasih uporabljen kot ikonografska prisposoda za posvetno oblast na splošno.⁷ Prstan s takšnim motivom v svojem inventarju navaja npr. papeška kurija leta 1295.⁸

bakrovih zlitin, neredko tudi iz tako rekoč čiste bakrene pločevine; pravi bron je med drobnim predmeti redek. Zato v besedilu uporabljamo generičen izraz predmeti iz bakrovih zlitin. Ta izraz vključuje tako bron kot tudi vse druge vrste bakrovih zlitin.

2 Npr. Knific, Pleterski 1981, T. 12: 34/6; Štular 2007b, Sl. 2: 10 in 22.

3 Bitenc *et al.* 2009, 306–307.

4 Korošec 1999, T.5: g. 43: 4; T. 6: g. 55: 4; T. 9: g. 82: 9 itd.; Valič 1964, T. II: 7 itd.

6 Npr. Boardman, Scarisbrick 1977, kat. št. 142 in 143.

7 Le Goff 1988, 148.

8 Lightbown 1992, 18.

Prostorsko precej bližja primerjava je pečat mesta Kamnika, ki v najstarejših variantah od konca 13. do 15. stoletja poleg stolpa, zmaja in sv. Marjete vsebuje tudi polmesec in šest-krako zvezdo.⁹ Mnogo pozneje, v 19. stoletju, motiv polmeseca in zvezde npr. na gumbu povezujemo s prostožidarji.¹⁰

Pločevinast okrogel našitek iz barvne kovine z motivom človeškega obraza (**kat. št. 4**) je morda služil kot okras na gumbu iz tkanine. Gumbi so prišli v splošno uporabo v 13. stoletju,¹¹ vendar smledniški ne sodi med tipične srednjeveške gumbce¹² in je najverjetneje zgodnjenovoveški.

Aplika ali obesek, izdelan iz bakrovih zlitin v predrti tehniki (**kat. št. 5**), je morda del oblačila ali konjske opreme. V motivu prepoznamo črke »R«, »A« in »S« v majuskuli ter dve prečni črti.

Med gradivom sta tudi dve žlici z držajem rombičnega preseka, prva (**kat. št. 6**) s konkavnim in druga z ravnim (**kat. št. 7**) zajemalnim delom. Slednje med srednjeveškimi žlicami ni nenavadno. Žlice so bile običajno izdelane iz različnih zlitin barvnih kovin ali celo svinca. Rombičen presek držaja, še posebej pa umetelno ornamentiran gumb na držaju sta mlajša elementa, na podlagi katerih lahko smledniški žlici okvirno datiramo v 15. stoletje.¹³

Pločevinasti **naprstniki** iz barvne kovine, kakršni so bili najdeni na gradu Smlednik (**kat. št. 8, 9 in 10**), so razmeroma pogoste najdbe na naselbinah od poznega srednjega veka dalje. Ker gre za funkcionalne predmete, katerih oblika in material se skozi čas nista veliko spreminjala: večinoma so izdelani iz cinkove zlitine. Naprstnika s kupolastim vrhom, zelo podobna smledniškemu, sta bila odkrita npr. v angleškem Yorku na najdišču Bedern v humusu iz sredine 15. stoletja¹⁴ in v plasteh iz prve polovice 15. stoletja v Londonu.¹⁵

6.1.2 Okovi in ostali predmeti iz bakrovih zlitin

Med najdbami s Starega gradu najdemo ščitno ploščo iz bakrovih zlitin manjše **kretnične ključavnice**¹⁶ z ohranjenim drobcem lesa, ki je bil verjetno del skrinje (**kat. št. 11**). Gre za del vgradne ključavnice s kretnico, za katero v slovenskem jeziku obstaja onomatopoetski izraz *drleskovec*. Najdbe kretnic, ki so bile sestavni del tovrstnih ključavnic, kažejo, da so bile takšne ključavnice v uporabi skorajda ves srednji vek od 9. in 10. stoletja, preko 11. oz. 12. stoletja, npr. v Švici od 12. do 16. stoletja, v Nemčiji od konca 13. do začetka 15. stoletja.¹⁷ Elementi ključavnic v arheoloških kontekstih niso zastopani tako pogosto kot pripadajoči ključ. Ključ je imel že v srednjem veku tudi simbolno vrednost, kar dokazuje npr. podoba sv. Petra kot nebeškega ključarja na številnih poznosrednjeveških upodobitvah. Poleg tega so ključ kot zanimivi predmeti že zgodaj pritegnili pozornost zbiralcev. Morda gre slednjemu dejavniku pripisati odsotnost ključev v zbiru najdb iz smledniškega Starega gradu.

Aplika iz bakrovih zlitin z rastlinskim okrasom je verjetno del konjske opreme (**kat. št. 15**). Tovrstne predmete je izjemno težko podrobneje funkcionalno in časovno opredeliti. Podoben predmet iz srednjeveškega Londona je opredeljen kot okov jermenja konjske naglavne opreme in izvira s konca 14. ali iz 15. stoletja.¹⁸

Pasna spona iz bakrovih zlitin z dvojnim kvadratnim locnom in predrtim okovom jermenja (**kat. št. 16**) je bila verjetno del jermenja ostroge. Podobna, vendar ne tako umetelno izdelana pasna spona je bila dokumentirana v srednjeveškem Londonu v plasteh iz časa med 1270 in 1350.¹⁹ Ravno umetelnost smledniške spona v primerjavi s srednjeveškimi pasnimi sponami nakazuje,²⁰ da gre verjetno za zgodnjenovoveški predmet.

Druga pasna spona je preprosta spona iz bakrovih zlitin s kvadratnim locnom (**kat. št. 17**). Takšnih

9 Otorepec 1988, 51–62.

10 Majewski, Gaimster 2009, 220–221.

11 Predovnik, Dacar, Lavrinc 2008, 75.

12 Npr. Ottaway, Rogers 2002, 2918–2921.

13 Glej Egan 1998, 245–252.

14 Ottawa 2002, 2739–2741.

15 Egan 1998, 266–268.

16 Glej Štular 2009a, 83–88 in tam navedeno literaturo.

17 Štular 2009, 87.

18 Clark 2004, 53–54.

19 Clark 2004, 150–151, Fig. 109: 373.

20 Npr. Egan, Pritchard 2002, 21–23.

pasnih spon tipološko ni mogoče datirati, so pa druga najpogostejša oblika srednjeveških pasnih spon, takoj za t.i. sponami z D-locnom. Podobne sponi iz barvne kovine se npr. v britanskem Yorku pojavljajo v plasteh iz 14. stoletja.²¹

Kraguljček²² (**kat. št. 18** in **19**) je priprava za proizvodnjo zvoka, podobna manjšemu zvoncu. Od slednjega se loči po tem, da priprava za udarjanje ni obešena, temveč je nameščena v zaprti ali skoraj zaprti notranjosti kraguljčka. Glede na tehniko izdelave ločimo ulite in pločevinaste kraguljčke, ki so lahko kroglaste ali stožčaste oblike. V visokem srednjem veku so najpogostejši kroglasti pločevinasti kraguljčki s premerom od 1,5 do 3,5 centimetra, kakršna sta tudi smledniška. Kroglasti pločevinasti kraguljčki so praviloma izdelani iz štirih delov: dveh pločevinastih polobel, zanke in priprave za udarjanje. Vsi deli so praviloma izdelani iz bakrove zlitine, le priprava za udarjanje je najpogosteje železna, včasih kamnita kroglica. Lastnosti bakrove zlitine namreč omogočajo idealno razmerje med obliko, trdnostjo in zvenom končnega izdelka.

Na gradu Smlednik sta ohranjena dela dveh kroglastih pločevinastih kraguljčkov. Glede na premer 2,6 in 2,1 cm sodita med srednje velike in ju opredeljujemo kot tip 1 po Krabathu²³ oz. D 1 po Spindlerju²⁴, kakršni so najpogosteje datirani v 13. in 14. stoletje. Med najstarejšimi sta kraguljčka iz severnonemških mest Lübeck in Braunschweig, prvi datiran med okoli l. 1200 in okoli l. 1230/40. Sicer pa so številne najdbe kraguljčkov severno od Alp datirane od 13. do 16. stoletja. Enake so datacije za kraguljčke iz alpskih dežel, kjer pa je težišče njihove uporabe moč slutiti v sredini in drugi polovici 14. stoletja.

Najpogosteje najdemo neposredne primerjave kraguljčku na gradovih, npr. na bližnjem kamniškem Malem gradu, ali na najdiščih Mstěnice na Češkem in Alt-Wartburg, Scheidegg ter Alt-Wädenswil v Švici. Karta razprostranjenosti kroglastih pločevinastih

kraguljčkov kaže, da so njihove najdbe severno od Alp najpogostejše v Angliji, Franciji in Nemčiji. K temu poleg omenjenih primerkov iz alpskih dežel lahko dodamo še vsaj sedem primerkov iz Slovenije. Zadnji predmet v tej skupini je **konzola** iz bakrovih zlitin, ki je morda podpirala polico (**kat. št. 20**). Glede na obliko delno ohranjene okrogle odprtine za pritrjevanje sodimo, da je bil predmet ulit z namenom pritrjevanja z vijakom. Kot tak je seveda moderen.

6.1.3 Orodje

Na najdišču grad Smlednik je bilo dokumentiranih pet kovinskih predmetov, ki jih uvrščamo v kategorijo orodje: dva srpa, ročaj vedrice, orodje za obdelavo lesa in neprepoznan predmet.

Srp²⁵ sodi med najstarejša poljedelska orodja, saj je bil poznan že v mlajši kameni dobi. Najpozneje v srednjem veku so srp uporabljali ne samo za žetev žita, temveč tudi za različna opravila na grajskih vrtovih. Zato je srp pogosta najdba na gradovih, tudi tistih, na katerih ni najti drugih poljedelskih orodij. Oblika srpa se je od pozne antike naprej le malo spreminjala. Tipološko srpe razlikujemo glede na obliko rezila in prehod rezila v trn.

Na najdišču grad Smlednik sta ohranjena dva srpa (**kat. št. 21**). Prvi smledniški srp, katerega rezilo se po prvi četrtini ostro zalomi, sodi v tip 1 B po Brmboliću. Za tovrstne srpe se zdi, da so pogostejši v vzhodnem delu srednje Evrope, npr. na Češkem in Slovaškem. Drugega lahko umestimo v skupino I A ali I B po Brmboliću, kamor sodijo tudi trije primerki iz beograjskega Narodnega muzeja. Za te je značilno zaobljeno rezilo v obliki črke »C«. Podobna sta tudi npr. srp s francoske utrdbe Colletiere a Charavines in srp s spodnjesaškega gradu Hünenburg, oba datirana od 11. do 12. stoletja. Oba smledniška srpa pa se bistveno ne razlikujeta od odlomka srpa iz ovalne pastirske bajte na Veliki planini, ki je bila v uporabi od 16. do morda začetka 18. stoletja.

21 Ottaway, Rogers 2002, 2891–2893.

22 Glej Štular 2009a, 114–117 in tam navedeno literaturo.

23 Krabath 2001, 215–225.

24 Spindler 1998, 32–38.

25 Glej Štular 2009a, 88–89 in tam navedeno literaturo.

Železen ročaj vedrice (**kat. št. 22**) je uporaben predmet, ki ga časovno ni možno podrobneje opredeliti. Tovrstne predmete najdemo tudi v visoko- in poznosrednjeveških kontekstih.²⁶ Masivnost smledniškega ročaja in razmeroma nizek lok nakazuje, da je bil ročaj verjetno v uporabi z enim ali več verižnih členov na vsaki strani. Ker gre za razmeroma majhen predmet, je možno tudi, da gre za ročaj pohištva, npr. skrinje.

Trikotnega železnega predmeta (**kat. št. 23**) funkcionalno in časovno ni možno opredeliti.

Kot orodje za obdelavo lesa lahko opredelimo železno zagozdo²⁷ (**kat. št. 24**). Gre za gozdarsko orodje oz. orodje za grobo obdelavo lesa, kakršna so pogosta na ministerialnih gradovih. Mizarska in tesarska orodja pa so pogosta na vseh gradovih. Zagozde različnih velikosti se uporabljajo za podiranje dreves in cepljenje debel. V Yorku so srednjeveške zagozde dolge od 30 do 104 milimetrov. Gre za enostavno kovan železen predmet, ki spominja na rezilo sekire. V prerezu se v spodnji tretjini zoži v rezilo. Gledano s širše strani je predmet pravokoten ali pa se od glave proti rezilu rahlo oži. Na glavi so pogosti sledovi uporabe, zabijanja s težkim kladivom ali sekiro. Kot primerjavo lahko navedemo yorški zagozdi iz stratigrafskih kontekstov, datiranih v 11. do 12. oz. 12. do 13. stoletje.

Namembnosti železnega predmeta s kvadratnim presekom (**kat. št. 25**) zaradi slabe ohranjenosti ne moremo opredeliti, kot tudi ne podobnih, a manj masivnih paličastih predmetov (**kat. št. 26 in 27**). Slednji bi bil lahko poškodovan večji žebelj.

Osmičasti členki²⁸ (**kat. št. 28**) različnih velikosti so v visoko- in poznosrednjeveških kontekstih razmeroma pogosti. Osmičast členek s pritrdilnim členkom najdemo na vojvodinskem najdišču Veliki Gradac, datiranjem v 10. in 11. stoletje. Majhni osmičasti členki dolžine 0,5 centimetra so bili najdeni v zalogi starega železa vaške kovačije na češkem najdišču Sezimovo Ústí-Nové Město, opuščeni pred letom 1420. Posamezni osmičasti členki so bili

najdeni tudi na švicarskem gradu Clanks, uničenem v 13. stoletju, na švicarskem gradu Madeln pa so sestavni del nanožnih in ročnih lisic. Dvakrat večji od smledniškega so bili osmičasti členki verige za dvigovanje lesenega vedra iz yorškega vodnjaka iz zgodnjega 15. stoletja, le nekoliko manjši pa so bili osmičasti členki na istem najdišču v kontekstu iz 15. in 16. stoletja.

Primerjav za železen plašč ovalnega predmeta (**kat. št. 29**) nismo našli. Morda gre za plašč uteži.²⁹ Sklepamo, da gre za novoveški predmet.

Med smledniškimi najdbami so tudi štirje žebli.³⁰ O namembnosti žebeljev govorita oblika in velikost. Pri obliki je najpomembnejša glavica, ki je sicer res vedno potrebna za zabijanje, vendar ima potem lahko še krasilen (pohištvo) ali uporaben (čevlji, podkve) pomen. Pri opredeljevanju oblik smo sledili shemi, po kateri so žebli dolžine 10 centimetrov in več vezali stavbne elemente, podkovski žebli ne presegajo dolžine 5 centimetrov, še manjši so žebli za podkovanje čevljev.³¹

Tako so žebli s pravokotno glavo dolžine do 6 centimetrov (**kat. št. 30, 31 in 33**) verjetno služili spenjanju manjših stavbnih elementov, tisti dolžine približno 10 centimetrov pa za spenjanje večjih stavbnih elementov, npr. desk za strešno kritino. Glede na to, da so se o smledniških žeblih ohranile le risbe brez merila, lahko le ugibamo, da so ohranjeni primerki vezali stavbne elemente.

6.1.4 Orožje in podkve

Puščična ost³² je najpogostejši in pogosto edini element strelnega orožja, ki se na srednjeveških gradovih ohrani v arheološkem zapisu. Napačno pa je obravnavanje puščičnih osti brez misli na kontekst, torej puščico in strelno orožje. Ravno slednje, torej pripisovanje posamezne puščične osti uporabi z lokom ali samostrelom je osrednja tema številnih prispevkov

26 Egan 1998, 177–178.

27 Glej Štular 2009a, 90 in tam navedeno literaturo.

28 Glej Štular 2009a, 120 in tam navedeno literaturo.

29 Prim. npr. Egan 1998, 301–329.

30 Glej Štular 2009a, 91 in tam navedeno literaturo.

31 Štular 2009, 91.

32 Glej Štular 2009a, 106–113 in tam navedeno literaturo.

na temo visokosrednjeveških in poznosrednjeveških pušičnih osti. Posebej je bil v preteklosti ta problem izpostavljen med nemško govorečimi raziskovalci, kjer obstajata ločena termina za pušično ost loka (nem. *Pfeileisen*) in samostrela (nem. *Armbrustbolzen*). Lok in samostrel so ves visoki in pozni srednji vek do prevlade ognjenega strelnega orožja uporabljali vzporedno. Strelci s samostrelom so bili običajno bolj cenjeni, od 12. stoletja naprej so bili pogosto opremljeni z zaščitno opremo in mečem ter so vse pogosteje jezdili konje. Razlog je v tem, da sta se orožji dopolnjevali. Prednosti loka sta cenena izdelava in hitro izstreljevanje puščic. Prednosti samostrela sta večja natančnost in prebojnost. Prebojnost je sorazmerna, hitrost pa obratno sorazmerna s kinetično energijo puščice. Višja kinetična energija pa je v praksi pomenila daljši čas napenjanja orožja. Večja prebojnost, daljša priprava za strel torej.

Najpogostejša elementa za ločevanje pušičnih osti za lok ali samostrel sta teža in premer tula, redkeje dolžina. Idealna puščica samostrela je opisana kot 390 milimetrov dolga s premerom okoli 15 milimetrov in težka 60 do 70 gramov. 30 do 40 gramov, nikakor pa manj kot 28 gramov, naj bi tehtala pušična ost dolžine 70 do 80 milimetrov. Podobno mejno težo najtežje pušične osti za lok, 25 gramov, so postavili tudi drugi avtorji, vendar je študija šestinosemdesetih v celoti ohranjenih puščic za samostrel nedoločene starosti, katerih stebila so povečini izdelana iz hrastovine, pokazala, da se teža pušičnih osti giblje od 11 do 47 gramov. Premer tula je bil med 10 in 12 milimetrov.³³

Z najdišča grad Smlednik je ohranjenih deset pušičnih osti. Štiri (**kat. št. 34, 35, 36 in 37**) so pušične osti s trnastim nasadilom in suličastim telesom, ki so tipične za visoki in pozni srednji vek. Vse imajo masivno telo suličaste oblike kvadratnega ali pravokotnega prereza. Gre za tipično bojno puščico – tip D 2–4 po Zimmermannu³⁴ –, katere namen je prebijanje oklepa. Nekoliko nenavaden je kvadraten prerez dveh primerkov, ki pa je povsem običajen pri podobnih pušičnih osteh

s tulom. Zdi se, da je kvadraten prerez pogostejši v vzhodni Evropi. Takšnih pušičnih osti verjetno niso uporabljali pred 12. stoletjem, v uporabi pa so bile tudi v 13. in 14. stoletju. Na Češkem in Slovaškem so takšne pušične osti datirane v 13. in začetek 14. stoletja.³⁵ Najbližjo primerjavo najdemo na Malem gradu v Kamniku³⁶ in na Trdnjavi Kostanjevica.³⁷ Naštete primerjave zagotovo veljajo za slok primerke (**kat. št. 35**), ki je bil najverjetneje del puščice za lok. Ostali trije primerki so sicer slabše ohranjeni, a zdi se, da so masivnejši in kot taki primernejši za samostrele.

Pušična ost s tulastim nasadilom in suličastim telesom rombičnega profila (**kat. št. 38**) sodi med variacije tipičnih bojnih puščic za samostrele.

Pušična ost s tulastim nasadilom in piramidalnim telesom trikotnega profila (**kat. št. 39**) je nekoliko redkejša. Dobro primerjavo najdemo na trdnjavi Kostanjevica, vendar je brez arheološkega konteksta.³⁸ Štiri pušične osti s tulastim nasadilom in telesom deltoide oblike (**kat. št. 40, 41, 42 in 43**) ravno tako sodijo med tipične bojne puščice – tip 9 po Predovnikovi³⁹ oz. tip M 10 po Jessopu⁴⁰ – za prebijanje oklepa. Značilno je zoženje telesa v spodnji tretjini in razširitev zgornji tretjini. Prerez v zgornji tretjini je kvadraten, v spodnji okrogel. Med naštetimi nekoliko izstopa čokat primerke (**kat. št. 41**), vendar se zdi, da gre za variacijo znotraj enotnega tipa. Za takšne pušične osti najdemo številne primerjave v srednji Evropi, kjer so datirane pretežno v 12. do 14. stoletje.⁴¹

Vse pušične osti, ki smo jih lahko stehali, bi po klasičnih delitvah po teži pripisali puščicam za samostrel.⁴² Ne glede na zgoraj naštete visokosrednjeveške primerjave je treba upoštevati, da so bile tovrstne puščice skupaj s samostreli v uporabi še v 15. in tudi 16. stoletju.

35 Štular 2009a, 113 in tam navedena literatura.

36 Štular 2009a, t. 5: 12.

37 Predovnik 2003, sl. 76: 804.

38 Predovnik 2003, 94.

39 Predovnik 2003, 95.

40 Jessop 1996, Fig. 1.

41 Predovnik 2003, 95.

42 Predovnik 2003, 94.

33 Zimmerman 2000, 25–28.

34 Zimmerman 2000, 74–76.

Samostrele so v 15. stoletju postopno nadomeščali ročni topovi oz. arkebuze. Na gradu Smlednik smo našli dve njihovi **krogli**, eno železno (**kat. št. 44**) in eno svinčeno (**kat. št. 45**). Za ta čas je tudi značilno, da strelno orožje na enem gradu ni bilo standardizirano. Nabor puščičnih osti in krogel z gradu Smlednik je neposredno primerljiv z najdbami s Pustega gradu nad Zgornjo Lipnico.⁴³

Na gradu Smlednik smo dokumentirali tudi dve **konjski podkvi** (**kat. št. 46 in 47**). O obstoju podkev v zahodni Evropi že v zgodnjem srednjem veku ni dvomov. Med najstarejše prištevamo podkev v grobu B 17 na grobišču Aldaieta v Baskiji iz druge tretjine 6. stoletja in podkev z najdišča Caister, ki je bila najdena na površini rimske ceste in stratigrafsko pod grobom iz srednjesaškega obdobja. Npr. na Poljskem se podkve pojavijo šele v 10. stoletju. Podkvi z gradu Smlednik sta »okrogli«, kar pomeni, da je razmerje dolžine in širine okoli 1 : 1. Kraka sta razmeroma široka, na locnu ene je vsaj 10, na drugi 4 somerno razporejene kvadratne luknjice za žeblje. Proti oprimnici orientirani ozobci niso izrabljeni. Podkvi glede na splošno obliko sodita v tip 4 po Clarku in imata odlični primerjavi na bližnjem Malem gradu v Kamniku. Tam sta bili položeni v temelj trdnjave, ki so jo zgradili v zadnji četrtini 15. stoletja.⁴⁴

6.1.5 Koščeni in svinčeni predmeti

Enostaven dvovrstni **koščen glavnik** s konkavnim zaključkom je okrašen s punciranimi krožcema (**kat. št. 48**) in ga prištevamo k predmetom za osebno higieno. Gre za uporaben predmet, ki ga je časovno težko opredeliti. Čeprav je okras s t.i. punciranimi krožci pogost predvsem na poznoantičnih predmetih, pripisujemo smledniškemu glavniku visoko- ali poznosrednjeveško starost. Podoben glavnik je bil najden v Londonu v plasteh, datiranih med 1330 in 1380.⁴⁵

43 Prim. Lazar 2012, 455–457.

44 Štular 2009a, 96–98 in tam navedena literatura.

45 Egan, Pritchard 2002, 370, kat. št. 1721.

Koščena objemka (**kat. št. 49**) je uporaben predmet, ki mu med srednjeveškim gradivom ne poznamo primerjav.

Koščena jagoda (**kat. št. 50**) je bila najverjetneje del rožnega venca, ni pa izključeno, da je bila del okrasne ogrlice. Rožni venci so se pojavili v 13. stoletju, njihova uporaba pa se je močno razmahnila na koncu srednjega veka. V novem veku so jagode postale bolj umetelne in so bile pogosto izdelane iz poldragih kamnov ali kovin.⁴⁶

Smledniškemu (**kat. št. 51**) podoben **nož** iz reke Ljubljanice je datiran v 16. stoletje,⁴⁷ vendar je smledniški nož mnogo manj umetelno izdelan kot večina nožev s koščenimi oblogami trakastih držajev iz zgodnjega novega veka, ki so jih odkrili v Ljubljani.⁴⁸

Okrogel svinčen predmet (**kat. št. 52**) je najverjetneje služil kot **utež**. Številne uteži podobne oblike in velikosti iz srednjeveškega Yorka kljub natančnemu tehtanju niso razkrile kakšnega enotnega merskega sistema.⁴⁹ Podoben okras kot smledniški predmet nosi tudi utež za ribiško mrežo iz Yorka, datirana v zgodnje 15. stoletje.⁵⁰ Podrobnejša časovna in funkcionalna opredelitev predmeta ni mogoča.

V to kategorijo predmetov smo umestili tudi fragment **okenskega okvirja** iz svinca s H-profilom (**kat. št. 53**). Teh predmetov tipološko ni možno datirati, jasno pa je, da so del zasteklenih okenskih sestavov. Zasteklena okna so se na gradovih pojavila v 15. stoletju pri reprezentančnih in bivalnih prostorih, kot npr. na hrvaškem gradu Vrbovec.⁵¹

6.1.6 Steklo

Ohranjena polovica **kroglaste jagode** (**kat. št. 54**) iz črne steklene paste z nataljenim belim pasastim okrasom je bila verjetno del ogrlice, saj je prevelika,

46 Predovnik *et al.* 2008, 88–89.

47 Nabergoj 2006, 133: 14.

48 Turk *et al.* 2009, 338–339.

49 Ottaway 2002, Fig. 1520: 14576.

50 Ottaway 2002, Fig. 1352: 12939.

51 Tkalčec 2010, 104–105.

da bi bila del rožnega venca. Predmet je časovno podrobneje neopredeljiv.

Ohranjen je odlomek vratu **preščipnjene stekleničke (kat. št. 55)**, kakršne so pogoste v 15. in 16. stoletju.⁵² Iz istega časa je tudi trakast ročaj steklenega vrčka (**kat. št. 56**) in fragment z ohranjenima dvema nataljenima steklenima jagodama, ki je verjetno fragment t.i. kozarca kocena (**kat. št. 57**).⁵³

6.1.7 Kovinske najdbe iz obdobja po opustitvi gradu

Večino kovinskih najdb predstavljajo težko do ločljivi močno poškodovani fragmenti železnih predmetov ali funkcionalni železni predmeti, npr. žebliji, ki jih ni možno natančneje časovno opredeliti. Pri tovrstnih predmetih velja, da jih datiramo s pomočjo arheoloških kontekstov, najpogosteje glede na datacijo lončenine.

Najprej predstavljamo zanesljivo moderne kovinske najdbe ter tiste neopredeljive najdbe, ki izvirajo iz zanesljivo modernih kontekstov.

Med najdbami brez konteksta smo dokumentirali 4 krogle, tj. izstreljene naboje modernega strelnega orožja.

Še en moderen naboj skupaj s trinajstimi kosi žice, kosom žindre in dvema žičnikoma smo dokumentirali v *SE* 38. Štirje žičniki so bili tudi v *SE* 39, en naboj in žičnik v *SE* 40, po dva žičnika in kosa žice v *SE* 41, v *SE* 55 med številnimi podobnimi predmeti tudi npr. plastična kljukica za obešanje perila, v *SE* 60 3 kosi aluminijaste folije ter v *SE* 64 še en žičnik.

Med naštetimi predmeti prevladujejo žičniki, kosi žice in naboji. Tovrstni predmeti se lahko infiltrirajo v nižje, starejše plasti, še posebej v peščene plasti in ruševinske plasti, ki prevladujejo na obravnavanem najdišču.

Toda na podlagi analize deležev najdb lahko čas nastanka plasti, ki vsebujejo tudi novoveške in

moderne najdbe, zanesljivo interpretiramo. Plasti *SE* 1, 2, 5, 8, 40, 41 in 55 so zanesljivo moderne. Zelo verjetno so moderne tudi plasti *SE* 38, 10 in 60. V plasti *SE* 39 smo dokumentirali štiri žičnike in deset odlomkov srednjeveške lončenine, tako da zgolj na podlagi analize najdb te plasti ne moremo zanesljivo interpretirati. V preostalih plasteh, torej *SE* 25 in 64, je bil dokumentiran po en moderen artefakt. Pri obeh torej dopuščamo možnost, da gre za infiltrirane artefakte v plasteh starejšega nastanka.

6.2 Knjižni okovi

Anja Vintar

Oznaka knjižni okovi zaobjema kovane ali ulite dele iz različnih kovin, ki so pritrjeni na knjižne platnice in primarno služijo obvarovanju knjige pred različnimi poškodbami. V večji meri so izdelani iz bakrenih zlitin, največkrat bronca ali medenine, redkeje iz železa.⁵⁴ Za zaščito platnic mašnih knjig so večkrat uporabljeni tudi zlato, srebro⁵⁵ in dragi ter poldragi kamni.⁵⁶ Okovi tako niso imeli samo uporabne vrednosti, marveč tudi estetsko. Z različnimi oblikami, ornamentami ter uporabo različnih kovin so dodatno krasili usnjene prevleke platnic, ki so v mnogih primerih že bile okrašene s slepim odtisom.⁵⁷ Varovalno funkcijo so imele tudi verige, s katerimi so bile knjige pritrjene na bralne police.⁵⁸ Nekateri avtorji upoštevajo verige kot del knjižnih okovov,⁵⁹ drugi pa kot del opreme bralnih pultov.⁶⁰ Knjižne okove glede na namen delimo na dve vrsti: ščitnike in zapirala.⁶¹

54 Glej Vodopivec 2000, 105.

55 Dürrfeld 1996, 277.

56 V mnogih primerih tu ne gre za knjižne okove, ampak za knjige s platnicami, ki imajo kovinsko oblogo po celotni površini, npr. kodeks iz Nitre (glej Slivka 1996, 190, sl. 5).

57 Svoljšak 2009, 25.

58 Glej Szirmai 1999, 269, sl. 9.12.

59 Adler 2010, 50–52.

60 Vodopivec 2000, 108.

61 Vodopivec 2000, 105–106.

52 Npr. Kos 2007, Kat. št. 220–223.

53 Npr. Kos 2007, Kat. št. 124–129.

Ščitniki so različno oblikovani in z žeblički ali zakovicami pritrjeni na zunanjo stran sprednje in zadnje platnice. Namenjeni so bili preprečevanju lomljenja platnic, obvarovanju usnjene prevleke ter robov platnic in pergamentov ali papirnih listov. Kotni ščitniki so pritrjeni na robove ali kote platnice, centralni ščitniki pa se nahajajo na sredini platnice. Redkeje se pojavljajo tudi trakasti ščitniki v obliki ozkih kovinskih trakov,⁶² pritrjenih na robove

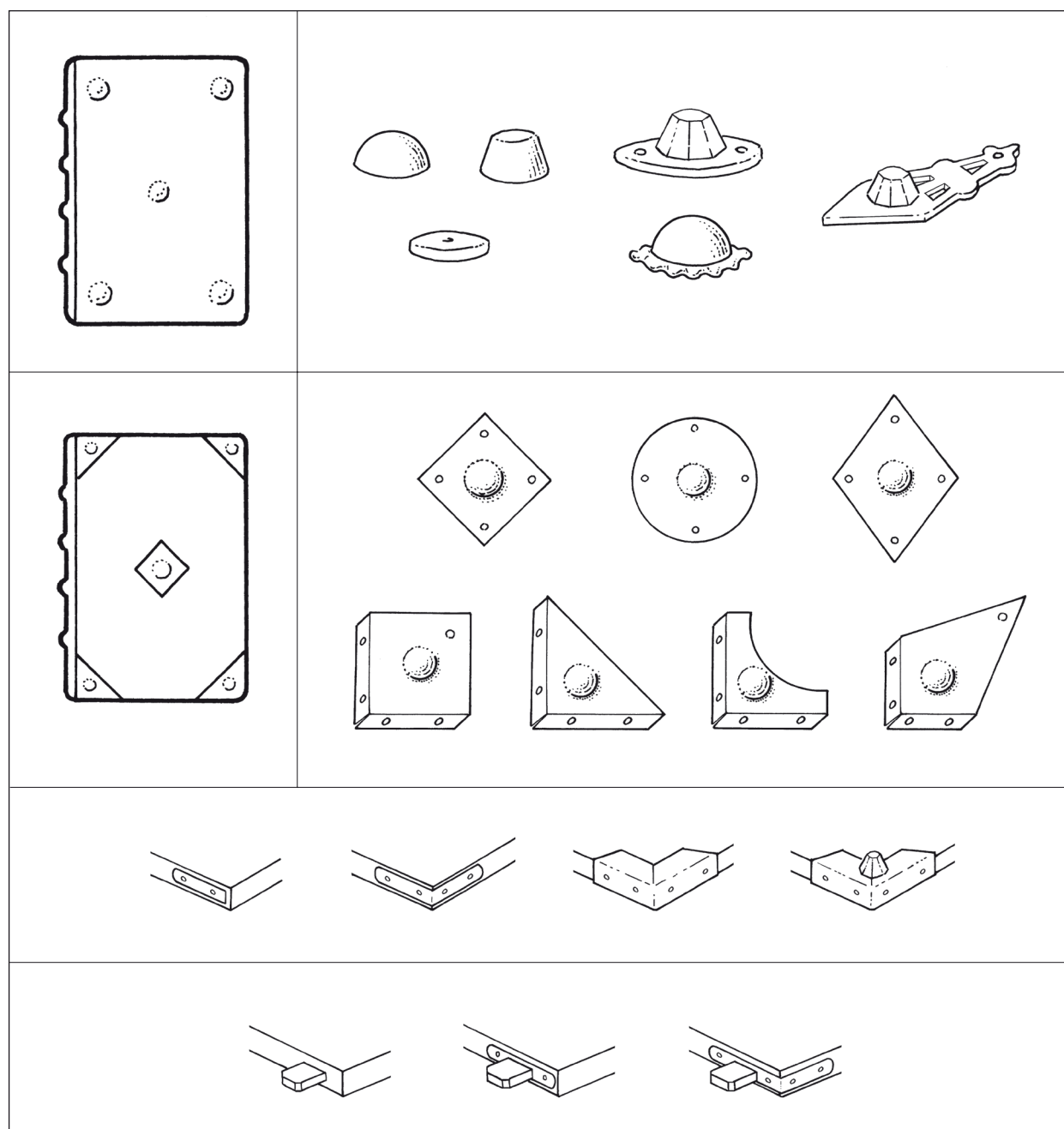
celotne dolžine platnice. Za zgodnjeresrednjeveške ščitnike je malo zanesljivih dokazov.⁶³ Arheološke najdbe iz tega obdobja so sicer redke,⁶⁴ bolj pogoste postanejo šele na prelomu prvega v drugo tisočletje. Primerjamo jih lahko z ohranjenimi ščitniki na knjigah ali njihovimi sočasnimi upodobitvami.⁶⁵

62 Glej Szirmai 1999, 240, sl. 9.11.

63 Golob 1994, 41.

64 Krabath 2001, 100–101.

65 Knjige so kot atribut modrosti, znanja in duhovnega bogastva upodobljene tako na slikarskih kot kiparskih delih:

Slika 6.1: Različne oblike kotnih in centralnih ščitnikov (vir: Vodopivec 2000, 105).

Figure 6.1: Different forms of corner and central bosses (source: Vodopivec 2000, 105).

Zgodnji ščitniki so manjši in okrogle oblike, pojavljajo pa se v različnih variantah (*sl. 6.1*). Ti so sprva enostavni ploščati ali polkrožno izbočeni, kmalu pa dobijo variacije v različno okrašenih gumbastih in klobučastih oblikah. Ti okovi so enostavni za izdelavo in so ostali v uporabi vsaj do konca 17. stoletja.⁶⁶ Okrogli ščitniki so pritrjeni na robove (po štirje na eno platnico), centralni ščitnik pa je lahko enak ali pa enake oblike, vendar rahlo večji. Konec 12. stoletja in v 13. stoletju se poleg okroglih ščitnikov pojavijo tudi oblike večlistnih rozet s centralno izboklino.⁶⁷ Do začetka 15. stoletja se razvijejo različne variante: polkrožne, trikotne, kvadratne ter najpogostejše romboidne oblike.⁶⁸ Med te romboidne oblike spada tudi smledniški kotni ščitnik (**kat. št. 14**). Pri centralnih ščitnikih postanejo poleg okrogle oblike v poznem srednjem veku pogoste predvsem kvadratne in romboidne oblike, ki se navadno stilno ujemajo oz. dopolnjujejo s kotnimi ščitniki. Lep primer centralnega kvadratnega ščitnika iz bakrove zlitine, ki z robovi imitira cvetlične liste, najdemo v izboru najdb iz 15. stoletja z najdišča Pusti grad nad Zgornjo Lipnico pri Radovljici.⁶⁹ Zelo podoben bronast in pozlačen poznosrednjeveški centralni ščitnik je tudi med najdbami iz dominikanskega samostana v Budi.⁷⁰ Dodatno je okrašen s črko M (Maria). Po sredini 15. stoletja se poveča ornamentalna vrednost ščitnikov, kar dokazuje večja raznolikost ščitnikov kot tudi raznolikost knjižnih okovov nasploh. Na ščitnikih sta najpogostejša vrezan rastlinski motiv ter dodaten luknjičast okras. Antropomorfni in zoomorfni okrasni so redkejši in so bolj pogosti pri

ulitih ščitnikih.⁷¹ Kvadratna pozlačena bronasta aplika z iztolčeno upodobitvijo vladarja iz druge polovice 13. stoletja iz trdnjave Kostanjevica⁷² nam kaže, kakšni bi morda lahko bili kovani centralni ščitniki z antropomorfnim okrasom.

Zapirala so namenjena temu, da držijo platnici tesno skupaj. Tako med hrambo ali prenašanjem zmanjšajo premikanje delov knjige ter s tem preprečijo poškodbe hrbta. Pri knjigah z mehкими vezavami je bil za takšen namen dovolj že usnjen trak ali vrstica, ki je bila zavezana ali zatakajena okrog gumba. Pri knjigah s trdimi platnicami so se uporabljali različni zapiralni sistemi. Za ta zapirala se v literaturi uporablja poimenovanje *zaklepi*.⁷³ Zaklepe sestavljata togi in gibljivi del. Togi del zaklepov je nepremično pritrjen na zgornjo platnico kot zatični žebliček oz. zatič ali kot zatična ploščica. Gibljivi del zaklepov je lahko sestavljen iz usnjenega paščka in enega ali več kovinskih delov, lahko pa je v celoti kovinski. Gibljivi del se z zaklepnim okovom zatakne za togi del (*sl. 6.2*). Večinoma se za oba dela zaklepa uporabljajo enake kovine. Velikost knjige določa, kolikšno število zaklepov je potrebnih. Za zapiranje manjših kodeksov je zadostoval po en zaklep, na večjih pa po en par. Redko se pojavita po dva para zaklepov.⁷⁴

Zgodnje- in visokosrednjeveški zaklepi (*sl. 6.3*) imajo zatični žebliček pritrjen v stranski rob knjige. Gibljivi del je sestavljen iz usnjenega, redko tkanege⁷⁵ pasu, ki je na eni strani prišit ali pa pritrjen z okrašeno zakovico na spodnjo platnico. Na drugi strani je na pašček pričvrščen zaklepní del, ki se zatakne za zatični žebliček. Zaklepne ploščice so različnih oblik, od enostavnih obročkov do bolj natančno izdelanih paličastih oblik. Ena od sicer

na slikah, miniaturah, kipih svetnic in svetnikov ter na nagrobnih ploščah cerkvenih dostojanstvenikov.

66 Glej Holl 2010, 186–187, sl. 136–137; Kreitner 2000, 228, kat. št. 20.19; Polla 1986, 278, sl. 140.

67 Holl 2010, 180, sl.125.

68 Glej avtorje pri opisu kotnega ščitnika kat. št. 10 in še: Holl 2010, sl. 9, 128, 130–133, Durdik 2001, sl. 26.1; Fitz, Lányi, Bánki 1978, T. 2: 330–331; Fúryová 2004, sl.1.5, sl. 2.3–4.

69 Predovnik 2011.

70 Gyürky 1981, 43 in 47.

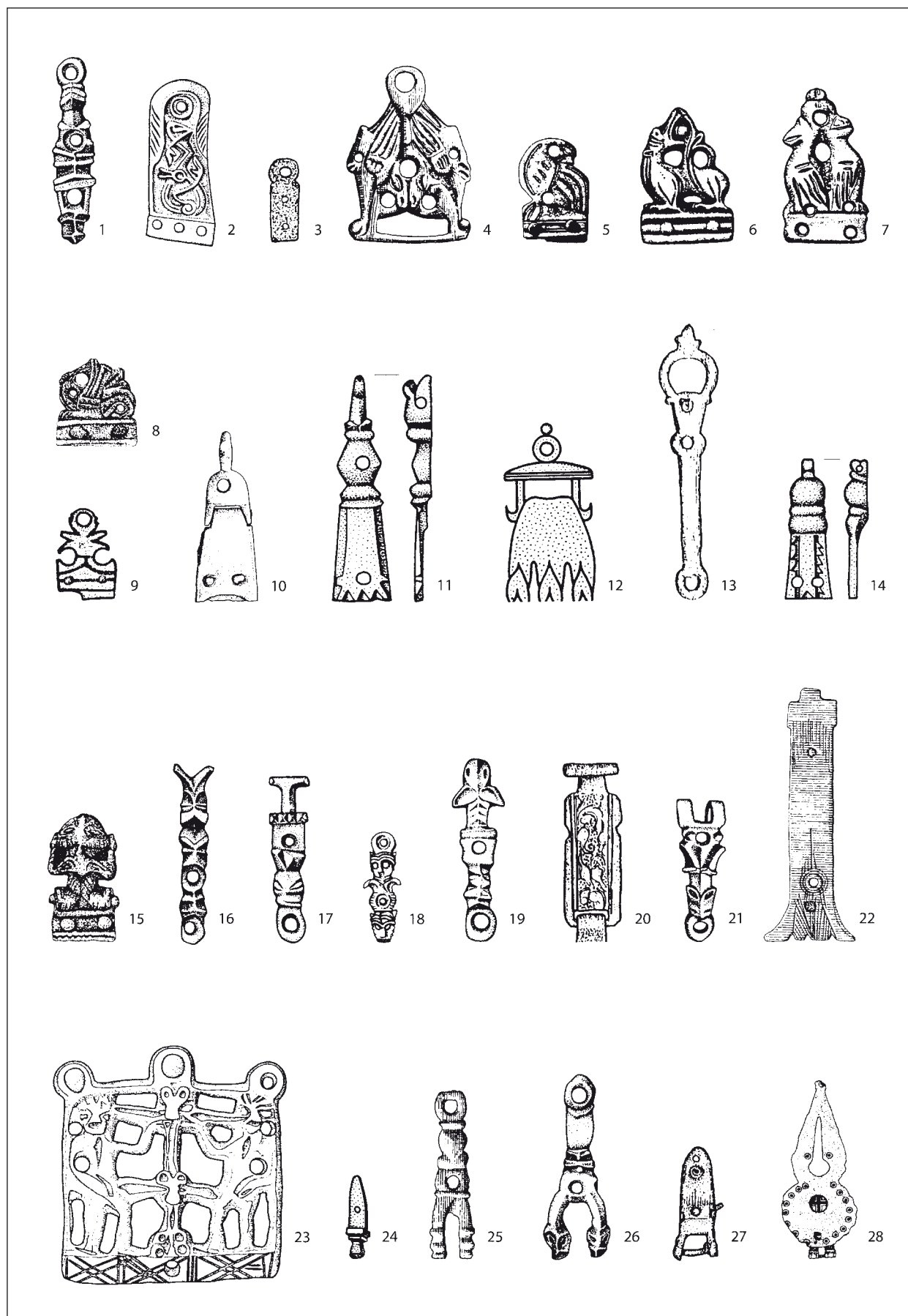
71 Glej npr. ulit kotni ščitnik, ki ima obliko leva s krono, ohranjen je na knjigi iz Nadškofijskega arhiva NŠAL 18. Vodopivec 2000, 106, sl. 84.

72 Guštin, Cunja, Predovnik 1993, 64; Predovnik 2000, 39; ead. 2003, 111–112.

73 Vodopivec 2000, 100.

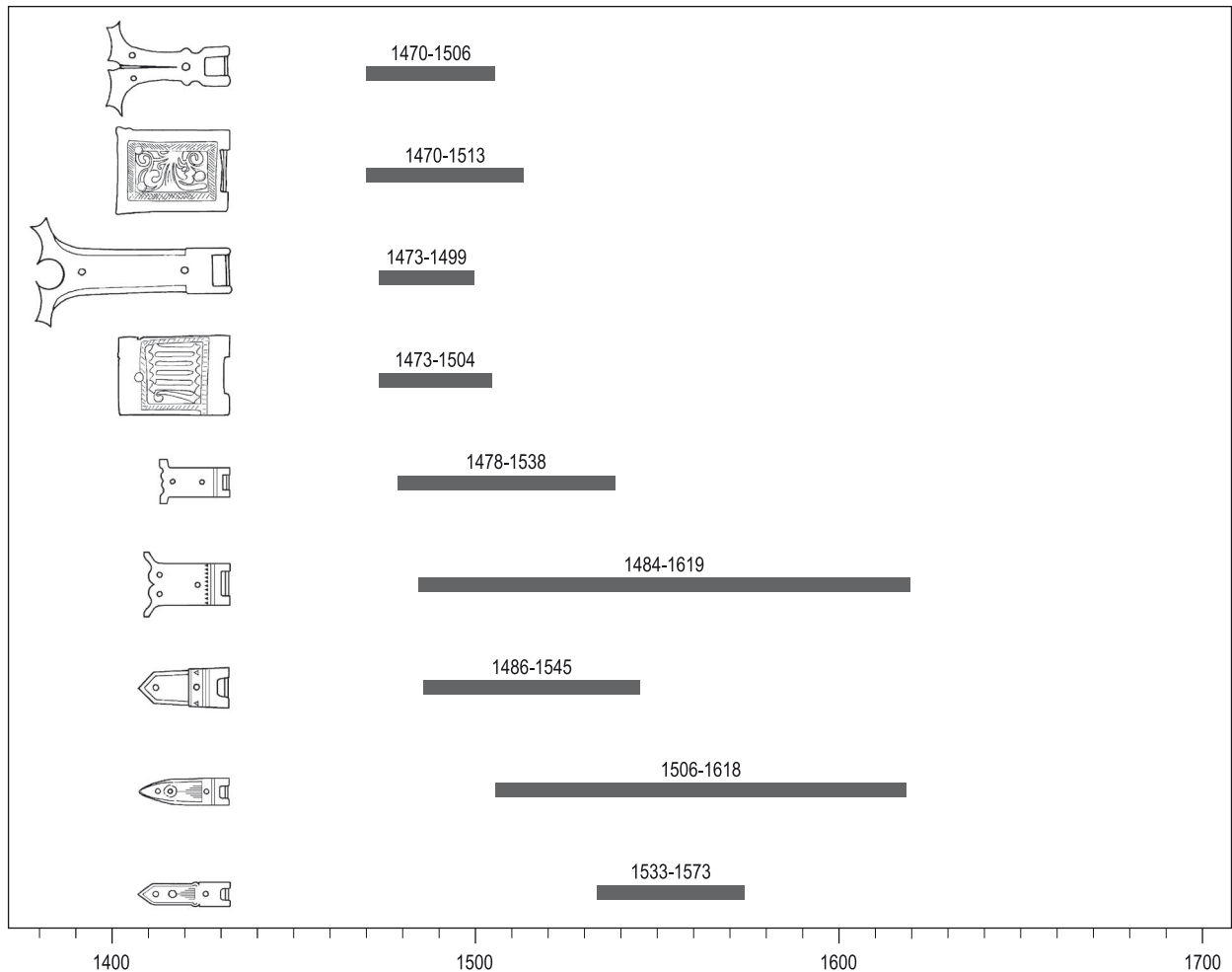
74 Po štirje zaklepi so ohranjeni na dveh knjigah: št. 112 (1/2) in 143 (4/L3), ki jih hrani Škofijski Arhiv Maribor.

75 Predovnik, Dacar, Lavrinc 2008, 84.

Slika 6.2A: Variante zaklepnih okovov od konca 8. st. do vključno 17. st. (vir: Krabath 2001, 103, sl. 19).

Fig 6.2A: Variants of fastenings from the end of the 8th to the end of the 17th century (source: Krabath 2001, 103, Figure 19).

Slika 6.2B: Najpogostejše oblike zatičnih ploščic konec poznega srednjega veka in v začetku zgodnjega novega veka (vir: Dürrfeld 1996, 272, sl.1). (Risba: T. Korošec.)

Fig 6.2B: The most common forms of clasps at the end of the Late Middle Ages and the beginning of the post-medieval period (source: Dürrfeld 1996, 272, Fig.1). (Drawing: T. Korošec.)

redkih arheoloških najdb iz tega obdobja, izvira iz nizozemskega Dorestada,⁷⁶ sekundarno uporabljene kot del nakita pa jih najdemo v posameznih grobovih, npr. v Žalah pri Zasipu,⁷⁷ Birki na Švedskem⁷⁸ in v Nitri na Slovaškem.⁷⁹ Način zapiranja knjige

⁷⁶ Krabath 2001, 106 in 111, sl. 19.2.

⁷⁷ V staroslovanskem otroškem grobu iz 8. stoletja je kot obesek uporabljen pozlačen in okrašen okov s šarnirjem; Knific, Pleterski 1993, 244.

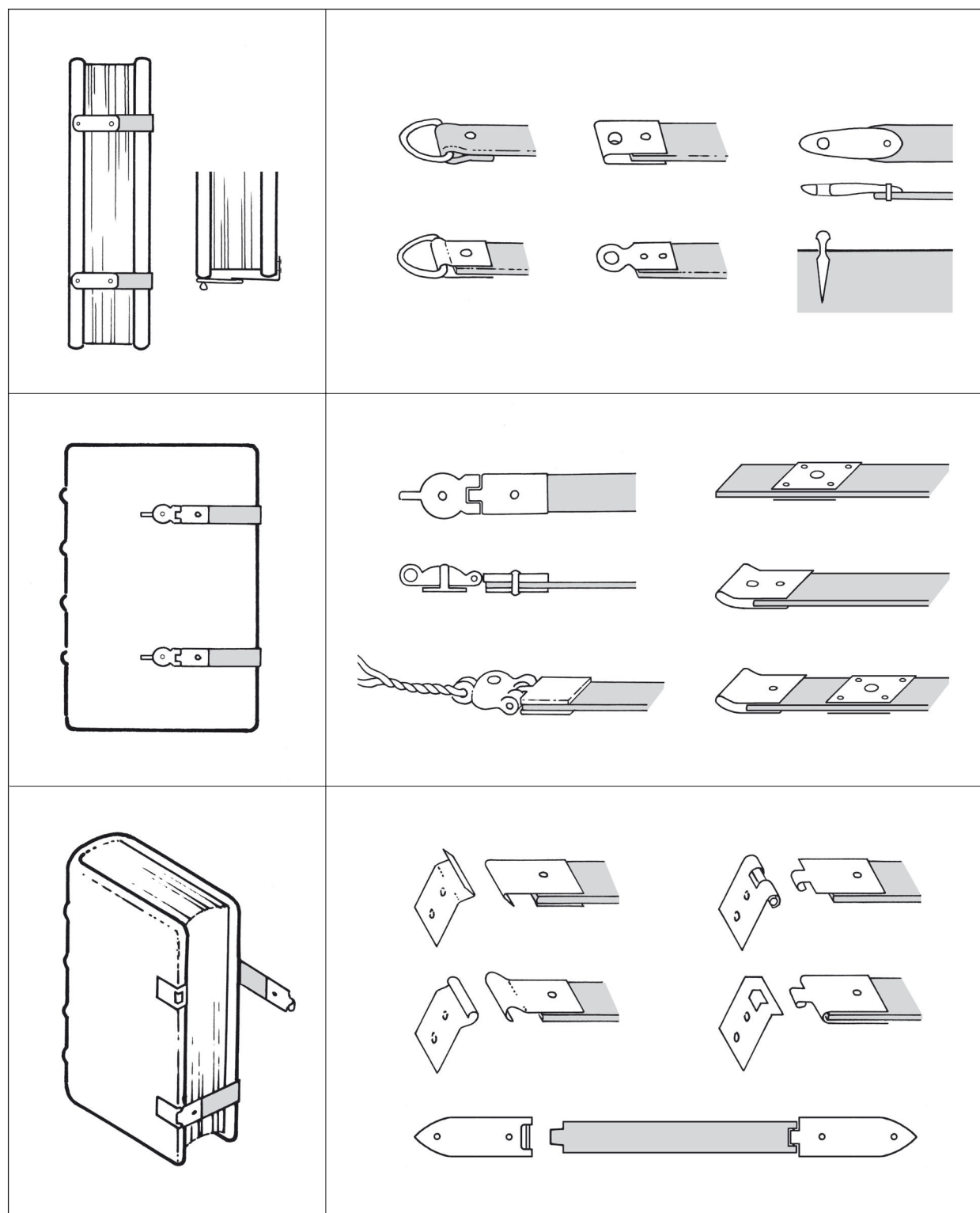
⁷⁸ Srebrna zaklepna ploščica z zatično luknjico in s plastično oblikovanim živalskim okrasom ter križem iz groba 464 iz 9. stoletja je predelana v zaponko; Košnar 1992, 40, sl. 7.4.

⁷⁹ Na najdišču Šindolka v Nitri je bila v otroškem grobu E299 odkrita zatična ploščica z masivnim presegajočim zatičem in tremi luknjicami za pritrditev na podlago, datira-

z večjim zatičnim žebličkom se ohrani še vse do konca 13. stoletja.⁸⁰ Od konca 10. stoletja do konca 12. stoletja se zatični žebliček že prestavlja proti sredini platnice, pojavljata se oba načina zapiranja istočasno. S koncem visokega srednjega veka pride do sprememb v načinu zapiranja in s tem do večje variabilnosti knjižnih zaklepov. V 13. stoletju (sl. 6.3B) prevladujejo zaklepi, ki imajo zatične žebličke na sredini platnice. Pogosta postane uporaba živalskih figur. Do sprememb pride tudi v gibljivem delu zaklepa. Usnjeni trak se podaljša in je na platnico pritrjen s floralno okrašenimi manjšimi žeblički, za-

na v čas med leti 955 in 1030. Uporabljena je bila kot obesek na ogrlici; Fusek 2007.

⁸⁰ Krabath 2001, 106.

Slika 6.3: Shematizirani načini zaklepov: zgoraj karoliński (zgodnjesrednjeveški), v sredini zgodnjegotski (visokosrednjeveški), spodaj poznogotski (poznosrednjeveški) (vir: Vodopivec 2000, 101).

Figure 6.3: Schematized fastenings: top – Carolingian (Early Medieval), middle – early gothic (High Medieval), bottom – late gothic (Late Medieval) (source: Vodopivec 2000, 101).

kovicami ali ploščico. Zaklepni del dobi tudi varianto s pogosto uporabljenim t.i. ptičastim zatičnim delom (sl. 6.2A: 11) in s šarnirjem. Zatični del gibljivega

dela zaklepa ima skozi luknjico speljano vrstico ali trakec, ki pripomore k lažjemu odpiranju zaklepa. Za zapiranje je potreben en sam ali par takšnih

zaklepov, odvisno od velikosti knjige.⁸¹ V drugi polovici 14. stoletja se izoblikuje način zapiranja z oprijemnimi ploščicami na gibljivem delu zaklepa (sl. 6.3). Oprijemne ploščice se na različne načine zataknejo za zatične ploščice, ki so vedno pritrjene na rob platnice. Ta vrsta zaklepa je v različnih variacijah med najdbami knjižnih zaklepov najštevilčnejše zastopana. Pogoste so manjše pravokotne ploščice, okrašene z vrezanimi inicialkami⁸² ali floralnim motivom, najpogosteje pa se pojavljajo zaklepi z zaključki v obliki jelenjih rogov (sl. 6.2B).⁸³ Starejše oblike ne izginajo iz uporabe, kar nam dokazuje novoveška zaklepna ploščica iz cerkve Sv. Jerneja v Šentjerneju.⁸⁴ Pri nekaterih variantah poznosrednjeveških in zgodnjenovoveških okovov je usnjeni pas nadomeščen s kovinsko trakasto ploščico.⁸⁵

Oblike knjižnih okovov so po letu 1480 bolj pohenotene, vendar številčnejše, kar kaže tudi na bolj masovno produkcijo.⁸⁶ Ker so po iznajdbi tiska v 15. in 16. stoletju postale knjige dostopnejše širšemu krogu bralcev in tako precej pogostejše, se tudi število arheoloških najdb knjižnih okovov na široko po Evropi poveča. Hkrati najdbe niso več omejene samo na samostane, bogatejše gradove in univerzitetna središča, temveč jih najdemo tudi v mestih⁸⁷ ter v grobovih v podeželskih farnih cerkvah.⁸⁸

81 Vodopivec 2000, 103.

82 Tovrstne inicialke niso žig izdelovalca. Glej: Kreitner 2000, 228, kat. št. 20.27; Fitz, Lányi, Bánki 1978, T. 2, 332.

83 Glej npr. Kreitner 2000, 229, kat. št. 20.24; Krenn 1996, 209, kat. št. 56 in 57; Sauer, Renhart 2001, 319; Fröhlich 1997, 135; Wachowski, Piekalski 2010, 352.

84 Predovnik, Dacar, Lavrinc 2008, 84; omenjena zaklepna ploščica prihaja iz premešane plasti št. 1 v cerkvi, zelo podobno zaklepno ploščico, datirano v drugo polovico 19. stoletja, pa najdemo med najdbami iz latrine v Kitzbühlu (Kneußl 1990, 86, 124 in 168, kat. št. 273).

85 Glej npr. Herbert, Heymans 1999, sl. 31.5.

86 Dürrfeld 1996, 274; Holl 2010, 71; Adler 2010, 55 in 56.

87 Npr. Egan 1998, 277–280.

88 Kot grobni pridatek je ohranjena knjiga v grobu iz 15. ali 16. stoletja v cerkvi Sv. Marka v Litovelu na Češkem (Faltýnek, Šlězár 2006, 312, sl. 13–14), v grobu iz župnijske cerkve Marijinega vnebovzeta v avstrijskem Hollenburgu pa je ohranjen molitvenik iz 16. oziroma 17. stoletja (Lieb 2007, 447 in 448).

V 18. in 19. stoletju so starejšim knjigam okove množično odstranjevali.⁸⁹ Zaklepi so namreč, ko so knjige ležale odprte na mizi, mnogokrat trgali rokave, kotni ščitniki pa so, ko je bila knjiga na knjižni polici v navpičnem položaju, poškodovali sosednje knjige.

Redki ohranjeni viri pričajo o izdelovanju knjižnih okovov. Najstarejšo pisno omembo uporabe kovine kot dela okraševanja platnic najdemo v arhivu benediktinskega samostana Tegernsee na Bavarskem iz leta 1054, prvo slikovno upodobitev izdelovanja pa na pergamentu iz prve tretjine 12. stoletja iz samostana Michelsberg v Bambergu.⁹⁰ Vse do 15. stoletja je bila izdelava okovov vezana na samostansko okolje. Za izdelavo knjižnih okovov je bilo treba imeti poleg znanja tudi primerno orodje in surovine. Tako so jih tam, kjer lastna proizvodnja ni bila izvedljiva, naročali iz drugih samostanov, v sredini 15. stoletja pa jih je že bilo mogoče kupiti⁹¹ na tržnicah večjih mest, kjer je bila tudi ponudba knjig večja. Trgovina s knjigami je bila v 16. stoletju živahna, običajna oblika transporta knjig pa je bilo prevažanje v sodih.⁹² Mestni knjigovezi so knjige največkrat zvezali šele po nakupu skladno z željami kupca. Verjetno je, da si je kupec na kraju samem tudi izbral zelene okove. Iz začetka 16. stoletja je znanih nekaj imen rokodelcev⁹³ iz nemško govorečega prostora, ki so izdelovali knjižne okove, že ob izteku istega stoletja pa tovrstni poklic za preživetje ni več zadoščal. Tako postanejo okovi del ponudbe pri rokodelcih, ki so obdelovali barvne kovine: pasarji, graverji, ključavničarji, obdelovalci bakra, zlatarji ipd.⁹⁴ Med arheološkim gradivom so ostanki izdelave⁹⁵ okovov redki. Našemu prostoru najbližji najdišči s potencialnimi delavnicami sta

89 Dürrfeld 1996, 272.

90 Adler 2010, 54.

91 Znan je seznam za nakup knjižnih okovov iz avguštinskega samostana Klosterneuburg med letoma 1420 in 1499, sočasno so jih izdelovali tudi sami (Adler, 2010, 54).

92 Dular 2002, 54.

93 Za poimenski seznam glej Adler 2010, 55 in 56.

94 Adler 2010, 55.

95 Kalupi za vlihanje okovov iz arheološkega konteksta še niso znani.

cistercijanski samostan iz Pilisa na Madžarskem⁹⁶ in kartuzija Mauerbach v Avstriji.⁹⁷ V Pilisu je bila poleg skriptorija odkrita tudi kovačnica s surovinami in poškodovanimi izdelki iz 16. stoletja, v Mauerbachu pa odpadni kos poznosrednjeveškega polizdelka in sočasni nedokončan kotni ščitnik.

Na gradu Smlednik so bili pri različnih izkopavanjih odkriti trije okovi iz barvnih kovin, dva sta okrašena s pozlato. Pozlačen okov (**kat. št. 12**) z vrezanim vitičastim okrasom (*sl. 6.4*) je bil najden pri izkopavanjih v letih od 1961 do 1963 ali med poznejšimi nestrokovnimi izkopi.⁹⁸ Trakast okov je ploščat in je na enem koncu zaključen z dvema izstopajočima preluknjanima polkrogoma, med katera je umeščen rahlo izstopajoč jeziček. Na okrašenem trakastem delu sta ena cela in ena poškodovana luknjica za pritrjevanje na podlago. Glede na obliko ga lahko primerjamo s srednjeveškim bronastim knjižnim okovom z najdišča Nussdorf ob dem Traisen v Avstriji,⁹⁹ vendar ima ta občutno manjši luknji na polkrožnih delih zaključka in nima manjših luknjic za pričvrščevanje. Razlika je tudi v okrasu: knjižni okov je okrašen na obeh straneh ter ukrivljen. Polkrožna dela sta izbočena, medtem ko je okov iz gradu Smlednik raven in na spodnji strani neokrašen. Obliki ploščatega dela in okrasu lahko najdemo podobnosti na okovu za skrinjico iz Londona¹⁰⁰ ali pa na sicer tanjšem knjižnem okovu oz. zaklepu iz nemškega najdišča Hörter.¹⁰¹ Slednji ima poleg podobnega graviranega ornamenta tudi luknjico za pritrjevanje na sredini spodnje polovice, vendar pa ta knjižni zaklep sestoji iz več delov in se na zgornji strani zaključuje z ukrivljenim zatičem. Podobno izdelan okras zasledimo tudi na okovu s šarnirjem iz Gradu nad Drago pri Medvodah.¹⁰² Okova iz Londona

Slika 6.4: Pozlačen bakren ornamentiran okov, kat. št. 12.
Figure 6.4: Gilded copper mount, Cat. No. 12.

in Hörterja sta datirana v 15. stoletje. Oblikovno lahko smledniški okov primerjamo tudi z deli renesančnega pasu oz. ženskega sklepanca iz čeških Vranovic.¹⁰³ Okov iz gradu Smlednik je kovan, deli sklepanca pa so, vključno z rastlinskim ornamentom, uliti in imajo v središču plastično aplikko v obliki glavnice.¹⁰⁴ Čeprav lahko najdemo podobne volutaste zaključke tudi med zgodnesrednjeveškimi noži,¹⁰⁵ je smledniški okov preširok za tovrstno uporabo. Navkljub ornamentalnim podobnostim z deli omenjenih knjižnih okovov je smledniški okov preveč masiven za tovrstno uporabo in je bil najverjetneje uporabljen kot del okova za skrinjico. Na podlagi primerjav ga lahko uvrstimo v široko časovno obdobje med 15. in 17. stoletjem.

96 Holl 2010, 68.

97 Kreitner 2000, 230, kat. št. 20.22 in 20.34.

98 Slabe 1983, 271; Muzej in galerije mesta Ljubljane, inv. št. A33 (PN 026).

99 Glej Neugebauer 2000, 70, T. 33: 7.

100 Egan 1998, 74–75, kat. št. 163.

101 Krabath 2001, T. 14.4, 67.1 in 68.1.

102 Nabergoj 2006, 212, kat. št. 8.

103 Glej Měchurová 2012, 751, sl. 3a in 3b

104 Měchurová 2012, 750.

105 Glej Jazdzewski 1960, 65, sl.8

Drugi pozlačen okov (**kat. št. 13**)¹⁰⁶ je pravokotne oblike z izvlečenim tečajem na daljši stranici (*sl. 6.5*). Okrašen je z nizom apliciranih bunčic ob vseh štirih straneh, takšen niz deli okov na dve kvadratni, piramidalno izbočeni polovici. Na sredini vsake polovice je izvrtana majhna luknjica za pritrjevanje na podlago. Okov ima na slovenskem prostoru dobro primerjavo v dveh bronastih okovih z Gradu nad Drago pri Medvodah,¹⁰⁷ ki sta prav tako pozlačena. Časovno sta umeščena v 13. ali 14. stoletje, vendar pa sta oba okova s po eno piramidalno obliko in brez šarnirja. Dvopiramidalni okrasni okov z eno pritrditveno luknjico je dokumentiran med najdbami iz avstrijskega gradu Thurnschall.¹⁰⁸ Ta bronast okov je neokrašen in brez šarnirja, datiran pa je v prvo polovico 13. stoletja. Piramidalne oblike okovov brez šarnirjev so sicer pogostejše pri sestavih pasnih okovov. V grobu iz slovaškega grobišča Duchove¹⁰⁹ se je kot del grobnega inventarja ohranil pas, ki je sestavljen iz več takšnih zakovic. Te pasne zakovice s konca 14. stoletja imajo po tri ali štiri piramidalne izbokline na kos, robovi so okrašeni z majhnimi polkrožnimi bordurami, vendar pa so vsi brez šarnirja. Po okrasu in obliki zelo podoben del večpiramidalnega okova iz bakrove zlitine je bil odkrit na nemškem najdišču Höxter.¹¹⁰ Slednji je sicer podobno okrašen in tudi brez šarnirja ter datiran v sredino 15. stoletja ali pozneje. Na eni strani je odlomljen, ter prav tako opredeljen kot okrasni del pasu. Edino znano primerjavo knjižnega okova, ki ima šarnir na daljši stranici in je prav tako razdeljen na dve okrašeni polji, je moč najti med knjižnimi okovi iz nemškega gradu Wartenberg.¹¹¹ Na obeh okrašenih poljih sta ohranjeni osemlistni rozeti, ki sta prikovičeni na gravirano podlago. Skupaj z drugimi najdbami je datiran v ozko časovno obdobje med letoma 1225

106 Nabergoj 2006, 121, kat. št. 7.

107 Nabergoj 2006, 121, kat. št. 5 in 6.

108 Höglinger 2006, 176, T. 9: 15.

109 Za to opombo se zahvaljujem dr. Katarini Predovnik; Wachowski 2001, 88, sl. 1.

110 Krabath 2001, 538, kat. št. XXXVIII.4, T. 30: 10 in 127: 2.

111 Bauer, Maurer 1961, 260–264, T. XI: 48.

Slika 6.5: Pozlačen bronast knjižni okov s tečajem, kat. št. 13 (foto: Tomaž Lauko).

Figure 6.5: Gilded copper mount with a hinge, Cat. No. 13 (photo: Tomaž Lauko).

in 1265. Smledniški pozlačen knjižni okov oz. del zaklepa lahko na podlagi primerjav umestimo v čas od sredine 13. stoletja do sredine 15. stoletja in pripada delu zaklepnega sestava s šarnirjem, ki je bil namenjen spenjanju platnic.¹¹² Ta del zaklepa je bil z žeblički pritrjen na zunanjo stran spodnje platnice ali na usnjeni pas. Drugo polovico zaklepa s šarnirjem je predstavljal sprva usnjen, kasneje pa kovinski trak, ki je bil praviloma okrašen in na eni strani zavrt v del šarnirja, na drugi strani pa uvihan in se je pod rahlim pritiskom zataknil za prečko na zaklepni ploščici, pritrjeni na zgornjo platnico. Tretji okov (**kat. št. 14**) je bil najden leta 2012 na severnem pobočju grajske vzpetine pri detektorskem pregledu deponije starejših izkopavanj. Romboidni kotni ščitnik iz bakrove zlitine ima na ploščatem delu vrezan floralni okras, ki pa je zaradi korozije delno poškodovan (*sl. 6.6*). Daljša robova sta deloma okrasno valovito obrezana. Krajši stranici sta predstavljeni v obliki dveh krilc za pritrjevanje na rob platnice. Gumbasta polkrožna izboklina v kotu ploščatega dela je rahlo vbočena in poškodovana. Tovrstni romboidni kotni ščitniki so v različnih variacijah med najdbami ščitnikov najštevilčnejše zastopani. Oblikovne in stilistično primerljive analogije najdemo v širši soseščini: npr. na hrvaškem najdišču Suhopolje - Kliškovec,¹¹³ med najdbami iz izkopavanj v cistercijskem samostanu Pilis na

112 Glej Szirmai 1999, 252, risba 9.47 f.

113 Tomičič, Jelinčić, Turkalj, Mahović 2010, 275.

Slika 6.6: Romboidni knjižni okov – kotni ščitnik iz bronaste pločevine (kat. št. 14), prednja in zadnja stran (M. = 1:1).

Figure 6.6: Corner boss from the upper and lower side, Cat. No. 16 (Scale = 1:1).

Madžarskem,¹¹⁴ v Mestni palači v Budi¹¹⁵ in med najdbami iz nekdanjega dominikanskega samostana v nemškem Pasewalku.¹¹⁶ Omenjeni kotni ščitniki imajo ravno ploskev med krožno izboklino (ki je na vrhu ravna) in floralnim okrasom, okrašeno tudi z listasto oblikovanimi izrezi. Prav tako imajo ti kotni ščitniki floralno okrašen pas na robu, ki deli ravninsko ploskev in krilca za pritrjevanje. Vsi so datirani med drugo polovico 15. stoletja in začetkom 16. stoletja. Kotni ščitnik iz avstrijskega samostana Altenburg, datiran v 15. stoletje,¹¹⁷ ima poleg ostalih podobnosti še vbočeno gumbasto izboklino, ki pa je na sredini okrašena z motivom cvetlice. Zelo podobni so tudi medeninasti kotni ščitniki, ki so ohranjeni na platnicah knjige NUK Ms 224 iz sredine 15. stoletja, shranjene v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani.¹¹⁸

Smedniški zaklep s šarnirjem (**kat. št. 13**) in kotni ščitnik (**kat. št. 14**) sta ščitila platnice dveh različnih knjig, vendar pa zgolj iz oblike in okrasa ohranjenih okovov v večini primerov¹¹⁹ ne moremo sklepati na vsebino knjige. To je še bolj tvegano pri knji-

žnih okovih iz obdobja po uveljavitvi tiska. Konec 15. stoletja in v 16. stoletju knjiga deloma izgubi svojo prestižno vrednost, kajti pismenost je v tem času med meščani in nižjim plemstvom vedno bolj razširjena, cene knjig pa zaradi hitrejšje izdelave in lažje dostopnosti padejo. Trg se opazno poveča na vedno širši krog pismenih kupcev, kar kažejo tudi številčnejše najdbe knjižnih okovov z najdišč v mestih in na bolj odmaknjenih gradovih. Že v drugi polovici 16. stoletja so krošnjarji prodajali knjige tudi po manjših kranjskih gradovih. Redke so bile že pisane v slovenščini in tiskane v Ljubljani,¹²⁰ velika večina jih je prispela iz italijanskega (Benetke, Rim, Bologna) ali nemško govorečega prostora (Strassbourg, Nürnberg, Basel, Augsburg).¹²¹ Oba smledniška knjižna okova imata največ primerjav na najdiščih iz takrat nemško govorečega prostora. Čeprav sta v popisu grajskega inventarja iz leta 1569 med predmeti iz grajske kapele omenjeni tudi dve stari mašni knjigi, pa bi bilo pretirano trditi, da sta ta dva okova pripadala omenjenim knjigam. Morda sta krasila platnice knjig, ki sta imeli versko vsebino.

6.3 Lončenina

6.3.1 Namizno posodje

V gradivu starejših izkopavanj so ohranjeni trije odlomki zgodnjenovoveškega namiznega posodja. Dva sta odlomka istega vrča z neprosojnim kositrovim loščem (**kat. št. 58**). Za te posode je značilno, da premaz (praviloma bele barve, le pri nekaterih tipih ga zasledimo v različnih sivo modrih ali modrih odtenkih) popolnoma prekriva površino posode in zaradi tega služi kot podlaga za okras oz. t.i. poslikavo. Modra barva se v severno-italijanskih proizvodnih središčih začne pojavljati v prvi polovici 14. stoletja. Takšni vrči, kadar gre za t.i. arhaično majoliko, so običajno datirani

114 Holl 2010, 184–185, sl.132 in 134.

115 Holl 2005, 67.

116 Adler, Ansorge 2006, 174, sl. 3.3.

117 Kreitner 2000, 226, kat. št. 20.12.

118 Vodopivec 2000, 442.

119 Izjema so npr. knjižni okovi nekaterih mašnih knjig, biblij in molitvenikov, na katerih so upodobljene svete osebe, deli okovov z eno ali več črkami M (Maria) in napisi AVE ter IHESV. Okovi v obliki križa z upodobitvijo križanega Jezusa pa kot arheološka najdba še niso znani.

120 Dular 2002, 53 in 54.

121 Dular 2002, 54–50.

v 14. ali 15. stoletje,¹²² smledniški primerki pa verjetneje pripadajo t.i. renesančni majoliki, ki jo običajno datiramo od konca 15. do prve polovice 17. stoletja.¹²³

Odlomek krožnika, ki je okrašen z večbarvnim svinčevim loščem in naslikanim geometrijskim motivom (**kat. št. 59**), je najverjetneje zgodnjenovoveški.

6.3.2 Pečnice

Iz najdišča grad Smlednik je ohranjenih 16 pečnic brez arheoloških kontekstov. Vse razen ene (**kat. št. 76**) so se v arhivu Gorenjskega muzeja ohranile le v risbi. Pri slednjih (**kat. št. 60–75**) je že na prvi pogled jasno, da gre za izbor dobro ohranjenih pečnic, pretežno z izrazitim reliefnim okrasom na osrednjem polju. Iz risb niso razvidne tehnološke podrobnosti izdelave, kar otežuje celostno analizo. Zdi se, da sta zastopani dve skupini pečnic z jasnima ikonografskima zasnova: pasijonski cikel (**kat. št. 60–64**) in historizirajoče upodobitve (**kat. št. 65–69**).

Med prvimi je Stopar prepoznal naslednje motive: Oljska gora, Kristus pade pod križem, Kristus v predpeklju in Kristus pred sodniki; med slednjimi pa: dva portreta rimskih cesarjev in vladarsko ženo. V celotnem korpusu Stopar prepozna dele ene peči, ki je skorajda enaka ohranjeni peči iz Schönberga pri Oberwölzu na avstrijskem Štajerskem, ki je datirana v leto 1568.¹²⁴

Poleg tega velja izpostaviti še pečnico z upodobitvijo konjenika (**kat. št. 70**), odlomek venčne pečnice (**kat. št. 71**) in odlomek pečnice z ohranjeno upodobitvijo glave bajeslovne živali (**kat. št. 76**).¹²⁵ Pečnice predstavljajo odlično izhodišče predvsem za ikonografsko analizo, ki pa presega okvire tega besedila.

122 Predovnik 2003, kat. št. 358; Mileusnić 2009, 122–125.

123 Za opredelitev se zahvaljujem K. K. Predovnik.

124 Stopar 1977, 66.

125 Za opredelitev pečnic na podlagi risb se zahvaljujem Katarini K. Predovnik. Morebitne napake so izključno avtorjeva napaka.

Omenjeni korpus pečnic je pritegnil pozornost že med izkopavanji. Pečnice so našli med izkopavanjem palacija in datacija pečnic v *pozno renesančno dobo* je botrovala datiranju širitve palacija v to obdobje. Neposredno povezavo med datiranjem gradbene faze in najdbami pečnic (brez znanega arheološkega konteksta) je utemeljeno ovrgel že Stopar.¹²⁶

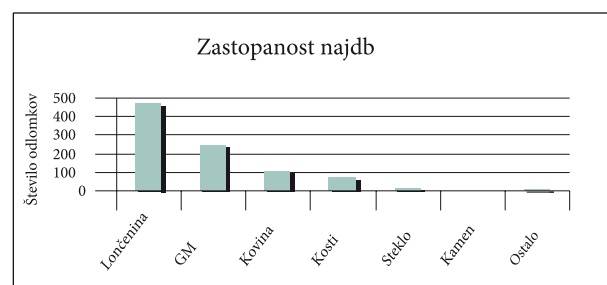
6.3.3 Lončenina iz obdobja po opustitvi gradu

Na tem mestu obravnavamo 474 odlomkov lončenine z arheoloških izkopavanj leta 2011 in 2012. Lončenina starejših izkopavanj ni ohranjena (*sl. 6.7*). Lončenino iz obdobja po opustitvi gradu smo obravnavali le količinsko, torej smo jo opredelili le kot moderno. Večinoma gre za lončenino lokalne produkcije, izdelano od sredine 19. stoletja naprej.¹²⁷ Za interpretacijo najdišča je najpomembnejši podatek, v katerih plasteh se ta lončenina pojavlja. Plasti, v katerih te lončenine ni oz. je njihov delež zanemarljiv, lahko namreč označimo za srednjeveške kontekste. Poznosrednjeveško in zgodnjenovoveško lončenino v plasteh, v katerih prevladuje moderna lončenina, je torej treba obravnavati kot lončenino v drugotnem kontekstu. Gre torej za kontekste, ki so v slovenski arheologiji pogosto (nepravilno) imenovani »mešane plasti«.

V sedmih stratigrafskih enotah smo dokumentirali 10 odlomkov poznonovoveških oz. modernih loncev

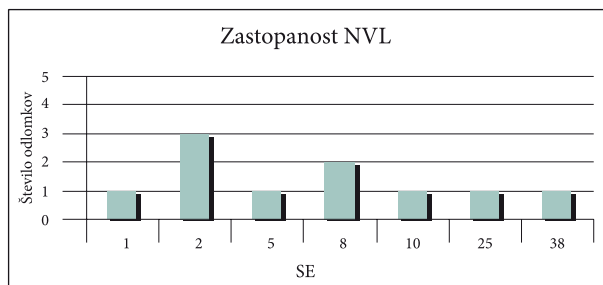
126 Stopar 1998, 71.

127 Glej Štular 2009b, 112; id. 2009c, 78–80.

Slika 6.7: Grad Smlednik, izkopavanja 2011/2012: zastopanost najdb.

Figure 6.7: Smlednik castle, excavations 2011/2012: representation of finds.

Slika 6.8: Grad Smednik, izkopavanja 2011/2012: zastopanost novoveške lončenine (NVL) znotraj posameznih stratigrafskih enot (SE).

Figure 6.8: Smednik castle, excavations 2011/2012: representation of post-medieval pottery (NVL) in stratigraphic units (SE).

(sl. 6.8). Odlomki so bili večinoma dokumentirani v najmlajših plasteh, ki so nastajale od leta 1961 dalje, torej po začetku restavratorskih in raziskovalnih del na najdišču (SE 1, 2, 5, 8, 10 in 38). Odlomek v SE 25 interpretiramo kot infiltrirano najdbo, saj v tej plasti močno prevladuje poznosrednjeveška lončenina.

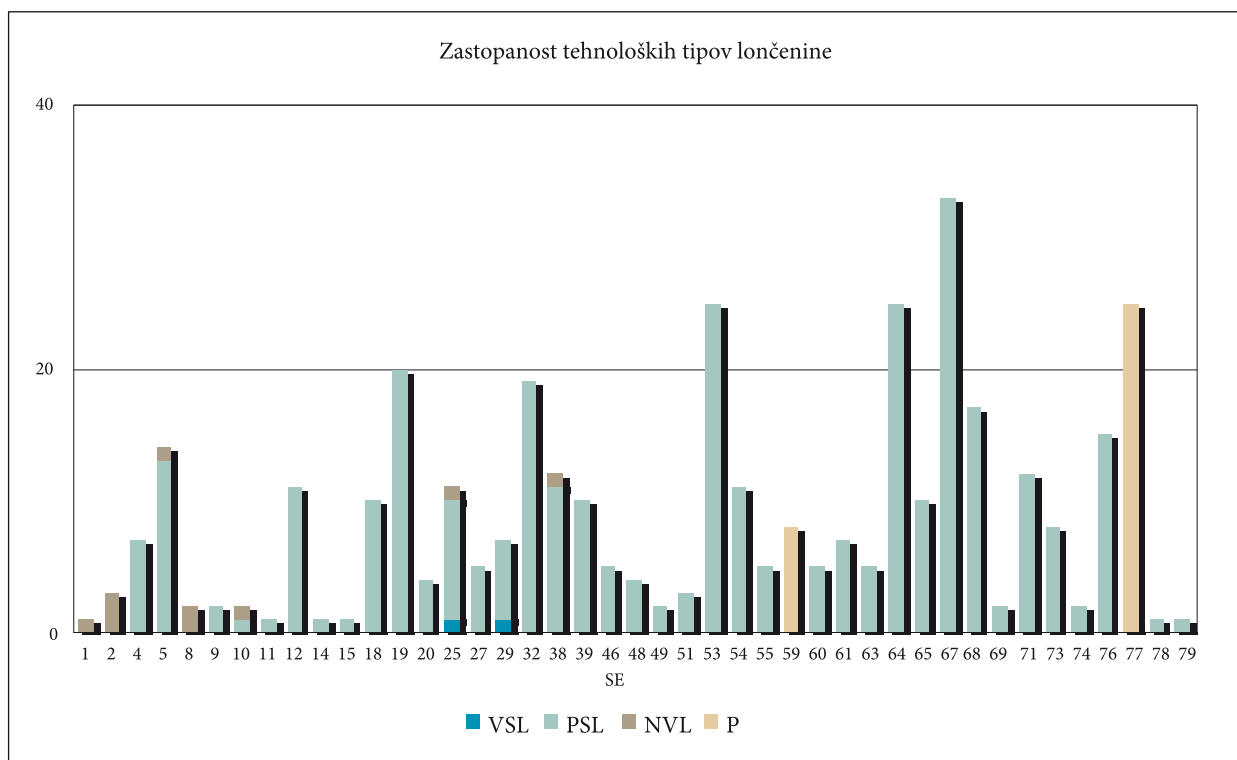
Izključno novoveška lončenina je bila dokumentirana v SE 1, 2 in 8. Ta lončenina prevladuje tudi v SE 10. To so torej plasti, ki so nastale v 19. stoletju ali pozneje. Ostale plasti (SE 5, 25, 38) vsebujejo le majhen delež novoveške lončenine (sl. 6.9).

Glede na razmeroma majhno velikost ter maloštevilnost te odlomke interpretiramo kot t.i. terciarni odpad. To pomeni, da so bili prineseni na najdišče posredno, kot odpad ali del zemljine.

6.3.4 Srednjeveška in zgodnjenovoveška lončenina

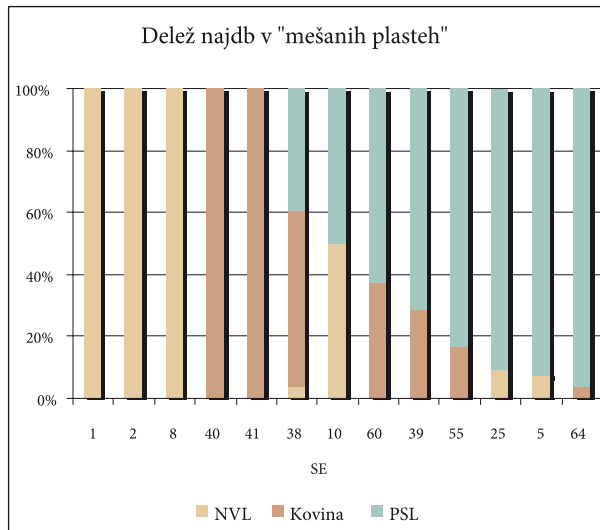
Pri analizi lončenine smo uporabili metodologijo,¹²⁸ ki smo jo razvili za analizo lončenine z Malega

¹²⁸ Gradivo smo obravnavali z isto metodo kot gradivo z najdišča Šentvid pri Stični – Župnišče 2011. Metodo dela smo torej že objavili z gradivom omenjenega najdišča (Porenta *et al.* 2014), vendar jo zaradi celostnosti te monografske objave na tem mestu deloma ponovno priobčujemo.

Slika 6.9: Grad Smednik, izkopavanja 2011/2012: zastopanost oblikovnih skupin lončenine: VSL – visokosrednjeveška lončenina; PSL – poznosrednjeveška in zgodnjenovoveška lončenina; NVL – novoveška oziroma moderna lončenina; P – prazgodovinska lončenina.

Figure 6.9: Smednik castle, excavations 2011/2012: representation of pottery forms: VSL – high medieval pottery; PSL – late medieval pottery and early post-medieval pottery; NVL – post-medieval or modern pottery; P – prehistoric pottery.

Slika 6.10: Grad Smlednik, izkopavanja 2011/2012: delež srednjeveške lončenine (PSL) v plasteh z novoveško lončenino (NVL) in modernimi kovinskimi najdbami (Kovina).

Figure 6.10: Smlednik castle, excavations 2011/2012: representation of late medieval pottery (PSL) in the layers containing post-medieval pottery (NVL) and modern metal finds (Kovina = Metal).

gradu v Kamniku.¹²⁹ Analiza temelji na naslednjih postopkih:

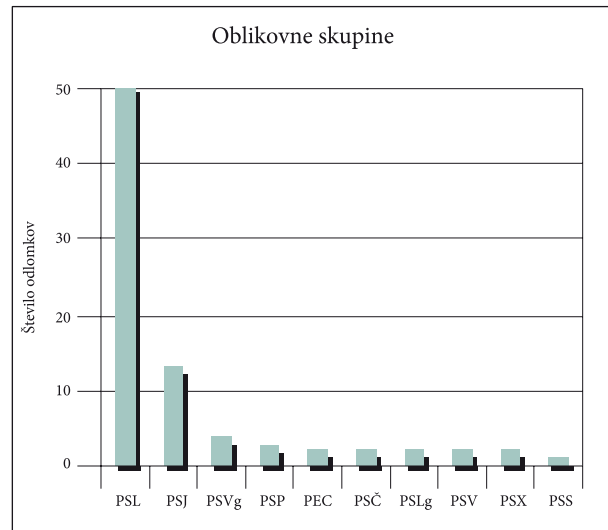
- opredelitev oblikovnih skupin (lonci, pokrovi, sklede, čaše, vrči, pečnice, drugo);
- tipološka opredelitev na podlagi oblike ustij (lonci, pokrovi) ali drugih izpovednih lastnosti (okrasje skled);
- lastnosti površine in preloma (t.i. tehnologija);
- merski podatki (tafonomija lončenine);
- interpretacija najdb znotraj faz in/ali tafonomskih enot.

Opredelitev oblikovnih skupin je ključnega pomena za interpretacijo arheoloških kontekstov¹³⁰ in tudi tipoloških skupin.¹³¹ Opredelitev se izvaja s primerjalno analizo, v kateri oblikovne skupine opredelimo glede na znane primerjave, t.i. analogije. Srednjeveško lončenino delimo v naslednje oblikovne skupine: lonci, pokrovi, sklede, čaše, vrči, pečnice,

129 Štular 2007.

130 Glej Štular 2007, 377–379; Pleterski 2010, 57–58; Klokočovnik 2010, 94–120.

131 Štular 2009a, 129–130 in tam navedena literatura; Klokočovnik 2010, 97.

Slika 6.11: Grad Smlednik, izkopavanja 2011/2012: zastopanost oblikovnih skupin poznosrednjeveške lončenine: PSL – lonci, PSJ – lojenke, PSVg – vrči z loščem, PSP – pokrovi, PEC – pečnici, PSC – čaši, PSLg – lonca z loščem, PSV – vrča, PSX – neopredeljeno, PSS – sklede.

Figure 6.11: Smlednik castle, excavations 2011/2012: representation of late medieval pottery forms: PSL – pots, PSJ – tallow lamps, PSVg – glazed pitchers, PSP – lids, PEC – stove tiles, PSC – beakers, PSLg – glazed pots, PSV – pitchers, PSX – undefined, PSS – a dish.

drugo (*sl. 6.11*). Ta delitev je nekoliko drugačna od funkcionalne delitve, ki se pogosto uporablja npr. v rimskodobni arheologiji.¹³² Razloga sta predvsem dva. Prvi je ta, da so vsaj v zgodnjem in visokem srednjem veku isti oblikovni tip, lonec, uporabljali tako za pripravo kot tudi uživanje hrane.¹³³ Pri nižjih družbenih slojih je tako ostalo nekako do 17. stoletja, ko so za serviranje hrane tudi v kmečkih gospodinjstvih pričeli uporabljati sklede.¹³⁴ Drugi razlog je ta, da trenutno poznavanje srednjeveške lončenine v Sloveniji podrobnejših delitev še ne omogoča.

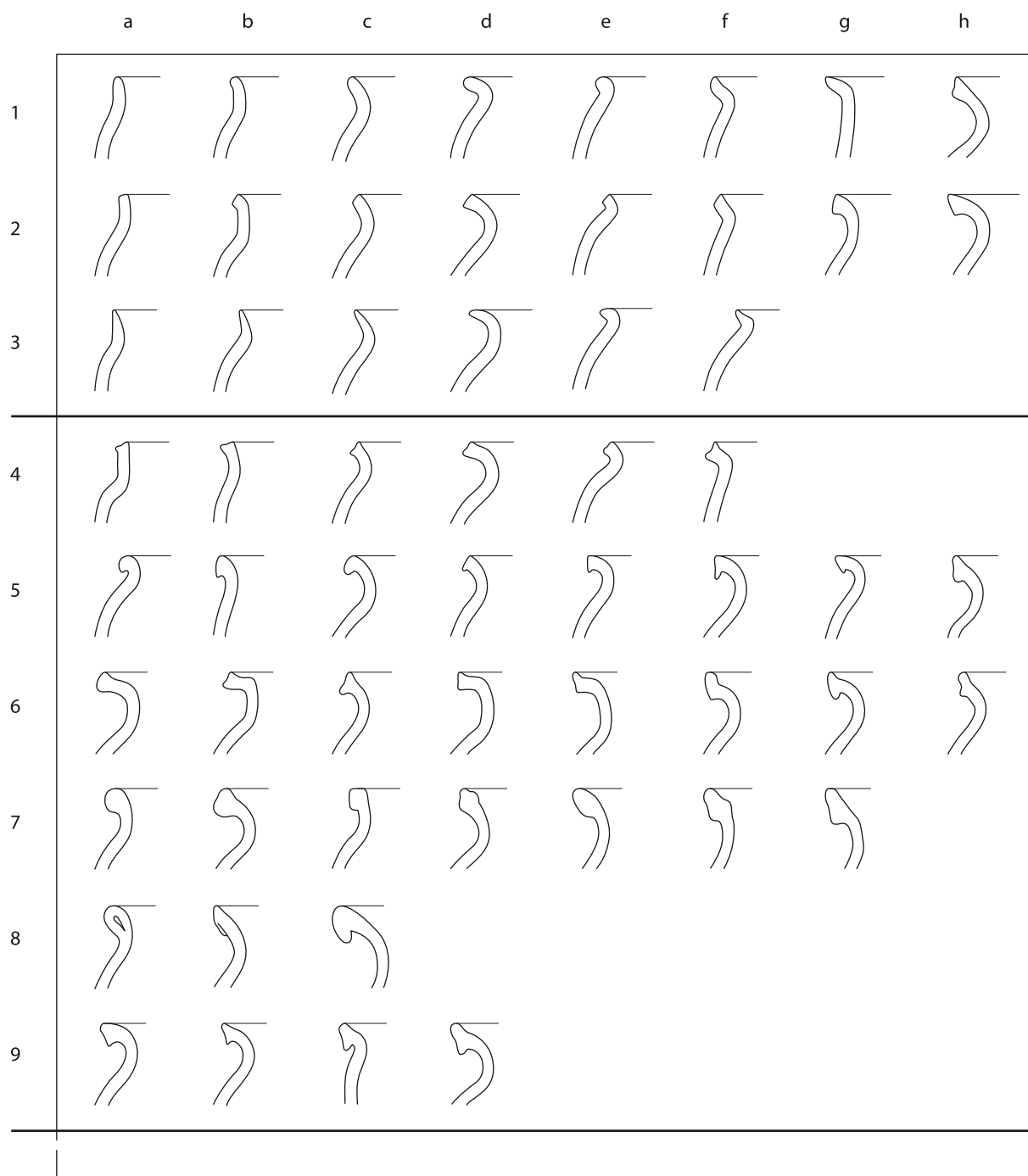
Tipološka opredelitev ustij loncev temelji na tipologiji s t.i. metodo ovojnice na najdišču Mali grad v Kamniku.¹³⁵ Zaradi drugačnega časovnega

132 Npr. Horvat, Bavdek 2009, 78–91.

133 Štular 2007, 379–383; Pleterski 2008, 90–100.

134 Štular 2009c, 81.

135 Id. 2007, 376–377.

Slika 6.12 / Figure 6.12 >>

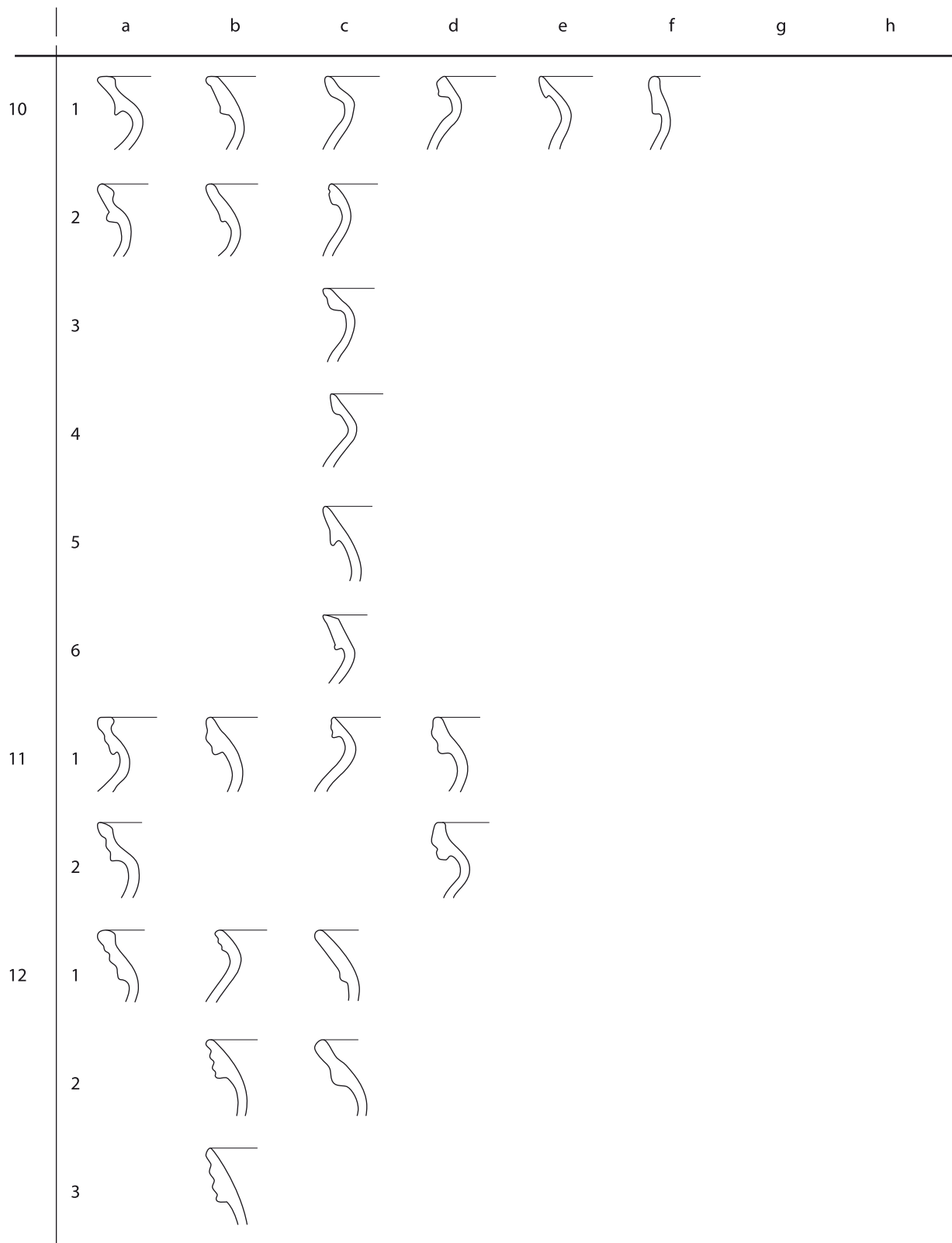
razpona – Mali grad je pretežno visokosrednjeveško, grad Smlednik pa poznosrednjeveško in zgodnjeno-voveško najdišče – smo tipologijo primerno razširili z 28 novimi oz. razširjenimi tipi poznosrednjeveških in zgodnjeno-voveških ustij (sl. 6.12).

Pri časovnem opredeljevanju posameznih odlomkov lončenine na podlagi lastnosti preloma, t.i. fakturni analizi, smo uporabljali kombinacijo več lastnosti. Na podlagi opazovanih lastnosti prepoznavamo

predvsem tiste tehnične podrobnosti, ki razkrivajo *chaîne opératoire*, t.i. operativno verigo izdelovanja lončenine. Ta pristop je v šestdesetih letih 20. stoletja razvil francoski arheolog André Leroi-Gourhan¹³⁶ in je v zadnjih letih deležen velike pozornosti pri preučevanju lončenine.¹³⁷ V kontekstu obravnava-

136 Leroi-Gourhan 1990.

137 Npr. Livingstone Smith *et al.* 2005; Scarcella 2011.

Slika 6.12: Tipologija srednjeveške in zgodnjenovoveške lončenine.

Figure 6.12: Typology of medieval and post-medieval pottery.

nega gradiva uporabljamo metodo *chaîne opératoire*, za ločevanje odlomkov v tri kronološke skupine: zgodnjersrednjeveško, visokosrednjeveško ter po-

znosrednjeveško in zgodnjenovoveško lončenino.¹³⁸

138 Glej Štular 2009b.

Opazovane lastnosti so:

- primesi,
- barva,
- površina,
- trdota,
- atmosfera žganja ter
- sledi obdelave in/ali izdelave.

Za visokosrednjeveško lončenino so značilne: visoke temperature žganja v nadzorovani, pogosto redukcijski atmosferi, izdelava z lepljenjem (sledí izdelave) in dodelava ramena in trebuha posode z glavničanjem ter ustja z doglajevanjem na vretenu (sledí obdelave). Za poznosrednjeveško in zgodnjenovoveško lončenino sta značilni izdelava z vrtenjem in nadzorovana atmosfera žganja (redukcijska in oksidacijska sta enakovredno zastopani), pogosti sta visoka trdota in groba površina.¹³⁹

Uporaba pojmov zgodnje-, visoko- in poznosrednjeveška/zgodnjenovoveška lončenina ni mišljena strogo kronološko, temveč gre za tehnične izraze. S temi opisujemo naštet nabor lastnosti. Pri tem groba časovna opredelitev prestane preizkus, vendar obstajajo med kronološkimi skupinami razmeroma dolga obdobja prekrivanja. Tako npr. lončenino, datirano v 13. stoletje, opredeljujemo kot visokosrednjeveško, kadar je lepljena, in kot poznosrednjeveško, kadar je vrtena. Vendar sta vsaj v 13. stoletju, verjetno pa deloma tudi v 12. in 14. stoletju, obe tehniki izdelave lončenine obstajali sočasno.¹⁴⁰ Kadar gre za odlomke z ohranjenim ustjem, jih lahko razmeroma natančno datiramo s presečno datacijo vrste lončenine in tipa ustja. Pravilno zajemanje **merskih podatkov** je izjemnega pomena za nadaljnje analize in interpretacijo, saj omogoča pridobitev ključnih podatkov o tafonomiji lončenine.¹⁴¹ V pričujoči analizi smo zajemali podatke o teži in velikostnem razredu. Vsak odlomek smo razvrstili v enega izmed treh velikostnih razredov glede na površino: do 4 cm², 4 do 25 cm² in nad 25 cm². Predhodne analize so namreč pokazale, da je na podlagi teh velikostnih razredov mogoče

razmeroma natančno določati tafonomijo odlomkov lončenine.¹⁴² Z istim namenom pogosto zajemamo tudi lastnost zaobljenost odlomkov. Pri obravnavanem gradivu te lastnosti nismo zajemali. V manjši testni skupini je bilo zaradi odlične ohranjenosti gradiva 100 odstotkov odlomkov ostrorobih. V nadaljevanju smo to lastnost opazovali samo kakovostno, kar pomeni, da smo bili pozorni na morebitne odlomke z izrazito zaobljenimi robovi. Takšnih odlomkov v gradivu ni.

Zaradi robustnosti in učinkovitosti sta metodi opredeljevanja oblikovnih skupin in zajemanje merskih podatkov pogosto edina podatka o posameznem odlomku, kar še dodatno povečuje pomen teh lastnosti.

V nadaljevanju bomo gradivo predstavili po oblikovnih skupinah.

Po pričakovanju med gradivom izrazito prevladujejo **lonci**. Dokumentirali smo 393 odlomkov loncev (*sl. 6.11*). Pri tem moramo sicer upoštevati, da je med težko opredeljivimi zelo majhnimi odlomki, ki so opredeljeni kot lonci, morda tudi nekaj odlomkov vrčev, vendar to ne more bistveno vplivati na podatek, da pripada 93 odstotkov gradiva odlomkom loncev. Kot primerjavo lahko navedemo sočasno najdišče Šentvid pri Stični – Župnišče 2011,¹⁴³ kjer je bilo med 17.525 odlomki kar 96 odstotkov opredeljeno kot odlomki loncev.

Tipološko opredeljevanje ustij loncev je še vedno najučinkovitejša metoda za časovno opredeljevanje velikih količin srednjeveških najdb. Pri tem velja poudariti, da stanje raziskav v Sloveniji ne omogoča natančne časovne opredelitve, saj še vedno nimamo niti enega primerljivega najdišča s primerno stratigrafsko sekvenco, absolutnimi datacijami in zadostno količino gradiva. Časovna opredelitev je torej omejena z razponom dobro datiranih primerjav iz širše okolice. Ta razpon je najpogosteje vsaj dve stoletji in v večini primerov verjetno ustreza dejanskemu tempu spreminjanja oblike posod in ustij.

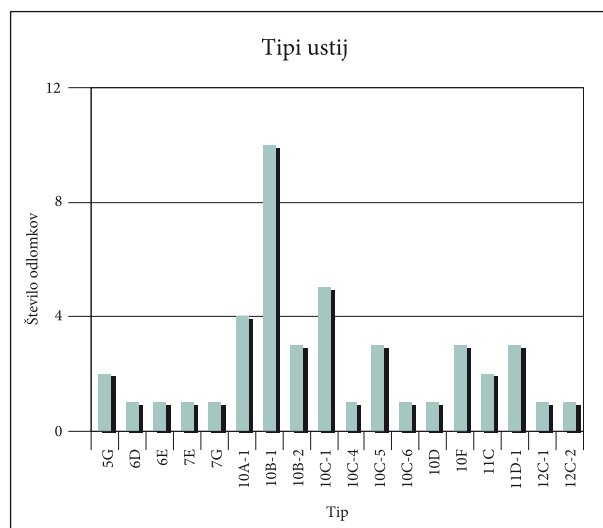
139 Id. 2009a, 114–117.

140 Štular 2005, 441–443; id. 2009a, 110–117.

141 Npr. Schiffer 1996; Pleterski 2010, 13–56; Millson 2011.

142 Štular 2009a, 143–157; id. 2010, 266–269.

143 Porenta *et al.* 2014.

Slika 6.13: Grad Smlednik, izkopavanja 2011/2012: zastopanost tipov ustij loncev.

Figure 6.13: Smlednik castle, excavations 2011/2012: representation of different pot rim types.

Pri opredeljevanju smo uporabili tipologijo, ki smo jo razvili na najdiščih z večjimi serijami najdb (*sl. 6.13*).¹⁴⁴ Nekaj odlomkov lahko tipološko umestimo med visokosrednjeveške tipe ustij: 5G, 6E, 7E, 7G.¹⁴⁵ Vendar so bili trije izmed teh odlomkov izdelani na hitrem vretenu. To pomeni, da gre za netipične odlomke podrobneje neopredeljive poznosrednjeveške ali zgodnjenovoveške lončenine.

Trije odlomki – tipi 5G, 6E in 7G (**kat. št. 78**) – pa so visokosrednjeveški in jih na podlagi primerjav lahko datiramo v 12. ali 13. stoletje.¹⁴⁶ Le en od teh odlomkov ima znan kontekst, in sicer odlomek tipa 6E, ki izvira iz plasti SE 25.

Med gradivom s 74 odstotki močno prevladujejo poznosrednjeveški tipi ustij vrste 10. Največ je ustij tipa 10B (**kat. št. 84–95**). Tipa 10B-1 in 10B-2 sta varianti širokega »karnisnega« ustja z užlebitvijo roba ustja z oglatim ustjem; ustje je orientirano navzven in ima stik z vratom oster ali četrtkrožen element. Značilen element je mesto preoblikovanosti, užlebitve. Različici se razlikujeta po užlebitvi notranjega roba: pri različici 10B-1 notranji rob ni

užlebljen ali pa le zelo šibko, za različico 10B-2 pa je značilna neizrazita užlebitev.

Znotraj te delitve obstaja še zelo veliko število variacij, pri čemer imata tako spodnji kot zgornji del roba ustja številne različice.

Primerjave za tip 10B-1 najdemo npr. na najdiščih Trdnjava Kostanjevica¹⁴⁷ in Polhograjska graščina.¹⁴⁸ Tam so bili odlomki dokumentirani v plasteh iz 15. in začetka 16. stoletja. Na istih najdiščih najdemo primerjave tudi za tip 10B-2: Trdnjava Kostanjevica¹⁴⁹ in Polhograjska graščina.¹⁵⁰ Te primerjave so nekoliko starejše, datirane so od sredine 14. do konca 15. stoletja.

Na najdišču Šentvid pri Stični je bilo veliko tovrstnih odlomkov dokumentiranih v plasteh skupaj z graviranim namiznim posodjem (t.i. ljubljanska ali loška keramika), ki je bilo zagotovo v uporabi v zadnji četrtini 16. stoletja,¹⁵¹ verjetno pa od konca 15. do sredine 17. stoletja.¹⁵²

Na obravnavanem najdišču so bili ti odlomki dokumentirani v štirih plasteh (SE 10, 53, 54 in 64; *sl. 6.14*).

Naslednji najpogostejši tip ustja je tip 10C in njegove različice (**kat. št. 96–102**). Gre za visoko varianto odebeljenih ustij; ustje je orientirano navzven in ima stik z vratom oster ali četrtkrožen element. Značilen element je odsotnost užlebitve tako zunanega kot tudi notranjega roba ustja. Variante se razlikujejo po specifičnih mestih preoblikovanosti zunanega roba ustja.

Za različico 10C-1 najdemo primerjave npr. na najdišču trdnjava Kostanjevica, kjer odlomek izvira iz konteksta, datiranega v čas od konca 13. do sredine 14. stoletja.¹⁵³ Podobno ustje najdemo tudi na gradu Rihemberk, kjer je datirano v 13. stoletje.¹⁵⁴ Gre torej za enega starejših tipov poznosrednjeveških

147 Predovnik 2003, št. 268.

148 Železnikar 2002, T. 6: 6; T. 9: 7.

149 Predovnik 2003, št. 80 in 81.

150 Železnikar 2002, T. 5: 20.

151 Kovacs 2009.

152 Porenta *et al.* 2014; Štular 2009a, 134 in tam navedena literatura.

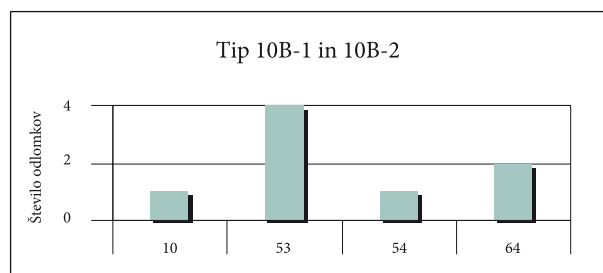
153 Predovnik 2003, kat. št. 39 in 40.

154 Klokočovnik 2010, T. 2: 1.

144 Štular 2009a, 125–129 in 230–237.

145 Definicija, primerjave in datacija v Štular 2009a, 230–237.

146 Glej Štular 2009a, 230–237.

Slika 6.14: Grad Smednik, izkopavanja 2011/2012: zastopanost tipov ustij 10B-1 in 10B-2 v posameznih SE.

Figure 6.14: Smednik castle, excavations 2011/2012: representation of 10B-1 and 10B-2 rim types in stratigraphic units.

ustij iz 13. in 14. stoletja. Podoben razpon datacij imata tudi tip 10C-4 s primerjavami datiranimi od konca 13. do konca 15. stoletja,¹⁵⁵ ter tip 10C-5 s primerjavami, datiranimi od konca 12. do konca 15. stoletja.¹⁵⁶

Različica 10C-6 je mlajša in jo lahko imenujemo zgodnjenovoveška. Primerjave so datirane od konca 15. do začetka 17. stoletja.¹⁵⁷

Ustja tipa 10C se pojavljajo posamič (SE 27, 55, 60, 67 in 71).

Med tipična poznosrednjeveška ustja prištevamo tudi tip 10A-1 (**kat. št. 79–83**), široko »karnisno« ustje z užlebitvijo roba ustja in notranje strani ustja ter zaobljenim ustjem, ki je orientirano navzven in ima stik z vratom postopen ali četrtkrožen element. Značilen element je mesto preoblikovanosti užlebitve. Različice se razlikujejo po obliki užlebitve, orientaciji in predvsem širini roba ustja, ki je kronološko pomenljiva podrobnost.

Datacijski razpon številnih primerjav sicer sega od 12. do 16. stoletja, vendar je ta različica značilna predvsem za 14. in 15. stoletje.¹⁵⁸

Podoben časoven razpon imata tudi tipa 10D in 11C (**kat. št. 105**).

Pogost je tudi tip 10F (**kat. št. 103**), široko »karnisno«, enkrat zalomljeno, na notranji strani užleb-

ljeno ustje je orientirano na zunanjo stran in ima postopen prehod v steno. Značilen element je enkrat zalomljeno ustje. Različice se razlikujejo po izvihanosti in oblikovanosti roba ustja. Primerjave so datirane v 15. in prvo polovico 16. stoletja.¹⁵⁹ Pogost je tudi tip 11D-1 (**kat. št. 107–108**). Rob ustja tipa 11D je v prečnem profilu dvakrat konkavno profiliran in na notranji strani običajno užlebljen; ustje je orientirano na zunanjo stran in ima stik z vratom v obliki četrtkrožnega izseka. Značilen element je profilacija. Različice se razlikujejo po obliki spodnjega in zgornjega dela roba ustja ter užlebljenosti notranjega roba. Različica 11D-1 je močno užlebljena. Od te se različica 11D-2 loči po izrazito izvihanem spodnjem delu roba ustja, t.i. bradi, ter vodoravnem ali konveksnem zgornjem robu ustja. Značilen za različico 11D-3 je neužlebljen notranji rob ustja. Primerjalno gradivo je datirano od 14. do 16. stoletja.¹⁶⁰

Tipa 12C sta zgodnjenovoveška tipa, datirana od 15. do 17. stoletja (**kat. št. 109–110**).

Večina obravnavane lončenine je torej poznosrednjeveške ali zgodnjenovoveške. Kljub majhnemu številu opredeljivih odlomkov z znanim kontekstom je možna relativna kronološka opredelitev nekaterih plasti. Edini visokosrednjeveški odlomek izvira iz SE 25, v kateri so tudi odlomki moderne lončenine. Gre torej za t.i. mešano plast. Povedano drugače, na grajski ruševini so se, najverjetneje v 19. stoletju, odvijale aktivnosti, pri katerih so bili uničeni (tudi) visokosrednjeveški konteksti. Podobno velja za SE 10 (sl. 6.15: NVL).

Sledi serija plasti s starejšim gradivom (sl. 6.15: PSL 1), katerega presečna datacija je 15. stoletje. Dve plasti z nekoliko mlajšim gradivom (sl. 6.15: PSL 2) lahko okvirno datiramo v 16. stoletje.

Ob zgoraj povedanem je treba opozoriti na fragmente modernih kovinskih najdb v SE 60 in 55 (sl. 6.10). Pri teh dveh plasteh bo šele na podlagi stratigrafske analize možno podati dokončno mnenje o relativni kronološki opredelitvi.

¹⁵⁵ Npr. Predovnik 2003, kat. št. 39 in 70–75; Klokočovnik 2010, 105.

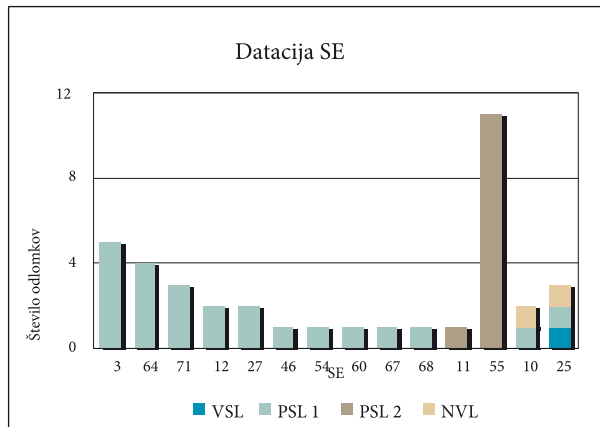
¹⁵⁶ Npr. Predovnik 2003, kat. št. 26, 88–90, 117 in 195; Železnikar 2002, T. 6: 9.

¹⁵⁷ Železnikar 2002, T. 6: 8, 11; 9: 2.

¹⁵⁸ Štular 2009a, 235 in tam navedena literatura.

¹⁵⁹ Predovnik 2003, kat. št. 222 in 313; Železnikar 2002, T. 6: 17.

¹⁶⁰ Glej Štular 2009a, 240, tip 11A.

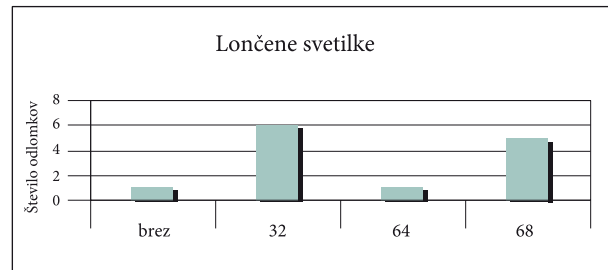
Slika 6.15: Grad Smlednik, izkopavanja 2011/2012: relativna kronologija stratigrafskih kontekstov glede na zastopnost opredeljivih odlomkov lončenine: VSL – visoki srednji vek, PSL 1 – 15. st., PSL 2 – 16. st., NVL – 19. st.
Figure 6.15: Smlednik castle, excavations 2011/2012: relative chronology of the stratigraphic contexts based on the representation of definable pottery fragments: VSL – High Middle Ages, PSL 1 – 15th century, PSL 2 – 16th century, NVL – 19th century.

Poleg zgoraj obravnavanih odlomkov ustij je bilo v gradivu še 353 odlomkov loncev, od tega štirje premazani z loščem. Skorajda vsi sodijo v oblikovno skupino poznosrednjeveških loncev (sl. 6.9 in sl. 6.11), kar pomeni, da so izdelani na hitrem vrtenju in iz značilnih lončarskih mas. Kljub imenu je bila ta oblikovna skupina najpogostejše kuhinjsko posodje ne samo v poznem srednjem veku, temveč tudi v zgodnjem novem veku.

Na gradu Smlednik smo dokumentirali 3 odlomke lončenih svetilk, t.i. **lojenk** (**kat. št. 115–116**). Gre za posode z nizko steno in ravnim dnom z ovalnim, značilno preoblikovanim ustjem v obliki neizrazitega lija. Ožganost dokazuje, da je bil v liju prislonej stenj. Kot govori že ime, je bilo v srednjem veku najpogostejše gorivo teh svetilk loj. Lončene svetilke se v Alzaciji pojavijo že v 11. stoletju, v južni Nemčiji, Švici in Avstriji pa na prehodu iz 12. v 13. stoletje in so pogosta najdba na gradovih.¹⁶¹ Kljub enostavnim oblikam pa zaradi dragocenega goriva lončene svetilke v 13. in 14. stoletju prištevamo med prestižne predmete.¹⁶²

161 Glej Gross 1991, 124–125; Felgenhauer-Schmiedt 1995, 128; Krauskopf 2005a, 62–63; Štular 2009a, 139.

162 Krauskopf 2005a, 62.

Slika 6.16: Grad Smlednik, izkopavanja 2011/2012: zastopnost odlomkov lončenih svetilk po SE.
Figure 6.16: Smlednik castle, excavations 2011/2012: representation of lamp fragments in stratigraphic units.

Odlomki z obravnavanega najdišča in tudi odlomek z najdišča Šentvid pri Stični – Župnišče kažejo, da so tipološko enake predmete uporabljali vsaj še do konca srednjega veka. Pri tem zaznavamo tendenco, da so mlajši primerki precej večji.

Na gradu Smlednik se lončene svetilke pojavljajo v SE 32, 64 in 68. Kronološko torej te plasti lahko označimo za poznosrednjeveške (sl. 6.15). Predvsem velika koncentracija odlomkov v plasteh SE 32 in 68 pa je lahko pomenljiva tudi za interpretacijo stratigrafskih kontekstov (sl. 6.16).

Med gradivom je le 16 odlomkov lončenine, ki ne sodi med lonce ali lončene svetilke.

Štirje odlomki pripadajo vrčem z loščem (**kat. št. 58**). Vrči so bili namenjeni hranjenju, prenašanju in točenju tekočine. Ta oblika lončenega posodja postane številčnejša v poznem srednjem veku.¹⁶³ Tudi uporaba lošča se v Srednji Evropi pojavi šele v poznem srednjem veku,¹⁶⁴ na obravnavanem območju pa, kolikor je soditi po gradivu z dobro objavljenih najdišč,¹⁶⁵ postane pogostejša šele od 15. stoletja naprej.

V obravnavanem gradivu smo dokumentirali štiri odlomke vrčev z loščem in dva odlomka brez njega, nobenega pa ni mogoče podrobneje opredeliti.

Med gradivom so presenetljivo redki **pokrovi**, le štirje odlomki. Podobno razmerje smo opazili tudi

163 Predovnik 2003, 60; Klokočevnik 2010, 115.

164 Štular 2009b, 117 in tam navedena literatura.

165 Npr. Predovnik 2003.

pri visokosrednjeveškem najdišču Mali grad¹⁶⁶ in poznosrednjeveškem najdišču Šentvid pri Stični – Župnišče 2011.¹⁶⁷ Tako izrazito nasprotje, ko imamo za vsak dokumentiran odlomek pokrova skoraj sto odlomkov loncev, priča, da je bil le manjši delež loncev opremljen z lončenim pokrovom. Ta razkorak lahko le deloma premostimo s hipotezo o razširjeni uporabi lesenih pokrovov.¹⁶⁸

Da so bili le nekateri lonci izdelani namensko za uporabo skupaj z lončenim pokrovom, pričajo t.i. pokrovna ustja. To so tisti tipi ustij, za katere lahko na podlagi oblike notranjega roba ustja domnevamo, da so se prilagajala pokrovom.¹⁶⁹ V našem gradivu predstavljajo pokrovna ustja 27 odstotkov gradiva oz. 12 odlomkov ustij od skupno 44. Poleg naštetih dejavnikov mora torej obstajati še dodatna razlaga, ki bo pojasnila razkorak v številu odlomkov pokrovov in loncev. Morda so se pokrovi manjkrat razbili, predvsem pa so bili lončeni pokrovi tudi v poznem srednjem veku razmeroma redki in morda namenjeni le specializirani uporabi pri določenih kuharskih opravilih.¹⁷⁰ Tak primer specializirane rabe je lahko pokrivanje lonca, v katerem se je ves čas kuhanja na robu ognjišča grela voda.

V gradivu smo dokumentirali tri odlomke ustij pokrovov (P1.1, P2.2 in P3.2) ter en odlomek držaja pokrova (PV). Kljub razmeroma natančni tipologiji pa gre za kronološko neobčutljive elemente.¹⁷¹ Gradivo lahko le ohlapno datiramo v pozni srednji oz. zgodnji novi vek.

Dokumentirana sta bila dva podrobneje neopredeljena odlomka **čaš** in en odlomek **sklede**. Za čaše in sklede velja podobno kot za vrče: gre za oblike, ki se pojavijo v poznem srednjem veku, od zgodnjega novega veka dalje pa so ti predmeti kot del namiznih servisov najpogosteje opremljeni tudi z loščem. Neloščene sklede in čaše so torej najpogostejše v poznem srednjem veku.

166 Štular 2009a, 132–134.

167 Porenta *et al.* 2014.

168 Štular 2007, 382 in tam navedena literatura.

169 Štular 2007, 381–384; Klokočovnik 2010, 98–100.

170 Glej Štular 2007, 380–383 in tam navedeno literaturo.

171 Npr. Štular 2009a, 132–134 in tam navedena literatura.

6.3.6 Tafonomija lončenine

Kot smo omenili zgoraj, omogoča pravilno zajemanje merskih podatkov pridobitev ključnih podatkov o tafonomiji lončenine oz. natančneje, o nekaterih podepozicijskih procesih. V pričujoči analizi smo vsak odlomek razvrstili v enega izmed treh velikostnih razredov glede na površino: do 4 cm², 4 do 25 cm² in nad 25 cm².

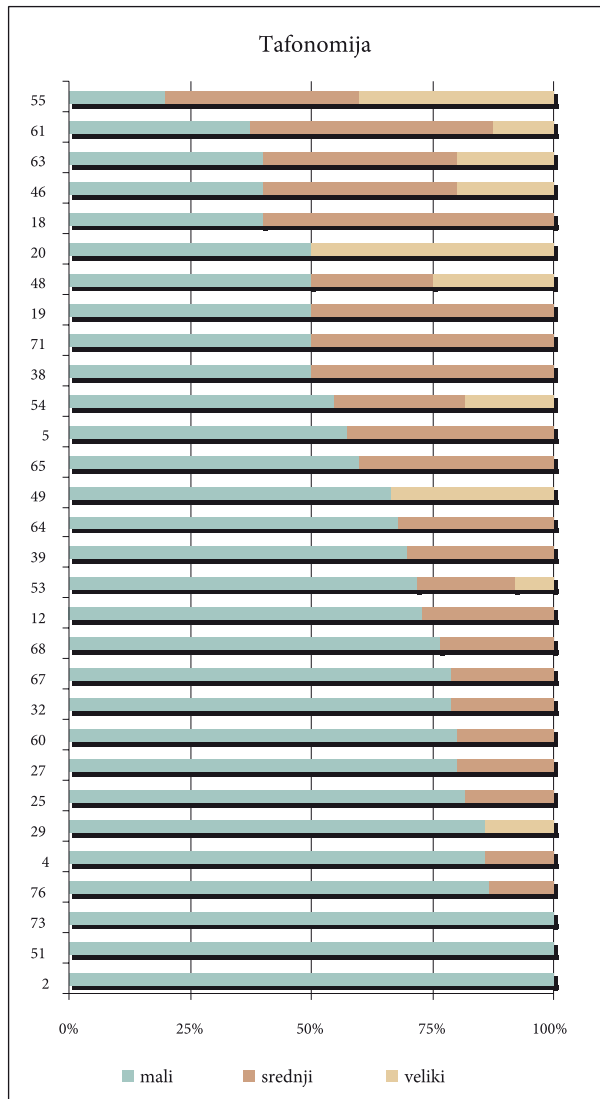
Interpretacija posameznih stratigrafskih enot zgolj na podlagi deležev velikostnih razredov odlomkov seveda ni mogoča. Statistično določene normalne oz. povprečne razporeditve ni mogoče preslikati z enega najdišča na drugo. Na končno stanje oz. velikost odlomkov namreč najbolj vplivajo naslednji dejavniki:

- depozicijski procesi,
- podepozicijski procesi,
- kakovost lončenine in
- kemijske lastnosti zemljine.

Dejavnik, ki nas zanima, so seveda depozicijski procesi oz. okoliščine, v katerih se je formirala opazovana SE. Resnih poskusov kvantifikacije ostalih treh lastnosti ne poznamo, zato nam preostane le opazovanje v pogojih, ko so podepozicijski procesi, kakovost lončenine in kemizem zemljine konstantni. Tak pogoj je izpolnjen, ko, kot v našem primeru, opazujemo enofazno najdišče manjšega obsega brez pomembnejših podepozicijskih procesov.

Izhodišče tovrstne analize temelji na aksiomu, ki se glasi: *Lončenina pod vplivom mehanskih sil razpada na vedno manjše kose*. V običajnem življenjskem ciklu lončenine so te mehanske sile najpogosteje posledica rokovanja uporabnikov posameznega predmeta in/ali uporabnikov prostora, na katerem se predmet nahaja. Najpogosteje je naveden hipotetični proces od najdb *in situ* do terciarnega odpada oz. zasutja (*sl. 6.17*).

V praksi seveda naletimo na številne probleme, ki jih lahko povzamemo v dveh točkah. Prva je problem določitve velikostnih razredov in druga, značilna za celotno arheološko vedo, kako med neštetimi možnostmi izluščiti proces, ki je povzročil razpad konkretnega odlomka. Povsem zanesljivega odgovora žal ni, zato se zadovoljimo z

Slika 6.17: Tafonomija lončenine, hipotetični proces razpadanja odlomkov lončenine.

Figure 6.17: Pottery taphonomy, a hypothetical display of the decay of pottery fragments.

najboljšim možnim približkom. Velikostne razrede določamo kot odstopanja od povprečja, procese pa združujemo v večje skupine. V našem primeru smo velikostne razrede določili vnaprej na podlagi predhodnih analiz, deleže pa bomo obravnavali glede na povprečje najdišča. Procese, ki jih skušamo zaznati s tem postopkom, opisujemo kot **primarni odpad, sekundarni odpad in uporabna površina**. Te interpretacije seveda nimajo namena ostati dokončne interpretacije vseh stratigrafskih enot, temveč so v pomoč pri nadaljnji analizi. Dejansko pomenijo zgolj naslednje: odlomki nadpovprečne velikosti, odlomki povprečne velikosti in odlomki podpovprečne velikosti.

Pravilnost odločitve pri izbiri velikostnih razredov potrjuje zgornja preglednica, ki ima obliko normalne statistične razporeditve, imenovane tudi zvončasta ali Gaussova krivulja. Relevantnost metode potrjuje dejstvo, da interpretacije ne kažejo zvončaste krivulje.

Majhni odlomki prevladujejo v dvanajstih stratigrafskih enotah (SE 2, 51, 73, 76, 4, 29, 25, 27, 60, 32, 67 in 68). Te interpretiramo kot uporabne površine oz. terciarni odpad. V petih stratigrafskih enotah število velikih in srednjih odlomkov presega polovičen delež (SE 55, 61, 63, 46, in 18). Te interpretiramo kot primarni odpad. Med obema skrajnostima je skupina trinajstih stratigrafskih enot z deležem majhnih odlomkov med 75 in 60 odstotki (SE 20, 48 19, 71, 38, 54, 5, 65, 49, 64, 39, 53 in 12). Te lahko okvirno interpretiramo kot sekundarni odpad (sl. 6.18).

Rezultati so primerljivi z »običajno« naselbinsko lončenino na najdiščih Mali grad v Kamniku in

dogodek/proces	tipičen arheološki zapis	prevladujoča velikost odlomkov
lončena posoda se razbije ali razpade	najdbe <i>in situ</i>	zelo veliki
črepinje so odvržene na odpad	primarni odpad	zelo veliki in veliki
primarni odpad je premeščen/preuporabljen	sekundarni odpad	srednji
sekundarni odpad je izpostavljen dejavnostim/procesom nadaljnja (terciarna) preuporaba SE	uporabna/hodna površina	majhni
	zasutje	zelo majhni

Slika 6.18: Grad Smlednik, izkopavanja 2011/2012: razmerje velikostnih razredov odlomkov po posameznih SE. Upoštevane so le SE z vsaj tremi odlomki.

Figure 6.18: Smlednik castle, excavations 2011/2012: the ratio of different size fragment categories in stratigraphic units. Only stratigraphic units containing at least three fragments have been taken into account.

Pristava na Bledu.¹⁷² Kot primer drugačnega najdišča lahko navedemo Šentvid pri Stični – Župnišče 2011. Na tem najdišču je bilo nekaj kontekstov, ki jih je bilo že med izkopavanji moč interpretirati kot primarni odpad. Natančneje, šlo je za jarke, ki so bili v določeni fazi uporabljeni kot smetišče. V teh kontekstih je delež velikih odlomkov dosegal vsaj četrtino, predvsem pa je bil delež majhnih odlomkov manjši od četrtine.¹⁷³

6.4 Interpretacija

Med opisanimi najdbami izstopata zgodnjersrednjeveška prstana (**kat. št. 1 in 2**) s primerjavami z grobišč 10. stoletja. Pomembno je upoštevati dejstvo, da v 11. stoletju na tem prostoru preneha običaj pridajanja nakita v grobove, oz. natančneje, grobišča iz »po-slovanskega« 11. stoletja, ki do sedaj na tem prostoru niso bila predmet arheoloških raziskav. To pomeni, da ni možno izključiti uporabe takšnih prstanov tudi v 11. stoletju. Vendar se zdi verjetnejša razlaga, da sta prstana edini pričevanji o dejavnosti na območju poznejšega gradu v 10. in morda začetku 11. stoletja. Sama po sebi se ponuja predvsem primerjava z bližnjim kamniškim Malim gradom, kjer je bil verjetno na koncu 11. stoletja grad zgrajen neposredno na grobišču županove družine iz zadnje četrtine 10. stoletja in prve četrtine 11. stoletja.¹⁷⁴ Glede na ostale znane podatke bi bila lahko situacija na gradu Smlednik identična. Ni pa nujno, da prstana izvirata z grobišča, nakitni predmeti so namreč razmeroma pogosta najdba tudi v naselbinah.

Ostale najdbe predstavljajo pričakovan izbor najdb srednjeveškega gradu, ki je bil v uporabi še v 16. stoletju. Prvi pomemben dejavnik je dejstvo, da večina najdb na primerljivih najdiščih¹⁷⁵ izvira iz zadnje faze uporabe gradu, v tem primeru iz 16. in začetka 17. stoletja. Drugi, morda še pomemb-

nejši dejavnik je dejstvo, da gre za izbor najdb, ki so ga opravili arheologi v času, ko visoko- in poznosrednjeveške arheologije stroka ni štela kot del »prave« arheologije.

Med bolj izpovednimi najdbami velja izpostaviti okove, ki so tudi predmet posebne analize (**kat. št. 12, 13 in 14**). Gre sicer za najdbe brez znanih arheoloških kontekstov, vendar si le stežka predstavljamo knjigo, odvrženo v blatu grajskega dvorišča. Verjetneje se zdi, da gre za ostanke opreme gradu v zadnji fazi uporabe. Pravzaprav se opis iz popisa grajskega inventarja iz leta 1569, ki govori o »dveh starih mašnih knjigah«, zdi kar pravšnji. Torej predmeti, ki sicer niso zavrženi, vendar za tedanje prebivalce gradu nimajo več posebne vrednosti. Drobne arheološke najdbe torej v tem primeru kažejo podobno sliko kot pisni viri (glej poglavje 4).

Najdbe starejših izkopavanj več kot o življenju na gradu povedo o pristopu stroke v šestdesetih letih 20. stoletja, saj gre zgolj za zbir t.i. lepih predmetov. S stališča moderne analize predmetov gre za naključni vzorec brez podatkov o kontekstu, katerega interpretativna vrednost je skorajda nična. Morda velja omeniti le serijo oploščenih pečnic, ki priča, da je bil v 16. stoletju grad opremljen s pečmi. Notranja oprema gradu je torej ustrezala tedanjim najvišjim bivalnim standardom. Te pečnice so bile skorajda zagotovo vgrajene v eno izmed peči, ki jih je od 7. oktobra 1559 dalje oskrboval Andrej Nastran (glej poglavje 4). Nekje v 16. stoletju, če ne še kasneje, je bila torej oprema gradu posodobljena s prestižnimi lončenimi pečmi. Morda leta 1610, ko je obnovitvena gradbena dela na gradu vodil Abondio de Donino (glej poglavje 10.1).

Med razmeroma maloštevilnimi najdbami ima še največjo izpovedno moč lončenina, dokumentirana z modernimi arheološkimi izkopavanji, vendar zaradi zelo majhne površine izkopnega polja ne moremo razpravljati npr. o namembnosti posameznih delov gradu ipd. Kljub temu velja izpostaviti prevlado lončenine, ki sodi bolj med kuhinjsko opremo kot namizno posodje *grajskih gostij*. Lončenina pa je bila predvsem pomembno orodje za datiranje posameznih faz arheološkega zapisa (glej poglavje 12.1).

172 Npr. Štular 2009a, 150–156; Pleterski 2010, 20; Štular 2010, 266–267.

173 Porenta *et al.* 2014.

174 Štular 2007.

175 Npr. Štular 2009.

7 Živalski ostanki

Borut Toškan

Nabor živalskih najdb s smledniškega Starega gradu z izkopavanj v letih 2011 in 2012 vključuje 561 kosti in zob oz. njihovih odlomkov. Prevladujejo ostanki sesalcev (94,3 odstotka), zastopani pa so tudi ptiči in dvoživke (sl. 7.1). Od skupno 529 sesalskih najdb jih je bilo mogoče vsaj do nivoja rodu (v primeru drobnice pa do ravni poddružine, tj. Caprinae) taksonomsko določiti slabo tretjino. Pretežni del jih sodi v čas od sredine 13. do začetka 17. stoletja (tj. faze 3–7), en primerek je starejše-železnodobne starosti (faza 2), preostanek pa jih izvira iz polpreteklega obdobja (fazi 8 in 9). Dober ducat ostankov nima arheološkega konteksta.

Celih, nepoškodovanih kosti je v analiziranem gradivu malo (tj. 60 oz. 10,7 odstotka), sama ohranjenost

kostne substance pa je sicer solidna. Najdbe so bile večinoma pobrane ročno med izkopavanji, saj je bil presejan¹ le manjši delež odstranjenega sedimenta. Tako tudi ne preseneča, da povprečna velikost analiziranih fragmentov presega štiri centimetre. Domnevamo torej lahko, da je številčnost ostankov manjših skeletnih elementov – kakor tudi manjših živali nasploh – podcenjena. Delež tovrstnih najdb med ročno pobranimi kostmi in zobmi je lahko namreč tudi nekajkrat nižji kot pri gradivu iz istih

¹ Presejanega je bilo približno 5 dm³ sedimenta na posamezno stratigrafsko enoto ali približno 10 odstotkov vse izkopane zemljine, kar je sicer za primerljiva izkopavanja nadpovprečno. Pri tem sta bili uporabljeni siti, katerih odprtine so v premeru merile 5 oz. 2 mm.

Takson	Faza 2	Faze 3–7	Fazi 8–9	BAK	SKUPAJ
<i>Bos taurus</i>	-	19	4	4	27
<i>Sus</i> sp.	1	35	10	2	48
Caprinae	-	28	9	8	45
<i>Capreolus capreolus</i>	-	1	-	-	1
Caprinae s. <i>Capreolus</i>	-	1	-	1	2
<i>Felis catus</i>	-	1*	-	-	1
<i>Lepus europaeus</i>	-	2	-	-	2
<i>Glis glis</i>	-	-	1*	-	1
<i>Gallus gallus</i>	-	13	1	1	15
Aves gen. et spec. indet.	-	4	1	-	4
<i>Bufo</i> cf. <i>bufo</i>	-	-	1*	-	1
SKUPAJ	1	99	27	16	147

Slika 7.1: Zastopanost živalskih ostankov v gradivu s smledniškega Starega gradu (izkopavanja 2011/12) po fazah oziroma njihovih sklopih. Količina najdb je podana kot število določenih ostankov (NISP). Zvezdica (*) označuje primere bolj ali manj popolno ohranjenih skeletov; ti so v tabeli zavedeni kot NISP = 1, čeprav je dejansko število določenih ostankov večje (tj. *F. catus*: 30; *G. glis*: 9; *B. bufo*: 12). Obrazložitev kratice: BAK – brez arheološkega konteksta.

Figure 7.1: Animal remains in the material from the Smednik castle (excavations 2011/12), in individual phases or groups of phases. The number of finds is expressed as the number of identified specimens (NISP). The asterisk (*) denotes the more or less perfectly preserved skeletons; in the chart they are labelled as NISP = 1, although the actual number of identified remains is larger (i.e. *F. catus*: 30; *G. glis*: 9; *B. bufo*: 12). BAK – no archaeological context.

Takson	Σ ostankov	Zanesljivo določenih	Pogojno določenih
<i>S. domesticus</i>	48	12	5
<i>S. scrofa</i>		0	3

Slika 7.2: Zastopanost domačega in divjega prašiča med ostanki rodu *Sus* iz faz 3–7 v gradivu s smledniškega Starega gradu (izkopavanja 2011/12). Taksonomska opredelitev temelji na metričnih podatkih.

Figure 7.2: *Smlednik castle, the pig and wild boar remains among the remains of the genus Sus in the material from phases 3–7 (excavations 2011/12). The taxonomic determination is based on metric data.*

arheoloških kontekstov, pridobljenem s spiranjem sedimenta skozi sita.²

Drugo pomembno dejstvo za razlago in razumevanje spodaj predstavljenih rezultatov je skromna velikost zbranega gradiva. Število pridobljenih živalskih najdb je namreč na sami spodnji meji tistega, kar naj bi še omogočalo kolikor toliko verodostojno oceno deležev zastopanosti posameznih taksonov.³ Poleg tega so omenjena izkopavanja zajela zgolj nekaj odstotkov celotne površine grajskega kompleksa, znotraj katerega pa porazdelitev živalskih ostankov v prostoru bržčas ni bila homogena. Vsaj v zvezi s slednjim lahko sicer kot olajševalno okoliščino navedem dejstvo, da večina analiziranega favnističnega gradiva izvira iz nasutij, tj. iz plasti, ki so bile na raziskani del grajskega dvorišča v veliki meri premeščene z drugih območij znotraj obzidja ali neposredno ob njegovi zunanji strani. To namreč z drugimi besedami pomeni, da v omenjenih nasutih najdene kosti in zobje dejansko izvirajo z večje površine od izkopane.

Zaradi skromnosti in pa same narave vzorca⁴ je bila količina najdb izražena zgolj kot število določenih ostankov⁵ (tj. NISP; *Number of Identified Specimens*). Izjemo predstavljajo najdbe bolj ali manj popolno ohranjenih okostij, ki so obravnavane kot NISP = 1 (sl. 7.1). Taksonomski opredelitvi so bili podvrženi ostanki vseh skeletnih elementov z izjemo reber, ki so bila sicer v vzorcu zastopana z 72 odlomki.⁶

2 Glej npr. Payne 1972; Toškan, Dirjec 2004a, 158–161; 2011, 350–353.

3 Davis 1987, 46.

4 Gre predvsem za to, da najdbe večinoma izvirajo iz nasutih (prim. Grayson 1984, 29–34).

5 Grayson 1984, 17–26.

6 Ob teh nabor taksonomsko ožje nedoločljivih ostankov

Razlikovanje med ostanki ovce in kože je bilo opravljeno na podlagi morfoloških značilnosti posameznih najdb,⁷ tisto med ostanki domačega prašiča in njegovega divjega zarodnika pa predvsem z upoštevanjem njihove velikosti (sl. 7.2 in 7.3). Zajemanje metričnih podatkov je sledilo v stroki uveljavljenim smernicam.⁸ Enako velja za ocenjevanje starosti posameznih živali ob zakolu/poginu.⁹

7.1 Faze 3–7

Celoten favnistični vzorec s smledniškega Starega gradu vključuje ostanke najmanj desetih vrst, od tega osmih sesalskih. Z izjemo polha (*Glis glis*) in navadne krastače (*Bufo bufo*) so vse zastopane tudi v srednjeveških oz. zgodnjenovoveških fazah 3–6. Med temi sicer z največjim, tretjinskim deležem prevladujejo najdbe prašiča (*Sus* sp.), domnevno predvsem domačega (*Sus domesticus*; sl. 7.2). Od taksonomsko vsaj pogojno opredeljivih kosti in zob bi njegovemu divjemu zarodniku (*Sus scrofa*) utegnili pripadati kvečjemu odlomka komolčnice¹⁰ in lopatice iz SE 67. Bi pa v luči tedaj še zelo verjetno proste paše teh živali v okoliških gozdovih obe najdbi sicer lahko pripadali tudi križancu.

vključuje odlomke še najmanj sedmih različnih skeletnih elementov: lobanje (N = 6), spodnje čeljustnice (N = 1), lopatice (N = 1), nadlahtnice (N = 1), vretenc (N = 6) in medenice (N = 1).

7 Boessneck *et al.* 1964; Zeder, Pilaar 2010.

8 von den Driesch 1976.

9 Silver 1972; Payne 1973; 1987; Grant 1982; Rolett, Chiu 1984.

10 Širina prek kavljastega podaljška (BPC *sensu* von den Driesch 1976, 79): 20,5 mm.

Takson	Sk. element	Dimenzija	Mere				
<i>B. taurus</i>	Radius	Bp	71,5				
	Femur	DC	36,0				
	Tibia	SD	33,5				
	Metatarsus	SD	19,5				
	Astragalus	GLl	52,0				
		GLm	48,5				
		Dl	27,5				
		Dm	26,5				
		Bd	32,2				
	Phalanx 1	GL	50,5				
Bp		26,0					
Bd		24,0					
<i>Sus</i> sp.	Humerus	SD	14,5	13,5	14,0	15,0	12,5
	Ulna	BPC	20,5				
	Femur	SD	13,0	15,5			
	Tibia	SD	16,5	16,5	18,5		
	Calcaneus	GB	21,5				
	Metatarsus 4	GL	12,5				
Caprinae	Humerus	SD	11,5				
	Femur	SD	14,0				
	Tibia	SD	13,5	12,5	11,5		
		Bd	24,0	21,0	-		
		Dd	18,5	17,0	-		
	Calcaneus	GL	50,0*				
	Astragalus	GLl	26,5*				
		GLm	24,5*				
		Dl	15,0*				
		Dm	14,5*				
Bd	17,0*						
<i>F. catus</i>	Tibia	GL	106,0				
		Bp	17,0				
		SD	6,5				
		Bd	14,0				
	Calcaneus	GL	26,0				
		GB	11,5				
	Astragalus	GL	14,5				
	Metatarsus 2	GL	43,0				
	Metatarsus 3	GL	46,5				
	Metatarsus 4	GL	46,5				
Metatarsus 5	GL	45,0					

Slika 7.3: Dimenzije posameznih kosti velikih sesalcev iz faz 3–7 s smledniškega Starega gradu (izkopavanja 2011/12). Vse mere so v mm.

Figure 7.3: Smlednik castle, the dimensions of individual large mammalian bones in phases 3–7, (excavations 2011/12). All measurements are in millimetres.

Prašiču po številu ostankov sledita drobnica (Caprinae)¹¹ in domače govedo (*Bos taurus*), pri čemer pa njun zaostanek meje statistične značilnosti ne presega.¹² Kot zgoraj že omenjeno lahko

11 Do nivoja vrste je bilo mogoče taksonomsko opredeliti zgolj pet najdb, med katerimi pričakovano prevladujejo ovčje (N = 4).

12 Razlika med prašičem in drobnico: $\chi^2 = 0,29$; stop. prostosti: 1; $p > 0,5$. Razlika med prašičem in domačim govedom: $\chi^2 = 2,42$; stop. prostosti: 1; $p > 0,1$.

sicer domnevamo, da bi utegnila biti zastopanost manjših živali ob večjem deležu presejanega sedimenta boljša. Pri tem so goveje kosti zaradi svoje velikosti praviloma tudi bolj izpostavljene antropogeni in podepozicijski fragmentaciji, kar lahko njihov delež še dodatno napihne.¹³ Vendar pa podatki za tukaj obravnavano gradivo kažejo ravno nasprotno. Govedo je namreč bolje zastopano

13 Bartosiewicz 1991.

v stratigrafskih enotah z nadpovprečno velikimi odlomki lončenine kot pa v tistih, kjer je velikost teh odlomkov podpovprečna.¹⁴ Skladna s tem je ugotovitev o praktično zanemarljivi razliki v razmerju med številom taksonomsko opredeljenih kosti in zob (tj. NISP) ter številom vseh kosti in zob (tj. N) znotraj obeh navedenih kontekstov. Vsaj kar zadeva intenzivnost podepozicijske fragmentacije kosti, o obstoju kakršnih koli opaznejših razlik med posameznimi taksoni v primeru smledniškega gradu torej ni mogoče govoriti. Upoštevajoč tudi očitni razkorak v masi goveda nasproti drugim v vzorcu zastopanim vrstam lahko tako najbrž verodostojno sklepamo, da so v srednjeveškem in zgodnjenovoveškem obdobju na smledniškem gradu od mesa najpogosteje posegali ravno po govedini. Ne glede na povedano pa je dejstvo, da med opredeljenimi ostanki sicer prevladujejo tisti domačega prašiča, pomenljivo. Razumeti ga je namreč mogoče kot odraz specifičnih prehranskih navad višjega sloja tedanje družbe, saj je svinjina v srednjem veku veljala za zelo cenjeno vrsto mesa.¹⁵ Čeprav gre za vzrejno sorazmerno nezahtevno vrsto, primerno celo za rejo znotraj posameznega mestnega gospodinjstva,¹⁶ je namreč prašičereja v nekem večjem obsegu zahtevala dostop do gozdov, kjer so se te živali prosto pasle.¹⁷ Ob tem prašičereja za razliko od reje goveda in drobnice ne zagotavlja praktično nobenega sekundarnega proizvoda razen gnoja in kože, zaradi česar je utegnila biti v srednjeveški družbi razumljena kot do neke mere luksuzna dejavnost.¹⁸ Povečanje deleža prašičjih najdb v okviru posameznih urbanih kontekstov naj bi tako sicer dejansko lahko kazalo na dvig življenjske ravni prebivalstva,¹⁹ vendar pa je vsaj na območju Svetega rimskega cesarstva (nemške

narodnosti)²⁰ vrsta v relativnem smislu zares številčno zastopana praktično zgolj v kontekstih, povezljivih s posvetnimi²¹ objekti višjega statusa (tj. predvsem gradovi).²²

Na podlagi resda skromnega nabora razpoložljivih podatkov kaže, da je bilo tako tudi na Slovenskem. Večinska zastopanost prašiča je bila namreč – ob tukaj obravnavanem gradivu s smledniškega gradu – ugotovljena zgolj še v primeru kamniškega Malega gradu in domnevnega dvora v Šentvidu pri Stični. Znotraj drugih treh sorazmerno bogatih vzorcev srednjeveške in/ali zgodnjenovoveške starosti iz tega prostora pa po številu najdb povsod²³ suvereno prednjači domače govedo (*sl.* 7.4).²⁴

Glede na navedeno bi boljše zastopanost prašiča pričakovali v gradivu z lendavskega gradu in gradu Grad na Goričkem, saj gre v obeh primerih za prestižna objekta (*sl.* 7.4). Namesto tega v obeh vzorcih prevladujejo goveje najdbe, kar pa še ne pomeni, da visok delež prašiča ne bi bilo upravičeno razumeti kot kazalec višjega statusa. Zavedati se je namreč treba, da sta vzorca z lendavskega in grajskega gradu zelo skromna ter da je pri vzorčenju prihajalo do očitne pozitivne selekcije v prid večjim najdbam. Poleg tega vsaj v primeru gradu Grad analiziranih kosti na

14 Potencialno bi tukaj torej lahko govorili o t.i. primarnem in t.i. terciarnem odpadu (glej poglavje 6.2.4).

15 Audoin-Rouzeau 1995, 292–297; Baker, Clark 2003, 64–65; Bartosiewicz 1999, 144; Adamson 2004, 83.

16 Bartosiewicz 2003, 187–188.

17 Ervynck 2004, 217.

18 Grant 2002, 18.

19 Bartosiewicz 1999, 144; id. 2006, 460.

20 Audoin-Rouzeau 1995, 299–300. Glej tudi Bartosiewicz 1999, 146.

21 Zaradi strogih omejitev pri uživanju rdečega mesa v okviru cerkve za časa srednjega veka večjega števila ostankov te vrste v z njo povezanih kontekstih praviloma ni najti (Ervynck 2004, 219).

22 Glej npr. Becker 2003; Pucher, Schmitzberger 2006; Riedel, Pucher 2008; Štular 2009a, sl. 17.1; Trbojevič Vukičević *et al.* 2010, 242 in 244 in tam citirana literatura; Boschin 2012, tab. 1.

23 Poleg sorazmerno bogatega gradiva z lokacije Glasbena šola so živalski ostanki srednjeveške/zgodnjenovoveške starosti iz Slovenj Gradca poznani še iz izkopavanj mestnega obzidja v letih 1994 in 1995. Žal je iz objav mogoče razbrati le to, da je najbolje zastopan takson v navedenih vzorcih prašič (Snoj 1995, 117; id. 1997, 138), konkretnjejši podatki pa na objavo še čakajo.

24 V tem smislu bi svojstven položaj utegnili zasedati obalna mesta, ki so bila v prehranskem smislu bržčas veliko bolj pod vplivom navad z Apeninskega polotoka (Audoin-Rouzeau 1995, 299–300).

Takson	Otok	Pri Muri (Ivankovci)	Šentvid	Novo mesto	Sl. Gradec	Mali grad	Lendava (grad)	Grad (grad)
<i>Bos taurus</i>	161	29	336	224	1673	3	15	21
<i>Sus</i> sp.	21	9	110	105	646	4*	5*	3
Caprinae	31	1	57	48	818	1	-	2
<i>Equus caballus</i>	2	16	7	2	6	-	-	-
<i>Canis familiaris</i>	-	-	3	3	12	-	-	3
<i>Felis catus</i>	-	-	1	-	4	-	-	-
<i>Lepus</i> s. <i>Oryctolagus</i>	-	-	-	-	12	-	-	-
<i>Cervus elaphus</i>	3	-	-	-	-	1	1	1
<i>Capreolus capreolus</i>	-	-	-	-	1	-	-	-
<i>Vulpes vulpes</i>	-	-	1	-	-	-	-	2
<i>Ursus arctos</i>	-	-	-	-	1	-	-	-
SKUPAJ	218	55	515	382	3173	9	21	32

Slika 7.4: Zastopanost posameznih taksonov velikih sesalcev v gradivu z arheozoološko obdelanih srednjeveških oziroma zgodnjenovoveških najdišč s Slovenskega. Količina najdb je podana kot število določenih ostankov (NISP). Zvezdica (*) označuje nabore prašičjih najdb s pomembnim deležem tistih divjega prašiča. Časovna opredelitev vzorcev: Otok pri Dobravi, 12.–14. stoletje; Pri Muri pri Lendavi (Ivankovci), 12.–14. stoletje; Šentvid pri Stični, Župnjiški dom, 13.–16. stoletje; Novo mesto, mestno jedro, 15.–17. stoletje; Slovenj Gradec, Glasbena šola, 16.–19. stoletje; Mali grad, Kamnik, 12.–13. stoletje; Lendava, grad, 15.–17. stoletje; Grad, grad, časovni okvir neopredeljen.

Fig 7.4: Individual large mammalian taxa in the material from medieval or post-medieval sites in Slovenia that were archaeozoologically analysed. The number of finds is expressed as the number of identified specimens (NISP). The asterisk (*) denotes finds of the genus *Sus* with a significant percentage of wild boar. Chronological determination of samples: Otok near Dobrava, 12th–14th century; Pri Muri near Lendava (Ivankovci), 12th–14th century; Šentvid near Stična, Župnjiški dom, 13th–16th century; Novo mesto, town core, 15th–17th century; Slovenj Gradec, music school, 16th–19th century; Mali grad, Kamnik, 12th–13th century; Lendava, castle, 15th–17th century; Grad, castle, undefined time frame.

podlagi razpoložljive dokumentacije ni bilo mogoče natančno kronološko opredeliti. Ključno pri vsem skupaj pa je sicer zavedanje, da tudi če sorazmerna številčnost prašičjih najdb dejansko priča o višjem statusu nekega objekta oz. njegovih stanovalcev, to samo po sebi še ne pomeni tudi obratnega, tj. da je pičlost prašičjih kosti in zob mogoče razumeti kot kazalec nižjega statusa. Nenazadnje lahko kot socialni barometer pri arheozooloških raziskavah služijo tudi indici o prakticanju lova z ujedami,²⁵ najdbe ostankov eksotičnih živalskih vrst²⁶ ali pa preprosto sorazmerna številčnost kosti in zob divjadi.²⁷ Na karkoli od naštetega je seveda mogoče naleteti tudi v okviru gradov, kjer je številčnost prašičjih ostan-

kov sicer skromna.²⁸ Vsaj kar zadeva sorazmerno pogostnost najdb lovnih vrst, to nenazadnje velja že za zgoraj omenjena lendavski grad in grad Grad (sl. 7.4). Najmanj zajec (*Lepus europaeus*), srna (*Capreolus capreolus*)²⁹ ter eventualno divji prašič pa so sicer zastopani tudi v tukaj obravnavanem gradivu s smledniškega Starega gradu (sl. 7.1).

V nadaljevanju se za hip ustavimo še pri ocenah preferenčne starosti posameznih živali ob zakolu, dasiravno so bile te pridobljene na podlagi sorazmerno skromnega nabora podatkov. Omembo

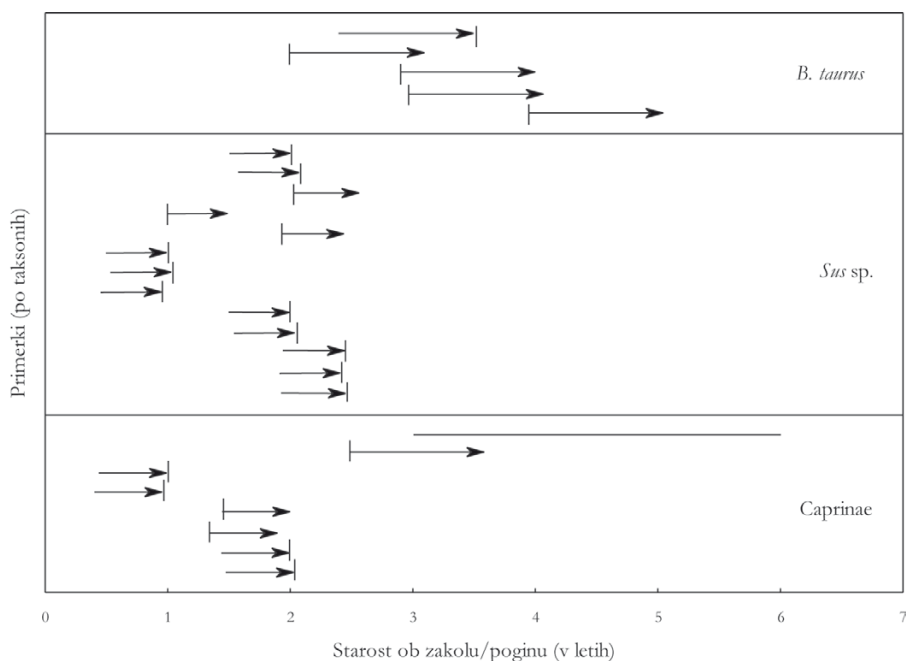
25 Krauskopf 2005b, 57

26 Boschini 2012, 287.

27 Krauskopf 2005b, sl. 5; glej tudi Salvadori 2003, 181.

28 Glej npr. Pucher 2009, 260–263 (grad Sand); Boschini 2012, 284–285, 287.

29 Ob z zanesljivostjo opredeljenem prsnem vretencu iz SE 67 je tej vrsti najbrž pripadal vsaj še odlomek lopatice iz SE 62. Slednji je na sl. 7.1 sicer zaveden v rubriki Caprinae s. *Capreolus*.

Slika 7.5: Starostna struktura za domače govedo (zgoraj), prašiča (sredina) in drobnico (spodaj) iz faz 3–7 s smledniškega Starega gradu (izkopavanja 2011/12). Ocene so podane na podlagi ugotovljenih stopenj obrabe žvekalne površine spodnjih kočnikov ter podatkov o (ne)zraščeniosti epi- in diafiz po skeletnih elementih.

Figure 7.5: Smlednik castle, the age structure of cattle (top), pig (middle) and sheep and goats (bottom) in phases 3–7, (excavations 2011/12). The estimates are given on the basis of the observed wear of lower molars and the data on the fusion of epi- and diaphyses.

zasluži predvsem visok delež mladih primerkov drobnice (sl. 7.5), saj tudi ta kaže na visok status stanovalcev obravnavanega gradu. Ker je bil zakol jagnjet ali kozličev smiseln zgolj s kulinaričnega zornega kota, so si tovrstno »razkošje« namreč praviloma lahko privoščili le premožnejši. V nasprotju s tem je morala dajati običajna vzrejna politika

pač prednost ekonomsko zanimivejši prireji runa in eventualno mleka,³⁰ zaradi česar je bil zakol pomaknjen v precej višjo starost.

Podatki za govedo in prašiča so v tem smislu manj povedni. Slednji so bili za zakol očitno dovolj debeli

³⁰ Crabtree 2001, 5.

Takson	Cranium	Maxilla	Mandibula	Dentes	Vertebrae	Pelvis	Scapula	Humerus	Radius	Ulna	Ossa carpalia	Femur	Tibia	Fibula	Ossa tarsalia	Ossa metatarsalia	Indet. metapodia	Phalanges
<i>B. taurus</i>	-	-	2	2	1	-	1	1	1	1	2	1	4	-	1	1	-	1
<i>Sus sp.</i>	2	1	-	5	-	1	3	6	-	1	1	2	5	-	1	2	2	3
Caprinae	-	-	4	4	2	1	2	1	1	1	-	1	6	-	2	-	-	1
<i>C. capreolus</i>	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>F. catus</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	2	7	8	-	10
<i>L. europaeus</i>	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-

Slika 7.6: Zastopanost posameznih taksonov velikih sesalcev v gradivni iz faz 3–7 s smledniškega Starega gradu (izkopavanja 2011/12) po skeletnih elementih. Količina najdb je izražena kot število določenih ostankov (NISP).

Figure 7.6: Smlednik castle, individual large mammalian taxons in the material from phases 3–7 (excavations 2011/12), by skeletal elements. The number of finds is expressed as the number of identified specimens (NISP).

šele v svojem drugem oz. tretjem letu življenja (*sl.* 7.5), kar gre pripisati tedaj še bržčas splošno razširjeni prosti paši teh živali.³¹ Pri govedu, katerega reja je bila očitno usmerjena v izkoriščanje moči in prirejo mleka, je bila preferenčna starost ob zakolu še višja. Za razliko od drobnice, kjer so bili načeloma ravno tako v ospredju posamezni sekundarni proizvodi reje, tu ostanki mladih živali praktično v celoti manjkajo (*sl.* 7.5). Ob tem se zdi pri govedu zanimivo opozoriti na sorazmerno skromno zastopanost skeletnih elementov iz najmanj mesnatih in torej kulinarično domnevno manj cenjenih delov trupa. Po deležu ostankov glave in spodnjih delov okončin namreč navedena vrsta zaostaja tako za prašičem kot tudi za drobnico (*sl.* 7.6), in to navkljub temu, da je bilo zajemanje manjših skeletnih elementov, kot so denimo prstnice, zapestne in nartne kosti, izolirani zobje ter odlomki lobanje, bržčas najuspešnejše ravno pri govedu.³² Seveda se je treba v takšnih primerih nujno zavedati možnosti, da so bile tovrstne kosti pri kateri od drugih domačih živali pač v večjem številu odložene na neki alternativni, arheološko neraziskani lokaciji znotraj istega najdišča.³³ Po drugi strani pa bi v podatkih o zastopanosti posameznih taksonov velikih sesalcev (*sl.* 7.6) utegnili odsevati tudi selektivnost oskrbe gradu z govedino, kjer naj bi se prednost dajala bolj mesnatim in torej domnevno tudi bolj cenjenim delom trupa.³⁴ V nasprotju s tem naj bi manjše živali na grad praviloma dostavljali še nerazkosane oz. kvečjemu v obliki »polovice« (npr. svinjska polovica).

7.2 Diahrone spremembe

Pet izmed skupno desetih stratigrafskih faz, ki so bile določene na gradu Smlednik, sodi v čas visokega in/ali poznega srednjega veka (faze 3–6) oz. v prehod med poznim srednjim in zgodnjim novim vekom (faza 7; glej poglavje 5.7). Čeprav se je treba

pri tem zavedati, da gre najmanj pri fazah 3–6 za stratigrafske in ne kronološke faze, je bil del arheozoološke študije usmerjen tudi v ugotavljanje obstoja omembe vrednih diahronih sprememb.

Pri tem je bila osrednja pozornost namenjena primerjavi deležev zastopanosti posameznih taksonov, saj pičlo število najdb detajlnejših analiz niti ni omogočalo.³⁵ Od rezultatov se zdi zanimiv predvsem statistično sicer neznačilen³⁶ upad deleža prašiča in divjadi na prehodu iz faze 5 v fazo 6, kar naj bi v kronološkem smislu sovpadalo s koncem 15. oz. začetkom 16. stoletja (*sl.* 7.7).³⁷ S tem so skladni tudi izsledki analize podatkov po stratigrafskih enotah (*sl.* 7.8). To slednje je še posebej pomembno zato, ker utegne pri obravnavi majhnih vzorcev v deležih zastopanosti posameznih taksonov na ravni celotnega gradiva odsevati predvsem stanje znotraj peščice z najdbami najbogatejših, čeprav funkcionalno morda specifičnih stratigrafskih ent.³⁸ V takšnih primerih je reprezentativnost dobljenih rezultatov seveda neustrezna. Pri gradivu s smledniškega gradu pa temu – kot omenjeno – ni bilo tako. Med skupno desetimi SE-ji s taksonomsko opredeljivimi živalskimi najdbami iz faz 3 do 5 namreč skupen delež goveda in drobnice presega delež prašiča in divjadi pri zgolj treh, med skupno šestimi takšnimi SE-ji iz faz 6 in 7 pa je temu tako pri kar štirih. Da bi v ugotovljenih spremembah utegnil odsevati eventualni splošni upad priljubljenosti svinjine v tem času na Slovenskem – tako kot naj bi se to sicer zgodilo v nekaterih drugih delih Evrope³⁹ – se v luči podatkov o zastopanosti posameznih taksonov velikih sesalcev v gradivu z arheozoološko obdelanih srednjeveških oz. zgodnjenovoveških najdišč s Slovenskega (*sl.* 7.4) ne zdi zelo verjetno.⁴⁰ Morda je resnici zato bliže razlaga, po kateri bi skromnejša

31 Glej Salvadori 2003, 180.

32 Toškan, Dirjec 2004a, 158–161.

33 Glej Toškan, Dirjec 2011b, 323–325.

34 Glej Bartosiewicz 1998, 157–158.

35 Davis 1987, 46.

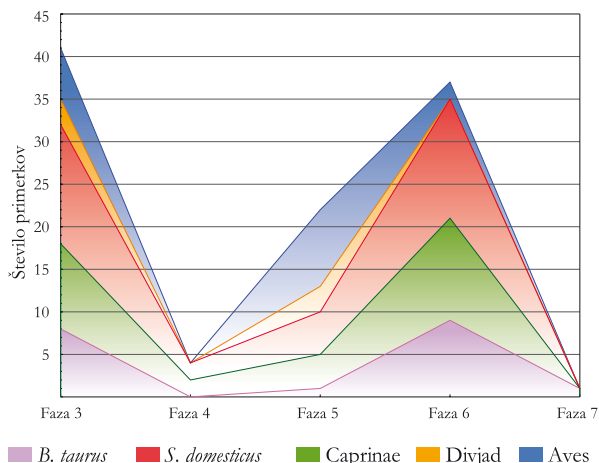
36 Primerjava med sklopoma faz 3 do 5 in 6 do 7 v razmerju med številom ostankov prašiča z divjadjo in goveda z drobnico (χ^2 test): $\chi^2 = 1,45$; stop. prostosti: 1; $p = 0,228$.

37 Glej poglavje 5.

38 Glej npr. Dirjec *et al.* 2012, 37–40.

39 Glej Audoin-Rouzeau 1995, 288–291.

40 Glej tudi Pucher, Schmitzberger 2006, tab. 1; Porenta *et al.* 2014, tab. 1.

Slika 7.7: Zastopanost posameznih taksonov velikih sesalcev in ptic v gradivu iz faz 3–7 s smledniškega Starega gradu (izkopavanja 2011/12) po posameznih fazah. Količina najdb je izražena kot število določenih ostankov (NISP).

Figure 7.7: Smlednik castle, individual taxa of large mammals and birds in the material from phases 3–7 (excavations 2011/12), by individual phases. The number of finds is expressed as the number of identified specimens (NISP).

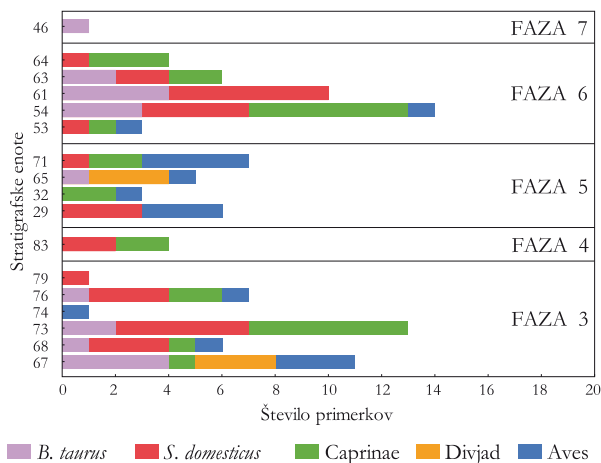
zastopanost prašiča in divjadi v depositih iz 16. stoletja⁴¹ utegnili pričati o zmanjšanjem pomenu gradu Smlednik v tem času in s tem povezanim nižjem statusu njegovih stanovalcev.

Morda bi kot podkrepitev takšnemu videnju lahko izpostavili interpretacijo inventarja smledniškega gradu iz leta 1569,⁴² z vidika arheozoologije pa se zdi v tem kontekstu pravzaprav zanimivejše nekaj drugega. Namreč, vertikalna porazdelitev s strani psov obgrizenih in delno prebavljenih kosti (sl. 7.9), ko kar devet od skupno sicer zgolj dvanajstih takšnih primerkov izvira iz faze 6. Bi tudi omenjeno povečanje števila in deleža⁴³ obgrizenih/prebavljenih kosti med ostanki iz navedene faze v primerjavi s stanjem pred tem lahko razumeli kot odraz sprememb v statusu in načinu upravljanja

41 Faza 7, ki je sicer datirana v prva desetletja 17. stoletja, je v vzorcu zastopana zgolj z eno taksonomsko opredeljeno najdbo.

42 Glej poglavje 4.

43 Skupno število vseh živalskih ostankov iz faz 3–5 je 356, tistih iz faze 6 pa 102. Delež obgrizenih in delno prebavljenih primerkov je torej med najdbami iz faze 6 statistično značilno višji kot med ostanki iz faz 3–5. χ^2 test: $\chi^2 = 18,02$; stop. prostosti: 1; $p < 0,001$.

Slika 7.8: Zastopanost posameznih taksonov velikih sesalcev in ptic v gradivu iz faz 3–7 s smledniškega Starega gradu (izkopavanja 2011/12) po posameznih stratigrafskih enotah. Količina najdb je izražena kot število določenih ostankov (NISP).

Figure 7.8: Smlednik castle, individual taxa of large mammals and birds in the material from phases 3–7 (excavations 2011/12), by individual stratigraphic units. The number of finds is expressed as the number of identified specimens (NISP).

gradu, morda kot posledico manj skrbnega ravnanja z odpadki? Kot bi lahko sklepali na podlagi nekaterih primerjav,⁴⁴ takšna razlaga sicer ni nemogoča, je pa v luči našega pomanjkljivega poznavanja tedanjih razmer na gradu povsem špekulativna. Nenazadnje bi do enakega rezultata lahko pripeljalo še veliko drugih dejavnikov, kot denimo povečanje števila psov ali pa spremembe v reguliranju njihove mobilnosti.

7.3 Nepopolni skelet domače mačke

Med zanimivejše živalske ostanke s smledniškega Starega gradu zagotovo sodi tudi nepopolni skelet domače mačke (*Felis catus*) iz SE 69. Izkopavanja so žal zajela zgolj kosti zadnjih nog (sl. 7.3 in 7.10), saj je bil preostanek okostja bržčas uničen z mlajšim vkopom SE 85.⁴⁵Ohranjene kosti pa so, kot kaže, ležale v anatomski legi, tako da imamo očitno opravka z zakopom. Starost živali ob poginu je bila na podlagi še nezraščene distalne epifize

44 Glej Bartosiewicz 1998, 159.

45 Gre za mejno površino priprave terena za gradnjo t.i. prečnega zidovja, datirane v fazo 7 (glej poglavje 5).

Slika 7.9: Obrizene (a–b) in delno prebavljene (c–d) kosti iz faz 3–7 s smledniškega Starega gradu (izkopavanja 2011/12): a – *B. taurus*, metatarsus (SE 68, faza 4); b – *S. domesticus*, humerus (SE 61, faza 7); c – *O. aries*, calcaneus (SE 64, faza 7); d – taksonomsko in anatomsko neopredeljen kostni odlomek (SE 64, faza 7). Foto: M. Zaplatil.

Figure 7.9: Smlednik castle, gnawed (a–b) and partly digested (c–d) bones from phases 3–7 (excavations 2011/12): a – *B. taurus*, metatarsus (SE 68, phase 3); b – *S. domesticus*, humerus (SE 61, phase 6); c – *O. aries*, calcaneus (SE 64, phase 6); d – taxonomically and anatomically undefined bone fragment (SE 64, phase 6). Photo: M. Zaplatil.

pri edini ohranjeni stegenenici ocenjena na največ osem mesecev.⁴⁶ Taksonomska opredelitev temelji na metričnih podatkih in ni vprašljiva; dimenzije vseh ohranjenih kosti so namreč znatno manjše kot pri recentnih primerkih divje mačke (*Felis silvestris*; glej *sl.* 7.3).⁴⁷

Najdba (pa četudi nepopolno ohranjenega) skeleta domače mačke znotraj obzidja srednjeveškega gradu zasluži komentar predvsem zato, ker je bila ta žival v tistem času na zelo slabem glasu.⁴⁸ Na podlagi tedanjih vraž bi si mačko namreč veliko laže kot v vlogi domačega ljubljencega predstavljali kot žrtev (množičnih) preganjanj in celo javnih demonstrativnih mučenj.⁴⁹ A vendar o posameznih najdbah bolj ali manj ohranjenih mačjih skeletov srednjeveške oz. zgodnjenovoveške starosti poročajo s kar nekaj gradov iz vzhodnosrednjeevropskega prostora.⁵⁰ Vprašajmo se, zakaj?

46 Glej Curgy 1965, 281.

47 Kratochvíl 1976.

48 Serpell 2000, 187–189.

49 Smith 1998, 881–882; Serpell 2000, 187–189; Binney 2006, 54–55.

50 Glej npr. Pucher 1986, 50; Pucher, Schmitzberger 2006, tab. 1; Boschin 2012, tab. 1; Twigg 2012, 202.

Ekonomsko gledano je bila mačka v srednjeveški družbi zanimiva predvsem kot zatiralec glodavcev, kot vir sicer ne pretirano cenjenega⁵¹ krzna ter potencialno tudi mesa.⁵² Vendar pa se na samih gradovih s krznarskimi dejavnostmi bržčas niso ukvarjali. Nenazadnje bi v takšnem primeru na vsaj kateri od kosti pričakovali prisotnost sledi urezov,⁵³ pa čeprav drži, da je njihov nastanek sicer v veliki meri odvisen tudi od spretnosti samega odiralca.⁵⁴ Še toliko manj verjetna je seveda interpretacija obravnavanega skeleta kot kuhinjski odpadek, saj naj bi se mačje meso na mizah tedanjih ljudi znašlo kvečjemu ob velikih lakotah.⁵⁵ Od ekonomsko osmišljenih razlogov za prisotnost tega domestikata na gradu Smlednik ostane tako le

51 Baxter 2003, 92.

52 Luff, Moreno García 1995; Smith 1998, 881–882; De Venuto 2010, 314.

53 Glej npr. Luff, Moreno García 1995, 104; De Venuto 2010, 313–314 in tam navedena literatura; prim. z npr. Pucher 1986, 50; Pucher, Schmitzberger 2006, 613.

54 Luff, Moreno García 1995, 110.

55 Luff, Moreno García 1995, 107–108; Smith 1998, 878; De Venuto 2010, 314; a glej tudi Pucher 1991, 91; Luff, Moreno García 1995, 108.

Slika 7.10: Nekatere od izkopanih kosti domače mačke iz SE 69 (faza 3) s smledniškega Starega gradu (izkopavanja 2011/12). Foto: M. Zaplatil.

Figure 7.10: Smednik castle, some of the excavated domestic cat bones from SE 69 (phase 3) (excavations 2011/12). Photo: M. Zaplatil.

še težnja po omejevanju populacij miši in podgan. Da so (sicer v veliki meri potepuške)⁵⁶ mačke pri tem lahko zelo učinkovite, se namreč niso zavedali le prebivalci prenekaterega mesta,⁵⁷ pač pa so to znali s pridom izkoriščati tudi veljaki pri zaščiti svojih kašč in drugih skladišč živil.⁵⁸

Pri takšnem videnju razlogov za prisotnost mačke na smledniškem gradu pa se odpira vprašanje njene

nizke starosti (glej zgoraj). Toliko bolj zato, ker naj bi ostanki mladih do mladih odraslih živali prevladovali tudi v sočasnih kontekstih z drugih gradov iz tega dela Evrope.⁵⁹ Če lahko namreč denimo zakol nad pet let starih ovac in kastriranih ovnov utemeljeno povežemo s postopoma vse slabšo kvaliteto njihovega runa,⁶⁰ o padcu učinkovitosti lova na glodavce pri nekaj mesecev starih mačkah seveda ni mogoče govoriti. Po drugi strani se

56 Salisbury 2011, 11.

57 Luff, Moreno García 1995, 93; Smith 1998, 875; glej tudi sl. 7.3: Slovenj Gradec.

58 Binney 2006, 53–54.

59 Glej npr. Pucher 1986, 50; Pucher, Schmitzberger 2006, 613.

60 De Grossi Mazzorin 2008, 183.

Skeletni element	Število primerkov	Dimenzija	Mere	
Scapula	1	-	-	
Coracoideum	1	-	-	
Humerus	2	Največja dolžina	58,0	65,0
		Širina proksimalnega konca	14,0	17,5
		Najmanjša širina diafize	-	6,5
		Širina distalnega konca	12,0	14,0
Ulna	1	-	-	
Vertebrae	1	-	-	
Pelvis	1	-	-	
Femur	1	Največja dolžina	71,0	
		Širina proksimalnega konca	17,5	
		Širina distalnega konca	14,0	
Tibiotarsus	1	Diagonala proksimalnega dela	16,0	
Tarsometatarsus	4	Največja dolžina	59,5	59,5
		Širina proksimalnega konca	12,5	11,5
		Najmanjša širina diafize	-	5,0
		Širina distalnega konca	11,5	10,0

Slika 7.11: Ostanke domače kokoši iz faz 3–7 s smledniškega Starega gradu (izkopavanja 2011/12) po skeletnih elementih. Podane so tudi dimenzije posameznih kosti. Vse mere so v mm.

Fig 7.11: Smednik castle, domestic hen remains from phases 3–7 (excavations 2011/12), by skeletal elements. Also given are the dimensions of individual bones. All measurements are in millimetres.

ugotovljene starostne strukture ne da zadovoljivo razložiti niti s politiko odstranjevanja odvečnega števila mladičev z namenom omejevanja velikosti mačje populacije, saj bi moral biti v takšnem primeru izrazit predvsem delež komaj rojenih živali.⁶¹ Poleg ekonomskega razloga za posest mačke je seveda – kot zgoraj že omenjeno – v poštev treba vzeti tudi njeno vlogo hišnega ljubljence. V srednjem veku naj sicer ta praksa ne bi bila kdo ve kako razširjena,⁶² so pa v tem pogledu dejansko utegnili prednjačiti ravno predstavniki višjega sloja⁶³ in cerkve.⁶⁴ Enega prepričljivejših arheozooloških indicev za takšno razmišljanje predstavlja najdba skeleta robustne, domnevno iz Sredozemlja uvožene dolgodlake mačke v lasti salzburškega cerkvenega dostojanstvenika iz 16. stoletja.⁶⁵ Žal je metričnih podatkov za mačko s smledniškega gradu malo (glej *sl. 7.3*), pičel pa je tudi nabor primerjalnega gradiva iz širše regije.

Pravzaprav edini tak podatek izvira iz zgodnje-novoveškega Slovenj Gradca, kjer sta bili najdeni smledniškima primerkoma po velikosti praktično povsem identični tretja in četrta stopalnica.⁶⁶ Na podlagi navedenega bi tukaj obravnavani skelet seveda težko pripisali v čemerkoli izstopajoči živali. *SE 69*, v kateri je bil nepopolni skelet najden, sicer sodi v fazo 3 in predstavlja polnilo vkopa *SE 72* neznane funkcije.⁶⁷

7.4 Perutnina

Med živalskimi ostanke srednjeveške do zgodnjeno-voveške starosti s smledniškega Starega gradu so ob sesalcih zastopane edinole še ptice (*sl. 7.1*). V pretežni meri gre za najdbe domače kokoši (*Gallus gallus*), ki je sicer znana z večine sočasnih najdišč iz širšega

61 Glej npr. Binney 2006, 54–55.

62 Smith 1998, 881–882.

63 Bökönyi 1974, 312.

64 Smith 1998, 873.

65 Pucher 1991, 93.

66 Metatarsus 3: največja dolžina = 45,0 mm, širina proksimalnega konca = 6,0 mm; metatarsus 4: največja dolžina = 45,0 mm, širina proksimalnega dela = 5,5 mm (lasten neobjavljen podatek).

67 Glej poglavje 5.

evropskega prostora.⁶⁸ Prevladujejo ostanki iz bolj mesnatih delov trupa, medtem ko kosti distalnih segmentov okončin in glave v celoti manjkajo (*sl. 7.11*). Kateri od številnih potencialnih dejavnikov⁶⁹ je ključno prispeval k takšni sliki, je na podlagi razpoložljivih podatkov težko reči. Vsekakor pa bi vsaj odsotnost ostankov glave – sploh v luči podobne situacije z drugih okvirno sočasnih gradov v tem delu Evrope ter tudi zaradi zgoraj že predstavljenih ugotovitev o zastopanosti različnih skeletnih elementov pri govedu – lahko razumeli kot posledico oskrbovanja gradu z že obglavljenimi kokošmi.⁷⁰ Manj dvomne so ugotovitve glede velikosti obravnavanih kokoši. Po razpoložljivih metričnih podatkih (*sl. 7.11*) namreč te niso zaostajale le za sočasnimi primerki iste vrste z Apeninskega polo-

toka,⁷¹ pač pa marsikdaj tudi za sicer nizkoraslimi kokošmi z območja severno od Alp.⁷² Na podlagi navedenega tako za tukaj obravnavano najdišče tudi ni mogoče potrditi sobivanja več različnih pasem teh živali, kot je bilo to sicer ugotovljeno v kontekstu nekaterih drugih gradov iz tega dela Evrope.⁷³ Prav tako iz razpoložljivih podatkov ni mogoče soditi o tem, da bi se vloga perutnine v prehrani stanovalcev smledniškega Starega gradu v času srednjega in zgodnjega novega veka kakorkoli opazneje spreminjala (*sl. 7.7 in 7.8*). O pogostem poseganju po tovrstnem mesu med tedanjimi predstavniki visokega sloja v tem prostoru sicer pričajo tudi pisni viri.⁷⁴ Perutnina pa je bila ob tem zanimiva še najmanj kot vir jajc,⁷⁵ perja in zelo kvalitetnega kokošjega gnoja.⁷⁶

68 Audoin-Rouzeau 1995, 306–307.

69 Glej npr. Payne, Munson 1985; Lyman 1999, 234–257; De Grossi Mazzorin 2005, 354–355.

70 Glej npr. Pucher 1986, tab. 1; Bartosiewicz 1998, tab. 2; Pucher, Schmitzberger 2006, tab. 3.

71 De Grossi Mazzorin 2005, 355.

72 Pucher 1986, 56–57; 1991, 97–100; Pucher, Schmitzberger 2006, 613; Riedel, Pucher 2008, tab. 9.

73 Bartosiewicz 1998, 160; glej tudi De Grossi Mazzorin 2005, 357.

74 Simoniti 1991, 11, 19, 22, 33, 57, 60 in 83.

75 Vse tri tarzometatarzalne kosti iz faz 3–7, katerih stopnja ohranjenosti je omogočala določitev spolne pripadnosti (prim. Bökönyi, Bartosiewicz 1983), so bile kokošje.

76 De Grossi Mazzorin 2005, 355.

8 Analiza oglja

Tjaša Tolar

8.1 Uvod

Ostanki lesa in oglja s srednjeveških najdišč so razmeroma redke najdbe, saj so srednjeveški gradovi največkrat postavljeni na vzpetinah in gričih, torej na sušnih – odvodnjavajočih se območjih, na katerih se arheobotanični ostanki (tj. les, oglje, plodovi, semena in pelod) slabo ohranijo.

Med arheobotaničnimi najdbami iz srednjega veka so pogostejše najdbe lesa iz nekdanjih vodnjakov, kot npr. z najdišč *pri Muri pri Lendavi*, *Nedelice pri Turnišču* in *Gornje njive pri Dolgi vasi*, kjer je bil vedno, med drugim, identificiran tudi hrastov les (*Quercus* sp.).¹ Raziskanih je bilo tudi nekaj ostankov starih konstrukcij, npr. s srednjeveških najdišč na Hrvaškem (*Gudovac in Torčec*), kjer so analize razmeroma dobro ohranjenih, z vodo prepojenih nezoglenelih ostankov lesa ter mokrih ostankov večjih kosov oglja pokazale, da je bil v večini primerov uporabljen hrastov les. Poleg hrastovega pa je bil najden še les jelke (*Abies alba*) in bukve (*Fagus sylvatica*).² Tudi les iz prazgodovinskih naselbin je razmeroma redek, izjema so razmeroma dobro raziskane koliščarske naselbine na Ljubljanskem barju.³

8.2 Metode dela

Med izkopavanji 2011/2012 smo odvzeli 20 vzorcev oglja. Velika večina vzorcev izvira iz ostankov srednjeveškega zidovja, nekaj vzorcev pa najverjetneje predstavlja ostanke lesa iz prazgodovinskih plasti.

Vzorci oglja so bili zdrobljeni na manjše koščke (dimenzije stranic drobcev od približno 2 mm do 1 cm), ki so še vedno dovolj veliki za anatomsko identifikacijo lesa.

Oglje smo razlomili (pri tem uporabili britvico in skalpel), tako da so bile vidne tipične anatomske ravnine lesa (prečna, radialna in tangencialna). Za fiksiranje oglja smo uporabili plastelin in droben pesek, za opazovanje pa stereomikroskope *Leica MZ75* in *M165C* ter *Olympus SZ11* z do 120-kratno povečavo. Za identifikacijo lesa smo uporabili lesno-anatomske identifikacijske ključe⁴ in lastno referenčno zbirko oglja.⁵

Glavni znaki za identifikacijo lesa iglavcev so bili: les, sestavljen pretežno iz traheid, prisotnost in velikost smolnih kanalov. Glavni znaki za identifikacijo lesa listavcev so bili: razpored trahej (difuzno, polvenčasto ali venčasto), razpored in širina ter višina trakov (enoredni, večredni in agregirani trakovi ter višina pod ali nad 1 mm) (*sl. 8.1*) in v nekaterih primerih tudi perforacije med trahejami (enostavne ali lestvičaste).

Zaradi omejene ohranjenosti in velikosti vzorcev ter nezadostnih povečav smo se omejili predvsem na zgoraj omenjene znake, zato v rezultatih analiz večkrat navajamo opredelitev do rodu ali do dveh možnih vrst, kadar zaradi majhnosti vzorca nismo mogli videti razlikovalnih znakov med vrstama, npr. med hrastom (QUSP) in kostanjem (CASA) (*sl. 8.2*).

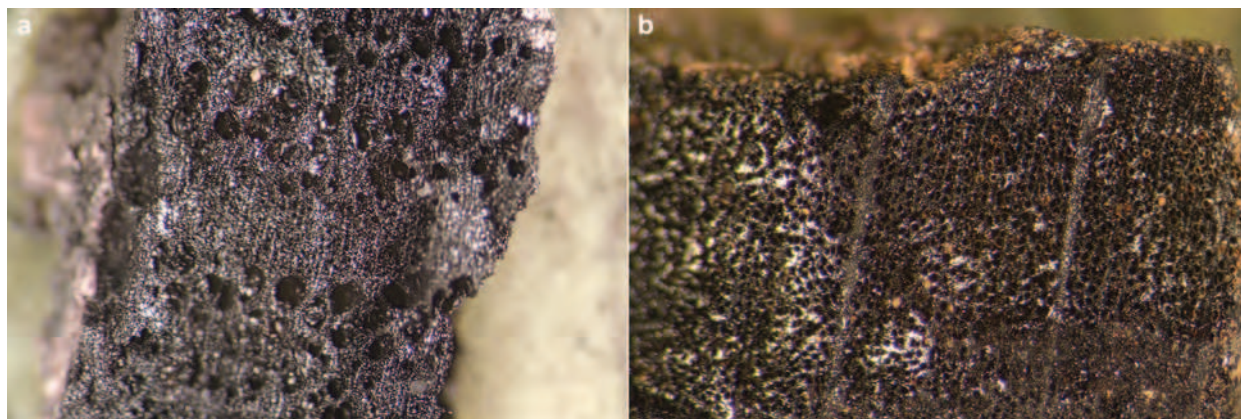
1 Čufar, os. komunikacija; Levanič in Čufar 2008; Čufar in Krže, 2011.

2 Čufar *et al.* 2006; Čufar in Šimek 2008; Čufar *et al.* 2008.

3 Npr. Čufar *et al.* 2010; Čufar in Velušček 2012.

4 Schweingruber 1990; Torelli 1991; Richter in Dallwitz 2002, *Commercial timbers: descriptions, illustrations, identification, and information retrieval* (INTKEY računalniški program – ključ za določanje komercialnih lesnih vrst); Schoch *et al.* 2004; Čufar in Zupančič 2009a.

5 http://iza.zrc-sazu.si/pdf/recenten_les_oglj.pdf.

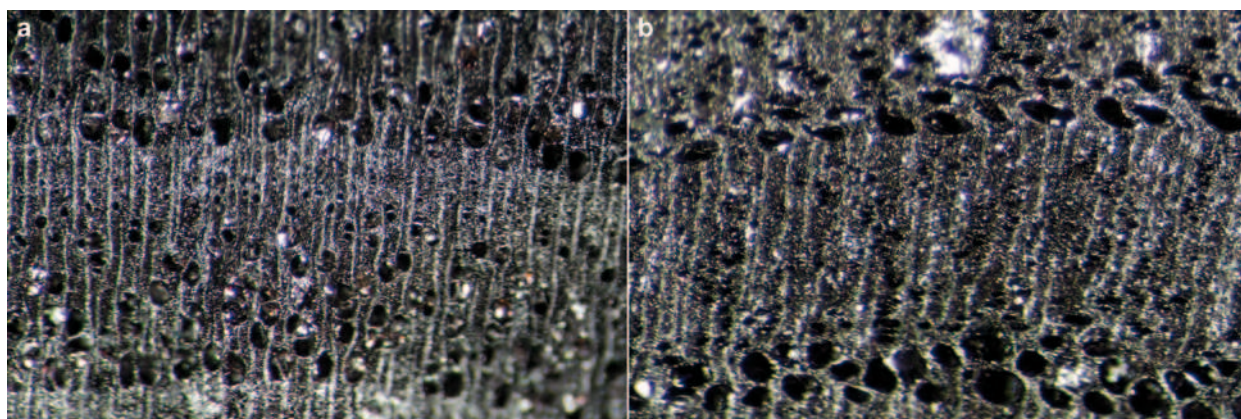

Slika 8.1: *Anatomski izgled oglja v prečnem prerezu.*

a: venčasto porozen listavec z ozkimi trakovi. b: difuzno porozen listavec s širokimi in ozkimi trakovi.

Fig 8.1: *Cross section of the charcoal anatomy.*

a: a ring-porous deciduous tree with narrow rays. b: a diffuse-porous deciduous tree with wide and narrow rays.

Slika 8.2: *Odlomka oglja venčasto poroznih lesnih vrst z vidnimi samo ozkimi trakovi.*

a: jesen: pore v kasnem lesu so posamično razporejene. b: brast / kostanj: pore v kasnem lesu so radialno grupirane v plamenih.

Figure 8.2: *Two charcoal fragments belonging to a ring-porous tree; only narrow rays are visible.*

a: ash: pores in latewood are scattered individually. b: oak / chestnut: pores in latewood are arranged radially.

Vzorcev oglja številčno ni bilo mogoče ovrednotiti, saj je v večini šlo za drobce, torej odlomke večjih kosov, zato smo se pri interpretaciji rezultatov omejili zgolj na število in vrsto identificiranih rastlinskih taksonov (sl. 8.3 in 8.4).

8.3 Rezultati in diskusija

Analizirani vzorci oglja izhajajo iz 14 stratigrafskih enot, večinoma srednjeveških (sl. 8.3) in nekaj prazgodovinskih (sl. 8.4).

Prevladovali so vzorci iz srednjeveških plasti, ohranjeni skupaj s kosi malte (sl. 8.3). Interpretirani so bili kot ostanki gradnikov srednjeveškega zidu. S slike 8. 3 je razvidno, da je vrstna pestrost pregledanih ostankov oglja precej visoka, saj je bilo identificiranih vsaj 10, predvsem drevesnih taksonov. Ker ne vemo, kakšno vlogo je imel les v zidu, je interpretacija rezultatov težavna. Uporaba lesnih vrst za konstrukcije se je v Sloveniji spreminjala po obdobjih glede na rastiščne posebnosti in stanje okolja ter glede na družbeno-ekonomske razmere.⁶

⁶ Čufar, os. komunikacija; Čufar in Zupančič 2009a.

SE	Vzorci oglja	
6	QUSP (3 vzorčki)	hrast
	QUSP / CASA	hrast / kostanj
51 / 52	ACSP (5 vzorčkov)	javor
61	QUSP / CASA (3 vzorčki)	hrast / kostanj
	DPL z 1-2 rednimi trakovi (4 vzorčki)	difuzno porozni listavec; topol ali vrba
	QUSP	hrast
62	ALGL / COAV	jelša / leska
63	QUSP (8 vzorčkov)	hrast
	SASP / POSP (2 vzorčka)	vrba / topol
	ABAL (2 vzorčka)	jelka
	DPL z 1-rednimi trakovi (2 vzorčka)	difuzno porozni listavec
64	ALGL / COAV	jelša / leska
67	QUSP / CASA (3 vzorčki)	hrast / kostanj
	QUSP (3 vzorčki)	hrast
68	QUSP / CASA	hrast / kostanj
	DPL z do 4-rednimi trakovi in lestvičastimi perforacijami z nad 20 prečk	difuzno porozni listavec
68	DPL	listavec
68	SASP / POSP (10 vzorčkov)	vrba / topol
	QUSP / CASA (4 vzorčki)	hrast / kostanj
	ALGL / COAV (3 vzorčki)	jelša / leska
	QUSP (2 vzorčka)	hrast
	ACSP (3 vzorčki)	javor
	iglavcec	iglavcec
68	listavec (2 vzorčka)	polvenčasto porozen listavec
	ABAL (2 vzorčka)	jelka
73	? ACSP	difuzno porozni listavec, javor
	DPL z 1-2 rednimi trakovi in lestvičastimi perforacijami z 20 lestvic (4 vzorčki)	difuzno porozni listavec
	QUSP / CASA (2 vzorčka)	hrast / kostanj
	QUSP	hrast
	COAV / ALGL	leska / jelša
76	QUSP / CASA (2 vzorčka)	hrast / kostanj
	FASY (2 vzorčka)	bukev
	DPL (? veja)	listavec
	SASP / POSP (2 vzorčka)	vrba / topol
	ALGL / COAV (2 vzorčka)	jelša / leska
	ACSP (2 vzorčka)	javor
	QUSP (3 vzorčki)	hrast
79	DPL, ozki trakovi (7 vzorčkov)	listavec
	QUSP / CASA (8 vzorčkov)	hrast / kostanj
	FASY	bukev
	COAV / ALGL (3 vzorčki)	leska / jelša
	ACSP (4 vzorčki)	javor
	DPL z do 4-rednimi trakovi	difuzno porozni listavec
83	ABAL	jelka
83	ALGL / COAV	jelša / leska

Op.: DPL je kratica za difuzno porozni listavec

Slika 8.3: Rezultati analiz oglja – ostanki gradnikov srednjeveškega zidu (ident. hrast / kostanj so poudarjene).

Figure 8.3: Charcoal analysis results – the remains of building blocks from a medieval wall (oak / chestnut are highlighted).

Poleg tega se pri zoglelenih ostankih gradbenega lesa ponavadi ohranijo veliko večji kosi oglja, kot so se v našem primeru.⁷

Med najpogostejšimi identifikacijami lesa z gradu Smlednik so ostanki venčasto poroznega **hrasta** (*Quercus* sp.), ki ima sicer podobno zgradbo kot les **kostanja** (*Castanea sativa*), zato je na *sl. 8.3* večkrat podan rezultat QUSP/CASA (hrast/kostanj). Tako hrast kot kostanj imata dokaj gost, trden in trd les ter obarvano jedrovino (črnjavo)⁸, ki zaradi visokega deleža taninov zagotavlja visoko naravno trajnost lesa. Les obeh vrst je zato primeren gradbeni in konstrukcijski les.⁹ Hrast in kostanj imata podobno zgradbo lesa, vendar ga lahko anatomsko razlikujemo le, ko so fragmenti lesa tako veliki, da vsebujejo tudi široke trakove. Hrastov les je v Evropi najpogostejši arheološki les, verjetno ne samo zato, ker so ga zaradi njegovih dobrih lastnosti namenoma izbirali, pač pa tudi zato, ker je bolj odporen in se zato bolje/dlje časa ohrani. Tudi v Sloveniji je bila uporaba hrastovine pogosta, ker je tu precej bolj razširjen kot kostanj, ga je bilo v vseh obdobjih odkritega precej več kot kostanja.¹⁰

Preostalo oglje je iz lesa difuzno poroznih lesnih vrst, ki so se nasploh manj uporabljale za konstrukcije.¹¹ Poleg lesa listavcev smo identificirali tudi les iglavcev, natančneje jelke (*Abies alba*). Tu naj pripomnimo, da so v preteklih stoletjih v osrednji Sloveniji za konstrukcije pogosteje uporabljali jelovino kot smrekovino.¹²

Štirje vzorci zoglelenih drobcov lesa (torej oglja) so bili najdeni skupaj z odlomki prazgodovinske lončenine (vzorca 35 in 39 iz *SE* 59 ter vzorca 33 in 36 iz *SE* 77). V teh vzorcih smo identificirali les hrasta in štirih difuzno poroznih lesnih vrst (*sl. 8.4*).

Les s prazgodovinskih najdišč je bil pri nas najbolj raziskan v okviru arheobotaničnih in dendrokrono-

SE	Vzorci oglja	
59	ACSP	javor
	QUSP	hrast
59	QUSP	hrast
77	QUSP (3 vzorci)	hrast
	SASP / POSP (3 vzorci)	vrba / topol
	ALGL / COAV	jelša / leska
	QUSP / CASA	hrast / kostanj
77	ACSP	javor
	DPL z do 3-rednimi trakovi in lestvičastimi perforacijami	difuzno porozni listavec

Op.: DPL je kratica za difuzno porozni listavec

Slika 8.4: Rezultati analiz oglja v vzorcih s prazgodovinsko lončenino (ident. hrast / kostanj so poudarjene).

Figure 8.4: Charcoal analysis results – contexts with prehistoric pottery (oak / chestnut are highlighted).

loških raziskav kolišč z Ljubljanskega barja. Od tam je že precej znanega o kakovosti in uporabnosti posameznih lesnih vrst.¹³ Na koliščih, kjer so se ohranili veliki kosi lesa, so uporabljali hrastov in jesenov les ter les približno 10 difuzno poroznih listavcev, ki so ga večinoma posekali v bližini naselbin.¹⁴

Les kostanja na koliščih z Ljubljanskega barja doslej še ni bil identificiran.

Kostanj je naravno razširjen v krajih z milo klimo in daljšo vegetacijsko dobo¹⁵ in dobro uspeva predvsem na nekarbonatni, humuzni ter zakisani talni podlagi,¹⁶ zato ga koliščarji z Ljubljanskega barja najverjetneje niso velikokrat srečevali.

Vzorčki lesa z gradu Smlednik, ki smo ga raziskali, niso bili dovolj veliki, da bi lahko potrdili les pravega kostanja (*Castanea sativa*), ki naj bi domnevno začel širiti svoj areal iz svojih naravnih (južnih) rastišč šele z Etruščani in Rimljani.¹⁷ Ljudstva, ki so jih nasledila, so to razširjanje zaradi kostanjeve vsesplošne uporabnosti (trden in trajen les ter užitni plodovi) nadaljevala, zato ga imamo danes tudi v predelih, ki so veliko bolj

7 Npr. Čufar *et al.* 2006.

8 Čufar 2006.

9 Čufar 2006.

10 Čufar, os. komunikacija.

11 Čufar, os. komunikacija.

12 Čufar in Zupančič 2009b.

13 Npr. Tolar *et al.* 2008, Čufar *et al.* 2010, Tolar *et al.* 2011.

14 Npr. Tolar *et al.* 2011.

15 Kotar in Brus 1999.

16 Brus 2004.

17 Kotar in Brus 1999.

severno, kot bi bila meja njegove naravne razširjenosti.¹⁸ Pa vendar je v Sloveniji pravi kostanj skoraj gotovo razširjen samoniklo, to potrjujejo tudi najdbe njegovega peloda izpred nekaj tisoč let¹⁹, zato ne bi bilo nič nenavadnega, če bi prepoznali ostanke lesa/oglja pravega kostanja tudi s slovenskih arheoloških najdišč.

8.4 Zaključek

Rezultati raziskav oglja kažejo, da so srednjeveške plasti vsebovale les venčasto poroznih in difuzno poroznih listavcev ter v manjši meri tudi les iglavcev. V plasteh smo določili les venčasto poroznih in difuzno poroznih listavcev. Odlomki oglja so bili majhni, ohranjeni v majhnih količinah ter v nekaterih primerih v razpadajočem stanju.

Drobci oglja, ki naj bi po arheoloških interpretacijah predstavljali ostanke gradnivoje srednjeveškega zidu, so bili v skoraj polovici primerov (približno 40 odstotkov) hrastovi, kar bi lahko potrdilo arheološko domnevo o oglju kot ostanku gradbenega lesa. Na drugi strani pa majhnost ostankov oglja ter večje število ostankov difuzno poroznih taksonov tega ne potrujeta. Difuzno porozni listavci so se v zadnjem tisočletju namreč redkeje uporabljali kot konstrukcijski les.

Tudi oglje iz prazgodovinskih plasti (*SE* 59 in 77) je iz lesa hrasta (v približno 46 odstotkov pregledanih vzorčkov) in difuzno poroznih listavcev. Po doslej znanih podatkih so v prazgodovini (npr. na barjanskih koliščih iz 4. tisočletja pr. n. št.) vsestransko uporabljali les drevesnih vrst, ki so uspevale v bližini naselbin, za konstrukcijske namene pa sta prevladovala les hrasta in jesena, torej bolj trdnih in trdih vrst.

18 Kotar in Brus 1999.

19 Npr. Šercelj 1996; Andrič, os. komunikacija.

9 Analiza gradbenega materiala: naravoslovno ozadje

Tomaž Verbič in Maja Gutman

9.1 Geološka zgradba Smlednika

Severno pobočje ter vrh hriba z gradom Smlednik (*sl. 3.3*) gradijo večinoma temno sivi do črni kredni ploščasti in plastnati apnenci, ki ponekod vsebujejo gomolje, leče ter tudi plasti roženca. Redkeje so ti apnenci svetleje sivi ali celo rdečkasti, praviloma so tako obarvani nekoliko bolj lapornati apnenci, ki se pojavljajo kot vložki med prevladujočimi temneje obarvanimi apnenci. Plasti vpadajo proti severu. Na redkih mestih so apnenci dolomitizirani. Pogosto so zaradi tektonskega narivanja proti jugu močno razpokani in dajejo vtis skrilavosti. Strokovno tako skrilavost imenujemo klivaž. Ob tektonskih prelomih oz. narivih, ki sekajo te apnenec, se pojavlja tektonska breča.

Opisane plasti ležijo na svetlo do srednje sivem, debelo plastnatem, zgornjetriasnem dolomitu in dolomitu z roženci. Te kamnine lahko spremljamo večino poti ob cesti iz vasi Smlednik proti gradu, gradijo namreč zahodno in deloma južno pobočje Starega gradu. Dolomit je tu pogosto močno pretrt in razpada v dolomitni grušč in celo v dolomitni pesek. Omenjene kredne in triasne plasti so s severa proti jugu narinjene na oligocenske, ki gradijo spodnji del južnega pobočja Starega gradu. Oligocenske plasti sestavljajo laporovci, peščenjaki in tudi konglomerati. Enake oligocenske plasti so tudi na vzhodnem delu Hraškega hriba nad zaselkom Dornice.

9.2 Gradbena uporabnost kamnin iz okolice Starega gradu

Plastnat in ploščast apnenec na vrhu Starega gradu je relativno obstojen, dober gradbeni material za

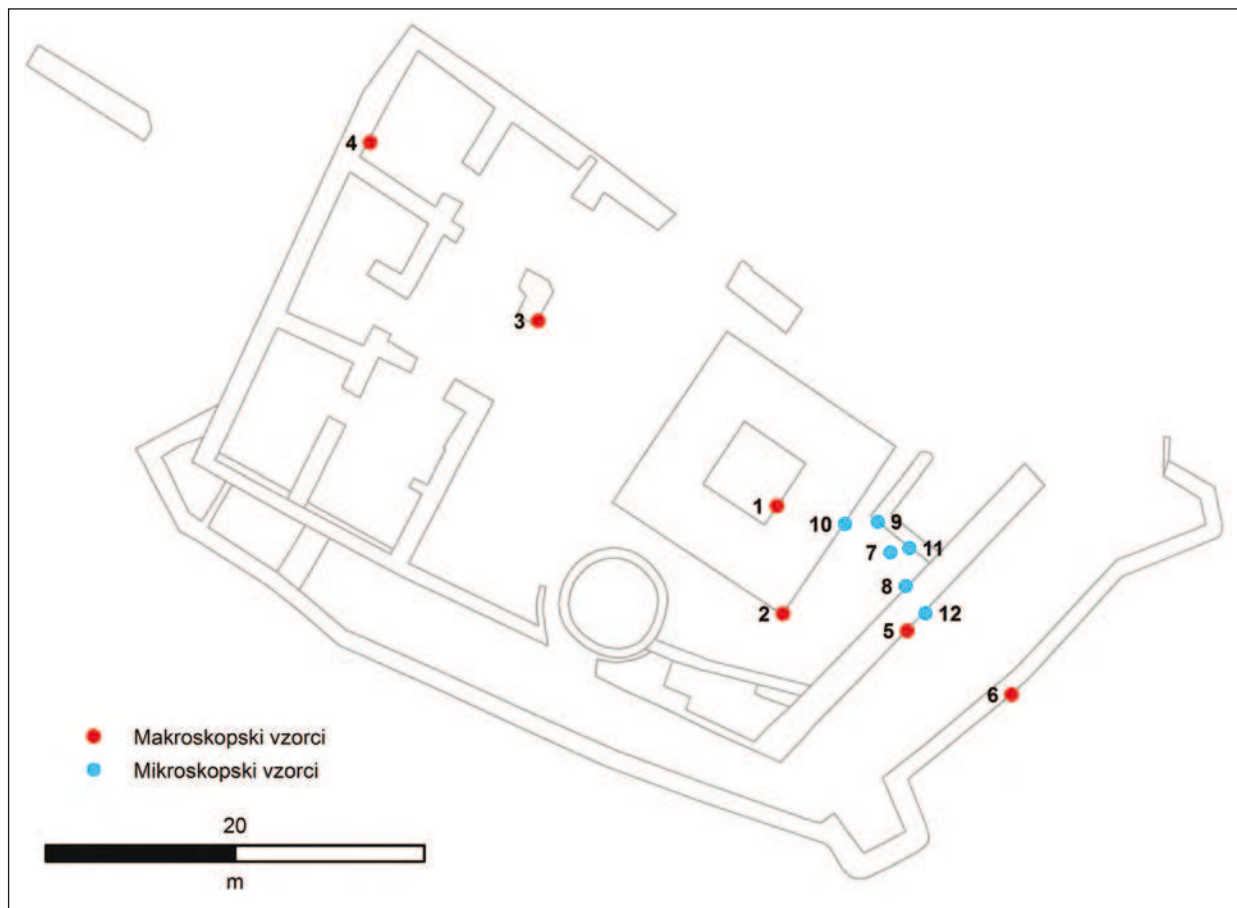
gradnjo zidov. Ker je lepo plastnat, obdelovanje z dveh strani praktično ni potrebno. Slaba stran tega apnenca je, da se zaradi omenjenega klivaža, ki prav tako kot plastnatost predstavlja preferenčno ploskev lomljenja, pogosto lomi nepravilno, tudi v drobir, in je zato težje oblikovati pravilne kvadre. Kako se ta apnenec lomi v drobir, lahko vidimo ob rušenju stolpa. V ruševini praktično ne dobimo večjega bloka apnenca, ampak le kamniti drobir. Dolomit, ki ga lahko spremljamo ob cesti na Stari grad, je na več mestih tektonsko zdrobljen v grušč in celo v dolomitni pesek. Dolomit je namreč manj odporen na mehanske (tudi tektonske) pritiske, in zato še bolj intenzivno razpada v grušč in celo pesek. Kot tak je zelo primeren kot sestavina malte, drobljenje skoraj ni potrebno.

Oligocenski peščenjak se z lahkoto oblikuje tudi v detajlih, a je slabše odporen proti preperevanju pod atmosferskimi pogoji. Podobno velja tudi za oligocenski konglomerat.

9.3 Makroskopske lastnosti gradbenih materialov

V nadaljevanju predstavljamo rezultate analize petih vzorcev, ki smo jih odvzeli na območju gradu Smlednik načrtno, glede na interpretativna vprašanja o gradu Smlednik (*sl. 9.1*: 1–6).

Stolp (vzorec 1) je zgrajen iz različnih lomljenecv (*sl. 9.2*). Makroskopski pregled malte med lomljenci je pokazal, da je sestavljena večinoma iz svetlo sivega dolomitnega drobljenca (*sl. 9.3* in *9.4*). Med njim se pojavljajo temno siva zrna apnenčevega drobljenca in »kepice« žganega apna. Pri teh »kepicah« je vidno, da proces žganja apnenca ni potekel

Slika 9.1: Grad Smlednik, lokacije analiziranih vzorcev.
 Fig 9.1: Smlednik castle, locations of the analysed samples.

Litologija lomljencev	Delež (%)	Stratigrafska starost	Izvor	
Plastnat apnenec	80	K	Lokalni lomljenci	grad Smlednik, vrh
Plastnat apnenec z roženci	5	K		grad Smlednik, vrh
Apnenčeva breča	5	K		grad Smlednik, vrh
Dolomit in dolomit z roženci	5	T		grad Smlednik, južno in zahodno pobočje neposredno pod vrhom
Lapornat apnenec	5	K		grad Smlednik, vrh
Drobnozrnat konglomerat	Posamezni kosi (sl. 9.5)	Ol		grad Smlednik, spodnji del južnega pobočja ter del Hraškega hriba nad zaselkom Dornice
Opeka	Posamezni kosi			

Slika 9.2: Makroskopske lastnosti gradbenih materialov v stolpu. Legenda: Ol: oligocen; K: kreda; T: trias.
 Fig 9.2: Macroscopic properties of the construction materials used for the tower. Legend: Ol: Oligocene; K: Cretaceous; T: Triassic.

do konca, torej da ni v celoti prešel v žgano apno. Lomljenci so le grobo oblikovani, tudi tisti, ki so na zunanji strani, torej na »licu« stolpa (sl. 9.5).

Originalnih vogalnikov iz plastnatega temnosivega apnenca v stolpu je le nekaj (sl. 9.7). Spodnji vogalniki, ki so jih vgradili ob sanaciji (vzorec 2), so iz rdečkasto sivega apnenca, ki zelo verjetno izhaja

Slika 9.3: Malta pri gradnji stolpa je izdelana iz dolomitnega drobljenca in peska ter apna. Zrna drobljenca so velika do 2 cm. Pogled 1.

Figure 9.3: The mortar used for the construction of the tower was made from dolomite chippings, sand and lime. Chippings measure up to 2 cm. View 1.

Slika 9.4: Malta pri gradnji stolpa je izdelana iz dolomitnega drobljenca in peska ter apna. Zrna drobljenca so velika do 2 cm. Pogled 2.

Figure 9.4: The mortar used for the construction of the tower was made from dolomite chippings, sand and lime. Chippings measure up to 2 cm. View 2.

Slika 9.5: Zid v stolpu. Uporabljeni so skoraj izključno lomljenci z vrha Starega gradu. Značilno za lomljence v zidu stolpa je njihova groba oblikovanost in ne preveč skrbno zidanje, ki se kaže tudi v različni velikosti ter obliki lomljenca, torej v njihovi heterogenosti. Večinoma njihovi robovi niso klesani.

Figure 9.5: The tower wall. Almost exclusively, quarry stones from the top of the Smlednik Castle Hill were used. The quarry stones in tower walls were coarse and heterogeneous – they came in different shapes and sizes. As a rule their edges were not chiselled. The construction was not rough.

Slika 9.6: Kos oligocenskega drobnozrnatega konglomerata (OK) v zidu stolpa. Povodski apnenec (P) je že del saniranega vogala stolpa. Lokalni lomljenci (LL) so del originalnega zidu.

Fig 9.6: A piece of Oligocene fine-grained conglomerate (OK) in the tower wall. Limestone from the quarry of Povodje in the reconstructed corner of the tower. Local quarry stones (LL) were found in the original wall.

iz kamnoloma pri Povodju, imenujemo ga povodski apnenec (sl. 9.6 in 9.7). Prav gotovo pa za prvotno gradnjo ta apnenec nikjer ni bil uporabljen, niti pri

stolpu niti pri obzidju. Zgornji vogalniki, ki so jih vgradili ob sanaciji, so betonski.

Saniranje sten so izvajali le delno s posameznimi originalnimi lomljenci, ki so odpadli s stene stolpa,

Slika 9.7: Odnosi med lokalnimi lomljenci (LL) in bloki povodskega apnenca (P). Spodnji dve vrsti vogala sta originalni, tvorijo ju manjši lokalni klesani bloki (LB) črnega plastnatega apnenca. Navzgor v vogalu so večji bloki klesanega povodskega apnenca. Originalna stena je v celoti izdelana iz lokalnih lomljencev, sanirana pa skoraj izključno iz manjših, slabše klesanih blokov povodskega apnenca. Malta med bloki povodskega apnenca je cementna, originalna malta med lokalnimi lomljenci pa je apnena, zrna v tej malti pripadajo dolomitnemu drobljencu.

Figure 9.7: Local quarry stones (LL) and limestone blocks from Povodje (P). The bottom two rows of the corner are original, made from smaller chiselled blocks of local black bedded limestone (LB). Larger chiselled blocks of Povodje limestone can be found higher up in the corner. The original wall was made entirely of local quarry stones, while the reconstructed one was made almost entirely of smaller, not so well chiselled blocks of Povodje limestone. Cement mortar was used between the Povodje limestone blocks, while the original stones were bound by limestone mortar with dolomite grains.

Slika 9.8: Spodnji, originalni in zgornji, sanirani del stene stolpa.

Figure 9.8. The original lower and the reconstructed upper part of the tower wall.

v veliki večini pa prav tako z lepo, ročno oblikovanimi manjšimi bloki enakega apnenca (sl. 9.8), iz katerega so vogalniki. Razlog za to je tudi dejstvo, da so originalni lomljenci, ki so odpadli iz zidu, razpadli v manjše kose, tudi v kamnit drobir, in so za sanacijo neuporabni. Malta, uporabljena pri sanaciji, je cementna, kot osnova je uporabljen savski drobnozrnat prodat pesek.

Podstavka na dvorišču zahodno od stolpa (vzorec 3) sta iz drobnozrnatega sivega peščenjaka. Ta dobi na prepereli površini rjavkasto barvo. Peščenjak je dobro sortiran in le delno karbonaten (predvsem vezivo), med zrni pa prevladujejo kremenova. Gre za oligocenski peščenjak, ki se nahaja nad zaselkom Dornice in na južnem vznožju Starega gradu.

V zidu palacija (vzorec 4) so lokalni lomljenci vezani z enako malto, kot stolp (dolomitni pesek in drobljenec), vendar je zid ometan z malto, v kateri so prisotni tudi savski prodniki, kar kaže na uporabo savskega prodnatega peska. Morda je omet poznejši kot sama gradnja.

Notranje obzidje (vzorec 5) izkazuje drugačne lastnosti kot stolp (sl. 9.9). Najpomembnejša razlika je pri malti: tu so uporabljali savski prodat pesek, poleg tega se v malti pojavljajo številni odlomki opeke. Te makroskopske razlike so bile potrjene tudi z mikroskopskimi petrološkimi analizami (glej dalje). Prisotnost lehnjaka v tem zidu morda lahko povežemo z domnevo, da so bili posamezni gradbeni elementi, detajli, izdelani tudi iz lehnjaka, ki se ga lahko zelo dobro kleše.

Zunanje obzidje (vzorec 6) je zgrajeno izključno iz lokalnih lomljencev (sl. 9.16), ki pa so glede klesanja bolj skrbno obdelani in predvsem bolj natančno vzdani kot v notranjem obzidju in v stolpu. Malta je podobna kot v notranjem obzidju: osnova je savski prodat pesek, vendar ne vsebuje odlomkov opeke.

9.4 Petrološka analiza vzorcev malt

Med izkopavanji leta 2012 smo odvzeli šest vzorcev za petrološko analizo vzorcev malt (sl. 9.1: 7–12). Malta je gradbeni vezivni material, katerega temeljne sestavine so agregat (običajno pesek), mi-

Lastnost materiala v notranjem obzidju glede na material v stolpu	RAZLIKA/PODOBNOST
Malta je v pretežni meri sestavljena iz savskega prodnatega peska (sl. 9.12 in 9.13)	RAZLIKA
Malta vsebuje številne drobce opeke (sl. 9.13)	RAZLIKA
Lokalni lomljenci so glavna sestavina zidu	PODOBNOST
Pojavljajo se posamezni lomljenci oligocenski konglomerat (sl. 9.15)	PODOBNOST
V bazi obzidja se pojavljajo bloki oligocenskega peščenjaka (sl. 9.14)	RAZLIKA
Lomljenci so bolj klesani	RAZLIKA
Špranje med večjimi lomljenci so zapolnjene s skrilavimi lomljenci (sl. 9.10 in 9.11)	RAZLIKA
Blok lehnjaka (sl. 9.10)	RAZLIKA

Slika 9.9: Makroskopske lastnosti gradbenih materialov notranjega obzidja glede na material v stolpu.

Fig 9.9: Macroscopic properties of the building materials in the inner wall.

Legend: Ol: Oligocene; K: Cretaceous; T: Triassic.

neralno vezivo in voda. Karakterizacija historičnih malt je navadno del širših preiskav pri raziskavah določenega objekta. Rezultati, pridobljeni s temi raziskavami, nam dajo podatek o kronologiji, izvoru materiala in tehnologiji izdelave.

Osnovna analiza poliranih zbruskov z optičnim mikroskopom nam prikaže strukturo in teksturo vzorcev ter da osnovno informacijo o kvalitativni in kvantitativni mineralni ter petrološki sestavi. Tako lahko opazujemo obliko, velikost in porazdelitev agregata ter razmerje med posameznimi komponentami agregata.¹ Lahko ugotovimo vrsto veziva in morebitnih dodatkov ter sekundarnih mineralnih tvorb, tudi soli.

Iz vzorcev je bil za petrografske in mineraloške analize narejen poliran zbrusek, ki smo ga preiskali z mikroskopom (Olympus BX60) v presewni polarizirani svetlobi. Odvzet vzorec je bil prelit z aralditno smolo, da se zagotovi celovitost med rezanjem vzorca in pripravo zbruska. Zbrusek je debeline 20–30 µm, kar omogoča prenos svetlobe skozi komponente malte. Pri sodobnih petrografskih mikroskopih predstavlja izvor svetlobe električna žarnica, nameščena v ozadju mikroskopa, katere svetloba je s pomočjo leč in zrcal usmerjena tako, da vpada pravokotno na preparat.

Za natančnejšo analizo malte, predvsem dodatkov ter veziva, uporabljamo kombinacijo vrstične elektronske mikroskopije (SEM) in energijske disperzne spektroskopije (EDS).² SEM se uporablja

za opazovanje morfologije in strukture površin ter vključuje kvalitativno in kvantitativno karakterizacijo komponent malt.

Na poliranih zbruskih vzorcev smo opravili analizo s SEM-EDS, s katero smo določili kemijsko sestavo vzorcev. Uporabljen je bil mikroskop JEOL JSM – 5500 LV na oddelku Laboratorija za kamen in agregat Zavoda za gradbeništvo v Ljubljani. Vrstična elektronska mikroskopija omogoča mnogo večje povečave kot pri optičnem mikroskopu, hkrati pa nam da natančno analizo kemijskih elementov in njihov razpored v vzorcu. Metoda SEM temelji na uporabi žarkov elektronov, ki zaradi kratke valovne dolžine teoretično omogočajo do 100.000-krat boljšo ločljivost od vidne svetlobe. Ko žarek elektronov trči ob površino, sproži različne reakcije v atomih, ki sestavljajo material. Žarek ne gre popolnoma skozi vzorec in omogoča le analizo površine. Ker je dolžina njihovih valov manjša kot dolžina valov vidne svetlobe, omogočajo natančnejšo sliko oz. večje povečave.

Vzorci smo analizirali točkovno ali pa z metodo slikovnega prikaza razporeditev posameznih elementov v določenem območju.³

Petrološka in mineraloška analiza z optično mikroskopijo je pokazala, da agregat v vzorcih 7 in 10 izključno sedimentne kamnine oz. natančneje, karbonatna zrna. V obeh vzorcih so zrna slabo sortirana, polzaobljenih do ostrorobnih oblik, velikosti

1 Kramar, Mirtič 2009.

2 Kramar, Mirtič 2009.

3 ZAG (Zavod za gradbeništvo Ljubljana) 2008, Scanning electron microscopy – a view into the microcosmos of materials. – Ljubljana.

Slika 9.10: Notranje obzidje. Lomljenci so nekoliko bolje klesani, bolje se prilegajo drug drugemu. Izbira ter vgradnja blokov je tu bolj skrbna kot pri stolpu. Praznine v zidu so bile založene z manjšimi »skerilavimi« kosi apnenca (SA). Pogled 1. Blok lehnjaka (L).

Fig 9.10: Inner wall. The stones are slightly better chiselled and fit better. The blocks were chosen more carefully than in the tower and the construction was better. Gaps in the wall were filled with smaller “schistose” limestone pieces (SA). View 1. Travertine block (L).

Slika 9.11: Notranje obzidje. Lomljenci so nekoliko bolje klesani, bolje se prilegajo drug drugemu. Izbira ter vgradnja blokov je tu bolj skrbna kot pri stolpu. Praznine v zidu so bile založene z manjšimi »skerilavimi« kosi apnenca (SA). Pogled 2.

Fig 9.11: Inner wall. The stones are slightly better chiselled and fit better. The blocks were chosen more carefully than in the tower and the construction was better. Gaps in the wall were filled with smaller “schistose” limestone pieces (SA). View 2.

Slika 9.12: Malta v notranjem obzidju. Izdelana je iz savskega prodnatega peska in apna. Na številnih mestih se pojavljajo v malti tudi drobci opeke. Pogled 1.

Figure 9.12: Mortar in the inner wall. It was made of lime and gravelly sand from the Sava river. Brick fragments were found within the mortar. View 1.

Slika 9.13: Malta v notranjem obzidju. Izdelana je iz savskega prodnatega peska in apna. Na številnih mestih se pojavljajo v malti tudi drobci opeke. Pogled 2.

Figure 9.13: Mortar in the inner wall. It was made of lime and gravelly sand from the Sava river. Brick fragments were found within the mortar. View 2.

med 0,05 in 2,44 mm. Karbonatna zrna sestavlja debelokristalni (sparitni) in srednjekristalni (mikrosparitni) dolomit, redko se pojavljajo tudi zrna apnenca. V obeh vzorcih prevladuje vezivo, ki je kalcitno apno, kar smo potrdili tudi s SEM-EDS.

Vezivo je razpokano. Vidne so številne grudice in skupki apna, kar nakazuje, da je bilo apno slabo gašeno. V vzorcih ni delcev opeke.

Agregat v vzorcih 8, 9, 11 in 12 sestavljajo karbonatna in silikatna zrna. Zrna agregata so zaoblje-

Slika 9.14: Klesani bloki oligocenskega peščenjaka v temelju notranjega obzidja. Taki bloki se v stolpu ne pojavljajo. Na preperavanje je ta peščenjak bolj občutljiv, hkrati pa se ga lahko zelo lepo kleše. Iz tega peščenjaka sta narejena tudi podstavka na dvorišču.
Figure 9.14: Chiselled blocks of Oligocene sandstone in the foundation of the inner wall. Such blocks were not found in the tower. While easy to chisel, this type of sandstone is prone to weathering. The two pedestals in the courtyard are made from the same sandstone.

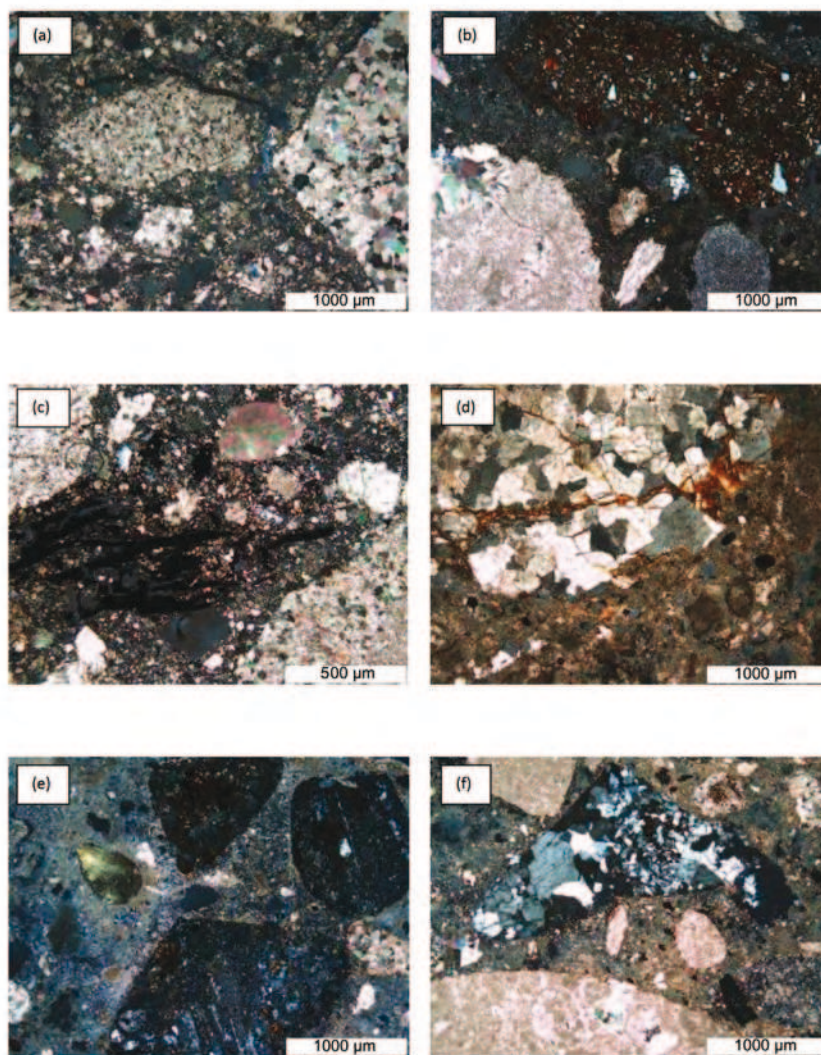
Slika 9.15: Blok oligocenskega konglomerata (OK) v notranjem zidu.
Figure 9.15: A block of Oligocene conglomerate (OK) in the inner wall.

Slika 9.16: Zunanje obzidje. V njem so urejeno zloženi lomljeni plastnatega apnenca z vrba Starega gradu. Osnova za malto je savski prodnat pesek..
Figure 9.16: Outer wall. It was made of well chiseled limestone blocks. Mortar was here made of lime and gravelly sand from the Sava river.

na, polzaobljena in ostroroba. Zaobljena zrna so predvsem litična zrna, medtem ko so zrna kremenca polzaobljenih in ostrorobnih oblik. Karbonatna zrna sestavljajo sparitna, mikrosparitna in mikritna (drobnozrnata) zrna apnenca in dolomita. Silikatna

zrna sestavljajo litična zrna sedimentnih (roženec, peščenjak) in magmatskih kamnin (predornine), v manjši meri je prisoten kremen (monokristalen in polikristalen), zrna muskovita in delci opeke. Polikristalni kremen lahko predstavlja izpadle delce

Slika 9.17: A: Vzorec SMG 1: Debelokristalna (sparitna) zrna agregata. Presevna svetloba, navzkrižni nikoli. B: Vzorec SMG 2: Zrno opeke. Presevna svetloba, navzkrižni nikoli. C: Vzorec SMG 3: Delec organske komponente. Presevna svetloba, navzkrižni nikoli. D: Vzorec SMG 4: Debelokristalno zrno karbonata limonitizirano po razpoki. E: Vzorec SMG 5: Litična zrna predornine. Presevna svetloba, navzkrižni nikoli. F: Vzorec SMG 6: Ostrorobo zrno polikristalnega kremena, ki ga obdajajo zaobljena zrna karbonata. Presevna svetloba, navzkrižni nikoli.

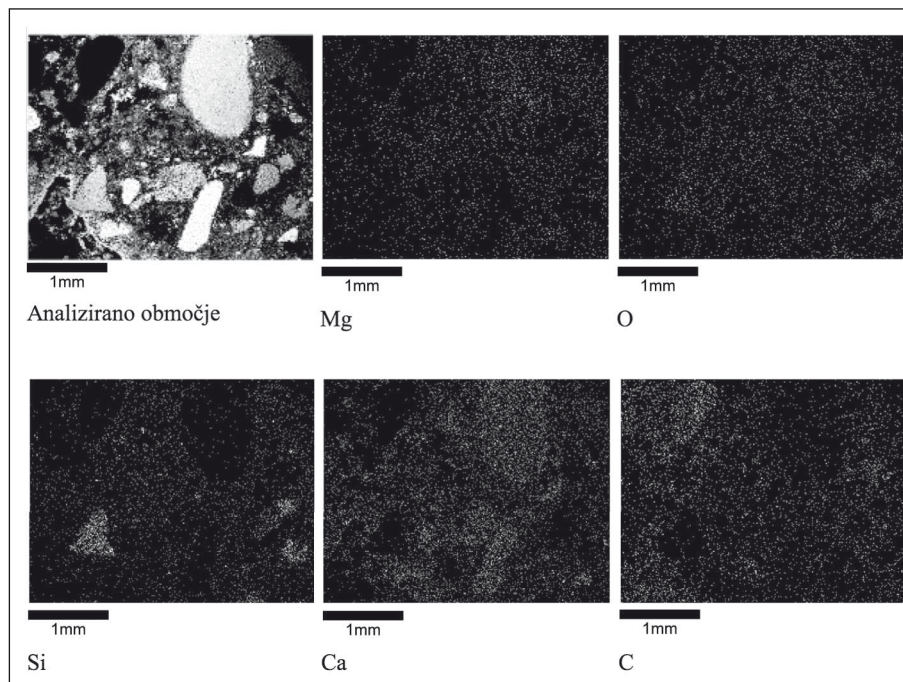
Fig 9.17: A: Sample SMG 1: Macrocrystalline (sparitic) grains of aggregate. Transmitted light, crossed nicols. B: Sample SMG 2: Brick grain. Transmitted light, crossed nicols. C: Sample SMG 3: Fragment of an organic component. Transmitted light, crossed nicols. D: Sample SMG 4: Macrocrystalline carbonate grain, limonitized along the fracture. E: Sample SMG 5: Lithic grains of an extrusive rock. Transmitted light, crossed nicols. F: Sample SMG 6: Sharp-edged polycrystalline quartz grain, surrounded by rounded carbonate grains. Transmitted light, crossed nicols.

magmatskih kamnin. Monokristalni kremen pa lahko predstavlja zrno, ki je izpadlo iz magmatskih kamnin ali pa iz kremenovih peščenjakov. V vseh vzorcih so prisotna tudi zrna opeke. Ponekod smo v vzorcih ugotovili prisotnost organske komponente, morda slame. Ta je lahko bila dodana materialu pri pripravi malte in je prispevala k večji mehanski trdnosti malte ali pa so organski delci prisotni zaradi razraščanja vegetacije na objektu. Vezivo

je nehomogeno in v večini vzorcev razpokano. Prisotne so številne grudice apna.

Elektronska mikroskopija

Po opravljenih preiskavah z optičnim mikroskopom in pozneje z vrstičnim elektronskim mikroskopom se je izkazalo, da je vezivo v vzorcih 8, 9, 11 in 12

Slika 9.18: Vzorec SMG2, slikovni prikaz razporeditve posameznih elementov v izbranem območju. Porazdelitev elementov v vzorcu kaže, da vezivo sestavljata predvsem kalcij in magnezij. Prisotnost silicija se kaže v obliki zrn, nekaj pa ga je prisotnega tudi v vezivu. Element ogljik se pojavlja v karbonatni komponenti, medtem ko je kisik gradnik tako silikatne kot karbonatne komponente vzorca.

Fig 9.18: Sample SMG2, arrangement of individual elements in the chosen area. The arrangement of elements in the sample shows that the binding material was composed predominantly from calcium and magnesium. Silicon manifested itself in the form of grains, but was also present in the binding material. Carbon was present in the carbonate component, while oxygen was a constituent of both the silicate and the carbonate component of the sample.

precej heterogeno, medtem ko je vezivo v vzorcih 7 in 10 bolj homogeno. Opravili smo tako točkovno analizo kot analizo slikovnega prikaza razporeditev posameznih elementov v izbranem območju (sl. 9.16). Potrdimo lahko, da vezivo v vzorcih 8, 9, 11 in 12 ni čisto kalcitno apno, ampak vsebuje primesi magnezija, silicija ter v manjši meri aluminija. Lahko bi rekli, da je v teh vzorcih vezivo apneno-dolomitno, prisotnost aluminija in silicija bi pa lahko pripisali kontaminaciji s preperino. Agregat v omenjenih vzorcih predstavljajo silikatna in karbonatna zrna, pri čemer karbonatna zrna sestavljata tako kalcit kot dolomit. Vezivo v vzorcih 7 in 10 je kalcitno apno. Agregat v vzorcu 7 sestavljajo dolomitna zrna, le redko se pojavijo kalcitna zrna. Prav tako so dolomitna zrna prisotna v vzorcu 10. V vseh vzorcih so pogoste grudice apna.

9.5 Interpretacija petrološke analize

Mineraloška in petrološka sestava agregata v malti nakazuje lokacijo, kjer je bil agregat odvzet. Mogoče pa je tudi, da se agregatu dodajo tudi drugi materiali, kot so opeka ali organski delci. Ti pomembno vplivajo na način otrdevanja malte in na njene končne lastnosti.

Osnovna naloga agregata je izboljšati mehanske lastnosti veziva. Agregat daje malti trdnost ter vpliva na volumensko stabilnost in strukturne lastnosti.⁴ Sestava agregata variira glede na geografsko lego objekta, časovno obdobje njegove gradnje kot tudi na njegov namen. Na podlagi dosedanjih raziskav lahko sklepamo, da so vhodne surovine za omete ponavadi pridobivali iz lokalnih virov.⁵

4 Stefanidou *et al.*, 2005.

5 Kramar, Mirtič, 2009.

Agregat sestavljajo oglata ali zaobljena zrna različnih mineralov in kamnin. Oglata zrna lahko kažejo na kratko transportno pot zrna do mesta, kjer je bil agregat odvzet za izdelavo malte, ali pa kažejo na to, da je bil agregat pridobljen z drobljenjem kamnine – drobljenec. Zaobljena zrna so navadno znak, da je bil ta odvzet v rečnih sedimentih. Opozoriti je treba, da so zrna, ki jih sestavljajo minerali z visoko trdoto, manj zaobljena od tistih z nižjo trdoto. Tako med agregate z visoko trdoto štejemo silikatne materiale (minerale ali kamnine), kot je kremen. Med minerale z nizko trdoto spadajo karbonati (kalcit in dolomit) oz. kamnini iz teh mineralov – apnenec in dolomit.

Analizirani vzorci kažejo na polimodalno porazdelitev velikosti agregata. Če je sortiranost zrn slabša, je struktura malt bolj kompaktna, z manjšo poroznostjo, saj manjša zrna zapolnijo prostore med večjimi zrn. Glede na to, da je v vzorcih 7 in 10 agregat večinoma ostrorob do polzaobljen, lahko rečemo, da gre za dolomitni drobljenec. Ostali vzorci (8, 9, 11 in 12) vsebujejo tudi zaobljena zrna agregata. Petrološko-mineraloška analiza je pokazala, da so v teh vzorcih prisotna mineralna zrna, ki so značilna za savski pesek. Predpostavimo lahko, da so pri izdelavi malte kot agregat uporabili prodnati pesek, ki bi bil lahko glede na lokacijo gradu in mineraloško sestavo odvzet iz sedimentov savskih naplavin.

Rezultati so pokazali, da je vezivo v vzorcih apneno. Preiskave z elektronsko mikroskopijo so potrdile, da je vezivo v vzorcih 7 in 10 iz kalcitnega apna, medtem ko vezivo v vzorcih 8, 9, 11 in 12 vsebuje tudi magnezij. Prisotnost magnezija dokazuje, da se je za žganje apna, ki so ga uporabili kot vezivo, uporabljal dolomit ali pa apnenec in dolomit.

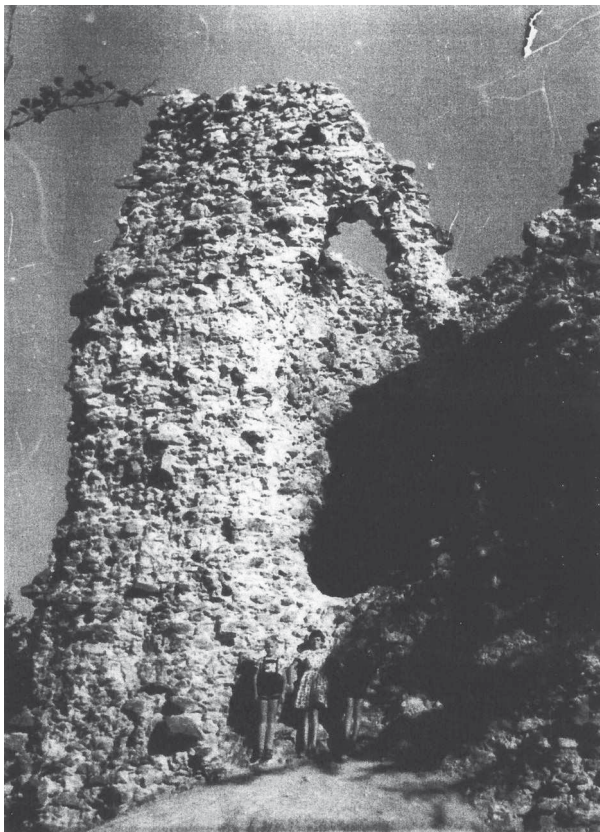
Ugotovitve lahko strnemo takole: vzorci 7–12 so bili preiskani z namenom, da bi ugotovili sestavo malte in morebitne razlike oz. podobnosti med samimi vzorci. Zaključimo lahko, da obstaja bistvena razlika med vzorcema 7 in 10 ter ostalimi vzorci v sestavi veziva in agregata. Vezivo je v vzorcih 7 in 10 kalcitno apno, medtem ko je v ostalih vzorcih dolomitno apno. Prav tako se omenjena vzorca razlikujeta od ostalih po sestavi agregata, saj vsebujeta izključno karbonatna zrna (dolomit), medtem ko ostali vzorci vsebujejo tudi silikatna zrna.

Za stavbno analizo (glej poglavje 10.3) je izjemnega pomena dejstvo, da je bil vzorec 7 odvzet na stolpu, vzorec 10 pa na škarpi iz iste stratigrafske faze. To pomeni, da je bil stolp zgrajen z nekoliko drugačno tehniko gradnje kot preostanek gradu. Predvsem je bilo uporabljeno drugačno vezivo, deloma pa tudi gradniki. Tega dokaza sicer ne gre zamenjevati z neposrednim dokazom, da je stolp starejši od notranjega obzidja.

10 Stavbna analiza

Benjamin Štular

10.1 Predhodne raziskave

Slika 10.1: Grad Smlednik, stanje leta 1952 ali 1953 (avtor Zvonko Žagar; vir: arhiv Zvonka Žagarja, Vaše).

Fig 10.1: Smlednik castle, situation in 1952 or 1953 (author: Zvonko Žagar; source: Zvonko Žagar's archive, Vaše)

Od sredine 19. stoletja, ko so prvi moderni raziskovalci opisovali smledniški grad,¹ je bil med ruševinami prepoznaven le osrednji stolp (sl. 10.1). Tako je bilo vse do začetka del na gradu leta 1961. Zato je prvi poskus stavbne analize nastal šele v začetku sedemdesetih let 20. stoletja, in sicer ne kot rezultat načrtnih raziskav, temveč na podlagi skic.

1 Hormayr 1840, 119 (navajamo po Stopar 1998, 72); Piper 1904, 207–208.

Te si je Ivan Komelj, eden utemeljiteljev slovenske kastelologije in konservator – umetnostni zgodovinar na takratnem Republiškem zavodu za spomeniško varstvo, izdelal za osebne študijske potrebe. Območje njegovega delovanja je bila namreč Dolenjska, tako da je bila njegova vloga pri projektu konservacije smledniškega gradu zgolj svetovalna.²

Komelj je prepoznal pet razvojnih faz gradu Smlednik in eno predgrajsko fazo (sl. 10.2).³

Slednjo je Komelj zgolj domneval: *Med ju. oglom notranjega zidnega okvira in osrednjim stolpom je pod nivojem pobodne ploskve in pod temelji zidnega okvira tekel diagonalni zid, ki ni imel nobene zveze s sedanjim tlorisom; mogel bi biti ostanek prvotnega, po terenu uravnane obzidja, ki je spremljalo osrednji stolp in se je umaknilo poznejšemu pravilnemu obzidanemu okviru, lahko pa bi bil tudi ostanek tistega gradu, ki naj bi stal že v začetku 12. stoletja.*⁴ Stopar je ocenil, da ta zid sodi še v predzgodovinsko obdobje.⁵

V prvi fazi naj bi stal stolp popolnoma samostojno. Komelj ni izključeval, da bi že v tej fazi stali ob stolpu, predvsem ob njegovi zahodni strani leseni grajski deli. Stolp je bil grajen s poudarjenimi ogelniki iz peščenca v načinu »šivanja«.

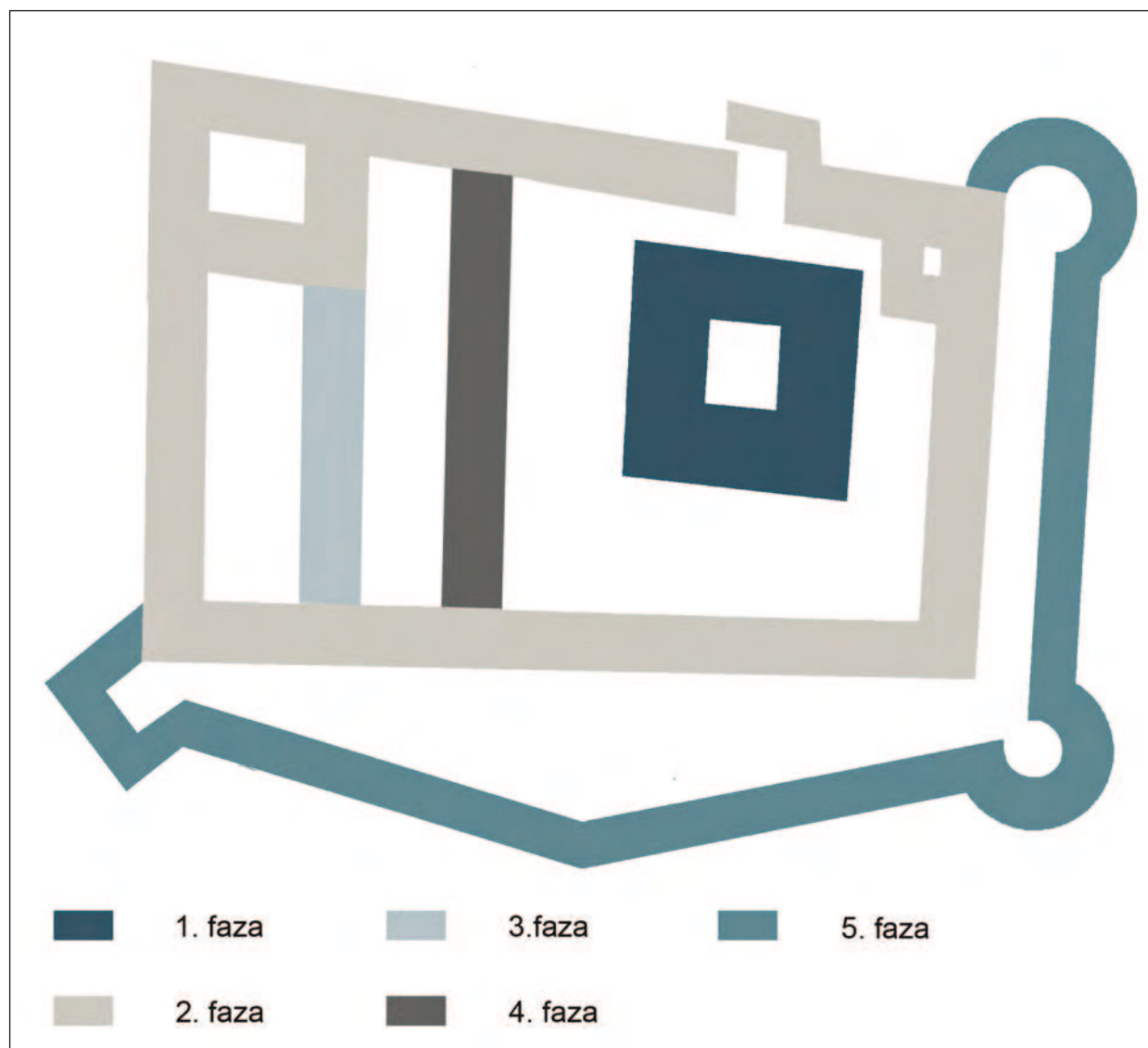
V drugi fazi naj bi bila grajska ploščad obzidana v obliki potegnjenega trapeza, pri čemer so na zahodni strani premostili višinske razlike, na vzhodni strani pa zajeli še prvotni stolp. Bolj kot na osrednjem stolpu je pri tej zidavi poudarjeno šivanje oglov, tudi diferenciacija gradbenega materiala je podana. To fazo Komelj datira v *zrelo gotsko dobo*.

2 Komelj 1972, 205; Stopar 1998, 72, op. 15.

3 Otorepec, Komelj 1971, 7–9; Komelj 1972.

4 Komelj 1972, 205.

5 Stopar 1998, 71.

Slika 10.2: Grad Smednik, Komeljeva stavbna analiza.

Fig 10.2: Smednik castle, Komelj's building analysis.

Tretja faza je bila omejena le na dozidavo prostorov v območju obzidja predhodne faze.

Četrta faza naj bi bila obsežnejša, temeljita rekonstrukcija gradu in jo smemo šteti med velika restavracijska dela po potresu 1511. leta. Tedaj so ob zahodni, na obzidje prislonjeni trakt naslonili novo, v pritličju z arkadno lopo odprto, vsaj v eno nadstropje dvignjeno bivalno poslopje, kar naj bi dokazovali na območju tega poslopja ohranjeni številni ostanki pečnic (glej poglavje 6.2.2).

V peto fazo naj bi po Komelju sodila dozidava zunanjega obzidja, ki zajema grajsko območje z južne in vzhodne strani. Obzidje na vzhodni strani, na mestu, kjer je v prvi fazi stal jarek, se uravna in

utrudi z dvema stolpičema. Ta faza naj bi nastala v 16. stoletju spričo uvajanja novega orožja. Pri tem je načelo speljave obzidnega okvira poznogotsko, nad robom jarka diagonalno postavljena stolpiča pa izdajata izrazito renesančni princip.

Stopar, ki je imel po lastnih besedah velike težave, na eni strani zaradi neobstoječe dokumentacije in na drugi zaradi slabega stanja v naravi, je Komeljevo interpretacijo stavbnega razvoja nekoliko spremenil (sl. 10.3).⁶

⁶ Stopar 1998, 68–72.

Slika 10.3: Grad Smlednik, Stoparjeva stavbna analiza.
Fig 10.3: Smlednik castle, Stopar's building analysis.

Po izravnavi terena naj bi bil najprej pozidan stolp, ki pa ni imel značaja samostojnega stanovanjskega stolpa v funkciji gradu, marveč značaj izrazitega, tipičnega bergfrida s kvadratnim tlorisom. Bil je zagotovo eden najmarkantnejših na Slovenskem, podoben morda nekdanjemu bergfridu na Gradu pri Slovenj Gradcu. Stopar ocenjuje, da je pri debelini zidov tri metre in pol ter več kot desetmetrskih stranicah verjetno segal v višino kakšnih 20–30 metrov. Nad visokim kletnim pritličjem je imel še tri ali štiri etaže, pri tem pa Stoparja preseneča, »da je imel hkrati z zidavo iz lomljenega konglomerata z dovolj poudarjeno težnjo po plastenju vogalov iz rezanega peščenjaka, ki so se v njegovem donedavna z gruščem za-

sutem podnožju obranili do višine poldrugega metra ...«. Uporaba peščenjaka je namreč značilna zlasti za poznoromansko obdobje, kamor pa naj smledniški stolp spričo značilnih proporcev ne bi sodil. Stopar tako meni, da je bil stolp zgrajen v prvi polovici 12. stoletja, ko so s takšnimi stolpi opremljali strateško pomembne gradove.

Prvi notranje obzidje *kljub drugačni, morda res že gotsko občuteni zidavi* Stopar le pogojno šteje za drugo fazo grajskega razvoja. Pri tem velja poudariti, da tudi Komelj pri ločevanju prvih dveh faz ni konsistenten.⁷

⁷ Prim. Komelj 1971, 7; id. 1972, 205.

Donninijev načrt, pa je lokacija grajske kapele. Ta se je na zahodnem vogalu prislanjala h grajskemu obodu, bila je dostopna iz palacija in pravilno orientirana, sklepala pa jo je polkrožna romanska apsida. *To spoznanje neogibno opredeljuje tudi notranji obzidni okvir še v romansko dobo, zato Stopar sklepa, da pri gradnji prvega obzidja ni šlo za samostojno gradbeno fazo, temveč le za logično zaporedje del pri že od kraja načrtovani kompleksni zasnovi gradu. V to fazo sodi tudi cisterna znotraj obzidja, izkopana južno od stolpa, ki je bila nujna za obstoj gradu. Naslednja faza, ki naj bi (če sploh?) obsegala razširitev palacija – torej Komeljeva četrta faza – tudi za Stoparja časovno ni opredeljiva, saj se ni ohranil prav noben arhitekturni člen, ki bi omogočal datacijo. Celo fragment portala, ki se je tu ohranil in ki bi nemara lahko pripomogel k zanesljivejši dataciji, ima povsem uničen profil. Datacijo te faze v poznorenesančno dobo, ki jo je Komelj utemeljil z najdbami pečnic, Stopar zavrača: Peč ni stavba! Kljub temu pa Stopar kot zanimivost za datiranje zeleno glazirane smledniške pečnice z alegorijami planetov in svobodnih umetnosti prinaša primerjavo, ohranjeno peč iz Schönberga pri Oberwölzu na avstrijskem Štajerskem, zgrajeno leta 1568 (prim. poglavje 6.3.2).*

Na podlagi primerjav s sočasnimi slovenskimi gradovi Stopar sklepa, da so ta razširjeni palacij pozidali že kar v zreli gotski dobi. O prvotnem videzu nimamo podatkov, le na podlagi 1,2 metra debelega obodnega zidovja predvideva Stopar obstoj dveh bivalnih nadstropij nad običajnim kletnim pritličjem.

Potres leta 1511, ki je prizadel številne gradove na Kranjskem in so ga zlasti čutili na območju med Turjakom in Bledom, je zatrdno prizadel tudi smledniški grad, čeprav Valvasor, ki nas z njim seznanja, tega posebej ne omenja. Da so zato ob obnovitvenih delih tu in tam na gradu tudi kaj spremenili, ne kaže dvomiti, lahko pa bi v ta čas na prelomu stoletja šteli novo zunanje obzidje z obema šalama in zunanjim vhodnim stolpičem, torej Komeljevo peto fazo. *Tlorisna zasnova teh dodatnih fortifikacijskih sestavin nas tako živo spominja na sočasne protiturške tabore, da o upravičenosti takšne datacije ne kaže dvomiti.*

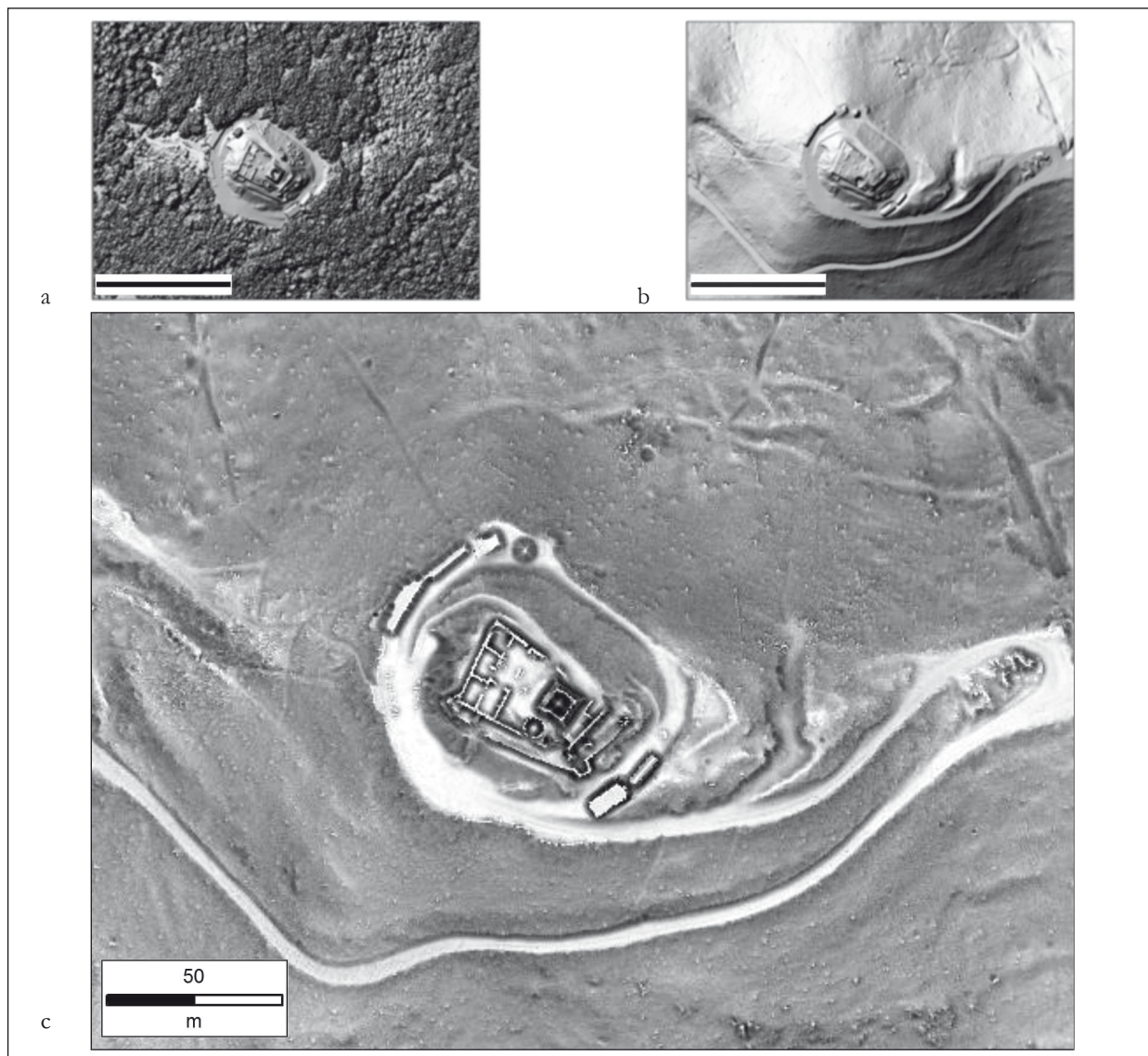
Kot odprta vprašanja Stopar izpostavi prečni zid, ki so ga v bližini stolpa našli med arheološkimi izkopavanji in za katerega ocenjuje, da *sodi še v predzgodovinsko obdobje dogajanja na izpostavljenem grajskem griču. Za srednjeveško obdobje Stopar izpostavlja vprašanje, ali so palacij res razširili šele pozneje, saj v danih izmerah povsem ustreza tedaj veljavnim standardom.*

10.2 Objekti izven grajskega jedra

Moderne raziskave gradov vse pogosteje vključujejo tudi raziskave neposredne okolice. V ta namen je bilo leta 2007 opravljeno letalsko lasersko skeniranje površja, t.i. lidar (*ang. light detection and ranging*). Snemanje je za naročnika ZVKD RS CPA opravila družba Flycom. Primarno analizo oz. filtriranje podatkov je opravil Aleš Marsetič (IAPŠ ZRC SAZU), arheološko interpretacijo pa avtor. Snemanje je bilo optimizirano za arheološke analize tako, da so zajeti podatki zadoščali za izdelavo digitalnega modela površine (dalje DMP) z natančnostjo 0,5 m.⁹

Za analizo relevantnih arheoloških podatkov je bilo treba združiti DMP 1. in 3. odboja. DMP 1. odboja se običajno uporablja za analize gozdne biomase ali urbanih območij, DMP 3. odboja pa za analizo reliefa. V tem primeru smo končni DMP izdelali tako, da smo na ožjem območju grajskih ruševin uporabili DMP 1. odboja – ta najbolje prikazuje stoječe zidove – v okolici pa smo uporabili DMP 3. odboja – ta najbolje prikazuje relief tal. Pri izdelavi DMP 3. odboja smo uporabili le minimalno filtriranje. Slabost tega pristopa je, da so na nekaterih delih še vidni ostanki vegetacije, vendar je za arheološke analize tak pristop nujen, saj preveč agresivno filtriranje poleg vegetacije odstrani tudi večino arheoloških podatkov. Tako pripravljen posnetek nam je služil za interpretacijo (*sl. 10.5*). Poleg solidnega posnetka stanja ruševin in natančne lokacije treh modernih objektov (okrepčevalnica

⁹ Za podatke o metodi in uporabi ter zgodovini uporabe v arheologiji glej Štular 2011.

Slika 10.5: Stari grad – Smlednik, lidarski podatki: a – digitalni model površine 1. odboja, b – digitalni model površine 3. odboja, c – združeni podatki, primerni za analizo.

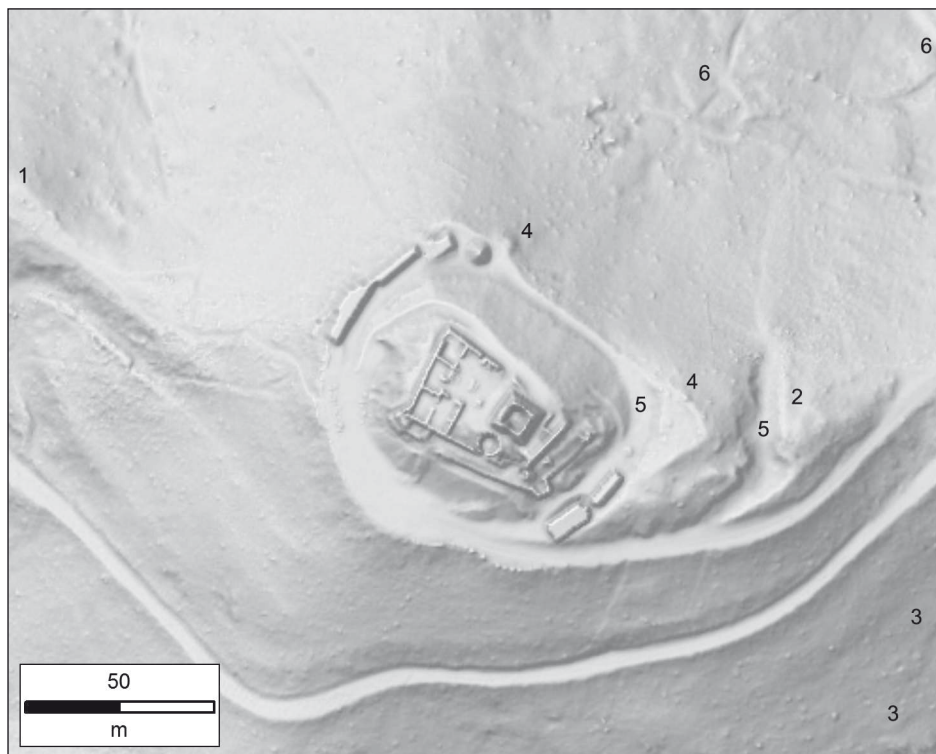
Fig 10.5: Smlednik castle, lidar data: a – 1st return digital surface model, b – 3rd return digital surface model, c – the combined data used for the analysis.

in WC zahodno ter objekt turističnega društva vzhodno od grajskega jedra) smo prepoznali šest antropogenih anomalij. Verjetno najzanimivejši sta pravokotni anomaliji na vzhodnem in zahodnem koncu grebena grajskega hriba (sl. 10.6: 1, 2). Zahodna je 5,3 m široka in 7,9 m dolga, druga pa meri 5,2 m x 4,9 m. Glede na dimenzije in lego se zdi, da bi lahko šlo za manjša stolpa.

Vzhodno od gradu prepoznamo grajska jarka (sl. 10.6: 5), ki sta seveda dobro vidna tudi na terenu, izjemnega pomena pa je tudi dokumentiranje natančnega poteka nasipa med obema grajskima jar-

koma (sl. 10.6: 4). Ogled na terenu po enem izmed nenadzorovanih zemeljskih del je pokazal, da je vsaj zunanja fronta nasipa grajena v tehniki suhozida. Nasip poligonalnega tlorisa je dokumentiran v skupni dolžini 37,5 m in je ohranjen do višine 1,1 m, na kraju samem je prepoznaven v času nizke vegetacije. Med antropogenimi znaki smo zaznali tudi rahle sledove terasiranja jugovzhodno od gradu (sl. 10.6: 3) in gozdarske vleke ali ostanke poglobljenih poti severovzhodno od gradu (sl. 10.6: 6).

Za vse naštetu seveda velja, da brez dodatnih arheoloških raziskav posameznih anomalij ni možno

Slika 10.6: Grad Smlednik, digitalni model reliefa iz lidarskih podatkov (snemanje l. 2007, ločljivost 0,5m; analiza podatkov A. Marsetič, vizualizacija in interpretacija B. Štular, oba ZRC SAZU). Interpretacija: 1 – pravokotna stavba (zahodni propugnaculum?); 2 – kvadratna stavba (vzhodni propugnaculum?); 3 – ostanki terasiranja ali pobočne erozije; 4 – kamniti subozid; 5 – grajski jarek; 6 – t.i. globoke poti in/ali gozdarske vleke.

Fig 10.6: Smlednik castle, digital surface model from lidar data (recording in 2007, resolution 0.5 m; data analysis A. Marsetič, visualisation and interpretation B. Štular, both Scientific Research Center, Slovenian Academy of Sciences and Arts). Interpretation: 1 – rectangular building (the western propugnaculum?); 2 – rectangular building (the eastern propugnaculum?); 3 – remains of terraces or slope erosion; 4 – stone drywall; 5 – castle moat; 6 – hollow ways and /or skidding trails.

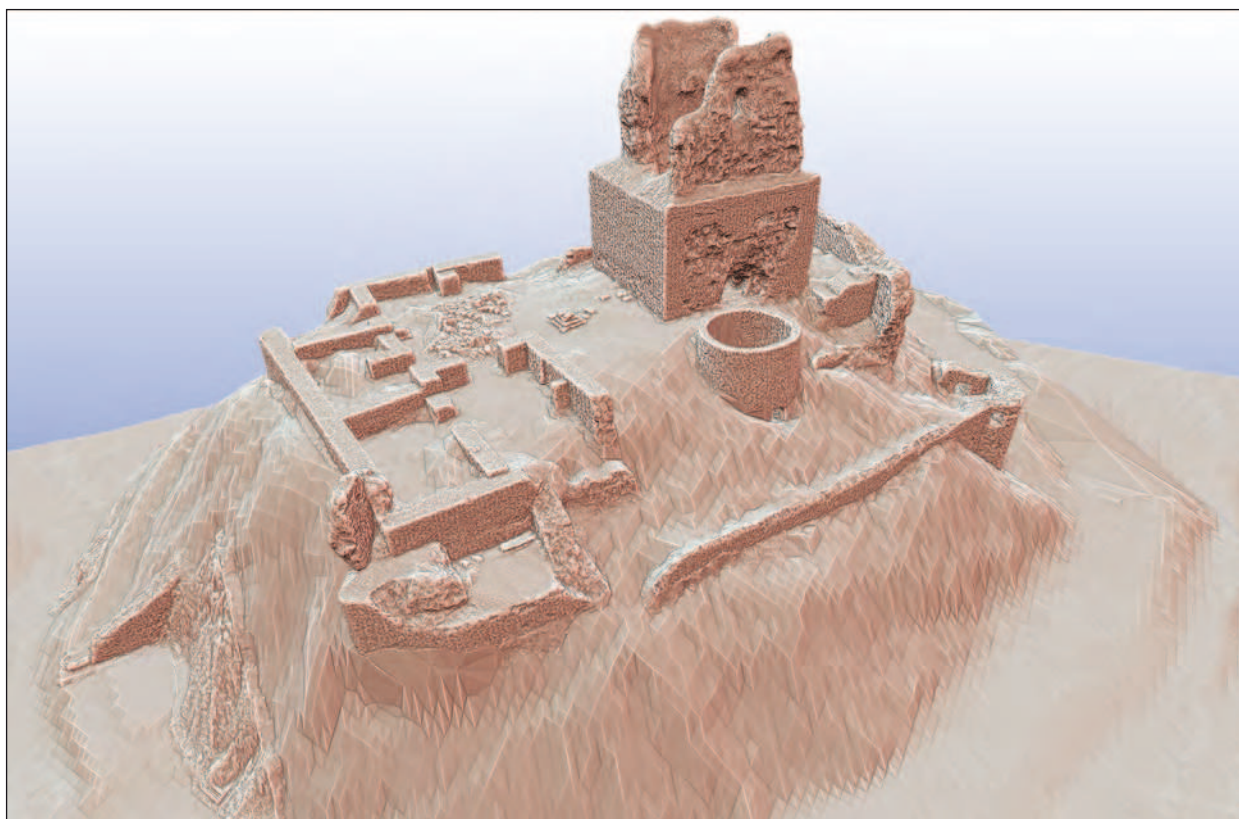
datirati. Jasen je le stratigrafski odnos notranjega grajskega jarka, ki seka nasip. Kljub temu lahko z novimi podatki poživimo razpravo, ki jo je pred več kot stoletjem sprožil Otto Piper z omembo predgradja ob severovzhodnem vznožju skalne kope.¹⁰ Devet desetletij pozneje je Stopar na podlagi navedene omembe navedel možnost, da je imel grad tudi prednjo utrdbo, *propugnaculum*.¹¹ Jasno je, da je Piper opisoval ostanke nasipa, ki je starejši od notranjega grajskega jarka in ga torej ne gre povezovati s srednjeveškim gradom, temveč gre bodisi za prazgodovinsko ali zgodnj srednjeveško gradišče (glej poglavje 12.1).

10 »Nordöstlich hat am Fusse des Felssens eine nicht weit Vorburg gelegen, von welcher gleichfalls nur geringe Mauerreste übrig sind« (Piper 1904, 207).

11 Stopar 1998, 67.

Izjemno zanimivi so sledovi morebitnih stolpov, ki sta sicer komajda zaznavno opazna tudi na kraju samem (sl. 10.6: 1, 2). Seveda velja, da so za obe strukturi potrebne nadaljnje raziskave, vendar se misel, da gre za prednji trdnjavi (*propugancula*), zdi povsem na mestu.

Analiza lidarskega posnetka je torej omogočila natančno umestitev arheološke dediščine v prostor in predvsem natančno zamejitev edinih preostalih ne uničenih delov ožjega območja najdišča (sl. 12.3). Poleg tega smo pri terenskem obhodu severozahodno od grajskega jedra na severnem robu platoja, ki je v današnjem stanju izkoriščen za gostinski objek, odkrili zid. Kot kaže, so današnji pomožni objekt (toaletni prostori gostinskega objekta) temeljili na ruševinah nekega zunanjega grajskega objekta, morda stolpa.

Slika 10.7: Grad Smednik, 3R prikaz stanja l. 2007, aksonometričen pogled iz jugozahoda (poligonizacija iz oblaka točk A. Lazar).

Fig 10.7: Smednik castle, data acquired by 3D scanning (mesh from pointcloud A. Lazar).

10.3 Interpretacija stavbnega razvoja gradu

Kot mnoge veje arheologije je tudi metoda stavbne analize v zadnjem desetletju doživela opazen napredek. Ta temelji predvsem na poglobljenem pristopu, pri katerem zidove – t.i. stoječe elemente – obravnavamo na enak način kot ostale arheološke kontekste. Jedro stavbne analize tako ostaja stratigrafija, s katero vzpostavimo relativno kronologijo, ki pa mora biti vključena v Harrisov diagram skupaj z arheološkimi plastmi (sl. 5.1). Na podlagi stratigrafije lahko vzpostavimo relativno kronologijo. V naslednjem koraku lahko vzpostavimo absolutno kronologijo. Ta običajno še vedno temelji na tipološkem datiranju tako stavbnih elementov kot seveda tudi drobnih najdb v arheoloških plasteh. Absolutno kronologijo je treba izostriti, kjer je mogoče, z dendrokronologijo ali radiokarbonskim datiranjem. Pri metodološkem razvoju predvsem v zadnjem desetletju igra pomembno vlogo tudi vse

večja dostopnost nekaterih analitičnih in dokumentacijskih metod, poleg omenjene dendrokronologije še trirazsežno dokumentiranje (t.i. 3D-skeniranje).¹² Vendar pa je grad Smednik zelo slab študijski primer. Največji razlog so lastnosti lokalne kamnine, iz katere je bil grad zgrajen (glej poglavje 9), ki so bile glavni vzrok za razmeroma hiter propad. Stanje gradu s stališča raziskovalnega potenciala pa se je v zadnjega pol stoletja eksponencialno poslabševalo. Serija slabo dokumentiranih očiščevalnih akcij, ki so jim sledili nedokumentirani gradbeni posegi, je namreč skorajda izničila možnosti za klasično stavbno analizo, ki bi temeljila na medsebojnih stikih zidov in tipološkem datiranju. Stratigrafije zidov namreč zaradi stanja v naravi na večjem delu gradu, vsaj na makroskopski ravni, ni bilo možno

¹² Npr. Cadamuro, Zanetto 2011; za pregled glej Wood 1994; Morriss 1999; Pearson, Meeson 2001. Za dendrokronologijo npr. Hanesa, Čufar, Beeckman 2009. Za trirazsežno dokumentiranje v arheologiji Wittur 2013.

prepoznati. Nekoliko smo si lahko pomagali z analizo trirazsežnega dokumentiranja iz leta 2007 (sl. 10.7), a so bili ključni stiki zidov žal zabrisani že pred letom 2007. Pravi trenutek za tovrstne analize je bilo vsakokratno *obkopavanje zidov*, kar lepo kaže eden redkih posnetkov stanja med izkopavanji, ki je nastal najverjetneje v osemdesetih letih (sl. 10.8). Seveda glede na stanje ohranjenosti ni bilo pričakovati vzorcev, primernih za dendrokronologijo. Zato smo si v raziskavi skušali pomagati z radio-karbonskim datiranjem zidov. Organsko snov, ki je potrebna za to analizo, namreč lahko pridobimo iz malte,¹³ vendar so pri odvzemu in predvsem

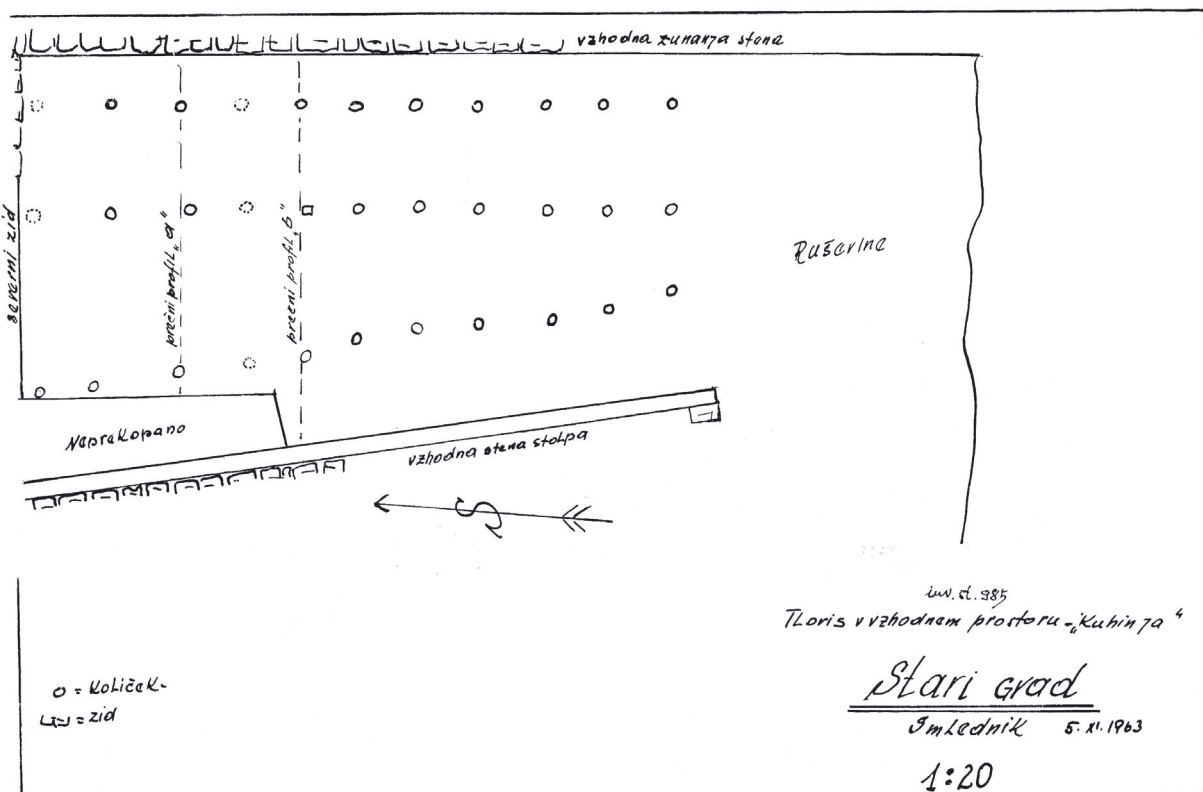
13 Ringbom *et al.* 2011.

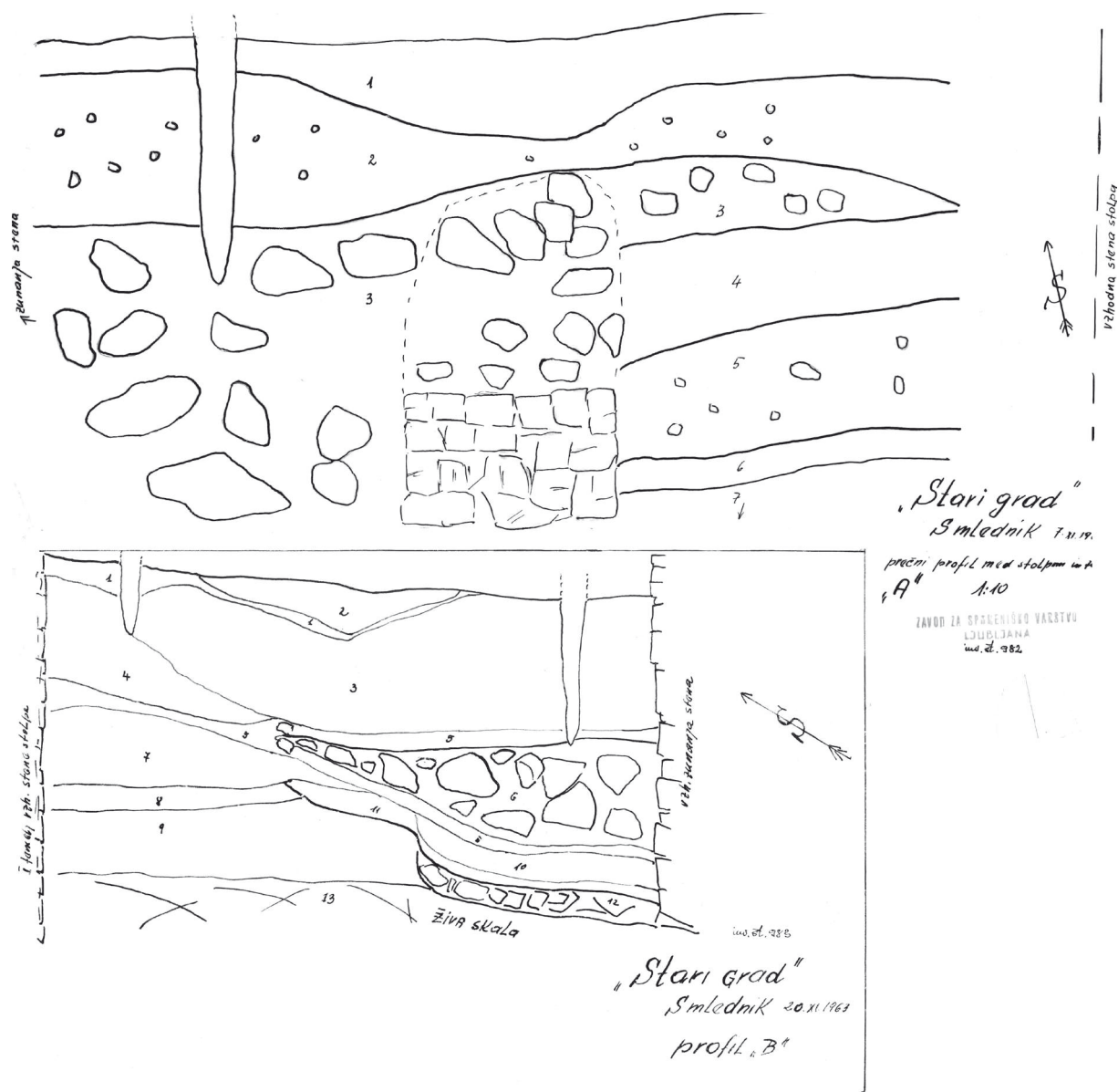
Slika 10.8: Stari grad – Smlednik, posnetek zemeljskih del leta 1989 (avtor neznan; glej Priloga 1, št. 71).

Fig 10.8: Smlednik castle, earthworks in 1989 (unknown author; see Appendix 1, No. 71).

Slika 10.9: Stari grad – Smlednik 1963, arheološki tloris izkopavanj (avtor neznan, glej Priloga 1, št. 1).

Fig 10.9: Smlednik castle in 1963, archaeological plan of excavations (unknown author, see Appendix 1, No. 1).

Slika 10.10: Stari grad – Smlednik 1963, arheološka preseka izkopavanj (avtor neznan, glej Priloga 1, št. 1).
Fig 10.10: Smlednik castle in 1963, archaeological cross sections of excavations (unknown author, see Appendix 1, No. 1).

analizi vzorcev potrebni posebni postopki in tudi zanesljivost ni stoddstotna.¹⁴ Na gradu Smlednik tako žal še nismo uspešno izolirali vzorca, ki bi ga lahko uporabili za tovrstne analize.¹⁵ Edini novi podatki, ki jih lahko pritegnemo v stavbno analizo, so:

14 Hodgins *et al.* 2011.

15 Vzorec, ki smo ga odvzeli iz malte bergfrida, je bil preveč uničen (*ang.* depleted) in ni bil primeren za radiokarbonsko analizo. To pomeni, da običajna arheološka metoda odvzema vzorcev ne zadostuje in je v prihodnosti treba že pri odvzemu vključiti specialiste.

- dva stratigrafska drobca,
- merski podatki trirazsežnega posnetka in
- analize gradbenega materiala.

V naslednjem koraku smo želeli preveriti, ali je možno izsledke starejših raziskav s temi podatki nadgraditi. Osnovni namen arheoloških izkopavanj v letih 2011 in 2012 je bil preveriti, ali obstajajo arheološke plasti, ki bi omogočile prepoznati stratigrafski stik med stolpom in notranjim obzidjem. Izkopavanja so pokazala, da je bil ta stik na mestu izkopnega polja uničen že v času izgradnje obzidja. Hodna površina je bila očiščena do skalne osnove ali do

Slika 10.11: Stari grad – Smlednik 1989, fotografija stanja po zemeljskih delih; jugozahodni vogal gradu, pogled proti zahodu (avtor neznan, glej Priloga 1, št. 71).

Figure 10.11: Smlednik castle in 1989, situation after the earthworks; the south-western corner of the castle, view towards the west (unknown author, see Appendix 1, No. 71).

plast, starejših od stolpa. Verjetnost, da bi bil ta stik ohranjen na drugem mestu, ocenjujemo kot izjemno majhno, vendar smo z natančno analizo arheološkega zapisa kljub temu dobili posreden indic, da stolp in notranje obzidje nista bila zidana sočasno (glej poglavje 5.9).

Pridobljeni podatki arheoloških izkopavanj se nanašajo predvsem na prostore v severovzhodnem vogalu gradu, ki so bili prislonjeni k notranjemu obzidju šele v fazi 6 (sl. 5.1: SE 34, 35, 7; glej poglavje 5.6.). Te prostore Komelj torej napačno opredeljuje v svojo fazo 2 (sl. 10.2).

Njihova izgradnja pa morda ni bila zadnja na prostoru med stolpom in vzhodnim notranjim obzidjem. Med izkopavanji leta 1963 so na tem mestu dokumentirali serijo *količkov*, območje pa so delovno poimenovali *kubinja*. Iz tega prostora najverjetneje izvirajo tudi na tem mestu obravnavane starejše najdbe (glej poglavje 6.1). Iz ohranjenega tlorisa (sl. 10.9) razen lokacije niso razvidne nikakršne dodatne podrobnosti. V preseku so ti koli najmlajši, saj mlajše plasti niso dokumentirane (sl. 10.10). Na prvi pogled se zdi, da je šlo za neke vrste infrastrukturo, morda odre, ki so jih uporabljali v času odstranjevanja ruševin.

Toda iz primerjave presekov in fotografije stanja pred posegom (sl. 10.1) je jasno, da je bila ruševina, debela tudi več metrov, odstranjena, preden

sta bila arheološko dokumentirana tloris in presek. Poleg tega se lokacija treh izmed vrisanih *količkov* sklada z lokacijo treh jam za kole, ki smo jih dokumentirali med izkopavanji leta 2011 in sodijo v zadnjo fazo uporabe gradu (SE 22/21 in 24/23; glej poglavje 5.7). Na zelo omejenem prostoru izkopnega polja iz let 2011 in 2012 smo te jame za kole sicer interpretirali kot škarpo. Kljub temu ne moremo izključiti možnosti, da bi v zadnji fazi uporabe gradu (faza 7) na tem prostoru stala večja lesena stavba.

Naslednji stratigrafski drobci smo prepoznali na fotografijah iz leta 1989 (sl. 10.11).¹⁶ Primerjava teh fotografij s stanjem iz leta 2007 pokaže, da gre za lokacijo na jugozahodnem robu gradu, kjer Stopar domneva romansko kapelo (sl. 10.4). Opazimo, da o tlorisu kapele ni sledu. Zdi se, da moramo Stoparjevo domnevo, da je bila romanska kapela zgrajena hkrati z notranjim obzidjem, obravnavati zelo previdno. Tudi sicer avtorju niso znani visokosrednjeveški gradovi, pri katerih bi bila grajska kapela grajena hkrati z obzidjem, in to v celoti na zunanji strani obzidja. Zato pa ima približno 3 odstotke gradov kapelo zgrajeno v medzidju (t.i. cvingru), torej med notranjim in zunanjim obzidjem.¹⁷ V slednjem primeru bi bila seveda kapela sočasna ali mlajša od zunanjega obzidja.

S pomočjo natančnih meritev lahko nekoliko podrobneje opredelimo grajski palacij. Grajski palaciji so praviloma pravokotnega tlorisa z manjšimi odstopanji zaradi prilagajanja terenu,¹⁸ in tak je tudi smledniški.

V slovenskem prostoru gre večinoma za podolgovate stavbe, katerih nadstropja so nosile lesene preklade. Strukturo stropa oz. poda visokosrednjeveškega palacija zelo dobro poznamo na Malem gradu v Kamniku. Tam sta bila na kamnita podstavka postavljena lesena stebra, ki sta nosila vzdolžen hrastov tram približno kvadratnega preseka s stranicami 0,3 metra. Nanj so bili prečno položeni

16 Priloga 1, št. 71, slika 3 in 4.

17 Glej Krahe 1994, 60–63.

18 Krahe 2002a, 37.

hrastovi stropniki tretjino manjšega kvadratnega preseka. Čez to konstrukcijo so bile položene jelove deske.¹⁹ Širina palacijev je bila omejena z efektivno dolžino prečnih tramov. Koliko znaša ta razdalja, je razvidno na primeru Malega gradu v Kamniku. V prvi fazi je notranja širina palacija merila približno 5 m.²⁰ V drugi gradbeni fazi je bil zgrajen nov palacij, katerega notranja širina ni presegala 10 m, vendar so v tem palaciju zgradili na sredini prostora dodatno oporo, sprva zid, kasneje dva stebra.²¹ Efektivna širina brez podpore torej ni presegala 5 m, z dodatnimi oporami pa so bili možni večkratniki te širine. Tudi na gradu Smlednik je tako. Največja notranja širina je 10,69 m; palacij je po sredini pregrajen, in tako notranja širina nikjer ne presega 5,21 m.

Dolžina palacija ni bila omejena s statičnimi zahtevami, pač pa običajno s proporci obzidja. Smledniški palacij je postavljen ob krajšo stranico gradu in meri v dolžino 23,5 m (notranjost). Z arhitekturnega stališča je zopet zanimiva primerjava z Malim gradom, kjer je bil prvi palacij dolg 20 do 22 m.²² V drugi fazi so stari palacij porušili do tal in novega postavili vzdolž grajskega dvorišča. V dolžino je ta palacij meril do 33 m.²³ To pomeni, da ni bila pomembna samo končna površina, temveč tudi proporci palacija. Enako površino bi namreč lahko pridobili s širitvijo starejšega palacija, vendar bi imel prostor že skorajda kvadraten tloris. Graditelji malega gradu so torej iskali proporce palacija (ki je seveda neposredno vplival na tloris velike dvorane) med 1 : 3,8 in 1 : 2,9. Če bi želeli dobiti podobno površino s širitvijo prvega palacija na *trojno* širino, bi nastalo razmerje med dolžino in širino stavbe 1 : 1,33. To pa očitno ni bilo sprejemljivo, in zato so prvotni palacij zravnali z zemljo.

Ta podatek je pomemben zato, ker na gradu Smlednik pravzaprav ne poznamo tlorisa prvotnega palacija. Obstajata dve interpretaciji. Po prvi, Komeljevi, je bil prvotni palacij *enojne* širine 5,21 m, po dru-

gi, Stoparjevi, pa je šlo že takoj za dvojno širino 10,69 m. Dolžina se v obeh primerih ne spreminja in znaša 23,38 m. Proporc prve variante je 1 : 4,5 in druge 1 : 2,2. Proporci druge variante so torej nekje na sredini med tem, kar je bilo graditeljem Malega gradu sprejemljivo, in tem, kar vsaj ob gradnji druge faze na začetku 13. stoletja ni bilo sprejemljivo.

Poglejmo si še potencialne površine. Tloris prve variante ima površino 107,31 m², tloris večje 240,02 m². Na splošno velja, da je bila površina tlorisa neposredno odvisna od pomembnosti grajskega gospoda. Pomembnejši kot je bil gospod, večje je bilo njegovo spremstvo, ki se je vsaj pri obedu moralo v celoti razvrstiti v veliko dvorano. Tako ne preseneča, da ima ta površina v povprečju velik razpon, od manj kot 50 m² do več kot 300 m².²⁴ S kot bližnjo primerjavo si lahko ponovno pomagamo z Malim gradom. Prvotni palacij iz začetka 12. stoletja je imel površino 93,5 m², veliki palacij iz začetka 13. stoletja pa 245,5 m². Približno sočasen malograjski palacij je bil torej le malenkost večji od smledniškega. Toda Mali grad v Kamniku je bil matični grad istrskega mejnega grofa Henrika IV. Andeškega!

Kaj pa romanski palacij gradu Planina? Leta 1297 je bil lastnik gradov Planina in Smlednik Oto Planinski, ki je oba gradova podedoval po očetu Henriku IV. Svibenskem. Oto je prvi prekinil nomenklaturno tradicijo in se ni več imenoval Svibenski kot oče in ded, temveč le še po Planini, Oto Planinski.²⁵ Njegov matični grad je bil torej Planina, Smlednik pa njegov sekundarni grad. Tloris romanskega palacija gradu Planina meri približno 215 m².²⁶ Bi si nadel ime Planinski, če bi bil grad Smlednik večji?²⁷ To vprašanje zaenkrat ostaja nerešeno, saj bo treba analizirati večje število primerov, da bomo lahko ugotovili razmerje med velikostjo palacija matičnega gradu, statusom lastnika in identifikacijo lastnika z gradom glede na druge gradove, ki jih je hkrati imel v posesti.

19 Štular 2009a, 65.

20 Štular 2009a, 50.

21 Štular 2009a, 54–55.

22 Štular 2009a, 54.

23 Štular 2009a, 54.

24 Krahe 2002a, 37–38.

25 Kos 2003, 285.

26 Izmerjeno na načrtu, ki ga objavlja Stopar (1993, 64).

27 Prim. Kos 2003, 287.

K zgoraj izpeljani argumentaciji je treba dodati še en zelo pomemben dejavnik: ob trenutnem stanju na kraju samem sploh ni sledov o zidu, ki bi razmejeval drugo varianto palacija in grajsko dvorišče. Ta zid obstaja tako na Komeljevi (sl. 10.2) in Stoparjevi (sl. 10.3) interpretaciji kot tudi na Doninijevem načrtu (sl. 10.4). Edini danes vidni element še najbolj spominja na podnožje stebra,²⁸ žal pa nimamo nobene možnosti preveriti, kaj so pri obkopavanju zidov razkrili na tem mestu.

Na podlagi razmeroma velike površine in proporcev palacija gradu Smlednik moramo pritegniti Komeljevi domnevi, da se zdi druga varianta palacija gradu Smlednik za 13. stoletje prevelika.

Pri opisovanju zidov velja opozoriti še na dve podrobnosti na severnem delu notranjega obzidja. Na terenu je še moč opaziti skromne ostanke vhodnega stolpiča.²⁹ Ohranjenih je le nekaj kamnov, ki pa jasno dokazujejo, da je bil stolpič grajen hkrati z notranjim obzidjem.

Druga podrobnost je preboj obzidja na severni strani, zahodno od vhoda. Interpretacije predhodni raziskovalci ne podajajo. Ni nemogoče, da bi šlo za t.i. skrivni izhod, in če bi to držalo, bi bil namenjen za izpad pri obleganju gradu v trenutku, ko bi se napadalci že prebili do glavnega vhoda.

Analiza gradbenega materiala, ki je podrobneje predstavljena zgoraj (glej poglavje 9), prinaša nekaj ključnih spoznanj, pomembnih za stavbno analizo:

- pri gradnji stolpa je bila uporabljena drugačna malta kot na ostalih delih gradu,
- tudi v malti, uporabljeni pri gradnji stolpa, so drobci opeke,
- ob primerjavi uporabljenega veziva in gradbenega materiala ločimo tri različne načine gradnje (stolp, notranje obzidje, zunanje obzidje).

Različne gradbene tehnike sicer niso neposreden dokaz, da gre za kronološko ločene posege. Povsem možen bi bil potek gradnje na način, da bi najprej zgradili stolp in takoj zatem pričeli z gradnjo notranjega obzidja. Ni pa verjetno, da bi

hkrati gradili stolp in obzidje in pri tem uporabljali različno malto. Ne glede na pomanjkanje elementov za absolutno kronologijo moramo torej pritrditi prvotni Komeljevi domnevi, da je bil najprej postavljen samostojen stolp.

	Komelj	Stopar	2011/2012
G r a d			1
	Predfaza	<i>predzgodovina</i>	2
	1	1	3
	2	2	4
	3		5
	4		6
	5	3	7
			8
			9

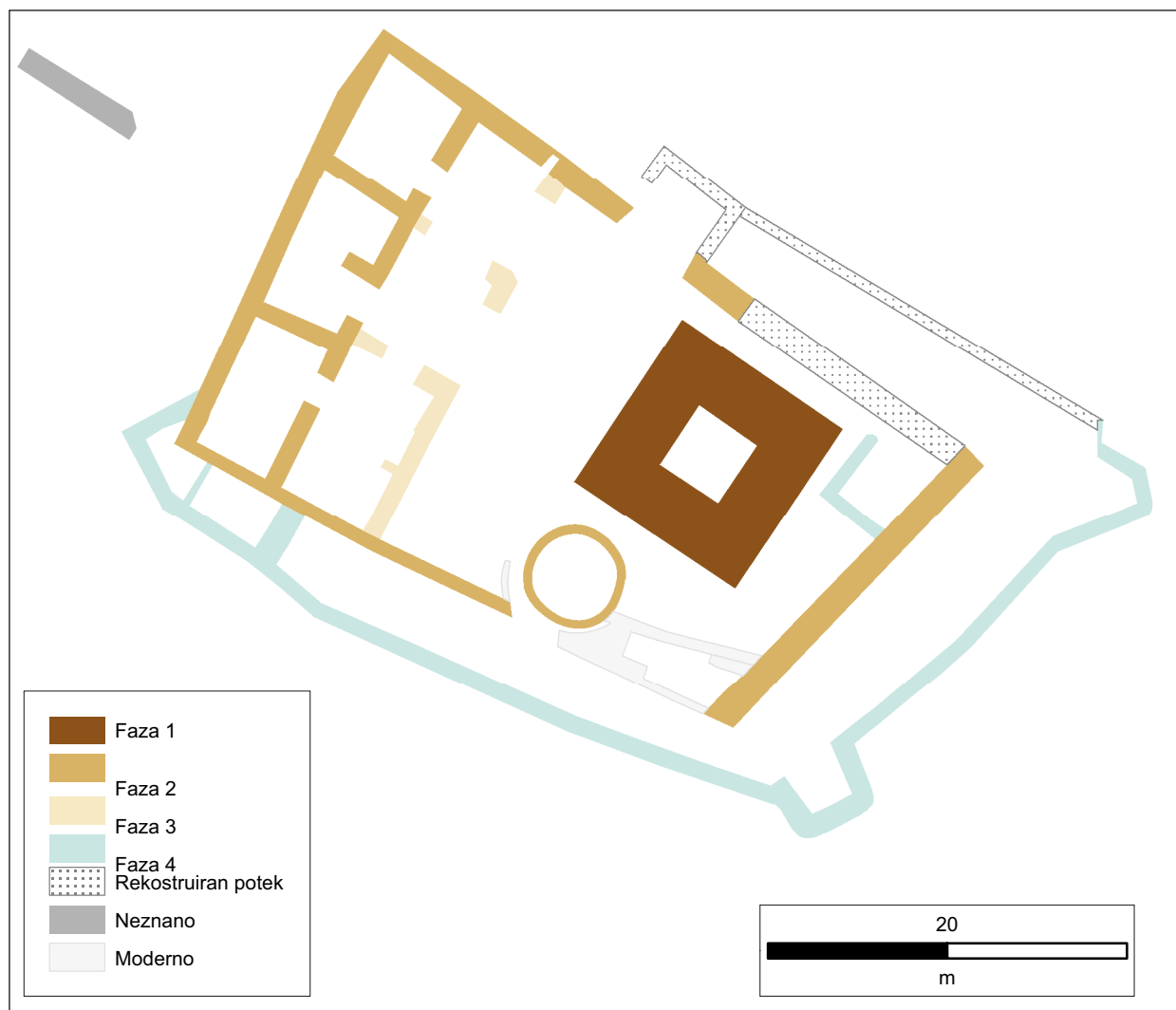
Slika 10.12: Stari grad – Smlednik, primerjava faziranja po Komelju in Stoparju s stratigrafskimi fazami arheoloških izkopavanj leta 2011 in 2012.

Figure 10.12: Smlednik castle, a comparison of Komelj and Stopar's phases with the stratigraphic phases of archaeological excavations in 2011 and 2012.

Najpomembnejši rezultat na tem mestu predstavljene analize je, da lahko povežemo stavbne faze z arheološkimi. Slednje je kljub skromni količini najdb lažje relativno kronološko opredeliti (sl. 10.12). Rezultat ni presenetljiv. Ker je Stopar modro pustil priprta vrata za možnost, da bi stolp najprej stal samostojno, lahko torej v celoti potrdimo njegovo faziranje. Stolp je vsaj nekaj časa stal samostojno oz. je bil obkrožen z lesenimi objekti, nato so prizidali notranje obzidje s palacijem, morda res že takoj v celotnem obsegu. Že v zgodnjem novem veku so prizidali še zunanje obzidje, medtem pa so se v notranjosti seveda vrstile številne manjše prezidave. V zadnji fazi uporabe gradu so morda na vzhodnem delu postavili večjo leseno stavbo (sl. 10.13).

²⁸ Ta je Komelja najverjetneje napeljal na interpretacijo o širitvi palacija z »arkadno lopo« leta 1511.

²⁹ Stopar 1998, 70.

Slika 10.13: Grad Smlednik, stavbna analiza glede na stanje raziskav leta 2013.

Fig 10.13: Smlednik castle, building analysis based on the 2012 research.

10.4 unsern turn gen Flednik

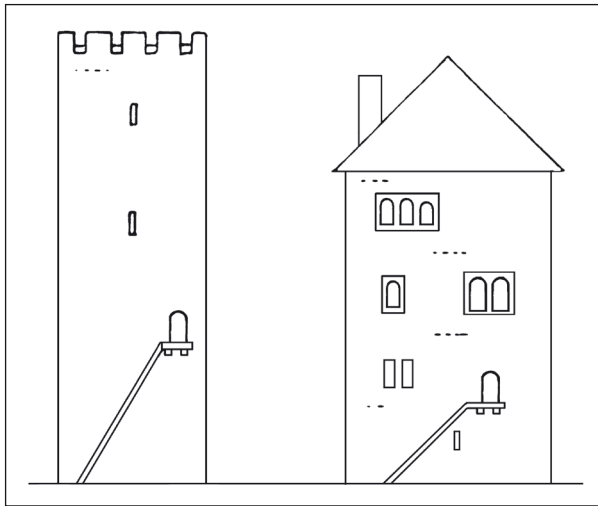
Na tem mestu smo si postavili vprašanje, ali je stolp gradu Smlednik lahko služil kot samostojni bivalni stolp? V razpravo lahko pritegnemo še ohranjene materialne ostanke, torej proporce in odprtine. Proporce Stopar lapidarno opiše kot *izrazit, tipičen [...] bergfrid*.³⁰ Gre za obliko stolpa, ki je v novejši literaturi širše definirana tudi kot glavni stolp (*Haupturm*), torej stolp, ki dominira gradu.³¹ Tovrstni stolpi se razlikujejo od bivalnih stolpov (*Wohntürme*), katerih primarni namen je omogoči-

ti bivanje. Med več kot 4000 grajskimi stavbami nemškega cesarstva najdemo bivalne stolpe v mestih, vaseh in na gradovih, 16,5 odstotka stolpov pa stoji samostojno. Med temi jih 21 odstotkov stoji na skalnih kopah ali policah, kakršna je smledniška.³² Dihotomija bergfrid – bivalni stolp je sicer nekoliko poenostavljen pogled na mnogotere oblike srednjeveških stolpastih stavb, saj se predvsem bivalni stolpi med seboj izjemno razlikujejo. Tako lahko na eni strani opazujemo bergfrid, katerega osnovna namena sta simbolizirati moč in utrditi obrambo gradu, ter na drugi strani funkcionalno stolpasto zgradbo, katere glavni namen je omogočati za tedanje čase razme-

30 Stopar 1998, 69.

31 Merinsky, Kouril, Polaček 2006.

32 Krahe 2002b, 13–56.

Slika 10.14: Shematični prikaz tipičnega bergfrida (levo) in bivalnega stolpa (desno; prirajeno po Krahe 2002b, Abb. 19; risba: T. Korošec).

Fig 10.14: A schematic depiction of a typical bergfried (left) and a residential tower (right; after Krahe 2002b, Abb. 19; drawings: T. Korošec).

roma udobno bivanje (sl. 10.14). Edina razlikovalna kriterija, ki ju na ostankih smledniškega stolpa še lahko opazujemo, sta tloris in odprtine.

Že na podlagi kvadratnega tlorisa in debeline zidov lahko izključimo kakršnokoli možnost, da bi šlo za trdno hišo,³³ ne moremo pa na podlagi kvadratnega tlorisa razlikovati med bivalnim stolpom in bergfridom, saj ima kvadraten tloris 44 odstotkov prvih in 41 odstotkov drugih.³⁴

Drugače velja za debelino zidov. Bivalni stolpi imajo zidove v povprečju debele 1,6 m in le v 15 odstotkih debelina presega 2 m.³⁵ Bergfridi imajo močnejše zidove, ki v povprečju merijo 2,2 m s skrajnostmi med 1 in 4,5 m.³⁶ Sodeč zgolj po rekonstruirani debelini zidu 3,13 m³⁷ oz. kar 3,47 m pri coklu³⁸ bi smledniški stolp uvrstili med bergfride z nadpovprečno debelimi zidovi. V luči izsledkov analize

33 Prim. Krahe 2002b, 30.

34 Bivalni stolp: Krahe 2002b, 32; bergfried: Krahe 2002a, 45.

35 Krahe 2002b, 38.

36 Krahe 2002a, 44–45.

37 Vse meritve smo opravili na trirazsežnem modelu s programom MeshLab, razen če ni navedeno drugače.

38 Širina cokla 0,34 m merjena ročno med izkopavanji.

gradbenega materiala (glej poglavje 9) velja omeniti možnost, da so z debelino zidov graditelji skušali kompenzirati razmeroma slabo kakovost kamna. Podobno priča tudi velikost tlorisa, ki pri bergfridih v povprečju meri 71 m² s skrajnima vrednostima 20 in 254 m². Pri kvadratnem tlorisu torej povprečna stranica meri 8,4 m. S stranicami 10,67 x 10,64 x 10,56 x 10,69 m bi smledniški stolp sicer ne sodil med največje (vseeno pa med nadpovprečno visoke bergfride).

Na podlagi ohranjenih stavbnih ostankov posredno sklepamo tudi o potencialni bivalni površini stolpa. Najmanjša bivalna površina bivalnih stolpov je merila 75 m² in največja preko 600 m², a le tretjina je imela površino do 125 m², medtem ko je imela polovica bivalnih stolpov skupno površino 150 m² ali več.³⁹

Rekonstruirana notranjost smledniškega stolpa, izmerjena 3 m nad današnjo hodno površino (518,5 m n. m. v.), je 13,42 m². Poleg kleti je imel stolp najverjetneje še tri do štiri nadstropja.⁴⁰ Žal zaradi neohranjenosti zidnega plašča in posegov ob rekonstrukciji ne vemo, ali so nadstropja v stolpu nosili oboki ali lesene preklade. Glede bivalne površine bi nas zanimalo predvsem, ali je šlo za stopničasto gradnjo, pri kateri je notranja fasada zidu v vsakem nadstropju zamaknjena z namenom, da bi omogočala oporo podu naslednjega nadstropja, kakršna je bila uporabljena pri petini bivalnih stolpov (sl. 10.15).⁴¹ Za potencialno bivalno površino smo zato izračunali tri potenciale:

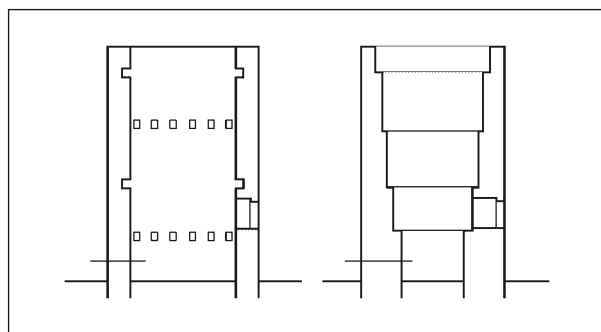
- najmanjši (klet in tri nadstropja brez stopničaste gradnje),
- srednji (klet in tri nadstropja brez stopničaste gradnje) in
- največji (klet in štiri nadstropja s stopničasto gradnjo s polmetrskim zamikom).

Izračun pokaže, da je najmanjša potencialna bivalna površina zgolj 53,68 m², srednja 67,10 m² in največja 111,54 m². Le največja potencialna bivalna površina smledniškega stolpa bi zadostovala za skromen bivalni stolp.

39 Krahe 2002b, 51–53.

40 Stopar 1998, 69.

41 Krahe 2002b, 66.

Slika 10.15: Shematični prikaz načina gradnje bergfrida z vgrajevanjem nosilnih tramov (levo) in stopničaste gradnje (desno; prirejeno po Krahe 2002b, Abb. 65; risba: T. Korošec).
Figure 10.15: A schematic depiction of bergfried construction: installing support beams (left) and stepped construction (right; after Krahe 2002b, Abb. 65; drawings: T. Korošec).

Kot drugi opazovani element smo omenili odprtine. Edina danes ohranjena prvotna odprtina stolpa je vhod, ki je ohranjen na nadmorski višini 522,89 m, približno 7,5 m nad tlemi. Za bergfried značilen dvignjeni vhod stoji 5 do 14 m nad tlemi,⁴² vhod v bivalni stolp pa niže, približno 3 m nad tlemi.⁴³ Prvi opisovalec gradu von Hormayr pa je leta 1840 na stolpu še lahko opazoval *vsepovsod še dosti neregularno razvrščenih oken, podobnih strelnicam*.⁴⁴ Danes ta niso ohranjena, kljub temu da je stolp ohranjen do višine 14,33 m. Line, ki jih opisuje Hormayr, so bile torej višje. Stolp je bil leta 1840 ohranjen vsaj za eno dodatno nadstropje višje.

Ta podatek je še posebej pomemben, saj je eden od prerogativov bivalnega stolpa bivalno nadstropje – običajno nadstropje nad vhodom – z večjim oknom (sl. 10.16).⁴⁵ Takšno okno bi na Smledniku torej pričakovali na višini 10,5 do 12,5 m nad tlemi.⁴⁶ Sledi takšnega okna na tej višini bi bile v času Hormayrja še opazne in zagotovo tudi dovolj markantne. Izračun bivalne površine, višina vhoda in odsotnost okna so skladne z opisom tipičnega bergfrida. Smledniški stolp torej ni bil načrtovan kot bivalni

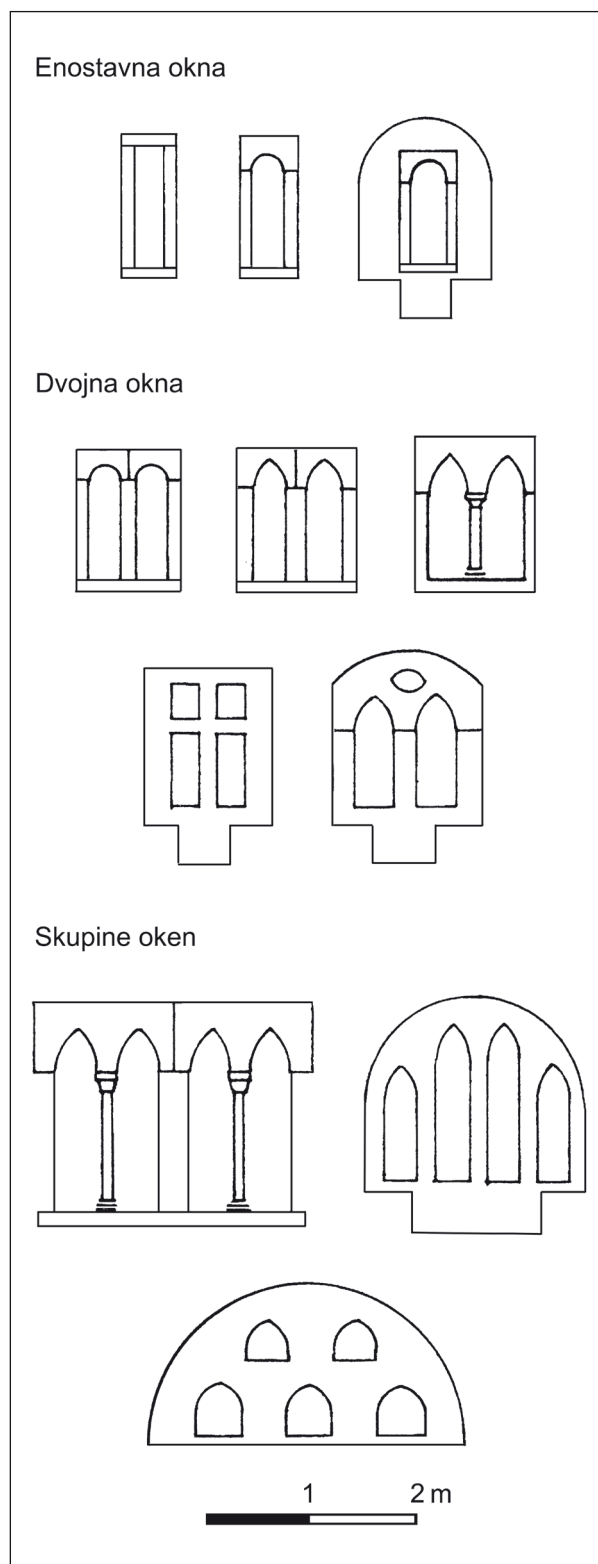
42 Krahe 2002a, 44.

43 Krahe 2002b, 53–55.

44 Navajamo po Stopar 1998, 67.

45 Krahe 2002b, 48–49.

46 Vhodno nadstropje je 7,5 m nad tlemi, višina posameznega nadstropja v različnih stolpih je najpogosteje 3 do 5 m (prim. Krahe 2002b, passim).

Slika 10.16: Shematični prikaz tipičnih oken bivalnega nadstropja v bivalnih stolpih (prirejeno po Krahe 2002b, Abb. 91; risba: T. Korošec).

Figure 10.16: A schematic depiction of typical windows on the living floor of residential towers (after Krahe 2002b, Abb. 91; drawings: T. Korošec).

stolp, niti ni bil tako opremljen. Nasprotno, načrtovan je bil kot mogočen bergfrid z nadpovprečno velikim tlorisom, nadpovprečno debelimi zidovi in morda tudi nadpovprečne višine. Tak bergfrid pa je bil vedno sestavni del gradu. Kljub temu pa je stolp, ko je bila uporabljena stopničasta gradnja, ponujal dovolj površine tudi za bivanje, skladno s tedanjim standardom.

Dva pisna vira posredno potrjujeta (glej poglavje 4), da so poznosrednjeveški sodobniki stolp na gradu Smlednik dojemali kot izjemen. Prvi vir je iz leta 1328, ko je bil v vseh ostalih ozirih povprečen grad Smlednik zastavljen za najvišjo

vsoto med gradovi v slovenskih deželah v času od leta 1280 do 1409, to je za 2000 mark srebra. Kaj je bilo na gradu Smlednik tako izjemnega, če ne ravno stolp?

Drugi vir je iz leta 1406, ko je Herman Celjski ob poravnavi spora med stiškim opatom Albrehtom in Jurijem Turjaškim odredil, da mora Turjačan v njegov stolp na Smledniku. Listina ni bila izdana na gradu Smlednik, Celjski pa so leta 1425 posedovali že več kot 125 gradov.⁴⁷ Čemu je torej moral Jurij Turjaški ravno v *naš stolp, imenovan Smlednik*? Je bil bergfrid gradu Smlednik tako markanten, da so ga Celjski uporabljali kot zloglasno ječo?

47 Kosi 2012, 466.

11 Grad v prostoru

Benjamin Štular

11.1 Mikrolokacija in gospodstvo

Za nastanek gradu Smlednik se zdi odločilna lega v prostoru. Kljub novim izsledkom (glej poglavje 12.1) velja, da je grad Smlednik eden starejših v okolici (*sl. 11.1*). Stoji v središču osrednje Kranjske in ima neposreden vizualni stik s tremi od štirih tedanjih središč: Kranjem, Škofjo Loko in Kamnikom (*sl. 11.2*).

Tudi mikrolokacija gradu je bila skrbno izbrana, saj ta stoji v neposredni bližini prehoda čez reko Savo. Gre za trgovsko pot med severno Italijo in ogrskim kraljestvom, ki je vsaj v času obvezne poti skozi Tuhinjsko dolino vodila od Broda čez Savo do Most. Pšata je pred regulacijo namreč v času jesenskih in predvsem pomladanskih padavin pogosto poplavljala.¹ O pomembnih točkah na srednjeveških poteh pričajo omembe brodov v srednjeveških virih, med njimi dva na Savi pri Smledniku in brod pri Tacnu (danes Brod).² O krajih prečkanja reke Save in potoka Pšata opozarjata toponima *Pruk* (Moše pri Smledniku, verjetno most preko Save, omemba l. 1334) in *Prukke* (Moste pri Kamniku, omemba l. 1362). Viri sporočajo tudi o gradnji mostu na Sori pri Medvodah (1491).³ Na podlagi teh podatkov lahko razmeroma dobro rekonstruiramo potek srednjeveških poti v neposredni okolici Smlednika (*sl. 11.3*).

Analizirali smo tudi dejavnike, ki so neposredno vplivali na umeščanje gradov v prostor (*sl. 11.4*). Pri tem smo upoštevali geomorfologijo in oddaljenost od potencialnih obdelovalnih površin. Rezultat je potrdil pričakovanja: za izbiro lokacije gradov je

bila nujna primerna mikrotopografija, torej lega na grebenu ali vrhu hriba. Na raziskovanem območju je takšnih leg veliko, zato je bil za izbiro lokacije odločilen dodatni dejavnik, bližina potencialne obdelovalne zemlje.

S prostorsko analizo podatkov iz pisnih virov moremo omejiti tudi gospodarsko zaledje gradu, ki ga lahko imenujemo tudi smledniško gospodstvo. V že omenjenem smledniškem urbarju iz sredine 16. stoletja je naštetih 41 vasi (*sl. 4.1*; glej poglavje 4). Med temi prepoznamo več skupin. V prvo skupino sodi pet vasi, ki so oddaljene in izolirane od ostalih (*sl. 4.1*: 37–41). Te so bile gospodstvu Smlednik priključene za časa Henrika III. Svibenskega sredi 13. stoletja.⁴

Ostale vasi so bile v urbar vpisane v takšnem vrstnem redu, da si v prostoru sledijo koncentrično v smeri urnega kazalca, s središčem na Smledniku. To pomeni, da so vasi našete v zaporedju fizičnega obhoda. Te vasi jasno kažejo na omejeno območje, ki odraža jedro gospodarskega zaledja gradu Smlednik sredi 16. stoletja. Vendar urbar ne našteje vseh zagotovo srednjeveških vasi znotraj tega območja. Vsaj v tem obdobju torej ne gre za popolnoma strnjeno posest.

Postavlja pa se vprašanje, ali lahko z retrogradno analizo sežemo v srednjeveško preteklost gospodarskega zaledja gradu Smlednik. To je sicer v primeru gospodstva Smlednik zelo težavna naloga, saj vemo, da je to gospodstvo nastajalo v več fazah vse do leta 1328, ko je prišlo v last Žovneških.⁵ Nepričakovane so namreč posesti na desnem bregu Save, torej na ozemlju srednjeveškega loškega gospodstva in spanheimskega zemljiškega gospodstva 13. stoletja (*sl. 4.1*:

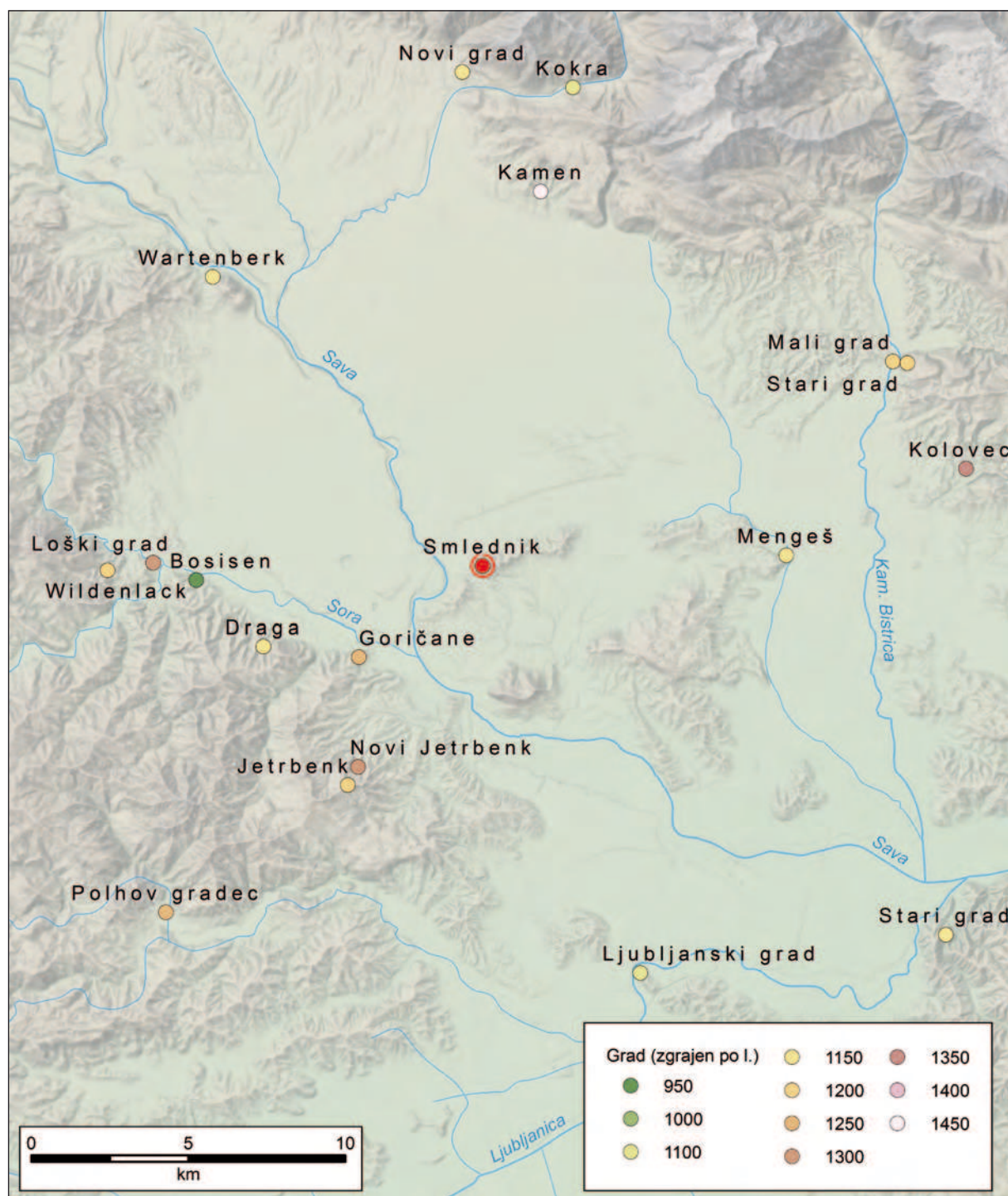
1 Štular, Poglajen 2002.

2 Kosi 1998, 188 in 248.

3 Kosi 1998, 141 in 184.

4 Kos 2003, 179.

5 Kos 2003, 176–178.

Slika 11.1: Gradovi vzhodne Gorenjske (vir: I. Stopar, serija Grajske stavbe v osrednji Sloveniji – Gorenjska; Gaspari idr. 2008; slovenska imena po Stopar).

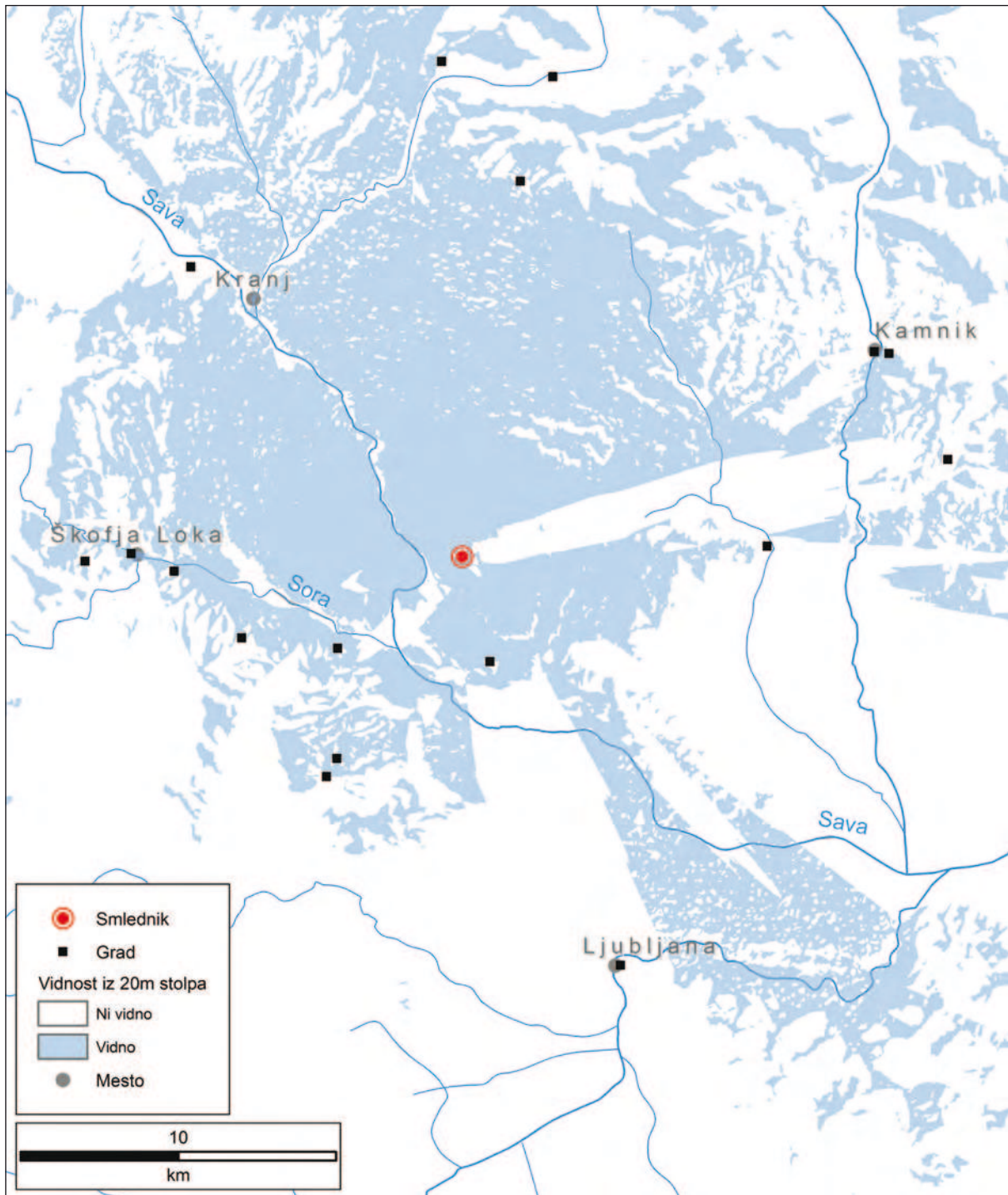
Figure 11.1: The castles in the eastern Gorenjska region (source: I. Stopar, Grajske stavbe v osrednji Sloveniji – Gorenjska (Castles in central Slovenia – Gorenjska; slovenian names after Stopar; Gaspari et al. 2008).

26, 35 in 36).⁶ Tudi za te vasi sklepamo, da so mlajše pridobitve smledniškega gospostva. Še leta 1431 je bila namreč južna meja smledniškega gospostva na

Savi (*an der Saw bey Teczn*).⁷ Tudi severna meja posesti pri vaseh Brnik in Šenčur je vsaj deloma izpričana

6 Npr. Kosi 2006.

7 1431, 29. maj, Jurklošter: listina, št. 125, ARS. A. Muchar VII, str. 220; prim. I. Mlinarič, *Kartuziji Žiže in Jurklošter*, str. 226 (navajamo po Mlinarič 2001, 139); glej Svetina 2010, 68–69.

Slika 11.2: Vidnost iz lokacije Grad Smlednik.

Fig 11.2: Viewshed from the Smlednik castle.

v virih. Tam so na začetku 14. stoletja smledniške posesti mejile z velesovskim samostanom.⁸

⁸ ARS 1321, 21. december (po prepisu Boža Otorepca na ZIMK ZRC SAZU); prim. Parapat 1874, 185, št. 29; Kos 1996, št. 122.

Ob povedanem pa moramo upoštevati tudi dinamiko nastajanja vasi. Pomagamo si lahko z opazovanjem prve omembe posameznih vasi.⁹ Pri tem se zavedamo pasti povezovanja letnice prve omembe z dejansko starostjo vasi, zato ta podatek

⁹ Vir Kos 1975.

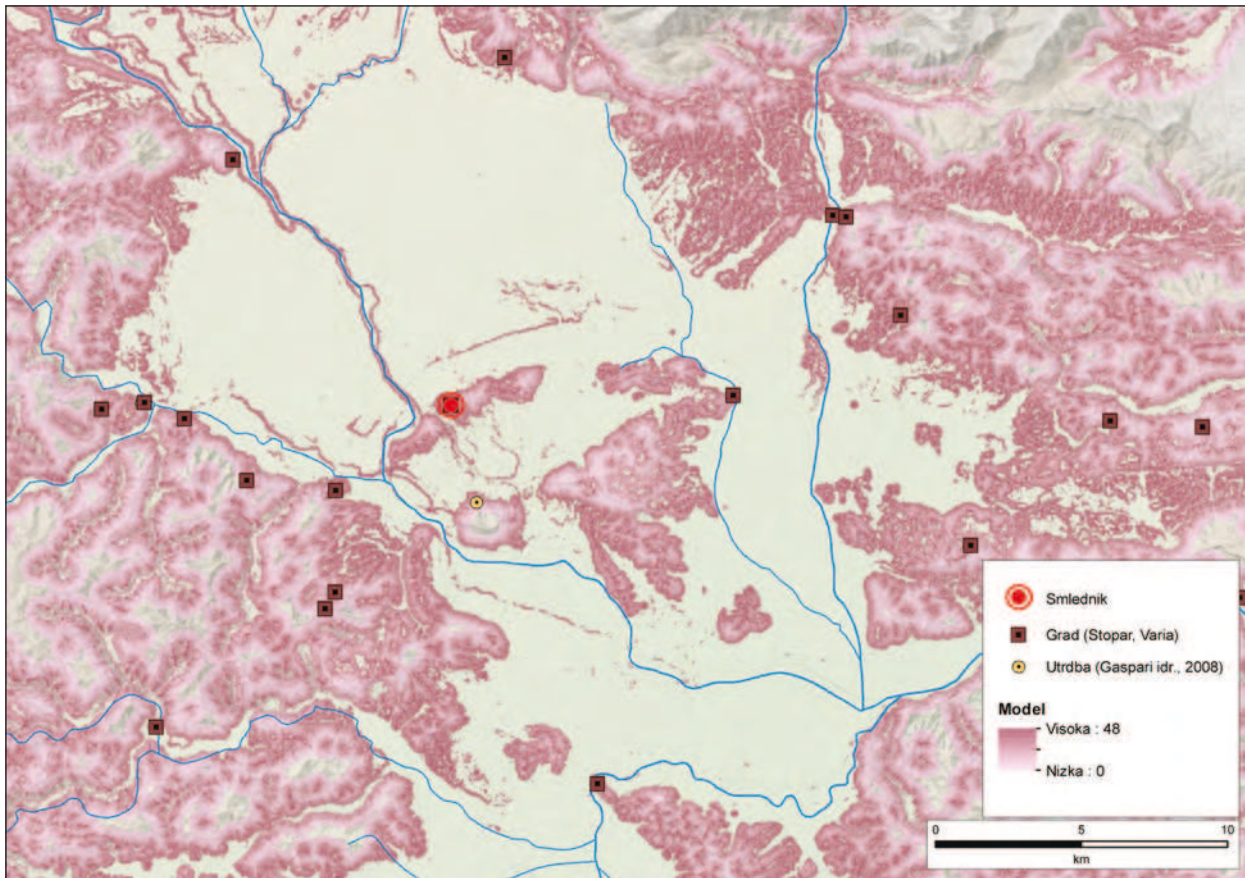

Slika 11.3: Rekonstrukcija srednjeveških poti (vir: Kosi 1998).
Figure 11.3: A reconstruction of medieval roads (source: Kosi 1998).

upoštevamo le kvantitativno. Opazimo dve razmeroma jasni skupini. Vasi, ki so omenjene v pisnih virih v 12. in 13. stoletju, najdemo v osrednjem delu, na najvišji savski terasi, kjer so tudi najboljše obdelovalne površine. Izjema je le Tacen, kjer je bil v visokem srednjem veku brod čez Savo. Vasi,

ki so prvič omenjene šele od 14. stoletja dalje, najdemo na obrobju, bodisi na bolj hribovitem svetu, bodisi tik ob rekah (sl. 11.5).

V obravnavo smo pritegnili tudi vasi, ki se v pisnih virih omenjajo v zvezi s smledniškim gradom (sl. 11.6). Te so namreč vsaj v času nastanka posa-

Slika 11.4: Napovedni model geomorfoloških dejavnikov, ki so vplivali na umeščanje gradov v prostor. Za izračun modela smo uporabili naslednje dejavnike: oddaljenost od rodovitnih površin je manjša od 5 km, lega na grebenu ali vrhu, lega nad nivojem podtalnice do 300m. Višja vrednost na karti pomeni boljše pogoje za postavitve gradu.

Figure 11.4: A predictive model of the geomorphologic factors that influenced the selection of the castle location. The following factors were used in the calculation: farmland less than 5 km, position on a ridge or hilltop, higher values represent better conditions for castle building.

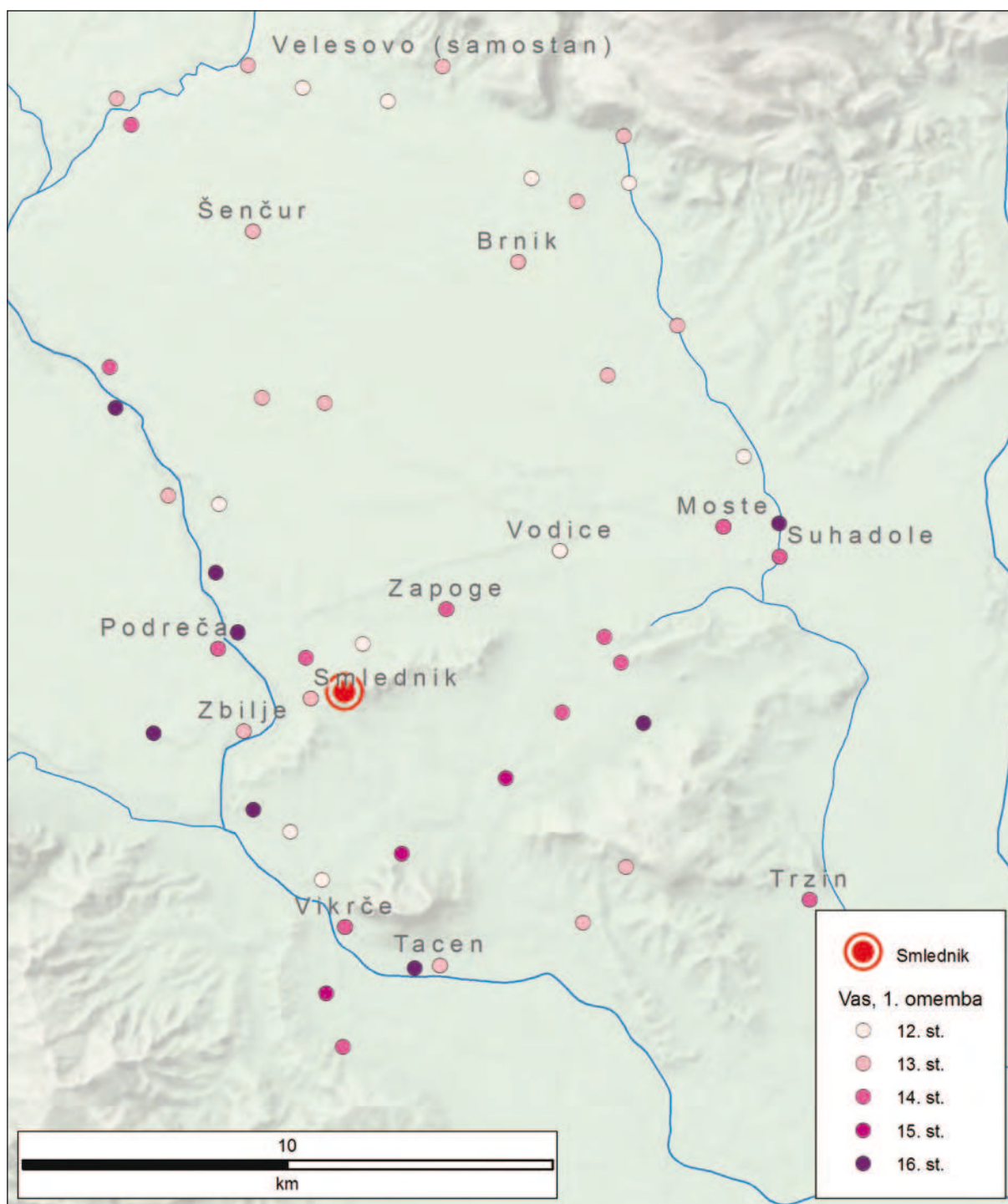
mičnega vira zagotovo sodile k smledniškemu gospodstvu.

Na podlagi povedanega pridemo do razmeroma jasne podobe. Jedro posesti, ki je sodila h gradu Smlednik v visokem srednjem veku, gre iskati med vasmí, s katerimi so v različnih obdobjih upravljali ali trgovali smledniški gospodje ali kastelani in so obstajale že v 12. in 13. stoletju (sl. 11.7). Sklepamo tudi, da je gospodstvo Smlednika ležalo v celoti na levem bregu Save in je bilo zamejeno s potokom Pšato na vzhodu, hribom Rašica na jugu ter z vasema Brnik in Šenčur na severu. Odprto pa ostaja vprašanje, ali sta vasi Voklo in Voglje kdaj sodili k Smledniku.

11.2 Gradišče nad Zavrhom

S stališča tako omejenega gospodstva gradu Smlednik si moramo postaviti vprašanje, kam sodi Gradišče nad Zavrhom. Ta z gradom Smlednik deli strateški pomen širšega območja križišča komunikacij v okolici sotočja Save in Sore. Manjša utrdba na vzpetini Gradišče se dviga iz severnega vznožja šmarnogorske Grmade, nasproti gradu Smlednik.¹⁰ Na umetno izravnani skalni kopi s skromno ohranjenimi sedimenti sta leta 1981 pod okriljem Inštituta za arheologijo ZRC SAZU in v okviru projekta topografije prazgodovinske poselitve osrednje Slovenije sondirala Davorin Vuga in Draško

¹⁰ Gaspari 2006a, 25, sl. 5; id. 2006b, 192–193.

Slika 11.5: Starost srednjeveških vasi v okolici Smlednika (vir: Kos 1975).

Figure 11.5: The age of medieval villages in the vicinity of Smlednik (source: Kos 1975).

Josipovič. Lokacija je bila pri spomeniškovarstveni službi evidentirana kot prazgodovinsko, rimsko in srednjeveško najdišče, vendar so bili v okoli 2 x 1 m velikem izkopnem polju na vzhodni strani kope odkriti le ostanki srednjeveškega obzidja, širokega okoli 0,6 m in vezanega z malto. Leta 2006 je bil izvršen strukturni pregled in posnetek

lokacije, v okviru katerega je bilo izmerjeno okoli 36 metrov ohranjenega, dvakrat zalomljenega obzidja, od katerega so na severni strani vidne štiri lege natančno zloženih klesancev z dimenzijami do 30 x 20 x 15 cm. Na vzhodu in zahodu prehaja zid v nizke skalne stopnje in strmino, kjer je bila utrdba morda zadostno zavarovana že z leseno

Slika 11.6: Vasi, ki se v srednjeveških virih omenjajo v zvezi s smledniškim gradom (za vire glej poglavje 4).

Figure 11.6: Villages mentioned in medieval sources in connection with the Smlednik castle (for sources see Chapter 4).

palisado. Na vršnem platoju je v pokresani skali zaznaven manjši pravokoten objekt, vzhodno od njega pa večji usek, ki je zelo verjetno nastal z izkoriščanjem kamna za gradnjo utrdbe. Na severnem pobočju se tik pod obzidjem nahaja več terasastih izravnjav, ki niso nujno sočasne z utrdbo (sl. 11.8).

Na to utrdbo se najverjetneje sklicuje listina z dne 24. maja 1334,¹¹ ki govori, da bratje Henrik, Herman in Seifrid Cmureški (*von Chbranchperg*) prodajo kranjskemu deželnemu glavarju Frideriku

¹¹ ARS 1334, 24. maj (po prepisu Boža Otorepca na ZIMK ZRC SAZU); Kos 1996, št. 148.

Slika 11.7: *Vasi s katerimi so v različnih obdobjih upravljali ali trgovali smledniški gospodje ali gradiščani in so obstajale že v 12. in 13. stoletju (za vire glej poglavje 4).*

Figure 11.7: *Villages that the lords of Smlednik or their castellans managed or traded with in different periods and which existed as early as the 12th and 13th century (for sources see Chapter 4).*

Žovneškemu (*von Sewnek*) poleg svoje posesti v Smledniku tudi gradišče pri Šmarni gori (*purehstal bei Vnsern Vrown perg*). Utrdba je bila torej že v času prodaje gradišče. Verjetnost, da je bila tedaj že dlje časa v razvalinah, postavlja njene začetke

vsaj v prvo polovico 13. stoletja, če ne še v starejše obdobje.

Zanimiva v tej listini so tudi lastniška razmerja. Na eni strani je kupec lastnik gradu Smlednik, kar pomeni, da vsaj leta 1334 gradišče in grad Smlednik

Slika 11.8: Gradišče nad Zavrhom, tlorisni načrt (meritve in izvedba V. Ivanc).

Figure 11.8: Gradišče above Zavrh, ground plan (measurements and design by V. Ivanc).

nista bila dela iste posesti. Po drugi strani pa se hkrati z gradiščem prodajajo tudi posesti v Smledniku, kar vseeno kaže na prepletenost posesti.

Funkcija utrdbe je najverjetneje povezana s komunikacijo po levem bregu reke Save, ki je od broda pri Tacnu vodila mimo Vikrč proti Smledniku in tamkašnjemu brodu. Morda je bil reaktiviran tudi alternativni prehod čez Savo preko čeri nad spektakularnim slapom na koncu savske tesni pri Medvodah, ki je bil dokazano uporabljan v mlajši bronasti dobi.¹²

Da gre v resnici za nadzor nad komunikacijo, dokazujejo bližnje primerjave. Prva je pomembnejši spanheimski grad Goričane na hribu Modrejan (429 m),¹³ ki je omogočal neposreden nadzor bližnjega prehoda čez Soro na območju Stresovega broda, pa tudi pot po desnem bregu Sore proti meji s freinsinškim gospostvom na območju Gosteč. Spanheimi oz. njihovi ministeriali, gospodje iz Sore, so samo mejo nadzorovali iz manjše utrdbe s stanovanjskim stolpom in obzidjem na strmi skalni vzpetini (567 m) v grebenu nad vasjo Draga, ki je bila dodatno zavarovana s sistemom v skalo vsekanih jarkov.¹⁴ Lega je zagotavljala le pregled nad krajšim delom poti proti freisinški Loki, vizualni stik z gradom Goričane pa je bil onemogočen zaradi masiva Homa.

Pomen tega prostora za ljubljansko gospostvo v 12. in 13. stoletju podčrtuje grad spanheimskih ministerialov Jeterbenških *Hertenberg* (774 m)¹⁵ na najvišjem delu ostrega grebena v masivu, ki loči osrednji del Ljubljanske kotline od Sorško-Kranjskega polja. Stolpast grad s štirimi obrambnimi jarki sodi med gradove s topografsko najvišjimi položaji na Slovenskem in temu ustrezno obsežnim razgledom. Zgodnja zgodovina vitezov z Jeterbenka priča o njihovi bojevitosti, ki je bila usmerjena zlasti proti gospodarjem freisinške Loke, s katerimi so se v drugi polovici 13. stoletja pogosto zapletali v spore.¹⁶

Utrdbi nad Drago in Zavrhom ter (Stari) Jeterbenk so bili najverjetneje opuščeni že pred sredino 14. stoletja, pri čemer so Hertenberški svoj sedež najpozneje takrat začasno prenesli na nekoliko nižje Gradišče (579 m) nad Sv. Marjeto v Žlebeh,¹⁷ vendar se tudi ta lokacija že na začetku 15. stoletja omenja kot gradišče. Drugače pa lokaciji glavnih fevdalnih sedežev širše okolice, Goričane in Smlednik, obdržita svojo veljavo do začetka 17. stoletja. Ta proces si morda lahko razlagamo v luči dinastičnih politik 12. in prve polovice 13. stoletja, ko so na opisanem območju mejila velika zemljiška gospostva Spainheimov, Andeških in Freisinških.

12 Glej Gaspari 2012.

13 Jakič 1997, 114–115; Stopar 2000, 55–57; Gaspari 2006, 88; id. 2008, 64–66.

14 Jenko 2002; Gaspari *et al.* 2008.

15 Jakič 1997, 146; Stopar 2000, 80–81; Gaspari 2006, 39–40; Šemrov 2012.

16 Volčjak 2006.

17 Gaspari 2006, 39; Novaković 2008.

12 Grad Smlednik

Benjamin Štular

12.1 Grad Smlednik v srednjem veku: interpretacija

Z arheološkimi raziskavami smo dokumentirali 9 stratigrafskih faz, ki smo jih časovno umestili v 4 obdobja.

Najstarejše dogajanje na grajskem hribu, stratigrafska **faza 2**, sega nekako v čas od 12. do 7. st. pr. n. št. in je že bila podrobno predstavljena (glej poglavje 3).

Kljub temu, da med arheološkimi izkopavanji leta 2011 in 2012 nismo dokumentirali zgodnjerednjeveškega arheološkega zapisa, imamo iz tega obdobja sicer skromne najdbe. Na podlagi tega domnevamo, da je bil prostor gradu v zgodnjerednjeveškem 10. stoletju že poseljen. Iz jugovzhodnega dela gradu izvirata najdbi prstanov (kat. št. 1 in 2), ki sta datirana v 10. ali začetek 11. stoletja. Prav mogoče je, da sodi v isti čas tudi sicer skromen odlomek

lončenine (kat. št. 77), ki smo ga dokumentirali pri terenskem obhodu tik ob nasipu severovzhodno od zunanjega grajskega obzidja (*sl. 10.6: 4*).¹

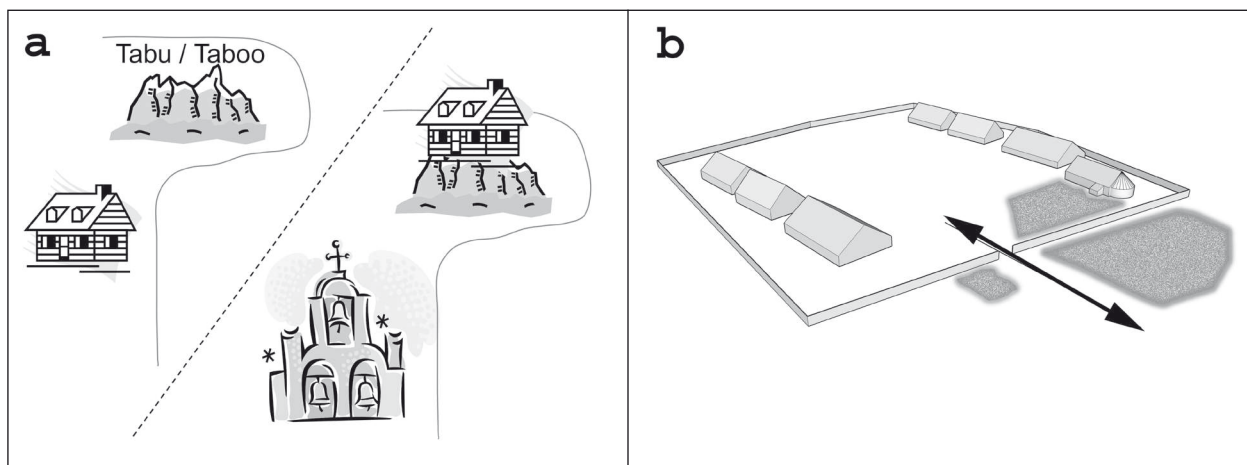
Kljub skromnim najdbam se sama po sebi ponuja predvsem primerjava z bližnjim kamniškim Malim gradom, kjer je bil na koncu 12. stoletja grad zgrajen neposredno na grobišču županove družine iz zadnje četrtine 10. stoletja in prve četrtine 11. stoletja. Grad je tam verjetno uničil tudi sledove velmoškega dvora ali gradišča, ki ga na podlagi velikomoravskih primerjav lahko pričakujemo v neposredni bližini grobišča (*sl. 12.1*).² Podobno je bilo tudi na Bledu in Ptuju³ ter na najdišču Puščava nad Starim trgom pri Slovenj Gradcu, ki pa sodi v 9. stoletje.⁴

1 Benjamin Štular in Andrej Gaspari, 3. 4. 2013. Odlomek je ležal v posutju strojnega izkopa.

2 Štular 2007.

3 Predovnik 2012.

4 Pleterski, Belak 2002.

Slika 12.1: Velmoški dvor na Pohanskem (Máchaček 2000, 331; prim. Máchaček, Pleterski 2000). Edini dostop (črna puščica) do gospodarskih in bivalnih prostorov ter in cerkve (stavba z apsidno) vodi preko grobišča (sivo polje).

Figure 12.: Župan's manor house (ger. Hof) at Pohansko (Máchaček 2000, 331; cf. Máchaček, Pleterski 2000). The only access (black arrow) to the living and working buildings as well as the church (the building with an apse) lead across the cemetery (grey area).

V nobenem od navedenih primerov grobišče ne leži na najvišjem delu hriba, in zato tudi obeh smledniških prstanov ne gre povezovati z grobiščem. Dva indica kažeta, da ne gre zgolj za t.i. naključne najdbe. Prvi je prečni zid, ki so ga uničili med restavratorskimi deli, najkasneje ob gradnji cisterne leta 1964. Zato o tem zidu vemo zelo malo (glej poglavje 10.1):

- stratigrafsko je starejši od notranjega obzidja,
- ohranjen je bil v jugovzhodnem vogalu grajskega jedra (od koder izvirata prstana),
- sledi konturam terena (t.i. iregularen tloris obzidja) in
- verjetno je bil vezan z malto (*argumentum ex silentio*).⁵

Jasno je torej, da gre za utrdbeno strukturo, starejšo od notranjega obzidja, odprto pa ostaja vprašanje o tem, koliko starejšo. Izmed zgornjih elementov za 10. ali začetek 11. stoletja govorita lega obeh prstanov in morda način gradnje, nepravilen tloris, ki sledi konturam terena. Dva artefakta sta res zelo skromna opora dataciji, a pri tem velja izpostaviti, da iz druge polovice 11. in celega 12. stoletja ni nobene najdbe. Iregularen tloris pa sam po sebi ni zanesljiv argument za datacijo.⁶

Na drugi strani bi zid, vezan z malto, govoril za kasnejšo datacijo (obzidje, zgrajeno hkrati s stolpom), saj v Sloveniji še ne poznamo takšnih zidov iz 10. ali začetka 11. stoletja. V soseščini Slovenije sicer obstajajo redki podatki o zgodnj srednjeveških zidanih utrdbah. Tako frankovski anali za leto 821 poročajo: duhovnik Tiberij je pri cesarju Ludoviku zatožil gradeškega patriarha Fortunata, da je ta spodbujal vojvodo Ljudevita (Posavskega, op. a.) k vojni s Franki ter da mu je poslal tudi umetnike in zidarje (*murarios*), ki naj bi mu pomagali dodatno pozidati že obstoječe trdnjave (*castella sua munienda*) (v Panoniji, op. a.).⁷ Tudi arheološki viri potrjujejo

obstoj zidanih in z malto vezanih utrdbenih struktur kraljeve palače (nem. *pfalz*) na Krnskem gradu, kjer sta dve gradbeni fazi datirani v 9. in 10. stoletje.⁸ Toda oba podatka jasno kažeta, da bi z malto vezan zid v zgodnjem srednjem veku lahko varoval le utrdbo najvišjega statusa v deželi. Ta primat in tudi zidano obzidje, ki pa je bilo zgrajeno že v 6. stoletju⁹ – je v zgodnj srednjeveški *Carnioli* imel Kranj, obzidje iz kamnitega zidu, vezanega z malto, pa se na Smledniku ne zdi verjetno.

Ker omenjeni zid na Smledniku pred uničenjem ni bil dokumentiran, moramo žal ugotoviti, da ga časovno ne moremo opredeliti natančneje kot v čas med 10. in 13. stoletjem, pri čemer sta opora za spodnjo datacijo prstana, za zgornjo pa izgradnja grajskega stolpa (glej dalje). Verjetnejša se zdi mlajša datacija.

V 10. ali začetku 11. stoletja si lažje predstavljamo nasip, ki smo ga dokumentirali na podlagi lidarskih podatkov (glej poglavje 10.2). Suhozid neregularnega tlorisa bi odpisali kot prazgodovinskega, če bi ne bilo najdbe odlomka lončenine, ki mu glede na tehniko izdelave in uporabljeno lončarsko ilovico najdemo številne primerjave iz 10. stoletja.¹⁰ Tovrstnih zanesljivo zgodnj srednjeveških obzidij še ne poznamo, a na podlagi primerjav na avstrijskem Koroškem¹¹ se zdi, da gre zgolj za stanje raziskav. Tudi v tem primeru torej razpolagamo zgolj s skromnim indicem starosti nasipa, ki pa še ni v celoti uničen in še omogoča dodatne raziskave.

K interpretaciji, ki dopušča možnost zgodnj srednjeveške utrdbe, lahko pritegnemo tudi Bezlajevo razlago toponima Smlednik, ki v imenu vidi *morda [...] celo ostanek neke praslovanske različice* germanškega korena (glej poglavje 4). Če je namreč na smledniškem gradu v 10. stoletju stalo gradišče, podobno tistemu na Malem gradu, je šlo verjetno za slovansko govoreče ljudi, ki so bili v neposred-

5 Opis ni ohranjen, vendar je Komelj zid povezoval s *predhodno* grajsko fazo. Lahko torej sklepamo, da je bil zid grajen v podobni tehniki kot ostali zidovi. Povedano drugače, nepredstavljivo je, da bi izkušeni kastelolog Komelj kak suhozid povezoval s potencialnim grajskim obzidjem.

6 Sapač 2003, 30, op. 42.

7 Kos 1906, št. 67.

8 Dolenz, Baur 2011, 26–31 in 114–121.

9 Sagadin 2008, 141–144.

10 Belak, Pleterski, Knific 2008: T. 2: 1; T. 5: 10; T. 12: 3; T. 17: 13; T. 23: 15–31.

11 Gostečnik 1997.

nih stikih tudi z germansko govorečimi severnimi sosedi, predvsem iz Bavarske.¹²

Na koncu koncev se moramo pri interpretaciji zgodnjerednjeveškega obdobja žal zadovoljiti z oceno, da je bil prostor kasnejšega gradu v tem obdobju zanesljivo obiskovan. Ali gre v resnici za odkritje prvega zgodnjerednjeveškega gradišča v Sloveniji, bodo morda pokazale nadaljnje raziskave (če je zgodnjerednjeveški tudi nasip), ali pa je bil podatek za vedno izgubljen s t.i. restavratorskimi deli (če je bil zgodnjerednjeveški zid nepravilnega tloriga).

Stratigrafska **faza 3** je ključna za interpretacijo ostankov gradu, ki so vidni dandanes. Gre za fazo, v kateri je bil zgrajen stolp. Dokumentirali smo ostanke intenzivne priprave terena, o kateri priča povsem vodoravna plast žganine. Na tako izravnana tla so položili prvi legi zidov stolpa, ki so ju sproti utrjevali s priročnim gradivom. To je vsebovalo tudi uničen maltni estrih, ostanek neke razrušene starejše stavbe. Gradnjo so potem nadaljevali s polaganjem grobo oblikovanih lomljenecv iz lokalne kamnine. To gradnjo Komelj in Stopar datirata v prvo polovico 12. stoletja (glej poglavje 10.1). Stopar svojo datacijo utemeljuje s tremi elementi:

- proporci stolpa,
- romanska apsida kapele in
- vogali iz rezanega peščenjaka.

Slednji se mu kot poznoromanski element zdijo tujek, a je videti, da so kljub temu deloma vplivali na njegovo datiranje v prvo polovico 12. stoletja in ne bolj splošno v 12. stoletje, kamor bi sicer sodila tako ohlapno datirana elementa, kot sta romanska apsida in proporci stolpa. Smledniku bližnja primerjava je Mali grad v Kamniku. Gre za grad, ki je bil sedež zemljiškega gospodstva, a je kapelo s polkrožno apsido v drugem nadstropju in stolp – podobnih proporcev in zgrajen z isto tehniko kot smledniški – dobil šele na koncu 12. ali v začetku 13. stoletja.¹³ Zdi se torej, da je Sto-

parja zavedla pomanjkljiva dokumentacija: *Spričo pomanjkljive dokumentacije žal na nekatera vprašanja, povezana s stavbno zgodovino gradu, ne bo več mogoče odgovoriti, saj že primerjava obstoječih naključnih terenskih skic in posnetkov kaže na razhajanja, o katerih tu ni mogoče razpravljati.*¹⁴ Kot smo pokazali, vogali iz rezanega peščenjaka na smledniškem stolpu namreč niso del originalne zidave, temveč so del nedokumentirane rekonstrukcije (glej poglavje 9.3). Kapela z romansko apsido pa, če je dejansko obstajala na mestu, kjer je vrisana v Donninijevem načrtu, ni bila zidana hkrati z notranjim obzidjem. Tako ne ostane noben element, s katerim bi lahko smledniški stolp zanesljivo datirali v 12. stoletje, kaj šele v njegovo prvo polovico. Če kaj, potem je najboljša primerjava že omenjena dobro datirana faza 4b kamniškega Malega gradu s konca 12. ali začetka 13. stoletja.

Poglejmo si še datiranje s pisnimi viri. Ti seveda v 12. stoletju ne pričajo neposredno o gradu, kaj šele stolpu; na prvo neposredno omembo stolpa naletimo šele leta 1406, kar je torej zanesljiv *terminus ante quem* za to fazo. Iz 12. stoletja poznamo zgolj en vir, v katerem se kot podpisnik pojavi *Odalricus de Fledinich*. Kot aksiom velja, da v tem času tovrstni nazivi pomenijo lastnika gradu in s tem posredno tudi grad. Toda šele med letoma 1214 in 1228 se gospodje Smledniški in smledniški župnik pogosteje pojavijo v ohranjenih virih. Čas teh omemb, ki kažejo na živahnejše gospodarjenje Smledniških, se ne zdi naključen, upošteva dejavnosti mogočnega soseda onstran potoka Pšata, istrskega mejnega grofa Henrika IV. Andeškega. Ta je desetletje 1208 do 1218 preživel v *alpski domovini* s središčem posesti v Kamniku in se ukvarjal predvsem s konsolidacijo regionalne oblasti; umrl je leta 1228.¹⁵ Posledica tega je bila, da so od drugega desetletja 13. stoletja naprej nekateri andeški ministeriali – ki so iz treh strani obkrožali Smlednik – povečevali premoženje in vzpostavljali temelje novih karier in

12 Prim. Štular 2009a, 118–119.

13 Štular 2009a, 54–61. Argument za takšno datiranje nastanka stolpa bi lahko bila uporaba vogelnikov. Raziskave na območju današnje vzhodne Avstrije kažejo, da so tam gradnjo na »šivaneogle« začeli uporabljati šele konec 12.

stoletja (Kühntreiber 2005, 188–190 in tam navedena literatura). Za podatek se zahvaljujem Katarini K. Predovnik.

14 Stopar 1998, 71.

15 Štular 2009a, 24; glej tam navedeno literaturo.

družbenih vezi.¹⁶ Kot kaže, je bil ta čas ugoden tudi za Smledniške.

Romantična predstava o enem najmogočnejših grajskih stolpov v 12. stoletju – ki mu tudi istrski mejni grof v središču svojega zemljiškega gospodstva na vrhuncu svoje moči ni mogel postaviti para – v lasti sicer gospodarsko in politično nič kaj izjemnih vitezov Smledniških, se vse bolj kaže kot zgolj to – romantična predstava. Veliko bolj sprejemljiva se zdi razlaga o stoletje poznejši dataciji. Zgodovinski kontekst kot zgodnejšo možnost za začetek gradnje stolpa kaže na drugo desetletje 13. stoletja. Ne moremo pa izključiti niti možnosti, da bi stolp zgradili šele Planinski, ko so najverjetneje enkrat pred letom 1251 postali lastniki Smlednika. Materialni viri še ne morejo z gotovostjo potrditi datiranja. Lončenina iz faze gradnje stolpa, vključno z lončenino iz plasti, **na** kateri so prve lege zidu stolpa, nikakor ni starejša od 13. stoletja. Pravzaprav bi takšno lončenino običajno datirali v 14. stoletje, vendar obstajajo tudi maloštevilne analogije od sredine 13. stoletja dalje. Tudi drobce opeke v malti stolpa bi si pred 13. stoletjem težko razložili, še najlaže pa bi si jo razlagali v 14. stoletju.¹⁷ Vprašati se moramo torej le, kako pozno v 13. stoletju še lahko pričakujemo gradnjo stolpa. Menimo torej, da stolp nikakor ni bil zgrajen pred drugim desetletjem 13. stoletja, vse več indecev pa datacijo potiska globlje v 13. stoletje.

Toda če to drži, se sprašujemo, kje je leta 1136 bival Odalrik Smledniški. Zdi se, da tiči odgovor v zgoraj omenjenih radikalnih posegih pred gradnjo, ki so vključevali požig in rušenje nekega objekta. Šlo je za objekt z maltnim estrihom, ki ga v visokem srednjem veku povezujemo s prestižnimi bivalnimi prostori.¹⁸ Na razpolago imamo torej naslednje podatke:

- izpostavljena lega, primerna za grad,
- prestižni bivalni objekt, zgrajen pretežno iz neobstoječih, morda organskih materialov (ki

niso pustili skorajda nobenih sledi) in neuporaben v očeh graditeljev gradu v 13. stoletju. Je šlo za trdno hišo, ki jo je bilo treba popolnoma podreti, da so lahko na istem mestu zgradili stolp? Ali pa je bil Odalrikov grad lesen in tolikanj dotrajan, da so ga pred gradnjo dobesedno zravnali z zemljo?

S stratigrafsko **fazo 4** smo označili izgradnjo notranjega obzidja in palacija, torej fazo, ko zgradba zagotovo postane popoln grad. Že analiza arheološkega zapisa je nakazala (glej poglavje 5.9), analiza malte pa potrdila (glej poglavje 9), da obzidje ni bilo zidano hkrati s stolpom. Žal pa nimamo nobenih elementov, na podlagi katerih bi lahko ocenili čas, ki je minil od enega posega do drugega. Ne zdi se verjetno, da bi šlo za sukcesivno gradnjo, delo istih mojstrov. Ti sredi gradnje zagotovo ne bi spremenili tehnike gradnje (malta) in mimogrede še podrli dodatne stavbe (malta v temelju notranjega obzidja). Verjetna je torej domneva, da je med obema posegoma minilo vsaj več let.

Iz te faze gradu velja opozoriti na podrobnost glede odnosa graditeljev do ostankov starejših faz. Kot rečeno, graditelji očitno niso imeli niti tehničnih niti kakršnihkoli drugačnih zadržkov porušiti starejših stavb. Pogoste prezidave so pravzaprav ena temeljnih lastnosti življenja na gradu. Zato je pomenljivo, da niso zravnali ostankov nasipa med obema jarkoma, ki se še danes dviga 1 m visoko (glej poglavje 10.2), pred dobrim stoletjem pa je bil še toliko opazen, da ga je obiskovalec številnih gradov Oto Piper zamenjal za predgradje (glej poglavje 10.1). Ta nasip bi torej morebitnim napadalcem srednjeveškega gradu, ki bi se prebili preko prvega jarka, še ponujal zaklon. S funkcionalnega stališča – obrambe gradu – gre torej za očitno napako, ki pa je v treh stoletjih obstoja gradu ni nihče odpravil. Glede na datacijo nasipa v prazgodovino ali zgodnji srednji vek lahko z dobršno mero gotovosti sklepamo, da v času gradnje natančne starosti niso poznali. Po drugi strani pa vemo, da so v visokem srednjem veku prepoznali npr. poznoantične utrdbe. Tako je grofica Hedvika sredi 12. stoletja natančno vedela, da podarja *hrib v kraju Bašlju, ki je pripraven za kak*

16 Štular 2009a, 29–30; glej tam navedeno literaturo.

17 Opeka se v romanski arhitekturi sicer pojavi sredi 12. stoletja, a pred 13. stoletjem ne »prodre«¹⁷ južneje od Nemčije; glej npr. Conant 1978, passim, predvsem 414–420.

18 Npr. Štular 2012.

grad in na katerem je že bil nekdaj kaštel.¹⁹ Na tistem mestu so arheologi odkrili poznoantično višinsko naselbino, ki so jo uporabljali tudi v zgodnjem srednjem veku.²⁰

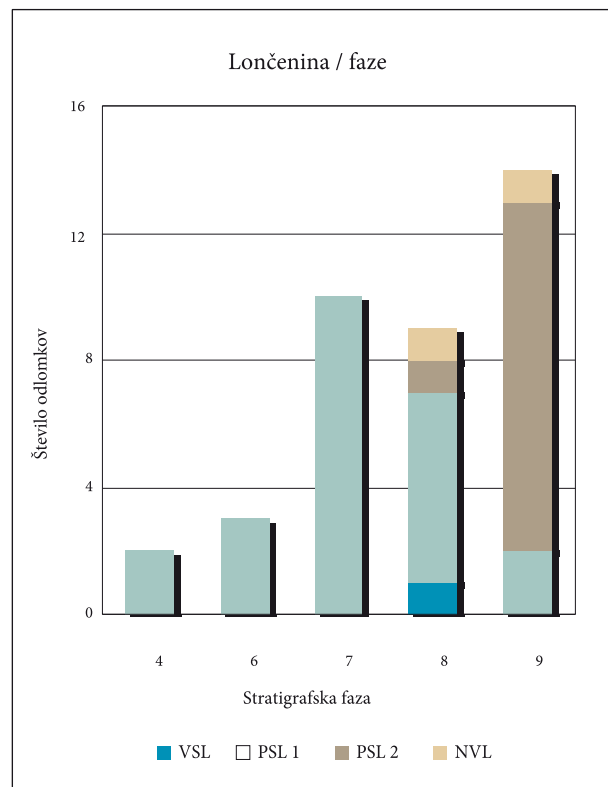
Čemu? Edina možna razlaga je t.i. invencija tradicije. To je proces, v katerem so graditelji gradu poudarjali svojo pravico do oblasti s tem, da so se predstavljali kot zakoniti dediči predhodnih oblastnikov. Podoben proces lahko opazujemo tudi na blejskem in ptujskem gradu ter na Malem gradu v Kamniku.²¹

Stratigrafska **faza 5** pomeni vmesno fazo pred obsežnejšimi gradbenimi posegi *faze 6*.

Pri absolutnem datiranju teh faz smo odvisni zgolj od najdb iz arheoloških plasti, vendar je maloštevilna lončenina v *fazah 4* do *6* tipološko zelo enotna. V poznem srednjem veku so bile oblike kuhinjske lončenine namreč zelo dolgožive in spremembam lahko sledimo le na večjih serijah gradiva.²² Šele pri stratigrafski *fazi 7* zaznamo tipološke spremembe v kuhinjski lončenini (sl. 12.2). O datiranju *faz 4* in *5* torej lahko povemo le to, da gre za pozno-srednjeveški fazi.

Nekoliko natančneje lahko opredelimo **fazo 6**. *Terminus post quem* za to fazo predstavljajo zadnje obširne gradbene dejavnosti, ki tako na podlagi zgodovinskega konteksta kot tudi arhitekture sodijo na začetek 16. stoletja. Popis inventarja iz leta 1569 pa nam prikazuje grad, v katerega že dolgo, morda desetletja, ni nihče ničesar vlagal. To je torej *terminus ante quem* za *fazo 6*.

Faza 7 pomeni čas zadnje uporabe stolpa, medtem ko je ostalo zidovje že delno propadalo, in je že zgodnjenovoveška. To je skladno s historičnimi podatki o zadnji fazi uporabe gradu. Ta faza sodi najverjetneje v čas omenjenega popisa inventarja in je trajala najdlje do tretjega desetletja 17. stoletja, ko je dvorec Smlednik zagotovo že stal. V to fazo

Slika 12.2: Grad Smlednik, zastopanost tipov kuhinjske lončenine glede na stratigrafske faze. VSL – visokosrednjeveški lonec; PSL 1 – poznosrednjeveški lonec; PSL 2 – poznosrednjeveški oz. zgodnjenovoveški lonec; NVL – poznonovoveški lonec.

Figure 12.2: Smlednik castle, pottery forms in stratigraphic phases (x – stratigraphic phases; y – No. of sherds). VSL – high medieval pot; PSL 1 – late medieval pot; PSL 2 – late medieval or early post-medieval pot; NVL – post-medieval pot.

sodijo tudi domnevna gradbena dela, ki jih je leta 1610 vodil Abondio de Donino, ki pa v raziskanem arheološkem zapisu niso pustila sledi.

Faza 8 označuje dogajanje v modernem času, ko je bil grad le še razpadajoča razvalina. Večino dejanj je mogoče povezati z raziskavami, konservatorsko-restavratorskimi deli in izgradnjo betonske cisterne v drugi polovici 20. stoletja.

Izsledke o gradu Smlednik, ki so predstavljeni v zgornjih poglavjih, lahko strnemo takole. Najstarejše dejanje, ki je na gradu Smlednik pustilo jasne sledi v arheološkem zapisu, je izgradnja stolpa, ki se je pričela nekje v prvi polovici 13. stoletja. Morda sta

19 Kos 1915, št. 338: »[...] collem castro aptum, in quo et quondam fuit castellum in loco qui Uasche nuncupatur«.

20 Knific 1999.

21 Predovnik 2012.

22 Npr. Porenta *et al.* 2014.

bila naročnika Wergant in njegov zet Rapot med leti 1214 in 1220 prva gospoda Smledniška, ki sta bila politično in ekonomsko nekoliko bolj aktivna. Predhodnik gradu, trdna hiša ali celo zastarel lesen grad, je bil porušen in požgan dobesedno do tal. Novi grad je bil zamišljen precej bolj smelo. V načrtu je bilo obzidje pravilnega tlorisa, za tedanje razmere udoben palacij in mogočen stolp tipa bergfrid.

Gradnja se je pričela s slednjim. Stolp bo še skoraj dve stoletji kasneje naredil dovolj močan vtis na Hermana Celjskega, lastnika več kot 100 gradov, da ga je uporabljal za ječo, vendar je med gradnjo prišlo do večjih sprememb. Vemo, da so obzidje gradili z drugo malto kot stolp, in to najverjetneje pomeni, da je gradnja po prekinitvi nadaljevalo drugo moštvo zidarjev. Takšne prekinitve v srednjem veku niso bile izjema. Med najpogostejšimi razlogi je bilo pomanjkanje sredstev. Morda štiridesetletna odsotnost Smledniških iz pisnih virov med letoma 1220 in 1260 sovпада tudi s finančnimi težavami rodbine, čeprav ni verjetno, da bi gradnja zastala za toliko časa. Tudi ne vemo, ali so pred prekinitvijo stolp uspeli dograditi, zdi pa se, da je stolp stal in bil obdan z nepravilnim obzidjem skromnih dimenzij. V tem primeru je lahko služil kot nekoliko tesen in zelo temačen bivalni stolp brez velikih oken.

To nenavadno stanje pa je bilo zagotovo zgolj začasno in se je končalo sredi 13. stoletja. V tem času je rodbina Smledniških izgubila lastništvo gradu. Lastniki so postali Svibenski, ki pa so še nekaj časa obdržali Smledniške kot kastelane. Med temi sta iz konca 13. stoletja znana dva Ulrika iz rodbine Chropf, oče in sin. Grad je bil dokončan in je dobil še danes prepoznavno podobo s palacijem, obzidjem, dvema jarkoma in seveda mogočnim stolpom. Iz tega se je ponujal razgled nad celo gornjo Kranjsko in njena mesta: Kranj, Škofjo Loko in Kamnik. Grad je bil dobro viden iz skorajda celotnega smledniškega gospodstva, ki se je razprostiralo na levem bregu Save in je bilo omejeno s potokom Pšato na vzhodu, hribom Rašica na jugu ter z vasema Brnik in Šenčur na severu. Ob vznožju gradu, med obema jarkoma, so bili še jasno vidni sledovi starejše utrdbe. Če bi se graditelji gradu ravnali zgolj po načelu funkcionalnosti, bi

prostor med obema jarkoma popolnoma zravnali, vendar tega niso storili. Povsem možno se zdi, da so grajski gospodje te ruševine razkazovali kot dokaz starosti in s tem plemenitosti rodbin.

Ko so leta 1328 grad Smlednik kupili kasnejši grofje Celjski, v grajsko zidovje niso posegali, s reorganizirali pa so gospodstvo in grad Smlednik je v množici gradov Celjskih dobili še posebno nalogo: tedaj že znameniti stolp je postal ječa. Temu namenu je smledniški stolp služil vsaj od leta 1409 do 1569.

Grad je bil v 15. stoletju, najverjetneje še za časa Celjskih pred letom 1456, opremljen kot moderno prestižno bivališče. To je bil čas, ko so grajske hodnike krasili zloščeni viteški oklepi, katerih lastniki pa so se iz generacije v generacijo redkeje podajali v bitke. Na bojnih poljih so krvaveli deloma že s strelnim orožjem oboroženi najemniški vojaki,²³ viteški dvoboji pa so se umikali v romantične pripovedi. Prostore pa so ogrevale lončene peči. Slednje posebljajo konec pravega srednjeveškega življenja. Ker so bile kurjene iz zunanjih prostorov in torej dim ni vdiral v bivalne prostore, je bilo bivalne prostore mogoče zasteklit. To je pomenilo, da so lahko v stenah prebili več oken in prostori so postali svetlejši.²⁴

Ravno tako so se spremenile navade pri obedih. Roke in nož za improvizirano mizo so nadomestile prave mize v jedilnici ter posodje in jedilni pribor, kot ga poznamo danes: krožniki, skleda, stekleni pecljati kozarci,²⁵ žlice²⁶ in noži. Temu primerno se je razširil tudi jedilnik: pečeno in kuhano me-

23 Na gradu Smlednik sta bili dokumentirani dve krogli (glej poglavje 6.1.5).

24 Zaradi slabe ohranjenosti tega na gradu Smlednik ne moremo opazovati, zato pa je prebijanje vedno večjih oken vidno na vseh gradovih, ki so dovolj dobro opremljeni, npr. grad Žužemberk. Med izkopavanji leta 2012 so bili dokumentirani drobci svinčenih okvirov steklenih oken.

25 Na gradu Smlednik je bilo dokumentiranih več odlomkov pecljatih kozarcev in čaš (glej poglavje 6.1.6).

26 Na gradu Smlednik sta bili dokumentirani dve žlici (glej poglavje 6.1.1)

so je nadomestil vse širši izbor zapletenih jedi s številnimi hodi.²⁷

Grad je po izumrtju grofov Celjskih leta 1456, enako kot njihova ostala dediščina, postal last Habsburžanov. Ti so v luči turške nevarnosti na začetku 16. stoletja, morda po znamenitem potrepu leta 1511, dodatno utrdili tudi grad Smlednik. Gradnja zunanjega obzidja je bila tudi zadnja posodobitev gradu. Ker je bil namen zunanjega obzidja varovati grad pred topovskimi izstrelki, so prostor med obzidjema do določene višine zasuli z zemljo. Ta način gradnje je omogočal prožnost, ki je potrebna, da zid absorbira visoko kinetično energijo topovskih izstrelkov. Kamniti zid, pa četudi debel 3,47 m, deluje kot togo telo in se pod silo takšnih izstrelkov kruši in lomi. Ker obzidje pomeni le en del obrambe, je bil grad opremljen tudi s strelnim orožjem. Leta 1569 so bile na gradu puške *za svarilne strele ob turških napadih*, bakren možnar, nekaj sodčkov smodnika, 460 krogel, 10 funtov svinca in pribor za puške in top.

Poleg utrjevanja je bil grad še zadnjič posodobljen za bivanje. Grajskega palacija sicer niso povečevali, pomožne prostore pa so verjetno premaknili v lesene stavbe, postavljene v ozek prostor na vzhodnem dvorišču, med stolp in notranje obzidje. Notranji prostori palacija sicer niso bili dograjeni, zato pa je bilo v njih vključeno novo pohištvo. Del tega je tudi leta 1569 naštet, tedaj že staro in polomljeno ali celo izgubljeno pohištvo: kopalna kad, klesano kamnito korito, postelje in mize ter ura. Da grad v tem času ni bil več bivališče najvišjega statusa, se je poznalo celo na mizi, kamor sta svinjina in divjačina prihajali redkeje.

Sredi 16. stoletja je bil grad objekt, ki je nekaj pomenil le še cesarju kot morebitna točka branjenja pred turškimi vpadi. Z gradu so izginili ne le vsi vredni predmeti, še celo lopate, rovnice in krampi. Klavno stanje oborožitve pa je dokaz, da kake resnejše brambe grajska posadka – kolikor je na gradu stalna posadka sploh še bivala – ni bila zmožna.

²⁷ Paolo Santonino prinaša znamenite opise tovrstnih pojedin s konca 15. stoletja, ki vsebujejo tudi po ducat hodov jedi (Simoniti 1991).

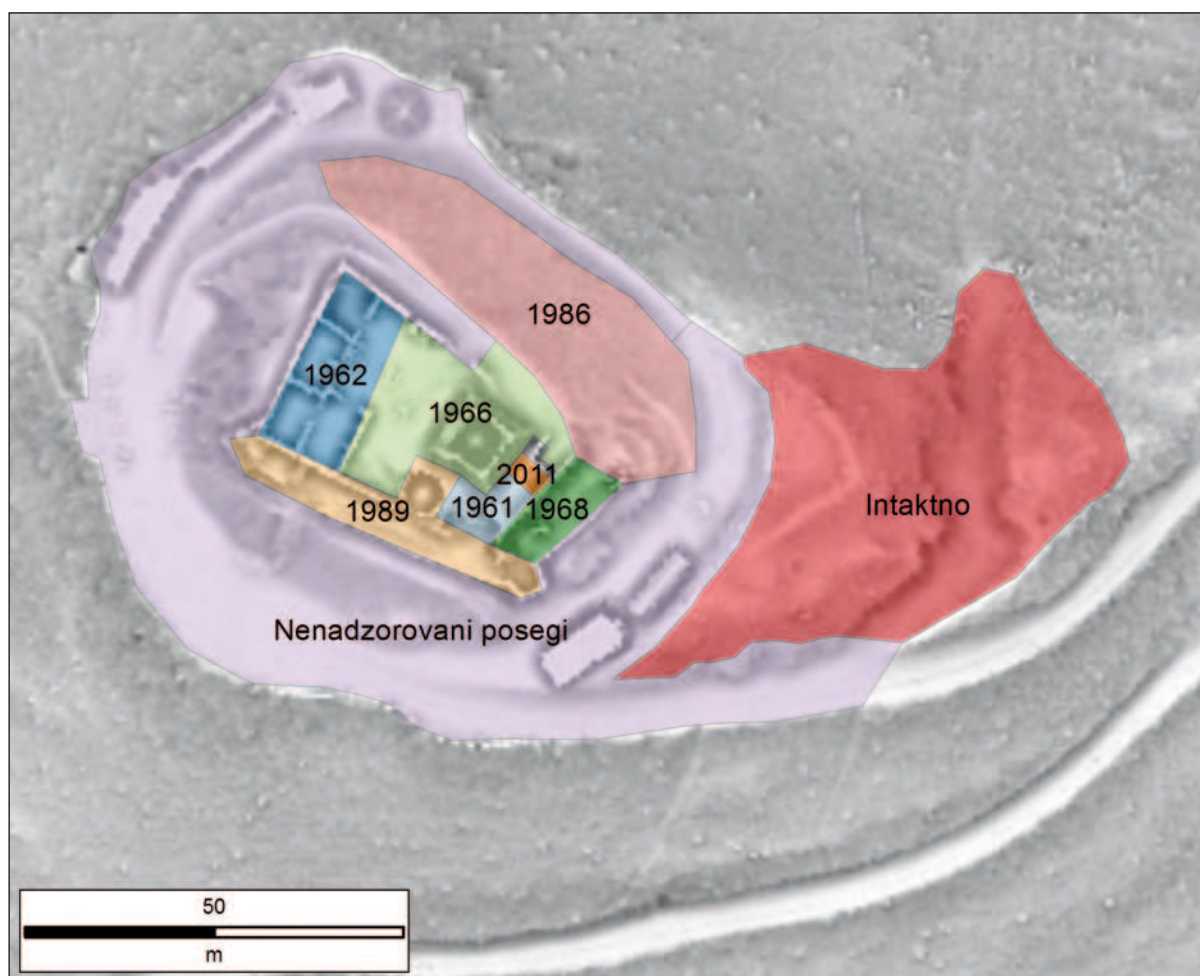
12.2 Stanje raziskav in pogled naprej

Pri preučevanju gradu Smlednik smo soočeni z dokaj nenavadno situacijo, ko moramo konservatorsko-restavratorska dela raziskovati z arheološko metodo (glej poglavje 5.8). Takšna interpretacija seveda ne more biti prav podrobna. Tako nam sestava nasutij potrjuje podatek, da so izkopano gradivo sortirali skorajda zagotovo z namenom ponovne uporabe večjih kamnov pri obnovi zidov. Enako sestava plasti, natančneje znamenja začetkov procesa humifikacije, ki je posledica zaraščanja s pionirsko vegetacijo. Ta proces se je vzhodno od stolpa začel trikrat. To pomeni, da so najprej odstranili ruševinske plasti. Potem se je prostor zarasel z vegetacijo, kar pa se lahko zgodi že v nekaj letih. Vegetacijo so morda odstranili ali pa so prostor uporabili za deponijo. Isti cikel se je ponovil še dvakrat.

Enega temeljnih podatkov o gradu smo kot napačnega razkrili šele z analizami gradbenega materiala v povezavi z natančno analizo arhivske dokumentacije. Gre za vogelne kamne, uporabljene pri rekonstrukciji plašča stolpa. Dela so bila leta 1969 izvedena po takrat veljavnih smernicah stroke in so posnemala izvornik. Plašč zidu je bil obnovljen s kamnom iz kamnoloma v Povodju. Zatem so za vogelnike uporabljali tudi betonske kvadre.²⁸ Tak način dela je bil leta 1969 običajen, že sredi devetdesetih let 20. stoletja pa se je tovrsten poseg zdel tolikanj neverjeten, da je zavedel izkušenega kastelologa (glej poglavje 10.1). V stroki uveljavljena interpretacija in datacija gradu Smlednik torej temeljita na zavajajočih in nedokumentiranih modernih posegih. *Tri ali štiri etaže [...] iz rezanega peščenjaka*, o katerih govori Stopar, so namreč del rekonstrukcije: sezidane iz povodskega peščenjaka, pripeljanega januarja leta 1969 (glej Priloga 1, št. 3) in vezanega s cementno malto (glej poglavje 9).

Predvsem pa so arheološka izkopavanja prinesla podatek, ki je ključen za nadaljnjo zaščito spomenika. Čiščenje ruševine in s tem odstranjevanje

²⁸ Priloga 1, št. 3.

Slika 12.3: Grad Smlednik, zgodovina zemeljskih del na gradu (za vire glej Poglavje 3).

Figure 12.3: Smlednik castle, history of the excavation at the castle (for sources see Chapter 3).

arheološkega zapisa namreč pogosto ni seglo do skalne osnove, temveč so postopek ustavili na nivoju najmlajše grajske hodne površine. To pomeni, da so na nekaterih mestih arheološke plasti še ohranjene. Edini tovrstni poseg, ki je vsaj fotografsko dokumentiran, so zemeljska dela iz leta 1989. Ohranjenih je 17 fotografij²⁹, ki prikazujejo za tisto obdobje običajen potek del: *obkopavanje* zidov vsaj do zidovom sočasnih hodnih površin, na določenih mestih pa do skalne osnove.³⁰ Takšen način dela seveda uniči večino arheološkega zapisa v ključnih delih, v povezavi plasti s stoječimi elementi, torej zidov s hodnimi površinami in na njih odloženimi sedimenti.

²⁹ Glej prilogo 1, št. 71.

³⁰ Za opis metodologije s stališča moderne arheologije glej Štular 2009a, 18–20 in 39–46.

Kljub temu pa arheološki zapis ni uničen v celoti in torej potencial za nadaljnje raziskave še ostaja. Da so na nekaterih mestih že pri starejših delih posegli tudi v arheološki zapis iz predgrajskega obdobja, pričajo tri zgodnesrednjeveške najdbe. Med lokacije, kjer je bil arheološki zapis popolnoma uničen, sodita notranjost stolpa in grajski vodni zbiralnik, ki je danes izprazen do skalne osnove. Torej mesti, kjer bi pričakovali najkakovostnejši in najstarejši arheološki zapis. Tudi prostor zahodno od stolpa, kjer danes stoji moderni vodni zbiralnik, je bil očiščen do skalne osnove. Na tem mestu so namreč potekala najintenzivnejša arheološka izkopavanja v letih 1961 in 1963, o katerih pa se je žal ohranilo bore malo: štiri risbe arheoloških presekov in po ena risba tlorisa ter stranskega pogleda zidu. Brez kakršnihkoli opisov je izpovednost teh dokumentov omejena (*sl. 12.3*).

Tako ocenjujemo, da je bil arheološki potencial najdišča z deli v zadnjega pol stoletja močno poškodovan, kljub temu pa na večjem delu grajskega jedra vsaj mestoma lahko še pričakujemo ohranjene arheološke depozite. Hkrati ocenjujemo, da bi bilo s sistematičnim sondiranjem stikov zidov še možno vzpostaviti vsaj delno stratigrafijo stojećih elementov, ki je ključna za kakršnokoli moderno stavbno analizo.

Če želimo nadgraditi znanje o gradu Smlednik, ki ga prinaša ta monografija, so nujne interdisciplinarne sistematične raziskave, ki jih usmerjajo raziskovalna vprašanja in ne trenutni gradbeni posegi. Raziskovalni potencial, ki ga grad Smlednik še ima, so:

- deloma ohranjen arheološki zapis,
- pod sedanjo hodno površino deloma ohranjeno stavbno tkivo in
- originalno vezivo stavbnega tkiva.

Nadaljnje raziskave bi torej še lahko odgovorile na temeljni vprašnji: kronologija in stavbni razvoj gradu ter bivalne razmere na gradu. Kronološka vprašanja je možno reševati izključno s koordiniranjem arheoloških izkopavanj in hkratnih stavbnih analiz. Slednje morajo vsebovati načrtno dokumentiranje vseh ohranjenih stikov med zidovi in hkraten odvzem radiokarbonskih vzorcev iz maltnega veziva.³¹ Nadaljnje arheološke raziskave pa so upravičene le, če potekajo na dovolj veliki površini in vključujejo tudi vse dostopne naravoslovne analize. Površina raziskave mora na eni strani omogočati sistematično dokumentiranje vseh stikov zidov za potrebe stavbnih analiz in obsegati dovršen del obstoječega arheološkega potenciala, ki pa ga je najprej treba dokumentirati. Le na podlagi takšnih raziskav lahko pričakujemo dovolj novih podatkov, da bi opravičili poseg v dediščino.

Povedano velja za grajsko jedro, medtem ko so novoodkriti nasip in morebitna izpostavljena stolpa vzhodno in zahodno od grajskega jedra še neprelistana knjiga. V raziskovalnem smislu to

31 Preostalih običajnih postopkov – npr. kartiranje območij zidu z enotnim gradivom, tehniko gradnje (tako na podlagi makroskopskega opazovanja, optičnih lastnosti kakor tudi z uporabo ustreznih analitskih metod) – na gradu Smlednik zaradi stanja ohranjenosti ni možno izvajati.

pomeni, da ključne nove podatke lahko pridobimo z geofizikalnimi raziskavami, ki pa morajo biti usklajene z natančno usmerjenimi in po obsegu strogo omejenimi arheološkimi posegi. Kakršnokoli *obkopavanje* zidov na tem delu bi bilo nič manj kot barbarstvo in seveda huda strokovna napaka.

12.3 Epilog: nekega dne leta 1297 na gradu Smlednik

Lahko rečemo, da je grad Smlednik svoje vrhunce preživel v drugi polovici 13. stoletja.³² Na podlagi razmeroma dobrih podatkov iz tega časa si lahko predstavljamo, kako je potekal dan na gradu Smlednik ob koncu 13. stoletja.

Nekega pomladnega dne leta 1297 se je na gradu Smlednik mudil grajski gospod, Oto s Planine iz rodu Svibenskih.³³ Oto je postal glava družine, planinske veje mogočnih Svibenskih, že pred leti. Premoženje je podedoval po očetu Henriku IV., ta pa po dedu Henriku III., ki je bil tudi zaslužen za dovršen del rodbinskega premoženja. A leta po očetovi smrti so bila za Oto težka. Najprej je skladno z družinsko tradicijo prisegel zvestobo Goriškim grofom in kazalo je, da bo prevzem dediščine potekal mirno. Ko pa se je šele privajal novim dolžnostim, se je bratranec Viljem II. Svibenski uprl kralju. Viljem je v odločilni bitki padel junaške smrti in njegovo rodbino je doletela strašna kazen, izobčenje. Na Otovo srečo je izobčenje doletelo zgolj bratranca Rudolfa.³⁴

Toda tiste čase so največ gorja Otu prizadejali njegovi sosedje v okolici matičnega gradu Planine, gospodje Žovneški. Ti so nezadržno širili svoje gospodstvo in so na svojo stran pridobili že skoraj

32 Besedilo je podano dvoplastno: interpretacije so podane v obliki pripovedi, argumentacije, utemeljitve in sklici na poglavja te knjige pa v opombah.

33 Izrecno navedene osebe v tem delu besedila so privzete iz listine, izdane na gradu Smlednik nekega dne leta 1297 (glej poglavje 4, opombo 127); pomladanski čas je izbran zaradi opisa jutranjega prizora (nočni mraz, svetloba v veliki dvorani).

34 Povzeto po Kos 2003, 285.

vse sosede. Oto se je tako pred kratkim odločil, da se bo posvetil predvsem svojim posestim na Kranjskem. Zavedal se je, da bo to pomenilo daljše bivanje na gradu Smlednik in več poti v Ljubljano.³⁵ Za Ota so pravili, da je trdnega značaja, ki ga je izoblikoval tudi dogodek iz rane mladosti. Leta 1284 ga je namreč ugrabil Konrad iz Pišec, ki je bil takrat v fajdi³⁶ z Otovim očetom Henrikom. Oto, pokončen mož, se je želel uveljaviti kot samostojen gospod in je zato prekinil z dedovo in očetovo tradicijo: ni se več naslavljal po starem rodbinskem gradu, temveč le še po svojem gradu Planina. Otu se je zdelo pomembno, da sta si bila po sposobnostih in strategiji podobna z nekaj let mlajšim bratrancem Rudolfom, zato jima ni bilo težko dobro sodelovati v dobrobit vseh Svibenskih.³⁷ Otov dan na gradu Smlednik se je začel kmalu po zori.³⁸ Prebudil se je tesno privit k mladi ženi Geburgi, ki je prihajala iz zelo pomembne štajerske rodbine gospodov Liechtensteinov.³⁹ Spala sta v postelji z baldahinom in zaveso, ki je stala v majhnem prostoru ob južni steni grajskega palacija.⁴⁰ Njuni trije nedorasli otroci, Henrik,

35 Oto v prvem desetletju svojega gospodarjenja ni bil posebno dejaven in listina iz leta 1297 je prva ohranjena listina, ki jo je Oto izdal (Kos 2003, 285). V letih 1297 in 1299 je izdal še dve listini, pri čemer sta ga spremljala Ulrik Chropf in njegov istoimenski sin (Kos 2003, 286–288).

36 Fajda (iz nem. *die Fehde*, spopad, sovraštvo) ali privatna vojna je bila srednjeveška pravica vsakega plemenitega posameznika, da si z orožjem zagotovi pravico. Iz tega so izšle fajde, privatne vojne posameznih plemičev ali rodbin, pa tudi fajde stanov z vladarjem.

37 Povzeto po Kos 2003, 284–285.

38 Za razporeditev dnevnih opravil glej Ralph Lewis 2007, poglavje 3. Natančno upoštevanje dnevnega urnika, predvsem za spanje in hranjenje, je v srednjem veku veljalo za temelj uravnoveženega življenja (Régnier-Bohle 1988, 351).

39 Kos 2003, 286.

40 O notranji razporeditvi prostorov v nadstropjih skorajda ni neposrednih fizičnih dokazov, ne na gradu Smlednik ne drugje, vendar je znano, da je lesena stena lahko ločevala veliko dvorano in manjši prostor, namenjen spanju (Barthélemy, Contamine 1988, 420). Ta spalnica je bila lahko samo postelja v kotu velike dvorane, lahko pa ločena soba (Ralph Lewis 2007, poglavje 3). Možno je tudi, da sta bili sobici dve; v tem primeru bi v drugi spali otroci z neka-

Ulrik in Adelhajda, so spali z ostalimi služabniki.⁴¹ Prostor je od velike dvorane ločevala tanka predelna stena⁴², in zato je bil topel, saj je ogenj v kaminu velike dvorane gorel celo noč.⁴³ Jutranja higiena je vključevala tudi česanje s koščnim glavnikom.⁴⁴ Gospoda je česal oproda, deček iz nižjeplemiške družine, ki je bil v uku za viteza, in je noč prebil speč na tleh ob vznožju postelje.⁴⁵

terimi služabniki, predvsem dojljami in varuškami (prim. Duby, Barthélemy, Roncière 1988, 61–62). Vemo tudi, da je sedežni red v veliki dvorani določal strog protokol: višjega statusa je bil posameznik, bliže gospodu je sedel; gospod je seveda sedel najbliže kaminu in s tem viru toplote (Barthélemy, Contamine 1988, 421). Slednje jasno kaže, da je toplota veljala za prestižno dobrino, in zato smemo domnevati, da je bila spalnica postavljena ob južno steno. Temperaturne razlike neizoliranih kamnitih sten na severni in južni strani so, predvsem spomladi in jeseni, občutne: kamniti zid deluje kot zadrževalec toplote, zato se stena ob sončnih dnevih čez dan segreva, ponoči pa toploto oddaja.

41 Oto Planinski in Geburga Liechtensteinska sta imela vsaj tri otroke, ki so dočakali odraslost in se zato pojavljajo v pisnih virih. To so Henrik II. Planinski, Ulrik III. in Adelhajda. Morebiti smemo mednje šteti tudi Eberharda, opata v Stični. Vsi štirje se pojavljajo v virih v tridesetih letih 14. stoletja (Kos 2005, 393). Toda kdaj so bili ti otroci rojeni in koliko otrok je umrlo v otroštvu ali mladosti, ne bomo nikoli izvedeli. Tudi ne vemo, kdaj sta se Oto in Geburga poročila, domnevamo pa, da sta bila v času med 1283 in 1298 že poročena (prim. Kos 2005, 286). Ker je Geburga preživela Ota za vsaj 16 let, lahko domnevamo, da je bila mlajša, kar je bilo v tem času tudi sicer običajno. Na podlagi povedanega domnevamo, da sta leta 1297 Oto in Geburga že imela otroke.

42 Te stene so bile lahko premične lesene stene (Barthélemy, Contamine 1988, 420), predhodnice kasnejših t.i. španskih sten, ali pa kot na Malem gradu v Kamniku zgrajene iz prepleta šib, zamazanega z ilovico (Krahe 2002a, 24–25, Štular 2009a, 52).

43 Pred uvedbo lončenih peči je bil edini vir ogrevanja v gradovih kamin v veliki dvorani (prim. Krahe 2002a, 67–68).

44 Na gradu Smlednik je bil najden koščen glavnik (glej poglavje 6.1.5.).

45 Plemenitaši so svoje otroke pogosto pošiljali v uk k drugim družinam podobnega statusa, saj je veljalo, da so starši do lastnih otrok preveč popustljivi (Douby 1988, 19; Lewis 2007, 6. poglavje).

Ko sta bila Oto in Geburga urejena, sta šla zajtrkovat v veliko dvorano, ki je obsegala skoraj celo prvo nadstropje⁴⁶ palacija gradu Smlednik. Ko je Oto stopil iz temačne spalnice v dvorano, so se mu oči le počasi privadile na svetlobo.⁴⁷ Dvorana je bila tesna, saj je bila pol manjša kot na domačem gradu Planina.⁴⁸

V dvorani so speč drug ob drugem prenočevali gostje in kastelanova družina.⁴⁹ Kastelan Ulrik Chropf s sinom Ulrikom ter njuna žena in mati⁵⁰ so spali na klopi pri kaminu. Na drugi strani kamina je na klopi noč prebila hči Ulrika Chropfa skupaj z možem, Wintherjem s Puštala.⁵¹ Dlje od kamina

46 Na gradu Smlednik so ohranjeni zgolj temelji, a na podlagi številnih primerjav lahko s precejšnjo gotovostjo sklepamo, da je bila dvorana v 1. nadstropju (Krahe 2002a, 36–39)

47 Grajski palaciji v visokem srednjem veku so imeli eno večje nezastekljeno okno, ki je bilo praviloma postavljeno na sredini daljše stene in obrnjeno na grajsko dvorišče. Ostale prostore so razsvetljevale le manjše svetlobne line (Krahe 2002a, 39–40). Razen velike dvorane so bili torej vsi grajski prostori tudi sredi dneva zelo mračni.

48 Tloris pritličja palacija gradu Smlednik po prvi interpretaciji meri 107,31 m². Od te površine je treba odšteti manjšo ločeno spalno sobo. Tloris romanskega palacija na gradu Planina je bil več kot še enkrat večji (glej poglavje 10.3).

49 Razen grajskega gospoda in njegove žene nihče na gradu ni imel zasebnih prostorov, kar je razvidno že iz ohranjenih tlorisov srednjeveških gradov (Krahe 2002a, 37–38). Tisti z višjim statusom so spali na klopeh v veliki dvorani v enakem sedežnem redu kot pri obedu. To pomeni višji status, bliže kaminu. Ostali so polegali po tleh, kjer so si postlali s slamo. Pokrivali so se z odejami ali plašči (Krahe 2002a, 103; Ralph Lewis 2007, 3. poglavje).

50 Žena Ulrika Chropfa seveda v virih ni izpričana, saj se v tem obdobju žene kastelanov in nižjih ministerialov v virih ne pojavljajo. Že očetovstvo Ulrika in neimenovane hčere pa dokazuje, da je bil Ulrik Chropf nekoč poročen. Če je bila njegova žena, mati mlajšega Ulrika, leta 1297 še živa, je skoraj zagotovo bivala na gradu in spala ob svojem možu.

51 Winther se ne pojavi kot priča v listini, a je predmet v njej. Gre za freisinškega ministeriala, kastelana s Puštala. Ker je Oto Planinski tistega dne pravzaprav dokončno potrdil njegovo poroko in je stanoval manj kot dan ježe od Smlednika, je povsem verjetna domneva, da sta se z ženo udeležila svečanega dogodka. K temu lahko prištejemo še argument, da je Winther oba smledniška Ulrika tudi osebno poznal, saj se je uspešno dogovoril za ženitev, kljub

so na klopeh spali ostali gostje⁵² in posadka gradu, na s slamo postlanih tleh pa še sluge. A ta grad ni bil tesen, saj so nekateri prenočevali tudi v stolpu. Vsi v dvorani so bili budni že ob svitu, in ko sta grajski gospod in gospa vstopila, je bila dvorana že pripravljena za skromen zajtrk. Večina je zajtrkovala kos kruha, spečenega iz mešanice pšenice, ovsa, ječmena in prosa, le Oto in Geburga sta si postregla s hladnim mesom, ostankom obedov prejšnjega dne.⁵³ Po zajtrku so odstranili zločljive mize, sestavljene iz desk, položenih na koze. Dopoldanski čas je bil namreč čas, ko je Svibenski izvajal svojo gospostvo nad gradom Smlednik in njegovimi podložniki. Osnovna naloga vsakega gospoda je bila gospodarjenje s posestvom in gradom, kot npr. trgovanje s posameznimi kmetijami ali zastava gradu, kadar je gospod potreboval večjo količino gotovine. Druga najpomembnejša naloga je bilo opravljanje sodnih funkcij. Tega dne je bilo na vrsti le eno pomembnejše opravilo: Oto je odstopil freisinški škofiji hčer svojega kastelana na Smledniku, Ulrika Chropfa, poročeno s freisinškim ministerialom Wintherjem iz Puštala. Toda stari časi, ko so ministeriali morali iskati može za svoje hčere le med gospodovimi podložniki, so bili v teh krajih že daljni spomin dedov. Otova privolitev je bila tako sicer zelo pomembno pravno dejanje, a v tem času že nekaj povsem običajnega.⁵⁴ Pogodbo je pisar z gosjim

temu da sta z ženo pripadala različnim gospodom.

52 Pomemben simbol moči v srednjem veku je bila gesta, s katero je gospodar povabil goste na pojedino, in prenočevanje v veliki dvorani (Duby, Barthélemy, Roncière 1988, 67).

53 Za obed splošno glej Ralph Lewis 2007, 3. poglavje. Konkretna mešanica žit, ki so našeta, je bila najdena na enem kupu zoglenelega žita na Malem gradu v Kamniku (Štular 2009a, 149–150; glej tam navedeno literaturo). Glede na bližino in prepletenost posesti različnih gradov lahko upravičeno domnevamo, da so smledniški podložniki sadili ista žita.

54 Vsaj od drugega desetletja 13. stoletja dalje so nekateri andeški ministeriali, neposredni sosedje Smledniških, dobivali proste roke pri pravnih in političnih odločitvah. Posamezne družine so se lahko iztrgale iz vsiljene jim endogamije in sklepale poroke tudi zunaj kroga gorenjskih ministerialov. Tako so rodbine povečevale premoženje in vzpostavljale temelje novih strategij, karier in družbenih vezi, predvsem s spanheimskimi ministeriali iz bližnjega lju-

peresom in črnolom zapisal na pergamentni svitek. Najprej se je podpisal Oto Planinski, zatem še oče in sin Ulrik. Pisar je pogodbo še pečatil z odtisom Otovega grba v vosek.

Ta podpis in še nekatera manjša opravila, povezana z upravljanjem gradu in posestva, so kot običajno končali že dopoldan. Sonce je že sijalo skozi okno⁵⁵ in že od jutra so se širile vonjave po mesnih jedeh, ki so jih pripravljali v grajski kuhinji nadstropje niže; prepisne podnice slastnih vonjav niso mogle zadržati.⁵⁶ Prisotni so že komaj čakali na glavni dnevni obrok. Na jedilniku je bilo več sestavljenih jedi, ki so jih pripravljali po zapletenih receptih.⁵⁷ Glavnino so seveda predstavljale mesne jedi: predvsem svinjina, pa tudi jagnjetina in krepka juha iz govejega mesa.⁵⁸ Manjkala niso niti jajca in perutnina ter sir.⁵⁹ Kljub obilnemu obroku pa

bljanskega ali koroškega okolja (Kos 1994, 180–182; Kos 2001, 221–224). Podoben proces je potekal tudi pri planinskih in freisinških ministerialih, o čemer lahko sklepamo posredno na podlagi listine iz leta 1297. Oto je namreč zgolj potrdil že izvedeno dejanje, saj je hči Ulrika Chropfa že bila Wintherjeva žena.

55 Okno palacija je gledalo na dvorišče in je bilo torej obrnjeno na jugovzhod. Deloma je bilo v senci stolpa in seveda obzidja. Sonce je torej sijalo neposredno v veliko dvorano le v dopoldanskih urah, med 9. in 12. uro.

56 Strukturo stropa oz. poda visokosrednjeveškega palacija zelo dobro poznamo na Malem gradu (glej poglavje 10.3). Prečno na nosilne vzdolžne tramove so bili pritrjeni manjši tramiči, preko teh pa deske. Takšna struktura seveda ni neprodušna.

57 Najstarejši ohranjeni zapisi receptov iz evropskih grajskih kuhinj so bili zapisani na koncu 15. ali v začetku 16. stoletja. O grajskih kuhinjah 13. stoletja lahko sklepamo zgolj na podlagi arheoloških najdb. Ena takih najdb je železen kotel z verigo, kakršen je bil najden na Malem gradu v Kamniku. V 13. stoletju so bili takšni kotli zgolj v opremi najpomembnejših gradov, v 14. stoletju pa že del standardne opreme vsakega gradu (Štular 2009a, 71–73). Razmeroma zapleteni mehanizmi obešanja pričajo o želji po natančnem nadzorovanju temperature kuhanja, kar posredno kaže na že razmeroma zapletene recepte.

58 Naštete so vrste, katerih kosti so bile dokumentirane na gradu Smlednik (glej poglavje 7).

59 Ti prehrabeni izdelki so, poleg že naštetih, navedeni kot datave v briksenskem urbarju za blejsko gospostvo iz leta 1253 (Bizjak 2006).

sta Oto in Geburga pogrešala izborne začimbe in dišavnice, ki sta jih bila deležna na nekaterih pomembnejših gradovih.⁶⁰ Tekoča hrana je bila postrežena v manjših loncih,⁶¹ trdna na lesenih pladnjih ali v lesenih skledah,⁶² meso pa včasih kar na kosih prepečenca.⁶³

Preden se je pojedina začela, je jedi blagoslovil župnik.⁶⁴ Jedli so z rokami, le pri mesu so si pomagali z manjšimi noži.⁶⁵ Oto in Geburga sta iz srebrnih kelihov pila vino,⁶⁶ ostali so iz lesenih čaš pili pivo.⁶⁷

60 Večina gradov je imela tudi zeliščni vrt, a pri tem so izrazito prednjačili vrtovi svetnih gospodov; tak vrt so npr. imeli Freisinški na loškem gradu (ustna informacija o raziskavi D. Likar). Iz pisnih virov pa vemo, da je Oto predvsem s pomočjo ženinega strica npr. gojil tesne stike s škofom Hartnidom in da je tudi sicer vzdrževal dobre odnose s cerkvenimi gospodi (Kos 2003, 286). Iz tega jasno sledi, da sta vsaj Oto in Geburga v tem času večkrat obedovala tudi kot gosta cerkvenih gospodov.

61 V zgodnjem in visokem srednjem veku med posodjem izrazito prevladujejo lonci, ki so očitno služili tudi za serviranje juh in predvsem močnatih jedi (prim. Štular 2007; Pleterski 2008, 99); slednje so bile temelj prehrane običajnih ljudi, plemenitaši pa so po njih posegli le v skrajnih primerih.

62 Izkopavanja na najdiščih z ohranjenim organskim gradivom dokazujejo, da so bile v 14. in 15. stoletju pogoste tudi lesene sklede. Izdelane so bile na stružnicah (Hather 2007), najpogosteje iz javorovine in jelševine (npr. Holl 1966, Abb. 52–55, 59–65).

63 Ralph Lewis 2007, 4. poglavje.

64 Že leta 1228 in 1264 se omenja župnik v Smledniku, čeprav se pozneje, leta 1341, omenja Ulrik iz Kamnika le kot vikar cerkve Sv. Ulrika pod smledniškim gradom (glej poglavje 4).

65 Gre za nože s trnom za nasaditev držaja, ki jih na gradu Smlednik nismo dokumentirali, a so razmeroma pogosta najdba na visokosrednjeveških gradovih, tudi na bližnjem Malem gradu v Kamniku (Štular 2009a, 74–77). Kovinske žlice se pri nas pojavijo šele na koncu srednjega veka (glej poglavje 6.1.2).

66 Takšnih čaš na Smledniku nismo dokumentirali in so tudi sicer redka najdba. To si lahko razlagamo tako, da je šlo za izjemno dragocen pribor, ki se nikakor ni izgubil ali založil, da bi lahko prišel v arheološki zapis. Vsekakor pa je status Otu Planinskemu ne samo omogočal, temveč celo veleva, da je uporabljal takšen dragocen pribor.

67 Iz samega gradu Smlednik nimamo neposrednih dokazov o pijačah in pitju. Iz pisnih virov pa vemo, da so v 13. stoletju npr. na Bledu še gojili vinsko trto in izdelovali pivo (Pleterski 2008, 28–29).

Med nogami lastnikov so se smukali lovski psi, ki so jih ti hranili s kostmi in drugimi odpadki.⁶⁸ Še pred poldnevom je bil obed končan in Oto se je v spremstvu obeh Ulrikov ter gosta Wintherja posvetil najljubšemu opravilu dneva, lovu.⁶⁹ Grad Smlednik so sicer obkrožali gozdovi, a lovska odprava se je napotila v dobre pol ure hoda proti severu oddaljen ravninski gozd. Gozdovi v neposredni okolici gradu so bili namreč hriboviti in so bili za lov s konjem nevarni. Na Otovem ramenu je sedel njegov sokol.⁷⁰ Odprava se je spustila po zaviti poti z gradu in se pri cerkvi Sv. Ulrika pod Smlednikom⁷¹ ločila na dva dela. Oto, oba Ulrika in Winther so se z nekaj možmi podali na travnike med vasjo in gozdom, da bi s sokolom uplenili zajca. Ostali udeleženci lova, goniči, so prevzeli pse in se odpravili na nasprotni konec smledniškega gozda, ki se razprostira severno od vasi. Tam so morali kar najhitreje izslediti srnjad ali še raje merjasca. Ko se je lov s sokolom končal in so plemenitaši prišli do gozda, je Oto z lovskim

rogom dal znak za začetek glavnega dela lova. Ob znaku so goniči začeli zganjati strašanski hrup in spustili pse. Zalezovana žival se je pognala v beg in se nič hudega sluteč znašla natanko pred Otom, ki je izmučeni živali zadal smrtni udarec z lovsko sulico.⁷² Ubito žival so razkosali na kraju samem in razdelili meso po natančno določenih pravilih med gospoda, udeležence lova in tudi gospodove lovske pse.⁷³

Medtem ko so bili moški na lovu, so maloštevilne ženske ostale na gradu. Gospa Svibenska je s svojo spletično sedela ob oknu palacija in vezla.⁷⁴

Po uspešnem lovu se je odprava vrnila na grad, kjer so zaužili lahko večerjo, najpogosteje kar ostanke kosila. Notranjost grajskih prostorov je bila že sredi dne temačna, že ob prvem mraku pa se je povsem stemnilo. Ogenj v kaminu je le za silo razsvetljeval veliko dvorano, zato so si svetili z brlivkami.⁷⁵ Te pa so s svojim brljenjem zadostovale zgolj za dokončanje nujnejših opravil. Večina stanovalcev gradu se je po napornem dnevu zato kmalu odpravila spat.

68 Glej poglavje 7.2.

69 Splošen potek lova (po Ralph Lewis 2007, poglavje 10) smo postavili v konkretno okolje gradu Smlednik. Ravninski gozd severno od Smlednika je sodeč po franciscejskem katastru še v 19. stoletju predstavljal jezik gozda iz Kamniško-Savinjskih Alp. Divjad se je torej lahko prosto gibala po velikanskem območju, kar pomeni, da je bil gozd primeren za lov na veliko divjad.

70 Na gradu Smlednik sta bila dokumentirana dva kraguljčka; v grajskih kontekstih te predmete najpogosteje povezujemo s sokolarstvom (glej poglavje 6.1.2).

71 Današnja vas Smlednik se v srednjeveških virih imenuje kot vas pod Smlednikom ali Spodnji Smlednik. Kapela sv. Urha v gozdu je omenjena že leta 1118 (glej poglavje 4) in je bila zagotovo ena markantnejših stavb v okolici. Kot takšna je zagotovo služila tudi kot orientir v prostoru.

72 Glej poglavje 4, popis grajskega inventarja. Na bližnjem Malem gradu v Kamniku je bila med najdbami iz 13. stoletja tudi lovska sulica (Štular 2009a, 104).

73 Iz angleških srednjeveških pisnih virov izvemo, da so tam obstajala natančna pravila o delitvi plena, kar je razumljivo, saj je bil celoten lov prežet s simboliko (Ralph Lewis 2007, poglavje 10). Zaenkrat kakovost podatkov s slovenskih ali drugih srednjeevropskih gradov še ne omogoča, da bi potrdili ali ovrgli tovrstne običaje tudi na našem prostoru, vendar je to zagotovo znanstveni desiderat.

74 Na gradu Smlednik je bilo odkritih več naprstnikov (glej poglavje 6.1.1). Ti predmeti so najverjetneje mlajši, a o vezenju tudi v visokem srednjem veku pričajo pisni viri. Edini prostor v gradu, kjer je bilo dovolj svetlo za natančna opravila, so bile klopi tik ob oknu ali v sami okenski niši v veliki dvorani.

75 Na gradu Smlednik je bilo dokumentiranih 13 odlomkov lojenk (glej poglavje 6.3). Te so v modernem strokovnem jeziku dobile ime po kurivu, loju. V slovenskem jeziku pa obstaja tudi izraz brlivka. Eden od modernih pomenov je tudi ekspresivni v pomenu *luč, ki slabo, medlo sveti* (SSKJ). Že sam slovenski jezik kot seveda tudi poskusi torej pokažejo, da gre za svetila nizke svetilnosti.

13 Literatura in viri

Uredil Benjamin Štular

Objavljeni viri

- BIRK, von E. 1853, *Urkunden-Auszüge zur Geschichte Kaiser Friedrich's III. in den Jahren 1452–1467 aus bisher unbenützten Quellen*. – Sonderabdruck aus dem X. Bde. des »Archivs für Kunde österr. Geschichtsquellen«, Wien.
- CHMEL, J. 1855, *Monumenta Habsburgica. Sammlung von Actenstücken und Briefen zur Geschichte des Hauses Habsburg in dem Zeitraume von 1473 bis 1576*. – Wien.
- DOPSCH, A. 1901, Ein Verzeichnis des Besitzes der Herzoge von Kärnten in Krain und der Mark /von 1311/. – *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 22, 461–465 (navajamo po Otorepec s. a., op. 12).
- KOS, D. 1996, *Celjska knjiga listin I. Listine svobodnih gospodov Žorneskkih do leta 1341*. – Ljubljana.
- KOS, F. 1915, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku (1101–1200)* 4. – Ljubljana.
- KOS, F. 1928, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku (1201–1246)* 5. – Ljubljana.
- MILKOWITZ, W. 1889, Beiträge zur Rechts- und Verwaltungsgeschichte Krains: Die Supanei-Verfassung. – *Mitteilungen des Musealvereins für Krain* 2, 3–40.
- OTOREPEC, B. 1956, *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku 1. Listine 1243–1397*. – Ljubljana.
- OTOREPEC, B. 1957, *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku 2. Listine 1299–1450*. – Ljubljana.
- PARAPAT, J. 1874, Regesteiz doslej še ne natisnenih, Kranjsko zgodovino zadevajočih rokopisov. – *Letopis Matice Slovenske* 2, 180–189.
- SCHUMI, von F. 1884–1887, *Archiv für Heimatkunde. Geschichtsforschungen, Quellen, Urkunden und Regesten II*. – Ljubljana.
- WIESSNER, H. (ur.) 1958, *Monumenta historica ducatus Carinthiae: Geschichtliche Denkmäler des Herzogthumes Kärnten VI. Die Kärntner Geschichtsquellen: 1286–1300*. – Klagenfurt (navajamo po Otorepec nn).
- ZAHN, J. 1870, *Codex diplomaticus Austriaco-Frisinensis. Sammlung von Urkunden und Urbaren zur Geschichte der ehemals freisingischen Besitzungen in Österreich 1*. – V: *Fontes rerum austriacarum: Österreichische Geschichts-Quellen*, Wien.
- ZAHN, J. 1871, *Codex diplomaticus Austriaco-Frisinensis. Sammlung von Urkunden und Urbaren zur Geschichte der ehemals freisingischen Besitzungen in Österreich 2*. – V: *Fontes rerum austriacarum: Österreichische Geschichts-Quellen*, Wien.

- ZAHN, J. 1881, Über steiermärkische Taufnamen. – *Mitteilungen des historischen Vereines für Steiermark* 29, 3–56 (navajamo po Otorepec s. a.).

Literatura

- ADAMSON, M. W. 2004, *Food in medieval times*. – Westport.
- ADLER, G., J. ANSORGE 2006, Buchverschlüsse und Buchbeschläge vom Marienkirchhof in Pasewalk – Zeugen der ehemaligen Bibliothek des Pasewalker Dominikanerklosters. – *Bodendenkmalfpflege in Mecklenburg-Vorpommern* 54, 2006, 151–176.
- ADLER, G. 2010, *Handbuch Buchverschluss und Buchbeschlage*. – Weisbaden.
- ANSI 1975, *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana.
- AUDOIN-ROUZEAU, F. 1995, Pour une histoire de l'élevage et de l'alimentation en Europe de l'Antiquité aux Temps Modernes. – *Histoire & Mesure* 10 (3–4), 277–312.
- AVGUŠTIN, C. 1954, Zgornji stolp na Kranclju in nekdanja župna cerkev v Stari Loki (poročilo o izkopavanjih l. 1954). – *Loški razgledi* 1, 107–114.
- BAKER, P. in G. CLARK 2003, Archaeozoological evidence for medieval Italy: a critical review of the present state of research. – *Archeologia medievale* 20, 45–77.
- BARTHÉLEMY, D. in C. PHILIPPE 1988, The use of Private Space. – V: G. Douby (ur.), *A History of Privat Life II. Revelations of the Medieval World*, Cambridge, London, 395–506.
- BARTOSIEWICZ, L. 1991, Faunal material from two Hallstatt Period settlements in Slovenia. – *Arheološki vestnik* 42, 199–206.
- BARTOSIEWICZ, L. 1998, Medieval animal bones from the castle of Váralja-Várfő (Western Hungary). – *A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve* 20, 157–172.
- BARTOSIEWICZ, L. 1999, Animal husbandry and medieval settlement in Hungary. – *Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich* 15, 139–155.
- BARTOSIEWICZ, L. 2003, 'There's something rotten in the state...': bed smells in Antiquity. – *Europaeen journal of archaeology* 6 (2), 175–195.
- BARTOSIEWICZ, L. 2006, Animal bones from the medieval settlement Otok (Gutenwerth) near Dobrava pri Škocjanu, Slovenia. – *Arheološki vestnik* 57, 457–478.
- BAUER, W., K. MAURER 1961, Burg Wartenberg bei Angersbach/Oberhessen. – *Praehistorische Zeitschrift* 39, 217–265.

- BAXTER, I. L. in S. HAMILTON-DYER 2003, Foxy in furs? A note on evidence for the probable commercial exploitation of the red fox (*Vulpes vulpes* L.) and other fur bearing mammals in Saxo-Norman (10th-12th century AD) Hertford, Hertfordshire, U.K. – *Archaeofauna* 12, 87–94.
- BECKER, V. 2003, Tierknochen- und Flötenfunde aus dem hochmittelalterlichen Burgstall von Hütt, Markt Eichendorf, Lkr. Dingolfing-Landau. – V: K. Schotz (ur.), *Vorträge des 21. Niederbayerischen Archäologentages*, 201–212, Rahden.
- BELAK, M., A. PLETERSKI in T. KNIFIC 2008, Katalog predmetov / Katalog der Gegenstände. – V: Pleterski A., *Zgodnj srednjeveška naselbina na blejski Pristavi. Najdbe / Frühmittelalterliche Siedlung Pristava in Bled. Funde*, Opera Instituti Archaeologici 14, 171–227.
- BEZLAJ, F. 1973, Na robu srbohrvatskega (in slovenskega) etimološkega slovarja. – *Jezik in slovstvo* XVIII, 1972–73, 139–141.
- BEZLAJ, F. 1981, Kočljivi onomastični problemi. – V: *Četrta jugoslovanska onomastična konferenca. Portorož, od 14. do 17. oktobra 1981*, Zbornik referatov, Ljubljana, 1–9.
- BEZLAJ, F., M. SNOJ in M. FURLAN 1995, *Etimološki slovar slovenskega jezika*. – Ljubljana.
- BINNEY, R. 2006, *Nature's way: lore, legend and fiction*. – Cincinnati.
- BITENC, P., T. KNIFIC, T. NABERGOJ in N. VERŠNIK 2009, Srednji vek. – V: Turk, P., J. Istenič, T. Knific, T. Nabergoj (ur.), *Ljubljana. Kulturna dediščina reke*, 295–347, Ljubljana.
- BIZJAK, M. 2006, *Srednjeveški urbarji za Slovenijo 5. Urbarji briksenske škofije (Die Urbare des Hochstifts Brixen), 1253–1464*. – *Thesaurus memoriae, Fontes* 3.
- BOARDMAN, J. in D. SCARISBRICK 1977, *The Ralph Harari Collection of Finger Rings*. – London, New York.
- BOESSNECK, J., H.-H. MÜLLER in M. TEICHERT 1964, Osteologische Unterscheidungsmerkmale zwischen Schaf (*Ovis aries* LINNÉ) und Ziege (*Capra hircus* LINNÉ). – *Kühn-Archiv* 78 (1–2), 1–129.
- BÖKÖNYI, S. 1974, *History of domestic mammals in central and eastern Europe*. – Budapest.
- BÖKÖNYI, S. in L. BARTOSIEWICZ 1983, Testing the utility of quantitative methods in sex determination of hen (*Gallus domesticus* L.) bones. – *Zoologischer Anzeiger, Jena* 210 (3/4), 204–212.
- BOSCHIN, F. 2012, Animal remains from Schloss Prösels (Bozen/Bolzano, Italy, 16th–17th century). – V: J. De Grossi Mazzorin, D. Saccà, C. Tozzi (ur.), *Atti del 6° Convegno Nazionale di Archeozoologia, Parco dell'Orecchiella, mai 2009*, 283–290, Lecce.
- BRUS, R. 2004, *Drevesne vrste na Slovenskem*. – Ljubljana.
- CADAMURO, S. in S. ZANETTO 2011, *Dal fortilizio alla corte murata... in castellario Flagonee*. – Venezia.
- CIGLENEČKI, S. 1999, Results and Problems in the Archaeology of the Late Antiquity in Slovenia. – *Arheološki vestnik* 50, 287–309.
- CLARK, J. (ur.) 2004, *The Medieval Horse and its Equipment, c. 1150–c. 1450*. – London.
- CONANT, K. J. 1978, *Carolingian and Romanesque Architecture 800 to 1200*. – London.
- CRABTREE, P.J. (ur.) 2001, *Medieval archaeology. An encyclopedia*. – New York, London.
- CURGY, J.-J. 1965, Apparition et soudure des points d'ossification des membres chez les mammifères. – *Mémoires du Muséum National d'Histoire Naturelle, Série A: Zoologie* 32 (3), 12–307.
- ČERČE, P. in I. ŠINKOVEC 1995, Katalog posameznih kovinskih najdb bakrene in dobe. – V: B. Teržan (ur.), *Depojske in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe na Slovenskem 1, Katalogi in monografije* 29, 129–235.
- ČUFAR, K. 2006, *Anatomija lesa*. – Univerzitetni učbenik, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za lesarstvo, Ljubljana.
- ČUFAR, K., T. KORENČIČ in J. TRAJKOVIĆ 2006, Drvo s tri arheološka nalazišta u Hrvatskoj i mogućnosti njegova istraživanja. – *Drvena industrija* 57 (2), 67–73.
- ČUFAR, K., B. KROMER, T. TOLAR in A. VELUŠČEK 2010, Dating of 4th millenium BC pile-dwellings on Ljubljansko barje, Slovenia. – *Journal of Archaeological Science* 37, 2031–2039.
- ČUFAR, K. in N. TORELLI 1993, *Zgradba in lastnosti lesa*. – Navodila za vaje, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za lesarstvo, Ljubljana.
- DAVIS, S. 1987, *The archaeology of animals*. – London.
- DE GROSSI MAZZORIN, J. 2005, Introduzione e diffusione del pollame in Italia ed evoluzione delle sue forme di allevamento fino al Medioevo. – V: I. Fiore, G. Malerba, S. Chilardi (ur.), *Atti del 3° Convegno Nazionale di Archeozoologia, Siracusa, 3-5 novembre 2000*, 351–361, Roma.
- DE GROSSI MAZZORIN, J. 2008, *Archeozoologia. Lo studio dei resti animali in archeologia*. – Roma.
- DE VENUTO, G. 2010, Il gatto nel Medioevo: recenti acquisizioni dal sito archeologico di Canne della Battaglia (Barletta). – V: A. Tagliacozzo, I. Fiore, S. Marconi, U. Tecchiati (ur.), *Atti del 5° Convegno Nazionale di Archeozoologia, Rovereto, novembre 2006*, 311–315, Rovereto.
- DOLENZ, H. in C. BAUR (ur.) 2011, *Die Karnburg. Forschungen zu Kärntens Königspfalz 2006–2010*. – Klagenfurt.
- DRAKSLER, M. 2008, *Poročilo o arheološkem nadzoru in dokumentiranju brežine ob gradnji vodovoda na Šmarni gori*. – Poročilo, (INDOK center Ministrstva za kulturo, Ljubljana).
- DRIESCH, A. von den 1976, A guide to the measurement of animal bones from archaeological sites. – *Peabody Museum Bulletin* 1, 1–136.
- DUBY, G. 1988, Private Power, Public Power. – V: G. Duby (ur.), *A History of Privat Life II, Revelations of the Medieval World*, Cambridge, London, 3–32.
- DUBY, G., D. BARTHÉLEMY in C. de La RONCIÈRE 1988, Portraits. – V: G. Duby (ur.), *A History of Privat Life II, Revelations of the Medieval World*, Cambridge, London, 33–310.

- DULAR, A. 2002, Živeti od knjig. Zgodovina knjigotrštva na Kranjskem do začetka 19. stoletja. – *Knjižnica, 'Kronike'*, časopisa za slovensko krajevno zgodovino 7.
- DULAR, J. 1982, *Halštatska keramika v Sloveniji*. – Dela 1. razreda SAZU 23
- DULAR, J., S. TECCO-HVALA 2007, *South-Eastern Slovenia in the Early Iron Age. Settlement – economy – society / Jugovzhodna Slovenija v starejši železni dobi: poselitev – gospodarstvo – družba*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 12.
- DURDIK, T. 2001, *Hrad Týřov*. – Vlastivědná knihovnička SPS 4.
- DÜRRFELD, E. B. 1996, A tentative approach at reconstructing the chronology of different types of metal fastening mechanism of German bindings of the late 15th, 16th and 17th centuries. – *Gutenberg Jahrbuch* 71, 271–278.
- EGAN, G. 1998, *The Medieval Household. Daily Living c. 1150–1450*. – London.
- EGAN, G. in F. PRITCHARD 2002, *Dress Accessories 1150–1450*. – London.
- ERVYNCK, A. 2004, Orant, pugnans, laborant. The diet of the three orders in the feudal society of medieval north-western Europe. – V: *Behaviour behind bones. The zooarchaeology of ritual, religion, status and identity*, Proceedings of the 9th conference of the International council of archaeozoology, Durham, August 2002, 215–223, Oxford.
- FELGENHAUER-SCHMIEDT, S. 1995, *Die Sachkultur des Mittelalters im Lichte der archäologischen Funde*. – Europäische Hochschulschriften, Reihe 38, Archäologie.
- FALTÝNEK, K., P. ŠLÉZAR 2006, Archeologické výzkumy sakrálních staveb v Litovli. – *Archaeologia Historica* 31, 313–322.
- FITZ, J., V. LÁNYI, in Z. BÁNKI 1978, *Kutatások Gorsumban 1975-ben (Forschungen in Gorsium in Jahre 1975)*. – Alba regia, Annales musei Stephani Regis XVI.
- FRÖHLICH, J. 1997, *Písecko v zrcadle archeologie*. – Písek.
- FUSEK, G. 2007, Okov korica knjige iz groba u Nitri – Šindloki. – *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 24, 437–442.
- FŮRYOVÁ, K. 2004, Knjižné kovania v zbierkach SNM – Archeologického múzea. – *Zborník Slovenského Národného Múzea XCVIII*, (Archeológia) 14, 191–199.
- GASPARI, A. 2005a, Dvor – gradišče nad Dvorom. – *Varstvo spomenikov (Poročila)* 42, 38–39.
- GASPARI, A. 2005b, Ljubljana – gradišče nad Pržanom. – *Varstvo spomenikov (Poročila)* 42, 80.
- GASPARI, A. 2006a, Med gradišči in gradovi. Medvode in širša okolica v arheoloških obdobjih. – V: A. Vodnik (ur.), *Od Jakoba do Jakoba. O krajih in ljudeh občine Medvode*, Medvode, 15–44.
- GASPARI, A. 2006b, Smlednik – arheološko najdišče Stari grad. – *Varstvo spomenikov (Poročila)* 42, 138–140.
- GASPARI, A. 2006c, Zavrh pod Šmarno goro – arheološko območje Gradišče nad Zavrhom. – *Varstvo spomenikov (Poročila)* 42, 192–193.
- GASPARI, A. 2008, Goričane – arheološko najdišče Stari Grad. – *Varstvo spomenikov (Poročila)* 44, 64–66.
- GASPARI, A. 2012, Kultni kompleks bronastodobnega orožja iz lesene konstrukcije v savski tesni pri Medvodah. – V: A. Gaspari, M. Erič (ur.), *Potopljena preteklost. Arheologija vodnih okolij in raziskovanje podvodne kulturne dediščine v Sloveniji*, Radovljica, 319–324.
- GASPARI, A. in B. NADBATH, 2008, Želimlje – Stari grad. – *Varstvo spomenikov* 44, 326–328.
- GASPARI, A., B. NADBATH in T. NABERGOJ 2008, Grad na Gradišču nad Drago. Spanheimska utrdba na severozahodni meji gospodarstva? – *Arheološki vestnik* 59, 305–323.
- GOLOB, N. 1994, *Srednjeveški kodeksi iz Stične: XII stoletje*. – Ljubljana.
- GOSTEČNIK, K. 1997, Die frühmittelalterliche Befestigungsanlage auf dem Hochgösch bei Molzbichl, Kärnten. – *Archaeologia Austriaca* 81, 255–271.
- GRAFENAUER, B. 1956, *Zgodovina Slovenskega naroda 3. Doba prve krize fevdalne družbe na Slovenskem od začetka kmečkih uporov do viška protestantskega gibanja*. – Ljubljana.
- GRANT, A. 1982, The use of tooth wear as a guide to the age of domestic ungulates. – V: B. Wilson, C. Grigson, S. Payne (ur.), *Ageing and sexing animal bones from archaeological sites*, BAR. British Series 109, 91–108.
- GRANT, A. 2002, Food, status and social hierarchy. – V: P. Miracle, N. Milner (ur.), *Consuming passions and patterns of consumption*, McDonald Institute Monographs, 17–23, Cambridge.
- GRAYSON, D.K. 1984, *Quantitative zooarchaeology*. – Orlando.
- GROSS, U. 1991, *Mittelalterliche Keramik zwischen Neckarmündung und Schwäbischer Alb. Bemerkungen zur räumlichen Entwicklung und zeitlichen Gliederung*. – Forschungen und Berichte der Archäologie des Mittelalters in Baden-Württemberg 12.
- GUŠTIN, M., R. CUNJA, in K. K. PREDOVNIK 1993, *Podbočje Stari grad*. – Posavski muzej Brežice 9.
- GYŰRKY, K. H. 1981, *Das mittelalterliche Dominikanerkloster in Buda*. – Fontes archaeologici Hungariae.
- HATHER, J. G. 2007, Wood turning technology in medieval Novgorod. – V: M. Brisbane, J. Hather (ur.), *Wood use in medieval Novgorod*, Oxford, 278–294.
- HAUPTMANN, L. 1999, *Nastanek in razvoj Kranjske*. – Ljubljana.
- HEBERT, B. in H. HEYMANS 1999, Judenburg. – *Fundberichte aus Österreich*. Reihe A., 38, 908.
- HODGINS, G., A. LINDROOS, A. RINGBOM, J. HEINEMEIER in F. BROCK 2011, ¹⁴C Dating of Roman Mortars-Preliminary Tests Using Diluted Hydrochloric Acid Injected in Batches – V: A. Ringbom, R. Hohlfelder, P. Sjöberg, P. Sonck-Koota (ur.), *Building Roma Aeterna: Current Research on Roman Mortar and Concrete*, Proceedings of the conference March 27–29, 2008, Helsinki, 209–213.
- HOLL, I. 1966, *Mittelalterliche Funde aus einem Brunnen von Buda*. – *Studi Archeologica* IV.
- HOLL, I. 2005, *Fundekompexe des 15.–17. Jahrhunderts aus dem Burgpalast von Buda*. – *Varia archaeologica Hungarica* 17.

- HOLL, I. 2010, *Funde aus dem Zisterzienserkloster von Pilis*. – *Varia archaeologica Hungarica* 20.
- HORMAYR, von J. F. 1840, *Die Burgvesten und Ritter-schlösser der Österreichischen Monarchie XI*. – Wien.
- HORVAT, J. 1984, Prazgodovinske naselbinske najdbe pri farni cerkvi v Kranju. – *Arheološki vestnik* 34, 140–216.
- HORVAT, J. in A. BAVDEK 2009, Okra. Vrata med Sredozemljem in Srednjo Evropo / Ocra. The gateway between the Mediterranean and Central Europe. – *Opera Instituti Archaeologici Sloveniae* 17.
- HORVAT, M. 1994, Arheološke raziskave. – V: M. Guštin, M. Horvat (ur.), *Ljubljanski grad, Pečnice*, *Archaeologia Historica Slovenica* 1, 28–39.
- HÖGLINGER, P. 2006, Die Burg Thurnschall bei Lessach im Lungau (Salzburg). – V: M. Krenn, A. Krenn-Leeb (ur.), *Castrum bene 9 – Burg und Funktion*, *Archäologie Österreichs Spezial* 2, 165–178.
- JAKIČ, I. 1995, *Gradovi, graščine in dvorci na Slovenskem*. – Radovljica.
- JAKIČ, I. 1997, *Vsi slovenski gradovi*. – Ljubljana.
- JAŹDŹEWSKI, K. 1960, Wzajemny stosunek elementów Słowiańskich i Germańskich w Europie środkowej w czasie od najścia Hunow aż do usadowienia się Awarów nad środkowym Dunajem. – V: A. Twardowska (ur.), *Prace i materiały. Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi*, *Seria Archeologiczna* 5, 65.
- JENKO, F. 2002, Gradišče nad Drago. – *Loški razgledi* 49, 199–200.
- JESSOP, O. 1996, A New Artefact Typology for the Study of Medieval Arrowheads. – *Medieval Archaeology. Journal of the Society for Medieval Archaeology* 40, 192–205.
- JOSIPOVIČ, D. 1985, Kranj. – *Varstvo spomenikov* 27, 204–205.
- KERMAN, B. 1997, Srednji in novi vek v Prekmurju v luči arheoloških najdb. – V: J. Balažič, B. Kerman (ur.), *Katalog stalne razstave*, 45–54, Murska Sobota.
- KERMAN, B. 2007, Arheološka sondiranja na gradu pri Gradu na Goričkem v letih 1997 in 1999. – *Zbornik Soboškega muzeja* 9–10, 237–248.
- KLOKOČOVNIK, I. 2010, *Visokosrednjeveška lončenina v Sloveniji (11.–13. stoletje)*. – Diplomsko delo, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- KLDB 1937, *Krajevni leksikon Dravske banovine. Krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev Dravske banovine*. – Ljubljana.
- KNEUBL, S., 1990, *Keramikfunde aus der Gefängnislatrine von Kitzbühel, Nordtirol*. – V: H. W. Arch, K. Spindler, J. Zangerl (ur.), *Das alte Hafnerhandwerk im Lande Tirol: Ausgrabungen und Forschungen der Abteilung für Mittelalterliche und Neuzeitliche Archäologie im Institut für Ur- und Frühgeschichte der Universität Innsbruck*, Innsbruck, 82–86.
- KNIFIC, T. 1995, Vojščaki iz mesta Karnija; izkopavanje v muzeju. – V: M. Sagadin et al. (ur.), *Kranjski zbornik 1995*, Kranj, 23–40.
- KNIFIC, T. 1999, Arheološko najdišče Gradišče nad Bašljem. – *Preddvor v času in prostoru. Zbornik Občine Preddvor*, Preddvor, 55–67.
- KNIFIC, T. in A. PLETERSKI. 1981, Staroslovansko grobišče Dlesc pri Bodeščah. – *Arheološki vestnik* 32, 482–523.
- KNIFIC, T. in A. PLETERSKI 1993, Staroslovanski grobišči v Spodnjih Gorjah in Zasipu. – *Arheološki vestnik* 44, 235–252.
- KOMAC, A. 2006, *Od mejne grofije do dežele. Ulrik III. Spanheim in Kranjska v 13. stoletju*. – *Thesaurus memoriae, Dissertationes* 5.
- KOMATAR, F. 1907, n. n. – *Mitteilungen des Musealvereins für Krain* 20 (navajamo po Otorepec s. a., op. 23).
- KOMELJ, I. 1967, Gradovi na Gorenjskem. – *Varstvo spomenikov* 12, 16–22.
- KOMELJ, I. 1972, Smladnik. – *Varstvo spomenikov* 15, 204–205.
- KOROŠEC, P. 1999, *Nekropola na ptujskem gradu, Turnirski prostor / Das Gräberfeld an dem Schloßberg von Ptuj, Turnierplatz*, – Ptuj.
- KOS, D. 2001, Ministeriali grofov Andeških na Kranjskem / Die Ministerialen der Grafen von Andechs in Krain. – V: A. Eržen, T. Aigner (ur.), *Groffe Andeško-Meranski: prispevki k zgodovini Evrope v visokem srednjem veku, Zbornik razprav z mednarodnega znanstvenega simpozija, Kamnik, 22.–23. september 2000*, Kamnik, 185–255.
- KOS, D. 2005, *Vitez in grad: vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in slovenskem Koroškem do začetka 15. stoletja*. – Ljubljana.
- KOS, Mi. 1975, *Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500) I (A–M)*. – Ljubljana.
- KOS, Mi. in J. ŽONTAR 1939, Neznana listina o gorenjskih lastniških cerkvicah 12. stoletja. – *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 20, 236–244.
- KOS, Ma. 2007, *Steklo iz 15. in 16. stoletja / 15th and 16th century glass*. – Ljubljana.
- KOSI, M. 1998, *Potujoči srednji vek : cesta, popotnik in promet na Slovenskem med antiko in 16. stoletjem*. – Ljubljana.
- KOSI, M. 2006, Zemljevid 4. – V: A. Komac, *Od mejne grofije do dežele: Ulrik III. Spanheim in Kranjska v 13. stoletju*, *Thesaurus memoriae, Dissertationes* 5.
- KOSI, M. 2012, Grajska politika – primer grofov Celjskih. – *Kronika* 60 (3), 465–494.
- KOŠNAR, L. 1992, *Severni Evropa v ranem sredovjeku a vikingška ekspanze*. – *Studia mediaevalia Pragensia* 3.
- KOTAR, M. in R. BRUS 1999, *Naše drevesne vrste*. – Ljubljana.
- KOVACS, G. 2009, *Ceramics from Carniola at Bajcsavar, a 16th century border castle in southwestern Hungary*. – *Acta Archaeologica* 60, 253–274.
- KOZINA, G. 1864, *Die Landeshauptleute von Krain bis gegen das Ende des 15. Jahrhundert*. – Ljubljana.
- KRABATH, S., 2001, *Die hoch- und spätmittelalterlichen Buntmetallfunde nördlich der Alpen. Eine archäologisch-kunsthistorische Untersuchung zu ihrer Herstellungstechnik, funktionalen und zeitlichen Bestimmung*. – *Internationale Archäologie* 63.
- KRAHE, F. W. 1994, *Burgen des deutschen Mittelalters. Grundriss-Lexicon*. – Würzburg.

- KRAMAR S. in B. MIRTIČ 2009, Karakterizacija historičnih ometov kot del konservatorsko-restavratorskih posegov in arheoloških poizkopavalnih analiz. – *Materials and Geoenvironment* 56 (4), 501–519.
- KRATOCHVÍL, Z. 1976, Das Postkranialskelett der Wild- und Hauskatze (*Felis silvestris* und *F. lybica* F. catus). – *Acta scientiarum naturalium Academiae scientiarum bohemoslovaca* – Brno 10 (6), 1–43.
- KRAUSKOPF, C. 2005a, *Tric-Trac, Trense, Treichel. Untersuchungen zur Sachkultur des Adels im 13. und 14. Jahrhundert.* – Passau.
- KRAUSKOPF, C. 2005b, Plemstvo in predmeti iz nje-govega vsakdanjika. Raziskave materialne kulture 13. in 14. stoletja. – *Arheo* 23, 47–62.
- KREITNER, T. 2000, *Mittelalterliche und frühneuzeitliche Buchbeschläge un Buchspangen aus Metall.* – Fundort Kloster. *Archäologie im Klösterreich*: Katalog zur Ausstellung im Stift Altenburg vom 1. Mai bis 1. November 2000 (Fundberichte aus Österreich 8), Horn, 225 – 232.
- KRENN, M. 1996, Bericht zu den Ausgrabungen des Vereins ASINOE im Projektjahr 1996/1997. – *Fundberichte aus Österreich* 35, 207–209.
- KÜTHREIBER, T. 2005, Handwerksgeschichtliche und ideologische Aspekte mittelalterlichen Mauerwerks am Beispiel Ostösterreichs. – W. Melzer (ur.), *Mittelalterarchäologie und Baubandwerk*, Soest, 187–208.
- LAKUŠIĆ, R. 1980, *Ekologija biljaka.* – Sarajevo.
- LAZAR, T. 2012, Vloga gradu v srednjeveškem vojsko-vanju. – *Kronika* 60 (3), 443–464.
- LeGOFF, J. L. 1988, *Medieval Civilization (400 A.D.–1500 A.D.).* – Malden, Oxford, Carlton.
- LEROI-GOURHAN, A. 1990, *Gib in beseda* II. – Ljubljana.
- LEVEC, V. 1896, Schloss und Herrschaft Flödnig in Oberkrain. – *Mitteilungen des Musealvereines für Krain* 9, 1–82.
- LIEB, S. 2007, Die archäologischen Ausgrabungen in der Pfarrkirche Mariae Himmelfahrt in Hollenburg, Stadt Krems and der Donau, Niederösterreich. – *Fundberichte aus Österreich* 46, 405–514.
- LIVINGSTONE SMITH, A., D. BOSQUET in R. MARTINEAU, R. (ur.) 2005, *Pottery Manufacturing Processes: Reconstruction and Interpretation.* – BAR. International Series 1349.
- LIGHTBOWN, R. W. 1992, *Mediaeval European Jewellery with a catalogue of the collection in the Victoria in Albert Museum.* – London.
- LUFF, R.M. in M. MORENO GARCÍA 1995, Killing cats in the medieval period, an unusual episode in the history of Cambridge, England. – *Archaeofauna* 4, 93–114.
- LYMAN, R.L. 1999, *Vertebrate taphonomy.* – Cambridge.
- MACHÁČEK, J. 2000, Pohansko bei Břeclav. – V: A. Wiczorek, H.-M. Hinz (ur.), *Europas Mitte um 1000*, Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archäologie 1, 330–332.
- MACHÁČEK, J. in A. PLETERSKI 2000, Altslawische Kulturstrukturen in Pohansko bei Břeclav (Tschechische Republik). – *Studia Mythologica Slavica* 3, 9–22.
- MAJEWSKI, T. in D. GAIMSTER (ur.) 2009, *International Handbook of Historical Archaeology.* – Dordrecht, Heidelberg, London, New York.
- MĚCHUROVÁ, Z. 2012, Pásové řetězy ze sbírek Moravského zemského muzea v Brně jako archeologický doklad renesančního užitého umění. – *Archaeologia historica* 3/12,2, 747 – 766.
- MARKUN, M. 2011, *Idejni načrt prenove starega gradu Smlednik.* – Diplomska naloga, Fakulteta za arhitekturo, Univerza v Ljubljani.
- MĚŘÍNSKÝ, Z., P. KOUŘIL, P. in M. POLAČEK 2006, Haupttürme mährischer und schlesischer Burgen. – V: M. Krenn, A. Krenn-Leeb (ur.), *Castrum bene 9 – Burg und Funktion*, Archäologie Österreichs Spezial 2, 27–41.
- MILEUSNIČ, Z. 2009, *Novoveška keramika na severozahodni obali Istre.* – Magistrska naloga, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- MILLSON, D. 2011, From clay to sherd: understanding the manufacture, use and taphonomy of prehistoric ceramics by experiment. – V: S. Scarcella (ur.), *Archaeological Ceramics: A Review of Current Research*, BAR. International Series 2193, 117–127.
- MLINARIČ, J. 2001, *Kartuzija Bistra.* – Ljubljana.
- MORRIS, R.K. 1999, *Archaeology of buildings.* – Stroud.
- NABERGOJ, T. (ur.) 2006, *Stopnje v preteklost. Zakladi iz arheoloških zbirk Narodnega muzeja Slovenije.* – Ljubljana.
- NADBATH, B. in M. DRAKSLER 2009, Ljubljana – arheološko najdišče Šmarna gora. – *Varstvo spomenikov (Poročila)* 44, 153–154.
- NADBATH, B., R. KLASINC, G. TICA., E. LEGHISSA, B. BREZIGAR in M. DRAKSLER 2009, Medvode – arheološko najdišče Svetje. – *Varstvo spomenikov (Poročila)* 44, 151–153.
- NEUGEBAUER, J. A. 2000, Ausgewähltes archäologisches Fundgut aus dem Inneren und der unmittelbaren Umgebung der Pfarrkirche. – *Archäologie Österreich* 11, 59–84.
- NOVAKOVIČ, P. 2008, *Poročilo o nedestruktivnih arheoloških raziskavah in sondiranju notranjosti srednjeveških stavbnih ostalin na Gradišču nad Sv. Marjeto (Jeterbenk).* – Poročilo (INDOK center Ministrstva za kulturo, Ljubljana).
- OTTAWAY, P. and ROGERS, N. 2002, *Craft, Industry and Everyday Life: Finds from Medieval York.* – The Archaeology of York, The Small Finds 17 (15).
- OTOREPEC, B. s. a., *Oris zgodovine gradu Smlednika.* – Neobjavljen tipkopi, hrani ZVKDS, OE Ljubljana (glej tudi Priloga 1, št. 97).
- OTOREPEC, B. 1988, *Srednjeveški pečati in grbi srednjeveških mest in trgov na Slovenskem.* – Ljubljana.
- OTOREPEC, B. in I. KOMELJ 1971, *Smlednik in okolica. Stari grad – zgodovina.* – Smlednik.
- OTTAWAY, P. in N. ROGERS 2002, *Craft, Industry and Everyday Life: Finds from Medieval York.* – York.
- PAVLOVIČ, D. 2008, Prazgodovinski piraunos z Nove table pri Murski Soboti? – *Annales. Series historia et sociologia* 18 (2), 479–488.
- PEARSON, S. in B. MEESON 2001, *Vernacular buildings in a changing world: understanding, recording and conserva-*

- tion. – Council for British Archaeological Research, Report 126.
- PAYNE, S. 1972, On the interpretation of bone samples from archaeological sites. – V: E. S. Higgs (ur.), *Papers in economic prehistory*, 65–81.
- PAYNE, S. 1973, Kill-off patterns in sheep and goats: the mandibles from Aşvan Kale. – *Anatolian studies* 23, 281–303.
- PAYNE, S. 1987, Reference codes for wear stages in the mandibular cheek teeth of sheep and goats. – *Journal of Archaeological Science* 14, 609–614.
- PAYNE, S. in P. MUNSON 1985, Ruby and how many squirrels? The destruction of bones by dogs. – V: N. R. J. Fieller, D. D. Gilbertson, N. G. A. Ralph (ur.), *Palaeobiological investigations*, BAR. International Series 266, 31–40.
- PEČNIK, J. 1904, Prazgodovinska najdišča na Kranjskem. – *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 14 (4), 125–142.
- PETERLE UDOVČ, P. in B. NADBATH 2007, Šmartno pod Šmarno goro. – *Varstvo spomenikov (Poročila)* 43, 215–216.
- PETNAUER, L. 1938, Imena važnejših starejših gradov na Slovenskem nekdanj in sedaj. – *Kronika slovenskih mest* 5, 10–15.
- PLETERSKI, A. 2008, *Kubinska kultura v zgodnjem srednjem veku*. – Ljubljana.
- PLETERSKI, A. 2010, Zgodnjerednjeveška naselbina na blejski Pristavi. Tafonomija, predmeti in čas. – *Opera Instituti Archaeologici Sloveniae* 19.
- PLETERSKI, A. in M. BELAK 2002, Grobovi s Puščave nad Starim trgom pri Slovenj Gradcu. – *Arheološki vestnik* 53, 233–300.
- PIPER, O. 1904, Österreichische Burgen III. – Wien.
- POLLA, B. 1986, *Košice – Krásna. K stredovekým dejnám Krasnej nad Hornadom*. – Slovenské Národné Múzeum, Arheologický ústav VIII.
- PORENTA, S., B. ŠTULAR, B. TOŠKAN, Z. MI-LEUSNIČ in J. DIRJEC 2014, Poznosrednjeveško in zgodnjenovoveško najdišče Šentvid pri Stični. Tipologija lončenine in analiza namiznega posodja ter živalskih ostankov. – *Arheološki vestnik* 65, v pripravi.
- PREDOVNIK, K. K. 2000, Pod modrim nebom grajska razvalina: Stari Grad nad Podbočjem. – V: M. Guštin (ur.), *Ob 750 letnici Svetega Križa*, Podbočje.
- PREDOVNIK, K. K. 2003, *Trdnjava Kostanjevica na Starem gradu nad Podbočjem*. – *Archaeologia historica slovenica* 4.
- PREDOVNIK, K. K. 2011, *Arheološki viri za zgodovino Pustega gradu nad Lipnico (gradu Waldenberg)*. – Ljubljana (http://arheologija.ff.uni-lj.si/raziskave/pusti_grad/index.html, dostop 20.1.2013).
- PREDOVNIK, K. K. 2012, Slovenska arheologija in raziskave gradov. – V: *Iz zgodovine slovenskih gradov*, *Kronika* 60/3, 413–432.
- PREDOVNIK, K. K. 2013, A Brave New World? Building Castles, Changing and Inventing Traditions. – *Atti della Accademia roveretana degli Agiati*, ser. IX, vol. II, A, fasc. II, 63–106.
- PREDOVNIK, K., M. DACAR in M. LAVRINC 2008, *Cerkev sv. Jerneja v Šentjernej: arheološka izkopavanja v letih 1985 in 1986*. – *Archaeologia historica slovenica* 6.
- PREDOVNIK, K. K. in T. NABERGOJ 2010, Arheološke raziskave obdobja po zgodnjem srednjem veku v Sloveniji. – *Arheološki vestnik* 61, 245–294.
- PREINFALK, M. 2005, *Auerspergi: po sledih mogočnega tura*. – Ljubljana.
- PUCHER, E. 1986, Mittelalterliche Tierknochen aus Möllersdorf (Niederösterreich). – *Beiträge zur Mittelalterarchäologie Österreichs* 2, 47–57.
- PUCHER, E. 1991, Der frühneuzeitliche Knochenabfall eines Wirtshauses neben der Salzburger Residenz. – *Jahresschrift* 35–36, 71–133.
- PUCHER, E. 2009, Mehr Fragen als Antworten: Archäozoologische Befunde aus den Burgen Sand und Raabs im nördlichen Niederösterreich. – *Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich* 25, 259–272.
- PUCHER, E. in M. SCHMITZBERGER 2006, Die Tierknochen aus einer frühneuzeitlichen Kulturschicht der Burgruine Hauenstein (Steiermark). – V: E. Lasník, *Das obere Kainachtal*, 608–623, Gallmannsegg, Kohlschwarz.
- PUŠ, I. 1981, Rašica. – *Varstvo spomenikov (Poročila)* 25, 208–210.
- RALPH LEWIS, B. 2007, *Life in a Medieval Castle*. – Stroud.
- RAMŠAK, A. 2009, Gomile starejše železne dobe na Godeško-Reteških dobavah pri Škofji Loki. – *Arheološki vestnik* 60, 33–61.
- RÉGNIER-BOHLE, D. 1988, Imagining the Self. – V: G. Douby (ur.), *A History of Privat Life II. Revelations of the Medieval World*, Cambridge, London, 311–394.
- REISP, B. 1987, *Grad Smlednik*. – Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. Zbirka vodnikov 156.
- RIBIČ, I. 1969, Medvode. – *Varstvo spomenikov (Poročila)* 13–14, 149.
- RIEDEL, A. in E. PUCHER 2008, Mittelalterliche Tierknochenfunde aus der Burg Raabs an der Thaya (Niederösterreich). – *Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich* 24, 159–194.
- RINGBOM, A., J. HEINEMEIER, A. LINDROOS in F. BROCK 2011, Mortar Dating and Roman Pozzolana, Results and Interpretations. – V: A. Ringbom, R. Hohlfelder, P. Sjöberg, P. Sonck-Koota (ur.), *Building Roma Aeterna. Current Research on Roman Mortar and Concrete*, Proceedings of the conference, March 27–29, 2008, Helsinki, 187–208, Helsinki.
- ROLETT, B. V. in M.-Y. CHIU 1994, Age estimation of prehistoric pigs (*Sus scrofa*) by molar eruption and attrition. – *Journal of Archaeological Science* 21, 377–386.
- ROZMAN, L., in M. UREK 2011, *Poročilo o predhodnih arheoloških raziskavah na območju novogradnje TP Hraše in 20 kV kablovodov, na parcelah št. po projektu PGD. št. 5539/10, marec 2011, k.o. Hraše, Smlednik*. – Poročilo (INDOK center Ministrstva za kulturo, Ljubljana).
- ROZMAN, L. in M. UREK, 2011, *Poročilo o arheološkem nadzoru na območju novogradnje TP Hraše in 20 kV kablovodov v Hrašah pri Smledniku*. – Poročilo (INDOK center Ministrstva za kulturo, Ljubljana).

- RUTAR, G. 2010, Ljubljana – ruševine starega gradu Osterberg. – *Varstvo spomenikov* 46, 191–193.
- RUTAR, S. 1894, Die Grabungen in Krain während des Jahres 1893. – *Mitteilungen der k.k. Centralcommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale* 20, 183–184.
- SAGADIN, M. 1987, Šmarjetna gora–Gradišče. – *Varstvo spomenikov* 29, 244–245.
- SAGADIN, M. 2008, *Od Karnija do Kranja. Arheološki podatki o razvoju poselitve v antičnem in zgodnjerednjeveškem obdobju*. – Doktorska disertacija, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- SALISBURY, J. E. 2011, *The beast within. Animals in the Middle Ages*. – New York.
- SALVADORI, F. 2003, Archeozoologia e Medioevo: lo stato degli studi. – V: R. Fiorillo, P. Peduto (ur.), *Atti del III Congresso Nazionale di Archeologia Medievale, Salerno, ottobre 2003*, 176–181, Firenze.
- SAPAČ, I. 2003, *Razvoj grajske arhitekture na Dolenjskem in v Beli krajini*. – Diplomsko delo, Fakulteta za arhitekturo, Univerza v Ljubljani.
- SAPAČ, I. 2006, Srednjeveška utrdbeno arhitektura na Slovenskem. – V: *Gradovi, utrdbe in mestna obzidja. Vodnik po spomenikih*, Zbirka Dnevi evropske kulturne dediščine, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 9–31, Ljubljana.
- SAPAČ, I. 2012, Kaj je grad? Problematika terminološke oznake in temeljne definicije. – V: *Iz zgodovine slovenskih gradov*, Kronika 60/3, 391–412.
- SAUER, F. in S. RENHART 2001, Die Ausgrabungen in der Pfarrkirche von Sommerein, Niederösterreich. – *Fundberichte aus Österreich* 40, 317–336.
- SCHNYDER, R. 2011, *Mittelalterliche Ofenkeramik. Das Zürcher Hafnerhandwerk im 14. und 15. Jahrhundert*. – Zurich.
- SCARCELLA, S. (ur.) 2011, *Archaeological Ceramics: A Review of Current Research*. – BAR. International Series 2193.
- SCHIFFER, M. B. 1996, *Formation processes of the archaeological record*. – Salt Lake City.
- SCHWEINGRUBER, F. H. 1990, *Mikroskopische Holz-anatomie*. – Birmensdorf.
- SERPELL, J.A. 2000, Domestication and history of the cat. – V: D. C. Turner, P. Bateson (ur.), *The domestic cat. The biology of its behaviour*, 179–192, Cambridge.
- SILVER, A. 1972, The aging of domestic animals. – V: D. Brothwell, E. Higgs (ur.), *Science in archaeology. A survey of progress and research*, 293–302, London.
- SIMONITI, V. (prev.) 1991, *P. Santonino, Popotni dnevniki (1485–1487)*. – Celovec, Dunaj, Ljubljana.
- SLABE, M. 1970, Stari grad nad Smlednikom. – *Varstvo spomenikov* 13–14, 178.
- SLABE, M. 1975, *Dranlje. Grobišče iz časov preseljevanja ljudstev*. – Situla 16.
- SLABE, M. 1983, Smlednik. – *Varstvo spomenikov* 25, 266–271.
- SLIVKA, M., 1996, Kríž pre každého sentencie nad (štátnym) znakom v ľudskom dejinnom súvisi. – *Zborník Slovenského Národného Múzea XC*, Archeológia 6, 183–195.
- SMITH, C. 1998, Dogs, cats and horses in the Scottish medieval town. – *The Proceedings of the Society of antiquaries of Scotland* 128, 859–885.
- SMOLE, M. 1982, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. – Ljubljana.
- SNOJ, D. 1995, Srednjeveško mestno obzidje v Slovenj Gradcu. Poročilo o arheoloških izkopavanjih. – *Koroški zbornik* 1, 115–133.
- SNOJ, D. 1997, Srednjeveško mestno obzidje v Slovenj Gradcu. Poročilo o arheoloških izkopavanjih 2. – *Koroški zbornik* 2, 135–160.
- SPINDLER, Konrad 1998, *Falkeneri in Archäologie und Geschichte unter besonderer Berücksichtigung der Beizjagd in Tirol*. – Nearchos, Sonderheft 3.
- STOPAR, I. 1977, Renesančne pečnice s celjskega območja. – *Varstvo spomenikov* 21, 63–100.
- STOPAR, I. 1993, *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji V. Med Kozjanskim in porečjem Save*. – Ljubljana.
- STOPAR, I. 1998, *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji I. Gorenjska. 3. Med Polbovim Gradcem in Smlednikom*. – Ljubljana.
- STOPAR, I. 2000, *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji I. Gorenjska 5. Med Goričanami in Gamberkom*. – Ljubljana.
- STEFANIDOU, M. in I. PAPAYIANNI 2005, The role of aggregates on the structure and properties of lime mortars. – *Cement and Concrete Composites* 27 (9–10), 914–919.
- SVETINA, R. 2010, Zur Herkunft sowie zur Verbreitung der Verehrung des hl. Lambert von Lüttich / Sv. Lambert in Slowenien. – *Zgodovinski časopis* 64 (1–2), 46–114.
- SVOLJŠAK, S. 2009, *Knjižna zbirka p. Žige Škerpina v ljubljanskem Franciskanskem samostanu*. – Knjižnica 53 (1–2).
- SZIRMAI, J. A. 1999, *The archaeology of medieval book-binding*. – Ashgate.
- ŠAŠEL, J. 1975, Smlednik. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*, Ljubljana, 173.
- ŠEMROV, A. 2012, Jeterbenk – Nebojša Tower. A Hoard of Silver Coins from Gorizia and Aquileia from the Beginning of the 14th century. – *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 45, 517–524.
- ŠERCELJ, A. 1996, *Začetki in razvoj gozdov v Sloveniji*. – Dela IV. razreda SAZU 35.
- ŠILC, J. 2002, Urbarji – pomoč pri iskanju najstarejših prednikov. – *Drevesa* 9 (2), 11–21.
- ŠINKOVEC, I. 1992, Kako smo prehiteli gradbene stroje. – *Arheo* 12, 50–57.
- ŠTULAR, B. 2005, Lončenina s kamniškega Malega gradu: izkopavanja leta 1992. – *Arheološki vestnik* 56, 435–452.
- ŠTULAR, B. 2007, Lonci v opremi visokosrednjeveške kuhinje s kamniškega Malega gradu. – *Arheološki vestnik* 58, 375–404.
- ŠTULAR, B. 2009a, Mali grad. Visokosrednjeveški grad v Kamniku / Mali grad. High Medieval Castle in Kamnik. – *Opera Instituti Archaeologici Sloveniae* 15.

- ŠTULAR, B. 2009b, Uporaba etnoloških primerjav v visokosrednjeveški arheologiji: primer lončenine s kamniškega Malega gradu. – *Arheo* 26, 109–123.
- ŠTULAR, B. 2009c, Srednjeveška in novoveška lončenina iz Blejskega jezera. – V: A. Gaspari (ur.), *Neznano Blejsko jezero, Ljubljana*, Vestnik: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije 20, 73–105.
- ŠTULAR, B. 2010, Medieval high-mountain pastures in the Kamnik Alps (Slovenia). – V: F. Mandl, F. Stadler (ur.), *Archäologie in den Alpen. Alltag und Kult*, Forschungsberichte der ANISA 3, Nearchos 19, 259–272.
- ŠTULAR, B. 2012, Začetki srednjeveške Ljubljane v luči arheoloških izkopavanj na Mačkovi ulici – Visokosrednjeveška Ljubljana v luči najnovejših arheoloških izkopavanj. – V: I. Lazar, B. Županek (ur.), *Emona – med Akvilejo in Panonijo*, Ljubljana, 143–156.
- ŠTULAR, B., POGLAJEN, S. 2002, Zgodnesrednjeveška pokrajina: študijski primer Bistriške ravni in Mengeškega polja. – V: T. Podobnikar *et al.* (ur.), *Geografski informacijski sistemi v Sloveniji 2001–2002*, Ljubljana, 219–230.
- ŠVAJNCER, J. J. 2009, Srednjeveški bosanski srebrniki pri nas. – *Vojnogodovinski zbornik* 36, 8–11.
- TKALČEC, T. 2010, *Burg Vrbovec u Klenovcu Humskome; deset sezona arheoloških istraživanja / Vrbovec castle in Klenovec Humski: ten seasons of archaeological investigations*. – Zagreb.
- TOLAR, T., S. JACOMET, A. VELUŠČEK in K. ČUFAR 2011, Plant economy at a late Neolithic lake dwelling site in Slovenia at the time of the Alpine Iceman. – *Vegetation History and Archaeobotany* 20, 207–222.
- TOPLIČANEC, M. 2007, Hraše. – *Varstvo spomenikov (Poročila)* 43, 75.
- TOPLIČANEC, M. 2011, *Prijava nedovoljenega posega na območju Smledniškega hriba oziroma Gradišča nad Hrašami*. – Poročilo (INDOK center Ministrstva za kulturo, Ljubljana).
- TOMČIČ, Ž., K. JELINČIČ, K. TURKALJ in G. MAHNOVIČ, 2010, Suhopolje-Kliškovac / Arheološka istraživanja od 2005. do 2009. godine. – *Arheološka istraživanja na srednjem Jadranu, Izdanja HAD-a* 26, 274–276.
- TORELLI, N. 1991, *Makroskopska in mikroskopska identifikacija lesa*. – Oddelek za lesarstvo, Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- TOŠKAN, B. 2011, Sesalska favna. – V: I. Šavel, S. Sankovič, *Pri Muri pri Lendavi*. – Arheologija na avtocestah Slovenije 23, 370–372. [http://www.zvkds.si/media/images/publications/23-Pri_Muri_pri_Lendavi.pdf]
- TOŠKAN, B. in J. DIRJEC 2004a, Ostanki velikih sesalcev v Viktorjevem spodmolu. – V: I. Turk (ur.), *Viktorjev spodmol in Mala Triglavca. Prispevki k poznavanju mezolitskega obdobja v Sloveniji / Viktorjev spodmol and Mala Triglavca. Contributions to understanding the Mesolithic period in Slovenia*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 9, 135–167.
- TOŠKAN, B. in J. DIRJEC 2004b, *Novo mesto – mestno jedro (2001): analiza živalskih ostankov*. Poročilo. – Neobjavljeno poročilo (hrani Arhiv Inštituta za arheologijo ZRC SAZU, Ljubljana).
- TOŠKAN, B. in J. DIRJEC 2011a, Živalski ostanki iz poznosrednjeveškega do zgodnjenovoveškega Slovenj Gradca (izkopavanja iz leta 2010). Glasbena šola. – Neobjavljeno poročilo (hrani Arhiv Inštituta za arheologijo ZRC SAZU, Ljubljana).
- TOŠKAN, B. in J. DIRJEC 2011b, Sesalska makrofavna. – V: Z. Modrijan, T. Milavec, *Poznoantična utrjena naselbina Tonovcov grad pri Kobaridu. Najdbe / Late antique fortified settlement Tonovcov grad near Kobarid. Finds*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 24, 303–388.
- TRBOJEVIĆ VUKIČEVIĆ, T., S. FRANČIĆ in S. KUŽIR 2010, Analiza životinjskih kostiju iz srednjevekovnog burga Vrbovca u Klenovcu Humskome. – V: T. Tkalčec, *Burg Vrbovec u Klenovcu Humskome: deset sezona arheoloških istraživanja*, 234–246, Zagreb.
- TRŠAN, A. in F. ROZMAN, Pozabljene škrbine. – *Javna tribuna*, sept. 1978, l. 18, št. 158, str. 11.
- TURK, P. in V. SVETLIČIČ 2005, Kamna Gorica pri Ljubljani. – *Varstvo spomenikov (Poročila)* 42, 56–59.
- TWIGG, J. 2012, Animal remains from Visegrád-Lower Castle from the 16–17th century. – *Acta Archaeologica Scientiarum Hungaricae* 63, 197–220.
- VALENTINČIČ-JURKOVIČ, Š. 1966, Smlednik. – *Varstvo spomenikov* 11, 160.
- VALIČ, A. 1964, *Staroslovansko grobišče na Blejskem gradu (izkopavanje 1960)*. – Situla 7.
- VALIČ, A. 1970, Šmarjetna gora nad Stražiščem. – *Varstvo spomenikov* 15, 145.
- VALVASOR, J. W. 1971, *Die Ehre des Herzogthums Crain, Theil 3*. – Ljubljana, München, faksimilirani ponatis.
- VODOPIVEC, J. 2000, *Vezave srednjeveških rokopisov: strukturne prvine in njihov razvoj*. – Ljubljana
- VOJAKOVIĆ, P. 2008, Starejšeeleznodobna gomila z Vrtičnjaka nad Tupaličami pri Preddvoru na Gorenjskem. – *Arheološki vestnik* 59, 149–188.
- VOJAKOVIĆ *et al.* 2011, *Poročilo o predhodnih arheoloških raziskavah na lokaciji Ljubljana – stanovanjska soseska Tribuna*. – Poročilo (INDOK center Ministrstva za kulturo, Ljubljana).
- VOLČJAK, J. 2006, Ich N. von Hertenberch vergich ... Vitezi Jeterbenški v zgodovinskih virih. – V: A. Vodnik (ur.), *Od Jakoba do Jakoba. O krajih in ljudeh občine Medvode*, Medvode, 45–64.
- WACHOWSKI, K. 2001, Spätmittelalterliche Gürtel des Adels in Schlesien im Lichte archäologischer Quellen. – *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters* 29, 87–112.
- WACHOWSKI, K. in J. PIEKALSKI, 2010, Przelom średniowiecza i nowożytności w miastach śląskich. – *Śląskie sprawozdania archeologiczne LII, Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego*, 341–364.
- WITTUR, J. 2013, *Computer-Generated 3d-Visualisations in Archaeology. Between added value and deception*. – BAR International Series 2463.
- WOOD, J. (ur.), *Buildings archaeology: applications in practice*. – Oxbow Monograph 43.
- ZEDER, M. A. in S. E. PILAAR 2010, Assessing the reliability of criteria used to identify mandibles and

- mandibular teeth in sheep, Ovis, and goats, Capra.
– *Journal of archaeological sciences* 37, 225–242.
- ZELIĆ, J. 1998, Pitanje autoktonosti i dalji uzgoj pitomog kestena (*Castanea sativa*) u požeškom gorju.
– *Šumarski list* 11/12, 525–536.
- ZIMMERMAN, B. 2000, *Mittelalterliche Geschosspitzen: kulturhistorische, archäologische und archäometallurgische Untersuchungen*. – Schweizer Beiträge zur Kulturgeschichte und Archäologie des Mittelalters 26.
- ŽELEZNIKAR, J. 2002, Graščina v Polhovem Gradcu.
– *Arheološki vestnik* 53, 301–371.
- ŽONTAR, J. 1939, *Zgodovina mesta Kranja*. – Kranj.
- ŽONTAR, M. in M. ZUPANČIČ, Terenske raziskave gradov na Gorenjskem. – *Varstvo spomenikov* 12, 23–36.

14 Katalog in table

Benjamin Štular

Hramba:

MGML – Muzej in galerije mesta Ljubljana

GM – Gorenjski muzej

IZA ZRC SAZU – Inštitut za arheologijo Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti

Risbe:

1–9, 11–12, 19, 21–39, 48–51, 54–58 avtor ni znan

13 Ida Murgelj

60–75 Dobrica Potokar

10, 14–18, 20, 40–47, 52–53, 76–124 risba Larisa Skalerič, tuš Dragica Knific-Lunder

Uporabljene kratice:

t. – teža

š. – ohranjena širina

v. – ohranjena višina

d. – povprečna debelina (pri izbranih predmetih)

r. – rekonstruirani polmer

Mere so zaokrožene na desetinko centimetra.

Tabla 1 / Plate 1

1. Trakast prstan iz bakrovih zlitin s prikovano čelno ploščico (neohranjena); **š.** – 2,2 cm, **v.** – 2,3 cm. Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003747. Literatura: Slabe 1983, 267, št. 12.

2. Pozlačen ulit trakast prstan iz bakrovih zlitin, okrašen s tremi vzdolžnimi rebri, fragment; **š.** – 1,1 cm, **v.** – 1,9 cm. Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003748. Literatura: Slabe 1983, 267, št. 13.

3. Pozlačen ulit pečatni prstan iz bakrovih zlitin s polmesečem in zvezdo; **š.** – 2,2 cm, **v.** – 2,3 cm. Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003749. Literatura: Slabe 1983, 267, št. 14.

4. Pločevinast okrogel našitek iz bakrovih zlitin z motivom človeškega obraza; **š.** – 1,5 cm, **v.** – 1,4 cm, **d.** – 0,1 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 129.

5. Aplika iz bakrovih zlitin, morda del konjske opreme; **š.** – 6,3 cm, **v.** – 6,4 cm. Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003758. Literatura: Slabe 1983, 268, št. 1.

6. Žlica iz bakrovih zlitin s konkavnim zajemalnim delom in držajem rombičnega preseka s tordiranim zaključkom; **š.** – 4,1 cm, **v.** – 15,8 cm. Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003759. Literatura: Slabe 1983, 268, št. 2.

7. Žlica iz bakrovih zlitin s konkavnim zajemalnim delom in držajem rombičnega preseka (verjetno s tordiranim zaključkom), fragment; **š.** – 4,4 cm, **v.** – 6,4 cm. Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003760. Literatura: Slabe 1983, 268, št. 3.

8. Pločevinast naprstnik iz bakrovih zlitin; **š.** – 1,5 cm, **v.** – 1,5 cm. Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003744. Literatura: Slabe 1983, 267, št. 8.

9. Pločevinast naprstnik iz bakrovih zlitin; **š.** – 1,7 cm, **v.** – 1,6 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 123.

10. Pločevinast naprstnik iz bakrovih zlitin; **š.** – 1,8 cm, **v.** – 1,4 cm. Hrani GM, inv. št. A1929.

11. Ščitna plošča manjše kretnične ključavnice iz bakrovih zlitin, verjetno del skrinje; ohranjen je tudi drobec lesa; **š.** – 3,0 cm, **v.** – 2,8 cm, **d.** – 0,1 cm. Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003763. Literatura: Slabe, 1983, 266-271.

12. Pozlačen bakren ornamentiran knjižni okov je ploščat, na enem koncu zaključen z dvema rahlo izstopajočima preluknjanima polkrogoma in tehta 17,5 g. Zgornja stran je pozlačena. Luknji sta različno veliki: večja leva s premerom 1 cm in manjša desna s premerom 0,8 cm. Med njima je na zgornji strani manjši, rahlo presegajoč del v obliki jezička. Trakasti del okova je na pozlačeni strani okrašen z vrezanim okrasom. Širši vrezi ustvarjajo shematiziran vitičast okras, rahlo ožji in bolj plitvi vrezi pa dajejo občutek poglobitve. Po celotni dolžini okrasa sta na obeh straneh neokrašena robova. Med vrezanim okrasom sta v ravni liniji tudi dve luknjici s premerom 0,4 cm. Spodnja je na drugem koncu, kjer je okov odlomljen. Manjši luknjici sta služili za pritrditev na podlago; **š.** – 3,2 cm, **v.** – 6,6 cm. Hrani MGML, inv. št. A33, PN 0026. Literatura: Slabe 1983, 268, št. 4. (Opis: Anja Vintar.)

13. Pozlačen bronast knjižni okov s tečajem je pravokotne oblike in ima na sredini daljše strani ozek tečaj, v katerem je še ohranjena železna paličica. Tečaj je precej izvlečen in glede na velikost celega okova relativno ozek, vendar masiven. Na nasprotni, daljši strani okova je vidna manjša poškodba. Na treh, nepoškodovanih straneh je okov okrašen z nizom nizkih apliciranih bunčic, ki so mestoma neohranjene in je viden le še odtis. Prav takšen niz okrasa razpolovi celoten okov na dve kvadratni polji. Sredina vsakega polja je dvignjena in tako tvori obliko štiri-strane piramide. Na vrhu in približno na sredini vsake polovice je izvrtana po ena luknjica s premerom 4 mm,¹ skozi katero je bil okov z žebličkom pritrjen na podlago. Okov je na vrhnji strani pozlačen, vendar pa je pozlata predvsem na izpostavljenih mestih poškodovana; **š.** – 3,6 cm, **v.** – 2,7 cm, **d.** – 0,1 cm. Hrani NMS, inv. št. G11564. Literatura: Nabergoj 2006, 121, kat. št.7. (Opis: Anja Vintar.)

14. Romboidni knjižni okov – kotni ščitnik iz bronaste pločevine je ima na dveh zunanjih straneh podolgovati krilci za pričvrstitev na rob platnice. Stranici, ki sta bili vidni na platnici imata vsaka po štiri majhne polkrožne obreze (širina posamične je od 0,5 cm do 0,6 cm). V kotu ščitnika je okrogla gumbasta izboklina, ki je v sredini vbočena in je na prehodu v ploščati del kotne-

ga ščitnika okrašena z ozkim pasom majhnih vrezov. Stiliziran vitičast okras je narejen s plitvimi vrezanimi linijami ter je na enem delu zaradi korozije neprepoznaven; **š.** – 2,4 cm, **2,3 v.** – cm, **d.** – 0,1 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 122.

(Opis: Anja Vintar.)

15. Aplika iz bakrovih zlitin s floralnim ornamentom, morda del konjske opreme; **š.** – 1,8 cm, **v.** – 1,9 cm, **d.** – 0,1 cm. Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003751. Literatura: Slabe 1983, 267, št. 4.

16. Pasna spona iz bakrovih zlitin z dvojnim kvadratnim locnom in predrtim okovom jermena, verjetno del jermenja ostroge; **š.** – 4,5 cm, **1,4 v.** – cm (locen **š.** – 2,3 cm). Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003761. Literatura: Slabe 1983, 267, št. 6.

17. Železna pasna spona s kvadratnim locnom; **š.** – 2,0 cm, **v.** – 1,8 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 127.

18. Kraguljček iz cinkove zlitine, ohranjena je spodnja polovica; **š.** – 2,2 cm, **v.** – 0,8 cm. Predmet je izgubljen. Literatura: Slabe 1983, 267, št. 7.

19. Kraguljček iz cinkove zlitine, ohranjena je zgornja polovica; **š.** – 2,0 cm, **v.** – 1,6 cm. GM A1928.

20. Konzola iz bakrovih zlitin, morda za polico; **š.** – 3,2 cm, **v.** – 2,5 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 131.

21. Dva železna srpa, delno ohranjena. Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003736; **š.** – 4,6 cm, **v.** – 21,0 cm in **š.** – 5,3 cm, **v.** – 18,7 cm. Literatura: Slabe 1983, 270, št. 2 in 3.

22. Železen ročaj vedrice. Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003739; **š.** – 15,2 cm, **v.** – 5,1 cm. Literatura: Slabe 1983, 270, št. 1.

23. Trikoten železen predmet, morda klin. Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003738; **š.** – 4,1 cm, **v.** – 10,2 cm, **d.** – 0,5 cm. Literatura: Slabe 1983, 270, št. 4.

24. Pravokotna železna zagozda. Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003738; **š.** – 3,2 cm, **v.** – 9,7 cm, **d.** – 0,7 cm. Literatura: Slabe 1983, 270, št. 5.

25. Železen predmet s kvadratnim presekom. Predmet je izgubljen; **š.** – 0,9 cm, **v.** – 3,6 cm ali **š.** – 1,8 cm, **v.** – 7,2 cm². Literatura: Slabe 1983, 270, št. 12.

26. Železen paličast predmet s pravokotnim presekom, odlomek; morda žebelj. Predmet je izgubljen; **š.** – 0,3 cm, **v.** – 3,7 cm. Literatura: Slabe 1983, 270, št. 15.

27. Železen paličast predmet s pravokotnim presekom, odlomek; morda žebelj. Predmet je izgubljen; **š.** – 0,3 cm, **v.** – 3,9 cm. Literatura: Slabe 1983, 270, št. 16.

¹ Za podatke se zahvaljujem mag. Tomažu Nabergoju in Poloni Bitenc.

² Predmet je izgubljen, edina ohranjena risba pa je brez merila na tabeli, kjer je en del predmetov risan v merilu 1:1, drugi del pa 1:2.

28. Osmičast železen verižni členek, fragment. Predmet je izgubljen; **š.** – 1,7 cm, **v.** – 4,6 cm, **d.** – 0,5 cm ali **š.** – 3,4 cm, **v.** – 9,2, **d.** – 1 cm³. Literatura: Slabe 1983, 270, št. 14.
29. Železen plašč ovalnega predmeta, fragment; morda plašč uteži iz bakrovih zlitin. Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003737; **š.** – 6,1 cm, **v.** – 9,5 cm, **d.** – 0,7 cm, **t.** – 146,3 g. Literatura: Slabe 1983, 270, št. 13.
30. Železen žebelj s kvadratnim presekom. Predmet je izgubljen; **š.** – 0,8 cm, **v.** – 7,8 cm. Literatura: Slabe 1983, 270, št. 17.
31. Železen žebelj s pravokotnim presekom. Predmet je izgubljen; **š.** – 0,7 cm, **v.** – 8,2 cm. Literatura: Slabe 1983, 270, št. 18.
32. Železen žebelj s kvadratnim presekom. Predmet je izgubljen; **š.** – 0,6 cm, **v.** – 8,3 cm. Literatura: Slabe 1983, 270, št. 19.
33. Železen žebelj s pravokotnim presekom. Predmet je izgubljen; **š.** – 0,4 cm, **v.** – 10,4 cm. Literatura: Slabe 1983, 270, št. 20.
34. Puščična ost s suličastim telesom in trnastim nasadilom; profil ni ohranjen; **š.** – 0,8 cm, **v.** – 4,8 cm. Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003755. Literatura: Slabe 1983, 270, št. 6.
35. Puščična ost s suličastim telesom kvadratnega profila in trnastim nasadilom; **š.** – 0,5 cm, **v.** – 5,3 cm. Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003755. Literatura: Slabe 1983, 270, št. 7.
36. Puščična ost z listastim telesom in trnastim nasadilom; profil v zgornjem delu ni ohranjen, v spodnjem je okrogel; **š.** – 0,6 cm, **v.** – 4,6 cm. Predmet je izgubljen. Literatura: Slabe 1983, 270, št. 11.
37. Slabo ohranjena Puščična ost s suličastim telesom kvadratnega profila in trnastim nasadilom; **š.** – 0,6 cm, **v.** – 3,3 cm. Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003755. Literatura: Slabe 1983, 270, št. 8.
38. Puščična ost s suličastim telesom rombičnega profila in tulastim nasadilom; **š.** – 0,8 cm, **v.** – 3,8 cm. Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003755. Literatura: Slabe 1983, 270, št. 5.
39. Puščična ost s tulastim nasadilom in piramidalnim telesom; **š.** – 0,7 cm, **v.** – 3,2 cm. Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003755. Literatura: Slabe 1983, 270, št. 10.
40. Puščična ost s suličastim telesom kvadrantnega profila in neohranjenim (verjetno tulastim) nasadilom; **š.** – 0,7 cm, **v.** – 4,5 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 004.
41. Puščična ost s kratkim telesom deltoide oblike in tulastim nasadilom; **š.** – 0,7 cm, **v.** – 3,1 cm, **t.** 32,9 g. Hrani GM, inv. št. A1925.
42. Puščična ost s telesom deltoide oblike in tulastim nasadilom; **š.** – 0,7 cm, **v.** – 4,3 cm, **t.** 52,4 g. Hrani GM, inv. št. A1926.
43. Puščična ost s telesom deltoide oblike in tulastim nasadilom; **š.** – 0,7 cm, **v.** – 3,7 cm, **t.** 44,1 g. Hrani GM, inv. št. A1927.
44. Železna krogla; **š.** – 1,9 cm, **v.** – 1,9 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 210.
45. Svinčena krogla; **š.** – 1,4 cm, **v.** – 1,4 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 118.

Tabla 2 / Plate 2

46. Železna podkev s desetimi pravokotnimi luknjicami, fragment; **š.** – 4,8 cm, **v.** – 7,0 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 121.
47. Železna podkev s štirimi pravokotnimi luknjicami, fragment; **š.** – 3,8 cm, **v.** – 6,5 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 116.
48. Enostaven dvovrstni koščen glavnik s konkavnim zaključkom, okrašen s puniciranimi krožcema; **š.** – 3,2 cm, **v.** – 4,2 cm, **d.** – 0,5 cm. Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003740. Literatura: Slabe, 1983, 266-271.
49. Koščena objemka; **š.** – 2,2 cm, **v.** – 1,4 cm. Predmet je izgubljen. Literatura: Slabe, 1983, 266-271.
50. Koščena jagoda, verjetno del rožnega venca; **š.** – 0,8 cm, **v.** – 0,8 cm. Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003742. Literatura: Slabe 1983, 267, št. 8.
51. Koščena obloga trakastega držaja noža s tremi luknjami za zakovice; **š.** – 2,1 cm, **v.** – 9,5 cm. Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003756. Literatura: Slabe 1983, 267, št. 11.
52. Preluknjan svinčen predmet, verjetno utež; **š.** – 1,8 cm, **v.** – 1,9 cm, **d.** – 0,7 cm. Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003746. Literatura: Slabe 1983, 267, št. 5.
53. Fragment okenskega opaža iz bele kovine s H profilom; **š.** – 0,7 cm, **v.** – 3,1 cm, **d.** – 0,3 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 126.
54. Polovica nepravilno-kroglaste jagode z nataljenim belim pasastim okrasom, verjetno del ogrlice; **š.** – 1,4 cm, **v.** – 1,6 cm. Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003752. Literatura: Slabe 1983, 267, št. 9.
55. Ti. preščipnjena steklenička, odlomek vratu; **š.** – 1,6 cm, **v.** – 3,5 cm. Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003764. Literatura: Slabe 1983, 269, št. 3.
56. Trakast ročaj steklenega vrčka; **š.** – 1,6 cm, **v.** – 5,7 cm. Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003743. Literatura: Slabe 1983, 269, št. 5.

57. Fragment steklene čaše z ohranjenima dvema nataljenima steklenima jagodama; **š.** – 2,9 cm, **v.** – 1,8 cm. Hrani GM, inv. št. 1924.

58. Dva odlomka vrča, bel lošč z modrim okrasom; **š.** – 3,2 cm, **v.** – 4,6 cm in **š.** – 4,8 cm, **v.** – 3,6 cm. Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003765. Literatura: Slabe 1983, 269, št. 1 in 2.

59. Odlomek ustja krožnika z večbarvnim loščem z geometrijskim motivom; **š.** – 3,4 cm, **v.** – 8,4 cm. Hrani MGML, inv. št. 510:LJU; 0003757. Literatura: Slabe 1983, 269, št. 4.

60. Odlomek oploščene pečnice z reliefno upodobitvijo pasijonskega prizora (Kristus moli v vrtu Getsemani); **š.** – 22 cm, **v.** – 22,3 cm. Predmet je izgubljen, GM hrani risbo.

Tabla 3 / Plate 3

61. Odlomek oploščene pečnice z reliefno upodobitvijo pasijonskega prizora (Oljska gora); **š.** – 15,4 cm, **v.** – 17,2 cm. Predmet je izgubljen, GM hrani risbo.

62. Odlomek oploščene pečnice z reliefno upodobitvijo pasijonskega prizora (Kristus v predpeklju); **š.** – 11,8 cm, **v.** – 14,6 cm. Predmet je izgubljen, GM hrani risbo.

63. Odlomek oploščene pečnice z reliefno upodobitvijo pasijonskega prizora (Kristus pade pod križem); **š.** – 5,9 cm, **v.** – 15,5 cm. Predmet je izgubljen, GM hrani risbo.

64. Odlomek oploščene pečnice z reliefno upodobitvijo pasijonskega prizora (Kristusovo vstajenje); **š.** – 12,8 cm, **v.** – 16,8 cm. Predmet je izgubljen, GM hrani risbo.

Tabla 4 / Plate 4

65. Odlomek oploščene pečnice z reliefno historizirajočo celopostavno upodobitvijo moškega (sodeč po oklepu gre najverjetneje za upodobitev rimskega vojščaka; možno je tudi, da gre za plemiča v noši iz 16. ali 17. stoletja); **š.** – 13,4 cm, **v.** – 17,3 cm. Predmet je izgubljen, GM hrani risbo.

66. Odlomek oploščene pečnice z reliefno historizirajočo celopostavno upodobitvijo moškega (verjetno upodobitev rimskega vojščaka in z napisom (MER)CVRIVS, alegorija planeta Merkur); **š.** – 12 cm, **v.** – 29,4 cm. Predmet je izgubljen, GM hrani risbo.

67. Odlomek oploščene pečnice z reliefno historizirajočo celopostavno upodobitvijo ženske (najverjetneje alegorija ene izmed svobodnih umetnosti); **š.** – 11,3 cm, **v.** – 17 cm. Predmet je izgubljen, GM hrani risbo.

Tabla 5 / Plate 5

68. Oploščena pečnica z reliefno historizirajočo upodobitvijo ženskega portreta (verjetno mitološka ali zgodovinska oseba, morda alegorija); **š.** – 20,2 cm, **v.** – 20,1 cm. Predmet je izgubljen, GM hrani risbo. Literatura: Stopar 1998, 70.

69. Oploščena pečnica z reliefno historizirajočo upodobitvijo moškega portreta (verjetno upodobitev rimskega vojščaka); **š.** – 11,8 cm, **v.** – 16,4 cm. Predmet je izgubljen, GM hrani risbo. Literatura: Stopar 1998, 70.

70. Oploščena pečnica z reliefno upodobitvijo konjenika s pobešenim kopjem z zastavico, verjetno turnirski prizor; **š.** – 15,6 cm, **v.** – 15,9 cm. Predmet je izgubljen, GM hrani risbo. Literatura: Stopar 1998, 69.

Tabla 6 / Plate 6

71. Odlomek venčne oziroma napuščne pečnice z maskeroni; **š.** – 24,4 cm, **v.** – 9 cm. Predmet je izgubljen, GM hrani risbo.

72. Odlomek oploščene pečnice, ohranjena je pleteninasta obroba osrednjega motiva; **š.** – 7,7 cm, **v.** – 10,9 cm. Predmet je izgubljen, GM hrani risbo.

73. Odlomek pečnice z arhitekturnim motivom, verjetno vogalna pečnica; **š.** – 11,1 cm, **v.** – 19,5 cm. Predmet je izgubljen, GM hrani risbo.

74. Odlomek pečnice s stiliziranim arhitekturnim motivom; **š.** – 20,1 cm, **v.** – 9 cm. Predmet je izgubljen, GM hrani risbo.

75. Odlomek oploščene pečnice, verjetno z reliefno upodobitvijo rozete; **š.** – 15,9 cm, **v.** – 12,4 cm. Predmet je izgubljen, GM hrani risbo.

76. Odlomek oploščene pečnice z reliefno upodobitvijo, ohranjena je glave bajeslovne živali; **š.** – 3,9 cm, **v.** – 5,3 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 242.

Tabla 7 / Plate 7

77. Odlomek ostenja lonca; lastnost preloma: ZSL; brez konteksta; **š.** – 2,4 cm, **v.** – 1,6 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU.

78. Odlomek ustja lonca tip 5G; lastnost preloma: VSL; brez konteksta; **š.** – 3,4 cm, **v.** – 1,8 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 246.

79. Odlomek ustja lonca tip 10A-1; lastnost preloma: PSL; brez konteksta; **š.** – 4,7 cm, **v.** – 2,6 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 248.

80. Odlomek ustja lonca tip 10A-1; lastnost preloma: PSL; brez konteksta; š. – 5,4 cm, v. – 1,9 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 249.

81. Odlomek ustja čaše; lastnost preloma: PSC; SE 54; š. – 3,5 cm, v. – 1,5 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 214.

82. Odlomek ustja lonca tip 10A-1; lastnost preloma: PSL; brez konteksta; š. – 7,5 cm, v. – 2,8 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 247.

83. Odlomek ustja lonca tip 10A-1; lastnost preloma: PSL; SE 46; š. – 6,4 cm, v. – 2,4 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 203.

84. Odlomek ustja lonca tip 10B-1; lastnost preloma: PSL; brez konteksta; š. – 1,4 cm, v. – 1,5 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 256.

85. Odlomek ustja lonca tip 10B-1; lastnost preloma: PSL; brez konteksta; š. – 7,1 cm, v. – 1,9 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 255.

86. Odlomek ustja lonca tip 10B-1; lastnost preloma: PSL; brez konteksta; š. – 3,9 cm, v. – 1,9 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 252.

87. Odlomek ustja lonca tip 10B-1; lastnost preloma: PSL; brez konteksta; š. – 4,7 cm, v. – 2,3 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 206.

88. Odlomek ustja lonca tip 10B-1; lastnost preloma: PSL; SE 53; š. – 1,9 cm, v. – 1,5 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 219.

89. Odlomek ustja lonca tip 10B-1; lastnost preloma: PSL; SE 53; š. – 4,5 cm, v. – 1,6 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 215.

90. Odlomek ustja lonca tip 10B-1; lastnost preloma: PSL; SE 53; š. – 2,3 cm, v. – 1,7 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 218.

91. Odlomek ustja lonca tip 10B-1; lastnost preloma: PSL; SE 54; š. – 3,8 cm, v. – 2,1 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 212.

92. Odlomek ustja lonca tip 10B-2; lastnost preloma: PSL; brez konteksta; š. – 6,1 cm, v. – 1,7 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 254.

93. Odlomek ustja lonca tip 10B-2; lastnost preloma: PSL; brez konteksta; š. – 4,1 cm, v. – 2,3 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 205.

94. Odlomek ustja lonca tip 10B-2; lastnost preloma: PSL; SE 53; š. – 2,4 cm, v. – 1,9 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 217.

95. Odlomek ustja lonca tip 10B-2; lastnost preloma: PSL; SE 64; š. – 3,3 cm, v. – 1,8 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 223.

96. Odlomek ustja lonca tip 10C-1; lastnost preloma: PSL; brez konteksta; š. – 1,2 cm, v. – 1,0 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 245.

97. Odlomek ustja lonca tip 10C-4; lastnost preloma: PSL; brez konteksta; š. – 2,9 cm, v. – 1,9 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 207.

98. Odlomek ustja lonca tip 10C-5; lastnost preloma: PSL; SE 71; š. – 5,4 cm, v. – 1,5 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 231.

Tabla 8 / Plate 8

99. Odlomek ustja lonca tip 10C-5; lastnost preloma: PSL; brez konteksta; š. – 6,1 cm, v. – 2,8 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 250.

100. Odlomek ustja lonca tip 10C-5; lastnost preloma: PSL; SE 60; š. – 4,7 cm, v. – 1,7 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 226.

101. Odlomek ustja lonca tip 10C-6; lastnost preloma: PSL; SE 55; š. – 4,9 cm, v. – 1,8 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 220.

102. Odlomek ustja lonca tip 10C-3; lastnost preloma: PSL; SE 64; š. – 10,3 cm, v. – 3,3 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 239.

103. Odlomek ustja lonca tip 10F; lastnost preloma: PSL; brez konteksta; š. – 2,0 cm, v. – 1,0 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 253.

104. Odlomek ustja lonca tip 10F; lastnost preloma: PSL; SE 53; š. – 3,7 cm, v. – 1,1 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 216.

105. Odlomek ustja lonca tip 11C; lastnost preloma: PSL; brez konteksta; š. – 2,3 cm, v. – 1,9 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 251.

106. Odlomek ustja lonca tip 11A-2; lastnost preloma: PSL; brez konteksta; š. – 3,5 cm, v. – 1,6 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 256.

107. Odlomek ustja lonca tip 11D-1; lastnost preloma: PSL; SE 71; š. – 6,7 cm, v. – 1,8 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 229.

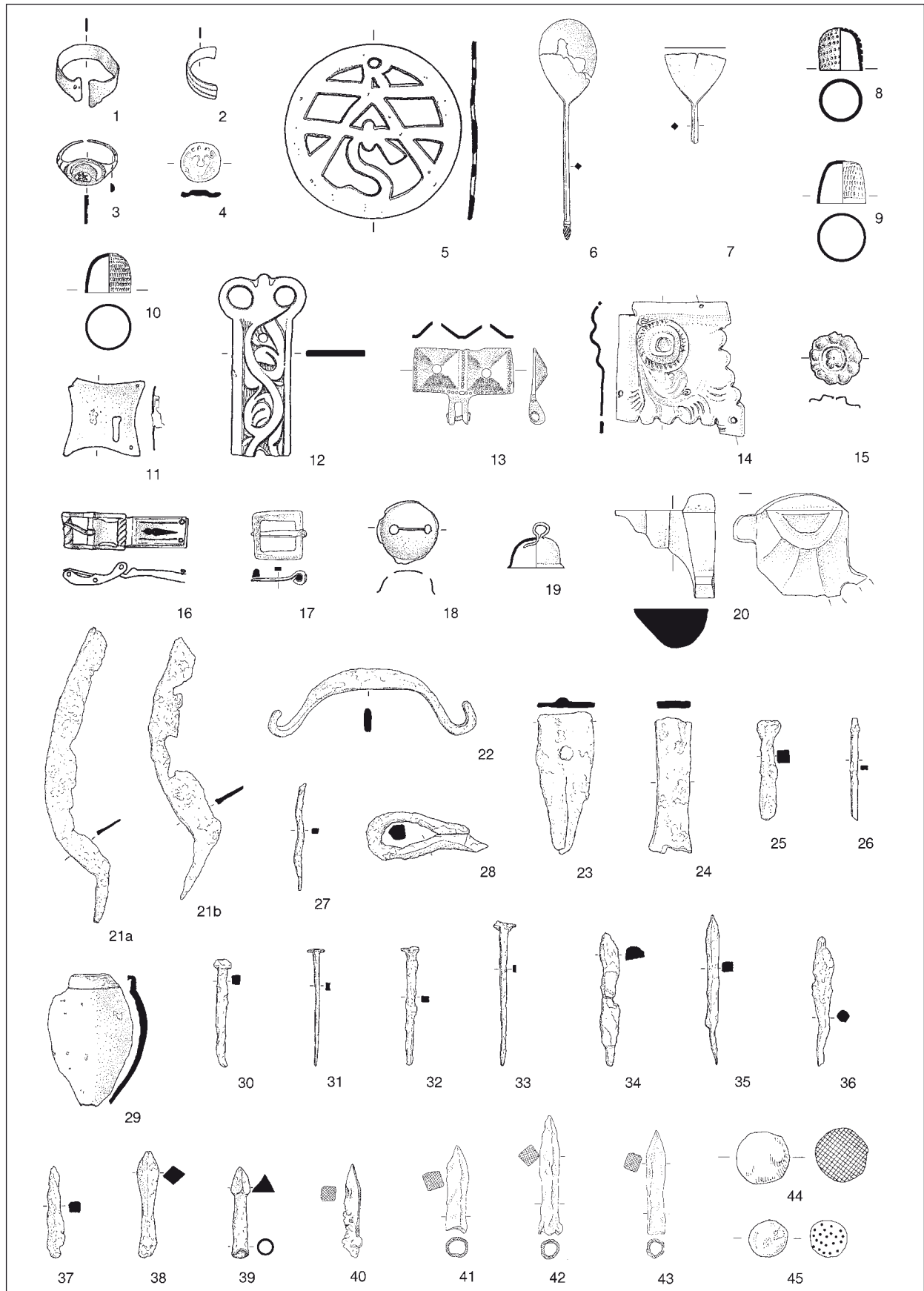
108. Odlomek ustja lonca tip 11D-1; lastnost preloma: PSL; SE 71; š. – 3,5 cm, v. – 1,9 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 228.

109. Odlomek ustja lonca tip 12C-2; lastnost preloma: PSL; brez konteksta; š. – 3,4 cm, v. – 2,2 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 240.

110. Odlomek ustja lonca tip 12C-1; lastnost preloma: PSL; brez konteksta; š. – 1,8 cm, v. – 1,5 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 257.

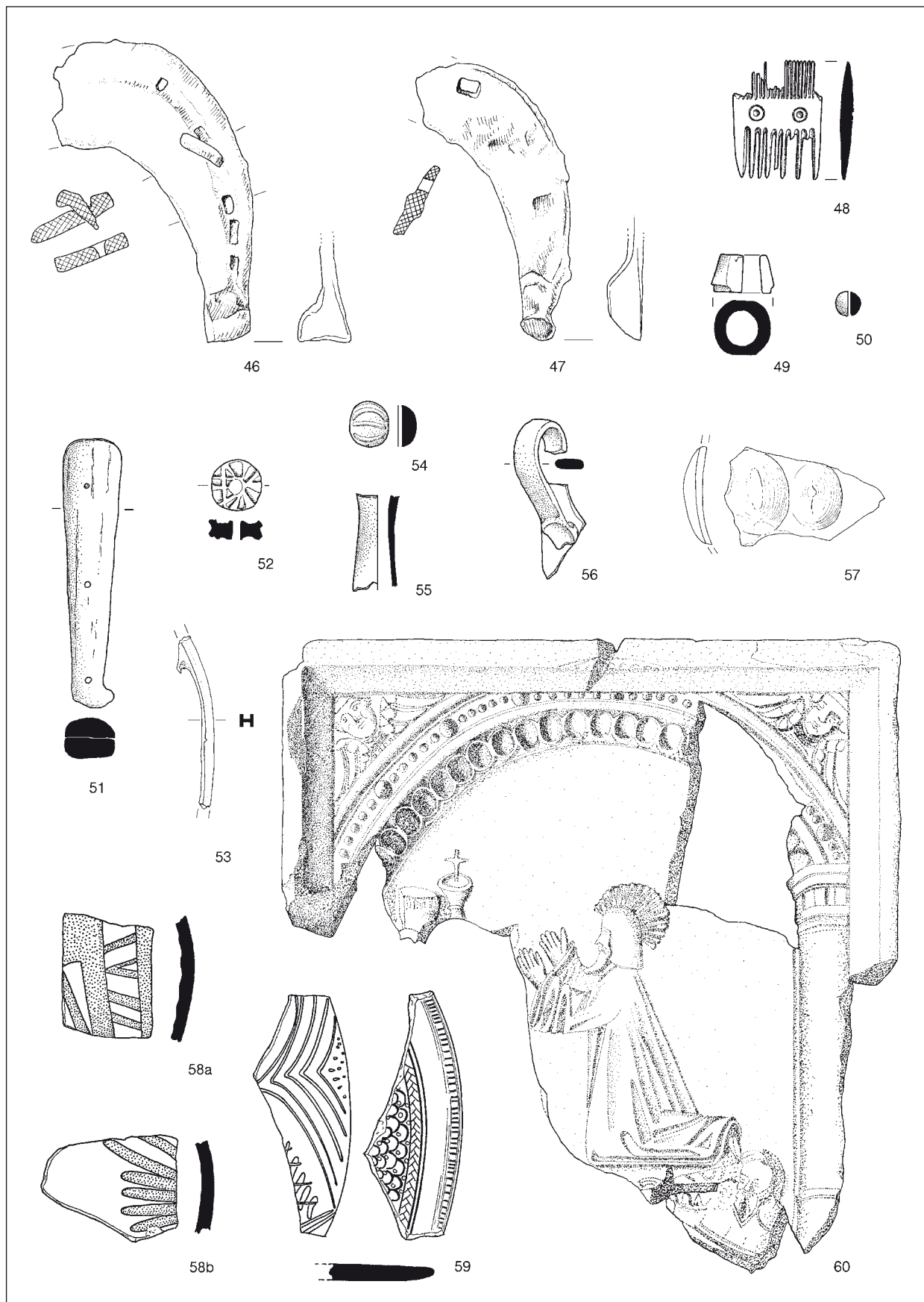
111. Odlomek atipičnega ustja lonca; lastnost preloma: PSL; SE 68; š. – 2,3 cm, v. – 1,1 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 241.

- 112.** Odlomek ustja lonca tip 7D; lastnost preloma: PSL; brez konteksta; š. – 1,1 cm, v. – 1,4 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 244.
- 113.** Odlomek atipičnega ustja lonca; lastnost preloma: PSL; SE 77; š. – 1,2 cm, v. – 1,7 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 238.
- 114.** Odlomek ustja sklede; lastnost preloma: PSS; SE 64; š. – 2,0 cm, v. – 1,1 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 225.
- 115.** Odlomek ustja lojenke; lastnost preloma: PSJ; SE 64; š. – 2,8 cm, v. – 2,1 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 235.
- 116.** Odlomek lojenke; lastnost preloma: PSJ; SE 32; š. – 8,5 cm, v. – 1,6 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 227.
- 117.** Odlomek ustja sklede; lastnost preloma: PSS; SE 54; š. – 1,9 cm, v. – 1,4 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 213.
- 118.** Odlomek ustja globoke sklede; lastnost preloma PSS; SE 61; š. – 2,6 cm, v. – 2,1 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 232.
- 119.** Odlomek ustja globoke sklede; lastnost preloma PSS; SE 61; š. – 2,7 cm, v. – 1,9 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 236.
- 120.** Odlomek ustja sklede; lastnost preloma PSS; SE 38; š. – 1,4 cm, v. – 1,9 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 202.
- 121.** Odlomek ustja sklede; lastnost preloma PSS; brez konteksta; š. – 1,7 cm, v. – 3,2 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 201.
- 122.** Odlomek ustja sklede; lastnost preloma PSS; brez konteksta; š. – 2,6 cm, v. – 1,9 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 258.
- 123.** Odlomek ustja lonca; lastnost preloma PSL; SE 77; š. – 2,7 cm, v. – 1,7 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU, SSG12-PN 237.
- 124.** Odlomek dna lonca; lastnost preloma PSL; SE 68; š. – 6,1 cm, v. – 2,0 cm. Začasna hramba: IZA ZRC SAZU.

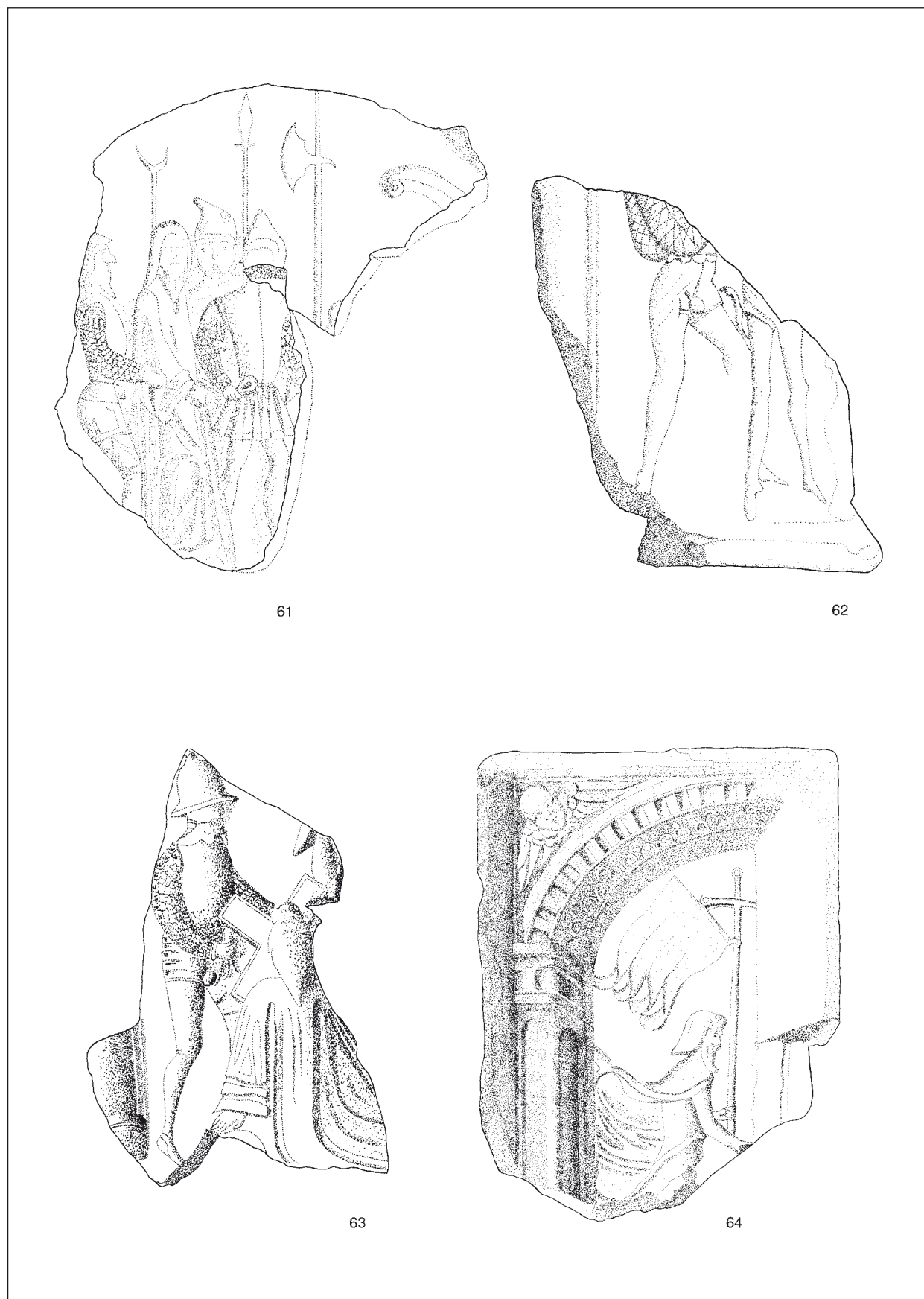

T. 1: Grad Smlednik. 1, 4–11, 15–16, 20 bakrove zlitine; 2–3, 12 bakrove zlitine s pozlato; 13 pozlačen bron; 14 bron; 17, 21–44 železo; 18–19 cinkova zlitina; 45 svinec. Merilo = 1:2.

Pl. 1: Smlednik castle. 1, 4–11, 15–16, 20 copper alloy; 2–3, 12 gilded copper alloy; 13 gilded bronze; 14 bronze; 17, 21–44 iron; 18–19 zinc alloy; 45 lead. Scale = 1:2.

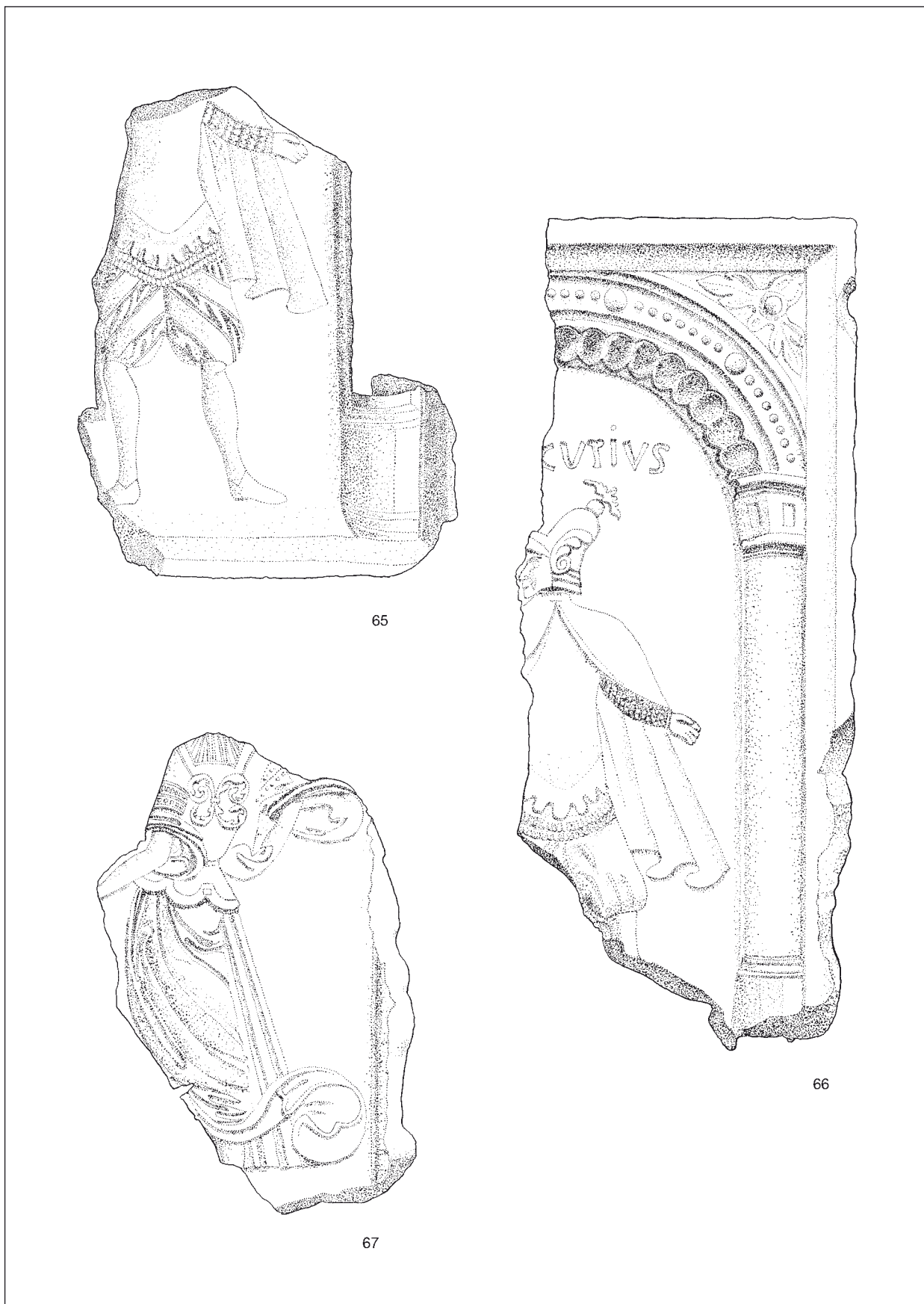

T. 2: Grad Smednik. 46, 47 železo; 48-51 kost; 52, 53 svinec; 54-57 steklo; 58-60 keramika. Merilo = 1:2.
 Pl. 2: Smednik castle. 46, 47 iron; 48-51 bone; 52, 53 lead; 54-57 glass; 58-60 ceramics. Scale = 1:2.

T. 3: Grad Smlednik. Vse keramika. Merilo = 1:2.

Pl. 8: Smlednik castle. Ceramics. Scale = 1:2.

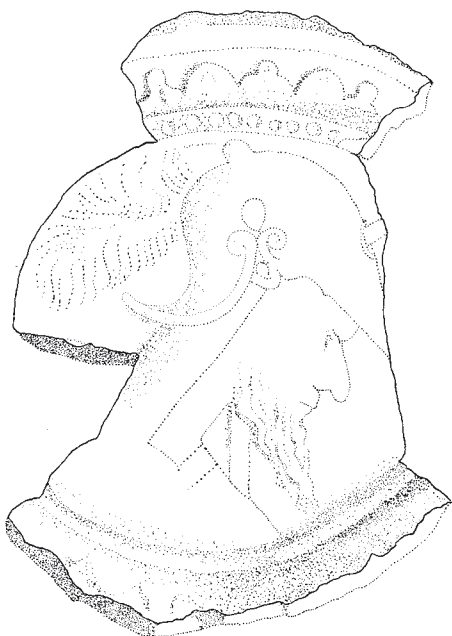

T. 4: Grad Smednik. Vse keramika. Merilo = 1:2.

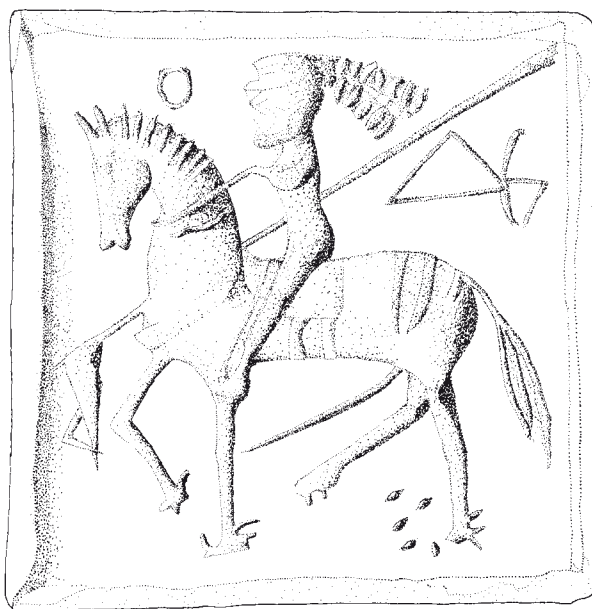
Pl. 4: Smednik castle. Ceramics. Scale = 1:2.

68

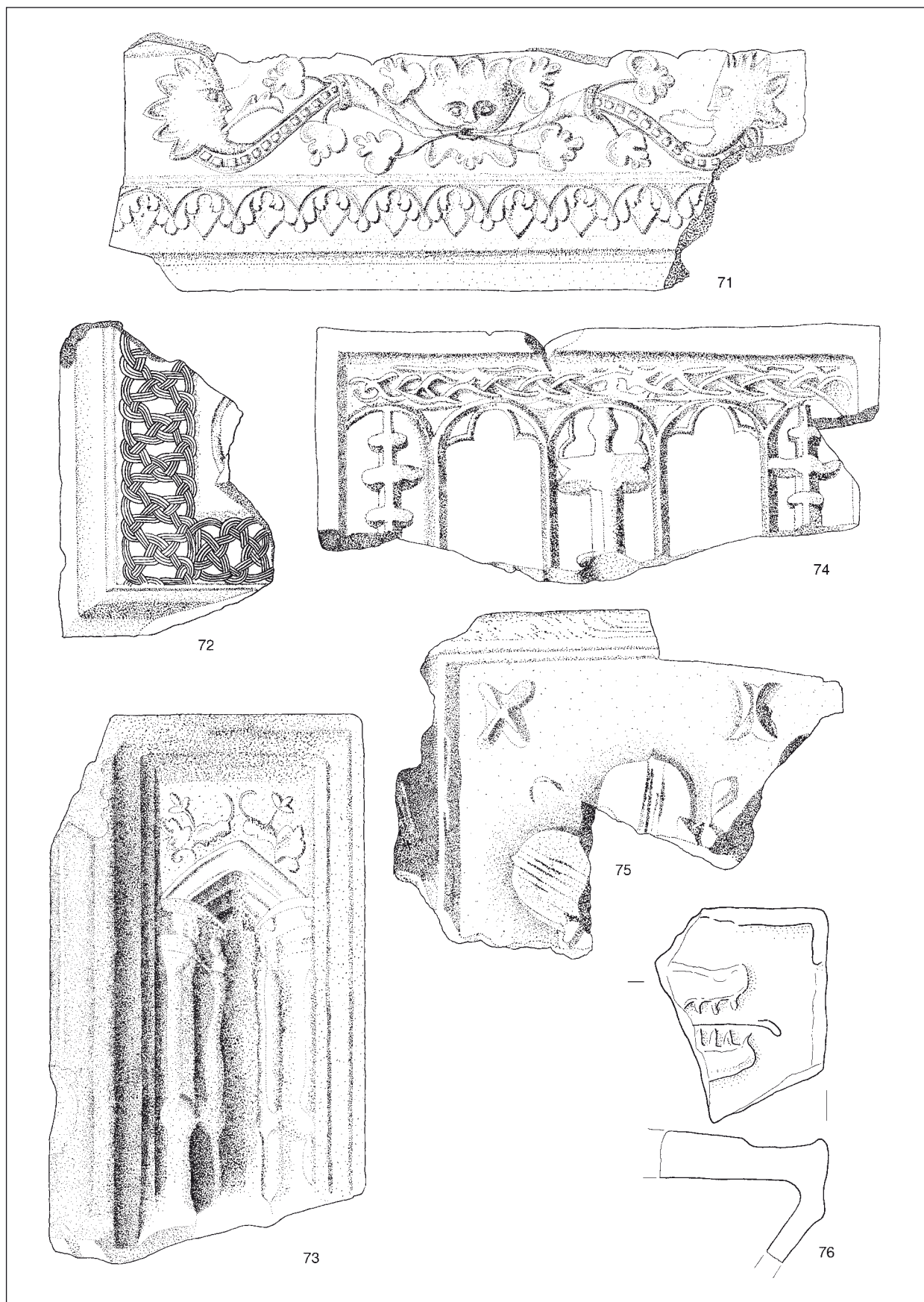
69

70

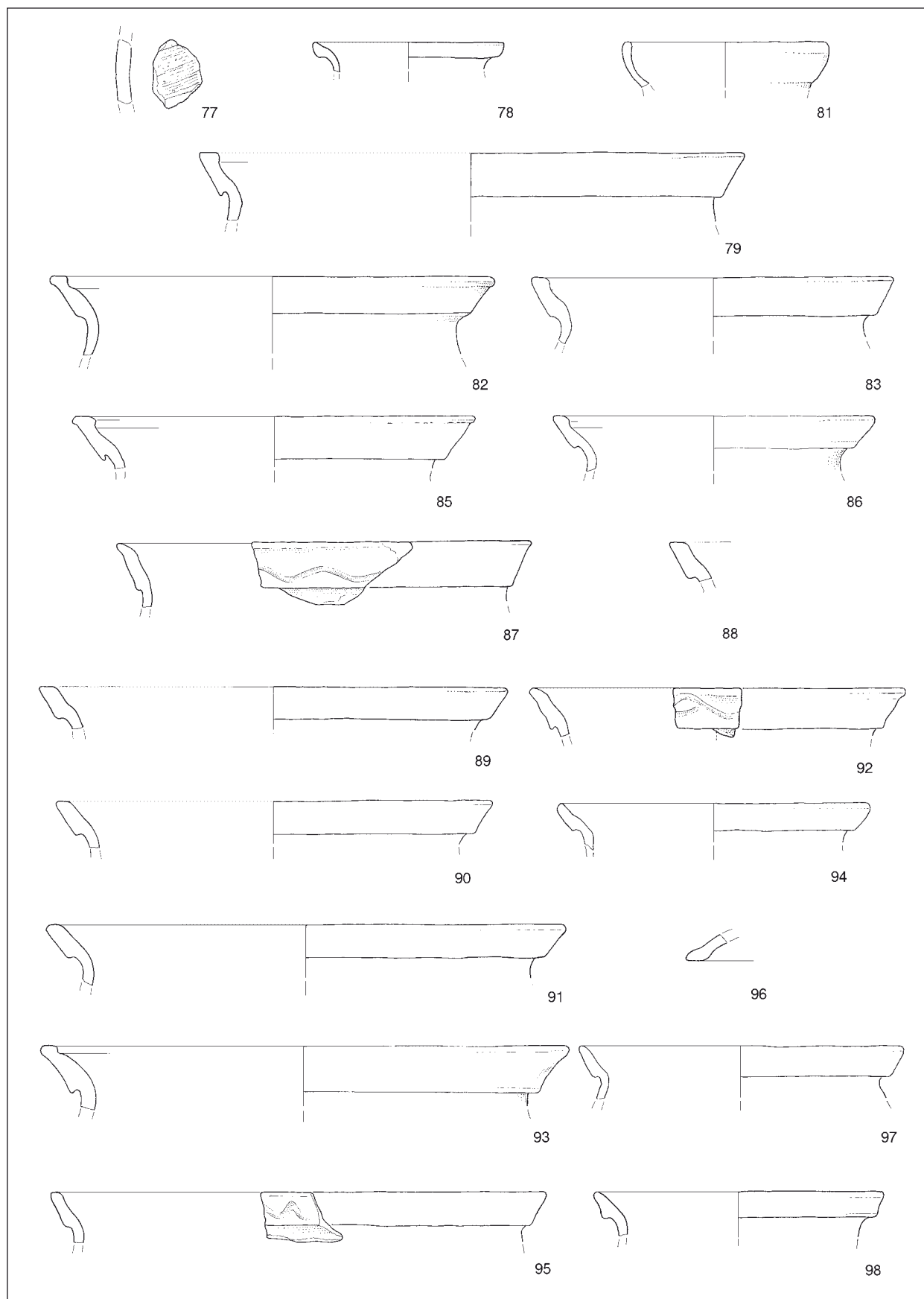
T. 5: Grad Smlednik. Vse keramika. Merilo = 1:2.

Pl. 5: Smlednik castle. Ceramics. Scale = 1:2.

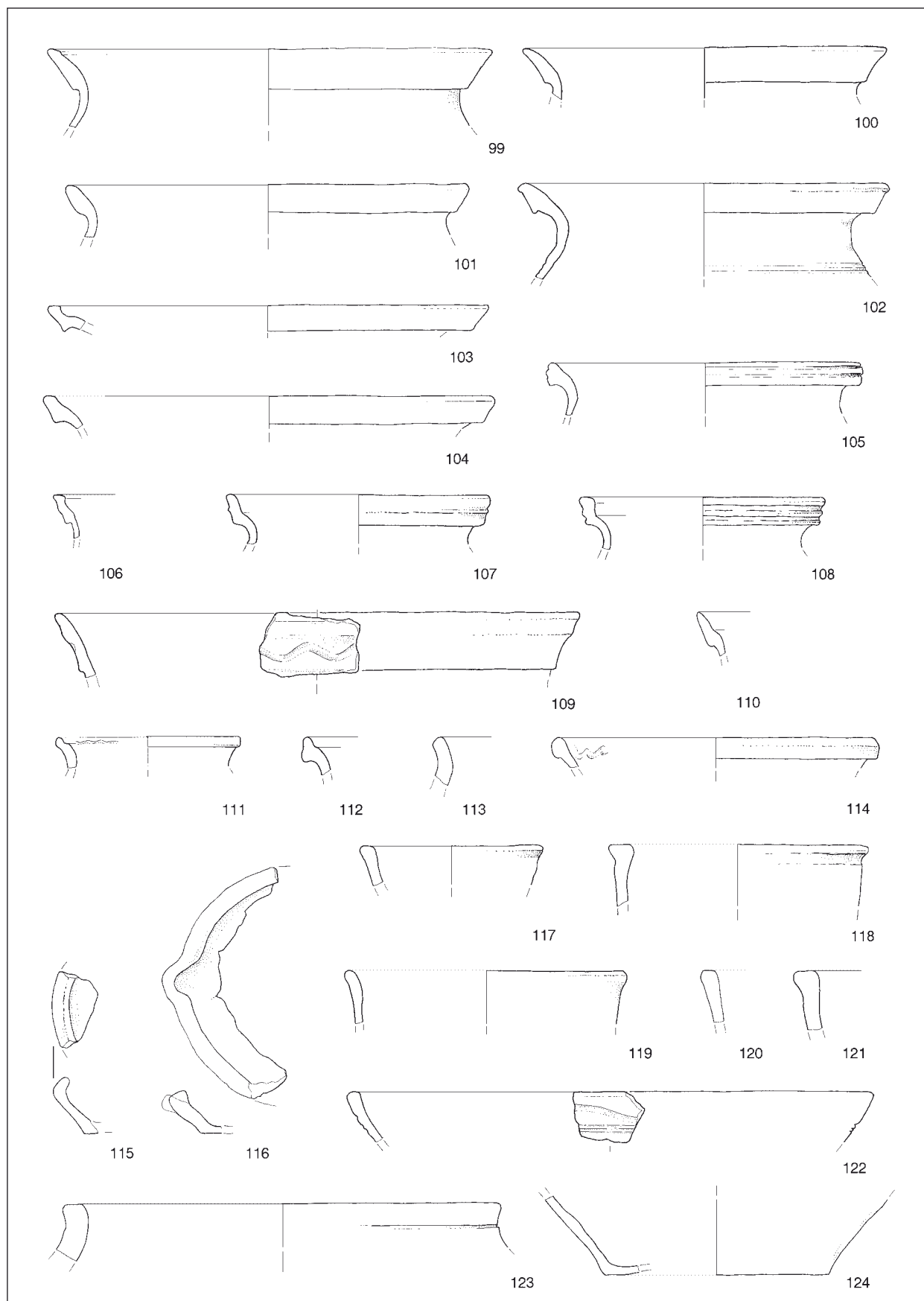
T. 6: Grad Smlednik. Vse keramika. Merilo = 1:2.

Pl. 6: Smlednik castle. Ceramics. Scale = 1:2.

T. 7: Grad Smlednik. Vse keramika. Merilo = 1:3.

Pl. 7: Smlednik castle. Ceramics. Scale = 1:3.

T. 8: Grad Smlednik. Vse keramika. Merilo = 1:3.

Pl. 8: Smlednik castle. Ceramics. Scale = 1:3.

15 Priloge

15.1 Priloga 1 Arhiv enote kulturne dediščine (EŠD 5911)

Jernej Rihter, Benjamin Štular

Št. 1: (neznani avtor, datum nastanka 5.11.1963; 7.11.1963; 13.11.1963; 20.11.1963). *Tip dokumenta:* arheologija, leto 1963¹. *Opis dokumenta:* Izkopavanja vzhodno ob stolpu. Del terenske izkopavalne dokumentacije vsebuje naslednje risbe v merilih (1:10, 1:20 in 1:50): Profil arheologija, Profil B, Profil C, Vzhodna zunanja stena (notranja stran) ob stolpu in Prečni profil med stolpom in zunanjo steno (glej tudi št. 040). *Obseg dokumenta* (listov): 5.

Št. 2: Adaptacija Starega gradu nad Smlednikom (neznani avtor, datum nastanka neznano, zelo verjetno zgodnja 1960-ta). *Tip dokumenta:* načrt, leto 1963. *Opis dokumenta:* Načrt adaptacije grajskih prostorov v merilu 1:100 (verjetno izdelalo gradbeno podjetje z logotipom »K« Ljubljana). *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 3: Grad Smlednik (Jože Biščak, januar 1969). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1963. *Opis dokumenta:* Predračun vključuje obnovo zunanjšega plašča z rekonstrukcijo portala in okenskih odprtin. V 7 točkah je zajeta izdelava vogalnih blokov, betonaža horizontalnih vezi, izdelava potrebnega opaža, sidranje zidnih vezi v obstoječi zid do globine 1, 0 m, obdelava vogalnih kamnov – »krampanje« za pridobitev »arhaičnega« izgleda umetnih blokov, »okrampanje« obstoječih zidov do »zdrave« podlage ter zidanje zunanjšega plašča stolpa z v ta namen pripeljanim povodenjskim kamnom, odvoz ruševin. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 4: Sanacija gradu Smlednik, I. varianta (Splošni projektivni biro v Ljubljani Jul-73). *Tip dokumenta:* načrt, leto 1963. *Opis dokumenta:* Obstoječe stanje stolpa in načrt sanacije; tloris, stranski pogled, prerez in preseki na različnih kotah stolpa v merilu 1:75. (Zbrano na podlagi primerjave rokopisa in logičnega sosledja situacij načrta.). *Obseg dokumenta* (listov): 6.

1 Letnica v rubriki *Tip dokumenta* govoru o času, na katerega se dokument nanaša.

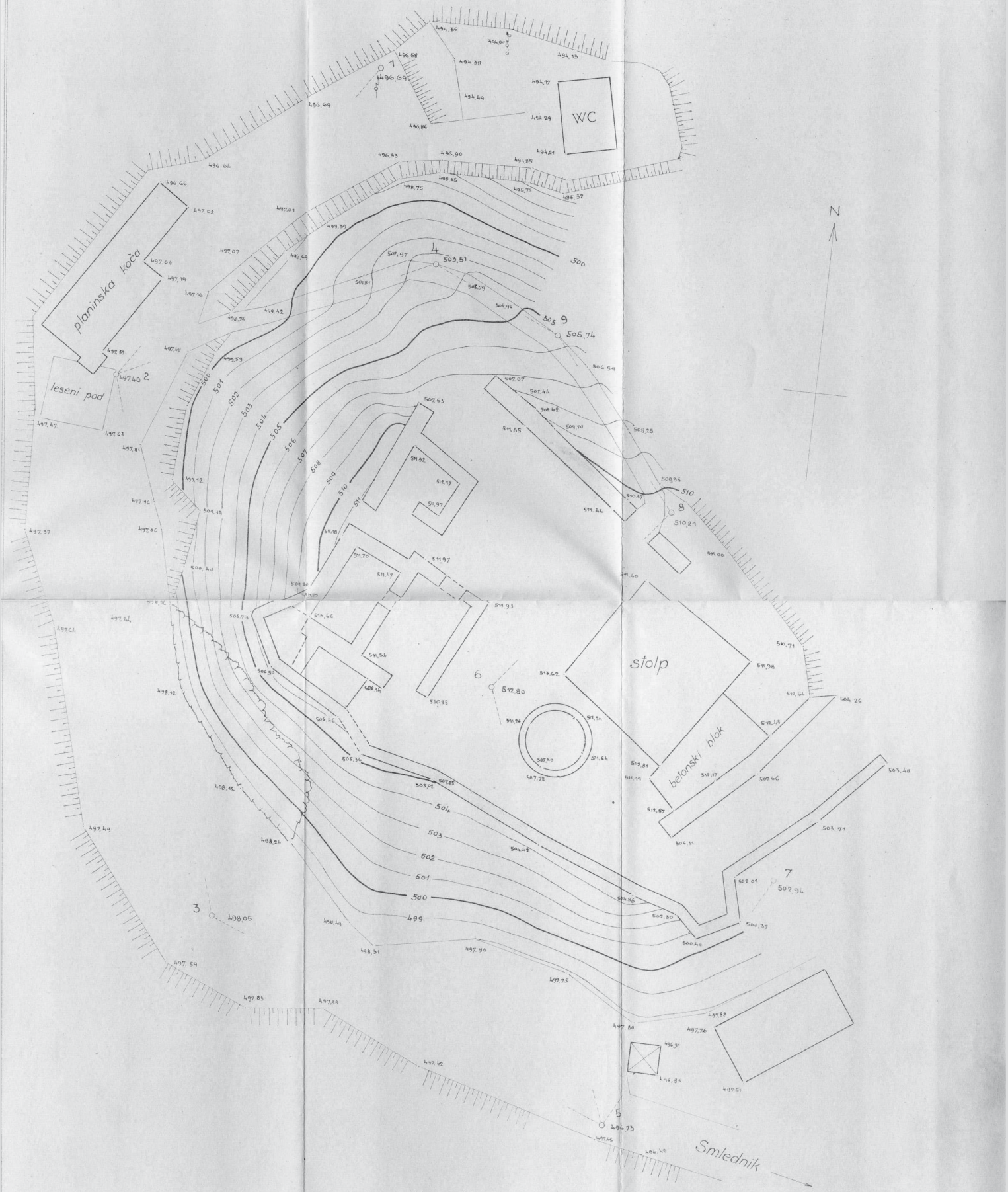
5. Obdelava vogalnih kamnov t.j. krampanje da se dobi obliko ostalega zidu zidane-ga od kamna. 12,00 x 0,80 x 4 = <u>38,40</u>	m2	39.-	125.-	4.875.-
6. Zidanje zunanjšega plašča stolpa z obdelanja naravnim kamnom pripeljanim iz Povodja (dalj. cca 10 km). Zidati je na način kot so izdelani še ostali zidovi. Pred pričetkom zidanje je vse prepelele površine okragpati do zdrave podlage, očistiti in sprati, ter oprskati s cem. mlekom. a. Čiščenje, krampanje, pranje in oprskanje površin s cem. mlekom. 10,70 x 4 x 12,00 = <u>513,60</u>	m2	514.-	8.-	4.112.-
b. Zidanje kamnitega zidu v cem. m. 1:2 na način kot je zgoraj popis-an. 10,70 x 4 x 12,00 x (0,40 + 0,80) x 0,50 = <u>308,16</u>	m3	309.-	310.-	95.790.-
				N din 133.383.-
7. Čiščenje okoli stolpa z odvozom ruševin in odvešnega materiala. Pod to postavko so količine le sproksimativ-ne in se jih bo določevalo na samem mestu ob kontroli nadzornega organa. a. Čiščenje okoli stolpa z delnim odkopom.	m2	400.-	8.-	3.200.-
b. Odvoz ruševin s kamionom na dalj. cca 6 km t.j. nakladanje, prevoz, strcanje, razmetavanje z grobim planiranjem na mestu, ki ga dolo-čijo zato pristojne oblasti.	m3	450.-	50.-	22.500.-
S k u p a j :				N din 159.083.-
Ljubljana, januar 1969. Sestavil: Jože BIŠČAK v. gradb. teh.				

Št. 3: Drugi list predračuna za obnovo zunanjšega plašča (pomanjšano)

Št. 5: Situacijski načrt »Stari grad v Smledniku« (neznani avtor, datum nastanka 11.8.67). *Tip dokumenta:* načrt, leto 1963. *Opis dokumenta:* Prvi list načrta v merilu 1:200 zajema obstoječe stanje grajske vzpetine in objekte (WC, planinska koča) v podnožju. Na drugem listu so na isti

Situacijski načrt 'Stari grad' v Smedniku

Merilo 1:200

Snimal teren }
 Kariral načrt } *Fulandony*

Ljubljana, 8. novembra 1967.

Št. 5: Situacijski načrt «Stari grad v Smedniku»
 (pomajšan na 1:400).

načrt aplicirane opombe z opisi za planirano sanacijo-rekonstrukcijo. (Iz dokumenta je dobro razvidno stanje pred posegi na zidovih.). *Obseg dokumenta* (listov): 2.

Št. 6: Franciscejski kataster (prva polovica 19.st.). *Tip dokumenta:* načrt, leto 1963. *Opis dokumenta:* 4 listi franciscejskega katastra s širšo grajsko okolico (do Valburge, dvorec Smlednik). *Obseg dokumenta* (listov): 4

Št. 7: Pogled na Stari grad nad Smlednikom (Olaf Holar 1969). *Tip dokumenta:* načrt, leto 1963. *Opis dokumenta:* Risba; tridimenzionalni pogled iz zraka na rekonstruiran grad.

(Povezava z znanimi načrti ni možna.). *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 8: brez (neznani avtor, datum nastanka brez). *Tip dokumenta:* načrt, leto 1963. *Opis dokumenta:* Tloris gradu brez merila s označeno cisterno in kapelo. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 9: brez (neznani avtor, datum nastanka brez). *Tip dokumenta:* načrt, leto 1963. *Opis dokumenta:* Izsek katastrskega stanja gradu in okolice. Verjetno iz sredine 20. stoletja. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 10: Stari grad nad Smlednikom. Predračun za konservatorska in konsolidacijska dela na Starem gradu nad Smlednikom v letu 1967 (Vlasto Kopač Nov 1966). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1967. *Opis dokumenta:* Predračun za dela v letu 1967. V prvem delu teksta avtor povzame dosedanja prizadevanja spomeniške službe in lokalne javnosti ter omeni že vložena sredstva. Zavarovalna dela naj bi bila tedaj že v zaključni fazi (omenja vsakoletne konservatorske akcije), v letu 1967 pa bi želeli zavarovati le najnujnejša odkritja delov obrambnega zidovja v letu 1966. Na stolpu so predvideli naslednja potrebna dela: postavitve odrovja, čiščenje obstoječega zidovja, injektiranje, notranje/zunanje armiranobetonske vezi, čiščenje notranjosti in odvoz materiala in obdelavo zadnje plasti na vrhu pozidanega stolpa. Na drugih delih grada so predvideli naslednja dela: odkop in pozidavo južnega in vzhodnega obrambnega zidu v višini ca. 0, 4m ter odkop temeljev in pozidavo SV stolpa v obzidju in konsolidacijo obstoječega obrambnega zidu. (Datacija in avtorstvo temeljita na naslovu mape). *Obseg dokumenta* (listov): 2

Št. 11: Stari grad nad Smlednikom, predlog nove funkcije (Vlasto Kopač 1966). *Tip dokumenta:* načrt, leto 1967. *Opis dokumenta:* Načrt grajskih ostalin v merilu 1:100. Poudarek je na strukturah na zg. platoju zahodno od stolpa. *Obseg dokumenta* (listov): 3.

Št. 12: Razvalina Starega gradu nad Smlednikom. Spomeniški elaborat s predlogom nove funkcije. (Vlasto Kopač Nov 1966). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1967. *Opis dokumenta:* Predračun za izdelavo elab-

borata. V kratkem uvodu strne del zgodovine gradu (omenja Smledniške gospode (1136), nakup Friderika celjskega in razdejanje Jana Vitovca. Lokacijo navezuje na prazgodovinsko gradišče in rimsko utrdbo. Opiše dosedanja dela na razvalini: Kako je v zadnjih letih ZSV Ljubljana, s finančno podporo Občine LJ–Šiška in sklada za pospeševanje kulturnih dejavnosti, skupaj s turističnimi delavci opravil osnovna dela na čiščenju razvaline. Zaradi teh del je bila ugotovljena stara zasnova gradu in sistem obzidij. Avtor ugotavlja, da je sedaj, na podlagi omenjenih dognanj, možno izdelati spomeniško valorizacijo in predlog za konsolidacijo grajske razvaline in ustrezno prezentacijo. Avtor pravi, da mora elaborat, ki je osnova za nadaljnje delo, dati variantne predloge za obliko in obseg rekonstrukcije oz. za način konsolidacije, predlog s predračuni za turistično izrabo spomenika. Elaborat bi vseboval naslednje točke: geodetski posnetek, arhitekturne izmere na podlagi dopolnilnega sondiranja, fotodokumentacijo, zgodovinske podatke in inventarizacijo odkritih predmetov, konservatorska analiza objekta, načrt za konsolidacijo oz. delno rekonstrukcijo s predračunom, predlog za prezentacijo v turistične Namene. (Datacija in avtorstvo dokumenta temeljita na dataciji mape; dokument ni podpisan.). *Obseg dokumenta* (listov): 2.

Št. 13: Predračun za konservatorska in konsolidacijska dela na stolpu Starega gradu nad Smlednikom v letu 1968 (Vlasto Kopač Januar 1968). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1968. *Opis dokumenta:* V predračun za konservatorska in konsolidacijska dela v letu 1968 na stolpu so všteta naslednja dela: izdelava težkih fasadnih odrov, čiščenje obstoječega zidu pred obzidavo, odstranjevanje nezdravih delov zidu, injektiranje in izpiranje, izdelava in obzidava zunanjih in notranjih armiranobetonskih vezi, čiščenje notranjosti z odvozom materiala, obdelava zadnje plasti na vrhu stolpa. (Nepodpisano, avtorstvo predračuna določeno po naslovu izvirne mape). *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 14: Konservatorska in konsolidacijska dela (neznani avtor, datum nastanka Januar 1968). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1968. *Opis dokumenta:* Identičen dokumentu št. 005. *Obseg dokumenta* (listov): 2.

Št. 15: Konservatorska in konsolidacijska dela (Vlasto Kopač Januar 1968). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1968. *Opis dokumenta:* Identičen dokumentu št. 009. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 16: (1) Stari grad Smlednik; (2) Stari grad Smlednik; (3) Grad Smlednik–predračun (Jože Biščak, Vlasto Kopač Januar 1969). *Tip dokumenta:* račun/predračun, poročilo ipd., leto 1969. *Opis dokumenta:* Dokument sestoji iz 3 delov: (1) Stari grad Smlednik. Povzetek predračuna za

nadaljevalna dela sanacijskega programa za leto 1969, ki zajema dela na stolpu in jugozahodnem obrambnem zidu, (2) S Stari grad Smlednik naslovljen 5 strani dolg tekst, ki vsebuje predloge in deloma načrte za konservacijo in je najverjetneje del nekega nekoliko starejšega dokumenta, saj ga ob vsakokratnih prošnjah za odobritev sredstev prilagajajo na isti način (takoj za predračunom) in (3) Grad Smlednik – predračun (opis del na stolpu po točkah s predvideno ceno, ročno dopisana točka »Izdelava kamnitega portala po vzoru starega« in cena). Za izvleček vsebine glej št. 003, OPIS Tu podajam izvleček dokumenta (2): Avtor najprej navede kulturnozgodovinsko vrednost objekta in pomembnost le-tega za raziskavo zgodnjega obdobja gradov. Nadaljuje s zgodovinskim orisom lastništev do propada. Povzame dosedanja prizadevanja: »Z večletno akcijo je uspelo razvalino očistiti, odkopati zasuto zidovje in /.../ uspelo opraviti tudi nekatera konservatorska dela.« Sledi opis ohranjenih sestavin grajskega kompleksa (obeh jarkov, osrednji stolp, notranje obzidje z vključenim palacijem) oz. zasnove, ki v obliki, kakršna je, predstavlja »najčistejšo« zasnovo – z barokom nespremenjenega – srednjeveškega gradu nad-regionalnega pomena. Sledi pojasnilo spomeniškovarstvenih nalog pri ohranjanju takšnega spomenika; ohranitev najizrazitejših in izpovednih sestavin gradu, in sicer: obrambni jarki, osrednji stolp z notranjim obzidjem, zunanji pas obzidja, ter v obsegu ohranjenih struktur nakazati stavbno rast prostorov v notranjem obzidju. Glede prezentacije avtor ne predvideva nobenih posebnih tehnično konservatorskih ukrepov, zahteva le nadaljevanje čiščenja. Predvideva pa težji problem, ki zadeva konservacijo stolpa. Ker tudi z tedaj najmodernejšimi postopki injektiranja ni bilo moč konservirati zidov so se odločili, po analogiji gradu Kamen, za rekonstrukcijo zunanjšega zidnega plašča v načinu in tehniki, ki je bila dokumentirana v zasutih in pozneje odkopanih delih stolpa. Predvidevajo, da bo s takim načinom »plombiranja« gmota stolpa pridobila na obsegu in s tem tudi prvotno razmerje grajskih mas. Pravi še, da ta način pomeni »edino zanesljivo metodo konservacije.« Glede notranjega obzidja dodaja, da ga bo potrebno rekonstruirati do ohranjene višine, ki bo z dvoriščne strani učinkovala kot parapetni zid. Za zunanje obzidje pravi, da je že konservirano do primerne višine. Za slabo ohranjene ostanke prostorov zahodni steni notranjega obzidja predvideva le dokumentiranje, brez večjih rekonstrukcij, le prvotni grajski vodnjak naj bi se vidneje označil.

(Edini podpisani je projektant Jože Biščak. Ostala avtorstva so določena na podlagi avtorstva izvirne mape, ki je naslovljena z »ravnatelj Vlasto Kopač«.). *Obseg dokumenta* (listov): 7.

Št. 17: Konservatorska in konsolidacijska dela (Vlasto Kopač Dec 1968). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1969. *Opis dokumenta:* Glej št. 016.

(Razlike z št. 016: Uvodni tekst je fotokopija št. 016 teksta (1) na katerem so ročno prečrtane posamezne besede oz. stavki in številke. Leto 1969 je z ročnim pripisom popravljeno v leto 1970. Osrednji del je identičen št. 016 (2), načrt Jožeta Biščaka je identičen št. 016 (3), a brez ročno dopisane točke »Izdelava kamnitega portala po vzoru starega.« Iz tega je razvidno, da gre za neko predlogo/osnutek za pripravo predračuna za leto 1970, temelječ na starem predračunu. Nova cena ni znana.). *Obseg dokumenta* (listov): 7.

Št. 18: Stari grad nad Smlednikom. Predračun za konservatorska dela na razvalini Stari grad nad Smlednikom (Anton Jugovec Nov 1969). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1970. *Opis dokumenta:* Predračun za konservatorska dela na razvalini Stari grad nad Smlednikom zajema sanacijski program na stolpu za leto 1970. Izvleček: V 5 točkah je zajet predračun za naslednja dela: postavitve odra; zidanje zunanjšega plašča stolpa z obdelanim naravnim kamnom iz Povodja; okrampanje nezdravih delov zidu; čiščenje zidu in premaz s cementnim mlekom; zidanje v cementni malti; betoniranje horizontalnih vezi; doplačilo za sidranje zidnih vezi v obstoječi zid do globine 1,0m; izdelava kamnitega portala po vzoru starega; nadzor nad konservatorskimi deli, detajli in statiko. Pridan je še tekst identičen št. 016–OPIS(2) (Avtorstvo določeno po poimenovanju izvirne mape – direktor ing. arh. Jugovec Oton (Ljubljana, november 1969). Avtorstvo besedila konservatorskih smernic – glej št. 016 – ni znano.). *Obseg dokumenta* (listov): 7.

Št. 19: (avtor in čas nastanka neznana). *Tip dokumenta:* načrt, leto ni znano-*Opis dokumenta:* Identičen št. 007. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 20: Situacijski tloris gradu Smlednik (neznani avtor, datum nastanka brez). *Tip dokumenta:* načrt, leto brez. *Opis dokumenta:* Situacijski tloris gradu v merilu 1:200 z označenimi površinami/prostori, kot so: dvorišče, stolp, soba, WC, cisterna, pot in shramba. (Najverjetneje je list del že izdelanega spomeniškovarstvenega elaborata, katerega cena izdelave se v št. 012 omenja v predračunu za leto 1966 ali 1967.). *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 21: Stari grad Smlednik (Anton Jugovec 1971?). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto brez. *Opis dokumenta:* Predračun za gradbena dela predvideva le dela na stolpu in zajema obnovo zunanjšega plašča z rekonstrukcijo portala in okenskih odprtin. V 6. točkah se opišejo dela in cena: postavitve odrov; sidranje zidnih vezi v kamnito jedro stolpa; armatura za vezi in sidra ter stremena; krampanje vogelnih kamnov; čiščenje obstoječega jedra zidu; pranje

zidu; premaz s cementnim mlekom; zidanje z naravnim kamnom in odvoz ruševin. Pri rekapitulaciji je dodan še strošek strokovnega nadzora nad konservatorskimi deli. Tekst s konservatorskimi smernicami je identičen št. 016, OPIS (2). (Nepodpisan in nedatiran dokument, avtorstvo in čas določena po naslovu izvirne mape.). *Obseg dokumenta* (listov): 6.

Št. 22: Sanacija grad Smlednik (Različni Jul–73). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1973. *Opis dokumenta:* Projekt (358/73) – Sanacija gradu Smlednik zajema: notranjo revizijo, zapisnik o komisijem ogledu, zapisnik o zalogah materiala na gradbišču, tehnično poročilo; načrt I. Variante s tlorisi, prečnimi preseki, pogledom na stolp; II. Varianto s preseki in armaturo; statični račun in predračuni za variante. Komisijem ogled je bil opravljen 14. 6.1973 v sestavi: Komelj Drago, Ribnikar Stojan, Gantar Mirko, Valentinčič Špela in Mirtič Lojze. V 7. točkah so sklenili: da se plašč rekonstruira v istem načinu do vrha, vendar pa je lahko zidava manj pravilna kot dotlej; ogelnike je treba pokrampati; rekonstrukcija notranjosti stolpa počaka, zunanji obod se dela naprej; zidava se mora izvesti tako, da bo potrebnega kar najmanj materiala, pri čemer ne sme trpeti solidnost – za ta način gradnje naj se zato izdelata tehnična dokumentacija; dokumentacija bo pripravljena do 20.6.1973; portal naj se ne rekonstruira, pozida naj se le odprtina v obsegu svetlobe portala; ponudba za oddajo gradbenih del naj vsebuje razdalje odmaknjenosti od glavnih cest in bližnjih naselij, mest ter podatek, da je na gradbišču trifazni tok, voda in da je objekt zidan v kamnu iz kamnoloma Prodje (Skaručna) vodne skupnosti Ljubljana–Sava. Pri opisu zalog gradbenega materiala, ki sta ga opravila Ribnikar Mirko in Zora Pogačnik, se omenja, poleg zaloge plohov, betonskih ogelnikov in kamna, tudi poljski tir od ceste do gradu s vagončkom, vitel in dve leseni baraki. Splošni projektivni biro Ljubljana je za sanacijski načrt (št. Premer 358/73) izdelal tehnično poročilo v 2 variantah: I.VARIANTA, je v železobetonski izvedbi. V poročilu ugotavljajo, da pretekle obnova stolpa do leta 1973 segajo do višine 7, 0m, pričujoči elaborat pa načrtuje obnovo nad dotlej obnovljenim delom še do višine do ca. 12m, višje pa delno ohranja stolp v obliki ruševine, kajti obnova celote bi bila predraga zaradi pomanjkanja materiala. Zato načrt predvideva le obnovo 50-centimetrovskega zunanjšega plašča, ki bo s originalnim jedrom stolpa povezan s vertikalnimi prečnimi stenami, ki bi bile povezane tudi s horizontalnimi ploščami, in ki bi služile kot kontrolni podesti. Zunanje stene bi bile obzidane s grobo obdelanim kamnom. II.VARIANTA je v zidani izvedbi, ki je navedena, kot enostavnejša in cenejša. Predvideva pa pozidavo zunanjih zidov z

grobo obdelanim kamnom, ostali gradniki pa naj bi bili opečnati–opeke (notranja stran zunanjšega zidu in vsi prečni zidovi). Pri tej izvedbi ne bi bili potrebni podesti. Zgoraj, kot v prvi varianti, predvideva ograjo – 50 cm debel zid, visok 1, 2 m. Sledijo različni pogledi načrtov obeh variant. Na koncu sta še predračuna, prvi brez cen, drugi s cenami za II. varianto, tretji je za II. varianto, dopolnjeno varianto. Očitno so se odločili za slednjo (?). *Obseg dokumenta* (listov): 45.

Št. 23: Stari grad nad Smlednikom (Valentinčič-Jurkovič Špelka 17.10.74). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1974. *Opis dokumenta:* Tekstu, ki je identičen št. 016, sledi pojasnilo, da v letu 1976 nameravajo nadaljevati s projektom konservacije osrednjega stolpa. Prošnjo za finančno odobritev in načrte za ta projekt so sicer poslali že za leto 1974 na Kulturno skupnost Slovenije – Ljubljana, vendar ob koncu leta (17.10.1974 – datum datacije pričujočega teksta) avtorica opozarja, da niso bila odobrena in zato ponovno prosi za odobritev za leto 1976. Avtorica prilaga nov predračun, ki ga je dne 17.10.1974 izdelalo SGP Grosuplje, ker je tudi njen tekst datiran s istim datumom, je jasno, da je prošnja še isti dan poslala na neznanega naslovnika za odobritev sredstev. Najverjetneje ponovno na Kulturno skupnost Slovenije – Ljubljana (OPOMBA J.R.: tega predračuna ni v tej mapi/ga ne poznamo).

(Glej tudi št. 031 Prvi del teksta, je enak točki 2 št. 016. Pomemben je podatek, da se projekt iz julija 1973 vsaj do 1976 ni izvajal.). *Obseg dokumenta* (listov): 5.

Št. 24: Grad Smlednik/KS Ljubljana/nadaljevalna akcija 1974 (neznani avtor, datum nastanka 1974). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1974. *Opis dokumenta:* Iz naslova je razvidno, da je bil ta tekst pripravljen verjetno za potrebe pridobivanja sredstev za nadaljevalno akcijo obnove za leto 1974. Zajema sumaren zgodovinski oris gradu s argumentom, zakaj je potrebno razvalino varovati in prezentirati. Ta del teksta je izvleček teksta št. 016, OPIS: točka 2. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 25: Grad Smlednik (neznani avtor, datum nastanka 1981). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1974. *Opis dokumenta:* V predračunu avtor opiše dosedanja dela; razvalina delno očiščena, delno je obnovljeno obrambno zidovje in stolpa ob njem, začeta so bila dela na rekonstrukciji osrednjega stolpa. Omenja sanacijski načrt za osrednji stolp iz leta 1973 (glej št. 022), napravljen geodetski posnetek okolice grajskega hriba, tekočo vodo na objektu in pobudnike obnovitvenih del, ki so uredili dovozno pot in ki jo tudi vzdržujejo. V programu obnove so navedene tri točke: 1–postopna konsolidacija grajske razvaline; 2–postopno čiščenje razvaline; 3–rekonstrukcija osrednjega stolpa. V programu prezentacije je plan

obnove osrednjega stolpa s funkcijo razglednega stolpa, obnovitev notranjega obzidja in zunanega obzidja skupaj s obrambnimi stolpi ter prezentacija obrambnih naprav. Gradivo odkrito pri obnovitvenih delih bo strokovno preučeno. V programu revitalizacije se izpostavlja srednjeveški grad v vsej svoji razsežnosti, ki je nepogrešljiva vedutna dominanta. Dela planirana za 1981 so:

(1) sanacijska dela na osrednjem stolpu predvidoma po projektu iz 1973 in (2) sanacijska dela na obrambnih zidovih, ki lahko potekajo postopoma, zato v predlogu naznanijo, da bodo v petletnem obdobju vsako leto potrebovali ca. 0, 5 mio din. *Obseg dokumenta* (listov): 2.

Št. 26: Odločba o kulturnem spomeniku (neznani avtor, datum nastanka 12.16.74). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1974. *Opis dokumenta:* Odločba o Starem gradu nad Smlednikom kot kulturnem spomeniku umetnostne zgodovine s registrsko številko 1206. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 27: Glej št. 008 (avtor in čas nastanka neznana). *Tip dokumenta:* načrt, leto 1974. *Opis dokumenta:* Identičen št. 008. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 28: Grad Smlednik—aproksimativni predračun za dela 1977 (neznani avtor, datum nastanka 1977). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1977. *Opis dokumenta:* Obsega zidarska in tesarska dela, kjer so v podtočkah naštetta dela in cene. Tekst je prepisan iz sanacijskega elaborata za stolp iz leta 1973 (glej št. 022). Poleg teh točk je nekdo leta 1985 s svinčnikom ročno pripisal nove cene, ki so upoštevane v predračunu za leto 1978 (glej št. 029).

Marginalija datirana v november 1985 prinaša nove cene. *Obseg dokumenta* (listov): 4.

Št. 29: Grad Smlednik—aproksimativni predračun za dela 1978 (1985?) (neznani avtor, datum nastanka 1978, 1985?). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto brez. *Opis dokumenta:* Zavzema betonska, zidarska in tesarska dela, kjer so v podtočkah naštetta dela in cene. Tekst je prepisan iz sanacijskega elaborata za stolp iz 1973 (št. 022) in je identičen tekstu predračuna za leto 1977 (št. 028). Dokument ima dve dataciji—v naslovu 1978, spodaj pa november 1985. Pri št. 028 omenjen ročni pripis novih cen poleg starih, spodaj s pripisom «Na Starem gradu Smlednik, Ljubljana nov. 1985» je v tem dokumentu že tipkopis. Verjetno ne gre za predračun za leto 1978 temveč za leto 1985. *Obseg dokumenta* (listov): 5.

Št. 30: Grad Smlednik—1979 (Različni 1979). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1979. *Opis dokumenta:* V prošnji za odobritev sredstev avtor (verjetno Špela Valentinčič) pravi, da v letu 1979 nameravajo nadaljevati s konservatorskimi deli na obzidju, kajti dela na stolpu zahtevajo prevelika finančna sredstva. Načrti za

obnovitev stolpa so pripravljene že leta 1974, ki naj bi jih naslovnik hranil v dokumentaciji za leto 1975. V preteklem letu na razvalini ni bilo opravljenih nikakršnih del, ker ni bilo odobrenih nikakršnih sredstev. To pa je sprožilo odborniška vprašanja, zato avtorica prilaga dokumentacijo (pismo TOD Smlednik (Mirka Gantarja, predsednika); 2 časopisna članka: (1) Tršan, A., Rozman, F. 1978 Kaj storiti s pozabljenim gradom? Pozabljene škrbine.— V: Tribuna (Šiška), September 1977; (2) — fr 1977 Na Smledniku nič novega. — V: Glas. Letnik XXX, št. 77, 7.10.1977, str.13); odgovor Kulturne skupnosti (Štefan Balažič, 21.10.1977): o razlogih nesofinanciranja s priložo = zg. omenjen članek št. 2.). Pismo TOD Smlednik: Na ZSV Ljubljana in na Kulturno skupnost Ljubljana je 16.7.1977 Turistično olepševalno društvo Smlednik poslalo pismo s vprašanji v zvezi s nadaljevanjem konservatorskih in restavratorskih del na gradu. Pismo je reakcija na zaustavitev del v tem letu. Društvenike skrbi: nezavarovanje že opravljenih del pred atmosferskimi vplivi; kdo je odgovoren za že nastalo škodo in kdo naj zavaruje vodnjak in okolico stolpa na katerem so dela zastala ter kdaj se bodo dela nadaljevala. (Dokument je pomemben za datacijo obnovitvenih del na gradu; leta 1978 so dela stala. Vir: dokumentacija Valentinčič-Jurkovič). *Obseg dokumenta* (listov): 5.

Št. 31: Smlednik—Stari grad 1975 (Valentinčič-Jurkovič Špelka 10.17.74). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto brez. *Opis dokumenta:* Smlednik—Stari grad 1975. Povzetek: V letu 1975 so nameravali nadaljevati s konservatorskimi deli na osrednjem stolpu. Načrti in prošnja za odobritev finančnih sredstev so bili sicer vloženi na Kulturno skupnost Ljubljana že za leto 1974, a sredstva niso bila odobrena, zato ponovno prosijo za leto 1975. Omenja se nov predračun za leto 1975, ki ga je pripravilo SGP Grosuplje 17.10.1974. (V mapi sta 2 nedatirana predračuna; eden je po visokih zneskih sodeč iz druge polovice 1980-ih in je obravnavan ločeno.). *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 32: Stari grad nad Smlednikom (avtor in čas nastanka neznana). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto brez. *Opis dokumenta:* Pretipkano besedilo (št. 016, točka 2). *Obseg dokumenta* (listov): 2.

Št. 33: Kot št. 005 (avtor in čas nastanka neznana). *Tip dokumenta:* načrt, leto ni znano. *Opis dokumenta:* Kot št. 005. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 34: Račun za sanacijska in zavarovalna dela na gradu Smlednik (Podjetje: Ivanka Vidmar, manjša zidarska popravila, Vrhovci, Cesta 17/5 9.28.88). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1988. *Opis dokumenta:* Račun za sanacijska in zavarovalna dela na gradu Smlednik, ki ga je podjetje Ivanka Vidmar izstavilo LRZVNKD Ljubljana, zajema: globinsko čiščenje jedra kamnitega

zidu do zdravega jedra z odstranjevanjem vegetacije v obsegu 69m², izpiranje kamnitega zidu z zalivanjem s cementnim mlekom, zidanje in obzidava kamnitega saniranega zidu z obdelavo kamenja v podaljšani mali v obsegu 84m²; dovoz in postavitve težkega lesenega odra s sidranjem; iznos na deponijo 200m horizontalno in 70 m vertikalno. (Verjetno gre za dela na obzidju).

Obseg dokumenta (listov): 1.

Št. 35: Kotj št. 010 (avtor in čas nastanka neznana). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto ni znano. *Opis dokumenta:* Identičen prvemu delu št. 010. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 36: SO Ljubljana-Šiška–Stari grad Smlednik. (neznani avtor, datum nastanka brez). *Tip dokumenta:* račun/predračun, poročilo ipd., leto brez. *Opis dokumenta:* Grad Smlednik. SO Ljubljana-Šiška je na Kulturno skupnost Slovenije poslala pršnjo za sofinanciranje sredstev za obnovo gradu v višini polovice potrebnih sredstev za tisto leto (navajajo, da bo drugo pol. sofinancirala SO Lj-Šiška). Aproximativni predračun. Izvleček: Zajema izključno dela na stolpu; obnova zunanega plašča z rekonstrukcijo portala in okenskih odprtij; postavitve fasadnih odrov; sidranje zidnih vezi v obstoječe kamnito jedro do globine 1, 0m; obdelavo vogalnih kamnov; zidanje zunanega plašča stolpa z obdelanim naravnim kamnom; čiščenje obstoječega jedra, pranje in oprskanje s cementnim mlekom ter odvoz ruševin ca. 6km daleč. *Obseg dokumenta* (listov): 2.

Št. 37: Adaptacija v Goričanah in Starega gradu nad Smlednikom. (Vlasto Kopač 1962 ali 1963). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto brez. *Opis dokumenta:* Izvleček: ZSV Ljubljana je za dela na gradu Smlednik, od ObLO Medvode in Republiškega sklada za pospeševanje kulturnih dejavnosti, predvidenih za leto 1963, pridobil 20 mio dinarjev za naslednja dela: konsolidacija razvalin, pozidava in plombiranje grajskega zidovja, napravljane poti, ureditev okolice in ozelenitev pobočij in prekritje izkopanega objekta. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 38: Stari grad nad Smlednikom. Adaptacija ruševin starega gradu nad Smlednikom (neznani avtor, datum nastanka brez račun/predračun, leto 1982. *Opis dokumenta:* Izvleček: Historičnemu orisu sledi predračun za adaptacijo v vrednosti 41.490.000, 00 dinarjev: za nova dela (ne opiše za kaj gre); ureditev in opremo prostorov; obnova grajske okolice in vodovodne instalacije in črpalka; ureditev stez in zelenic po pobočju; stanovanjski prostori za upravnika in ureditev parkirnih prostorov. (Nepodpisan in nedatiran dokument izvira iz prve polovice 1960–ih. Črpalka– morda mišljena betonska struktura ob jugovzhodnem robu stolpa? K temu dokumentu lahko pripadajo načrti tlorisov št. 039 (gl. opombe tam)). *Obseg dokumenta* (listov): 2.

Št. 39: Različni načrti (Jože Velkavrh in neznani avtor, datum nastanka Avg 1962). *Tip dokumenta:* načrt, leto 1982. *Opis dokumenta:* 3 načrti, opis: (1) Grad nad Smlednikom. Posneto med izkopavanjem leta 1962 v avgustu, načrt v merilu 1:100, zajema stanje zidovja med izkopavanji (?) ali tedaj vidno zidovje na površju brez izkopavanja (?); (2) Grad nad Smlednikom, načrt v merilu 1:100, tu so predhodne (gl. zg. načrt, pod 1) vrzeli v zidovju že šrafirane kot cele–torej ali gre za že obnovljeno/dozidano zidovje ali pa gre zgolj za rekonstrukcijo manjkajočega, (spominja na št. 011), kakorkoli, naslednje stanje (gl. pod 3) je že načrt programa adaptacije napravljen deloma po tej izmeri; (3) Adaptacija starega Gradu nad Smlednikom, načrt v merilu 1:100 – prostorom pripisana nova funkcija (kot so kuhinja, grill, prostor za goste, ...), identičen št. 02. (Načrti so združeni glede na podoben fizični izgled, slog in sosledje. Tako je najstarejši načrt izris obstoječega stanja, sledi risarska rekonstrukcija in na koncu načrt adaptacije. K 3. načrtu bi lahko sodil nedatiran predračun št. 038.). *Obseg dokumenta* (listov): 3.

Št. 40: Brez (neznani avtor, datum nastanka 1963). *Tip dokumenta:* načrt, leto 1982. *Opis dokumenta:* Del identičen št. 001, manjka im. PROFIL «B». *Obseg dokumenta* (listov): 6.

Št. 41: Namenska denarna sredstva za grad Smlednik (Mirko Gantar, Špela Valentinčič–Jurkovič 4.5.82; 8.6.82). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1982. *Opis dokumenta:* Serija 3 dokumentov: (1) Pismo UO TOD Smlednik naslovljeno na LRZSV Ljubljana (4.5.1982); (2) Odgovor LRZSV Ljubljana TOD Smlednik (8.6.1982); (3) Osnutek (delovna verzija) v prejšnji točki navedenega pisma. Izvleček dokumenta (1): Društvo (preds. Mirko Gantar) sprašuje LRZSV zakaj dela stojijo; prosijo za nasvet kaj storiti s kupom stare opeke, ki je bila namenjena za nadaljevanje del; opozarjajo na dotrajano streho bivalnega prostora delavcev; prosijo za naslov, «da se denarna sredstva, ki so bila pred leti iz računa Stari Grad Smlednik pri ZSV posojena začasno na KS Žužemberk za nujna dela na gradu Žužemberk, vrnejo nazaj na račun Starega gradu za izvedbo perečih–nujnih zavarovalnih posegov na Starem gradu Smlednik.» Pismo je bilo poslano v vednost: Ljubljanski turistični zvezi, KS Smlednik in Konferenci SZDL Smlednik. Izvleček dokumenta (2): Odgovor LRZSV (Špela Valentinčič–Jurkovič) TOD–u Smlednik– avtorica pove, da zavod vsako leto vloži prošnjo pri Kulturni skupnosti Slovenije in KS Ljubljana za dodelitev sredstev za nadaljevalna sanacijska dela na gradu, vendar brez uspeha. Glede opeke pove, da je bila nabavljena v času, ko so sanacijska dela še potekala in so mislili, da bodo z sanacijo lahko nadaljevali. Svetuje prodajo opeke in s tako pridobljenimi

sredstvi popravilo strehe prostora, kjer so bivali delavci. Glede leta 1976 dodeljenih 90.000 dinarjev sredstev pove, da so bila premajhna za smotrni začetek del in zato niso bila porabljena. Upali so namreč, da bi s še prihodnje leto dodeljenimi sredstvi lahko začeli obnovo, ker pa sredstev ni bilo, niso začeli. Sredstva tako niso bila dodeljena vse do leta 1982. Nadaljuje o prenakazilu sredstev med KS. Predlaga popis predvidenih vzdrževalnih del na gradu. (Iz dokumenta izvemo predvsem, da od 1976 do 1982 ni bilo sredstev in posledično tudi večjih del ne.). *Obseg dokumenta* (listov): 6.

Št. 42: Načrtovanje spomeniško varstvenih del za stari grad Smlednik (Marija Šter (TOD Smlednik) 5.12.84). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1984. *Opis dokumenta:* TOD Smlednik piše KS Smlednik z namenom, da ob pripravah letnih in srednjeročnih planov KS, upoštevajo tudi nadaljevalna dela na Starem gradu. Povejo še, da je za vse strokovne načrte pristojen ZSV Ljubljana in da je tudi samo TOD Smlednik v preteklih letih pretežni del svojih prizadevanj usmerjalo prav v kompleks Stari grad. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 43: Vzdrževanje in popravilo shrambe za orodje (Marija Šter (TOD Smlednik) 5.12.84). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1984. *Opis dokumenta:* Po sklepu seje UO TOD Smlednik 26.4.1984 le-ta posreduje ZSV Ljubljana sklep o nujnosti popravila strehe na stavbi shrambe ZSV Ljubljana. Šlo je za dotrajano streho bivaka, ki ga je ZSV Lj postavil za svoje delavce med obnovo na Starem gradu–Smlednik. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 44: Zakonske obveznosti in pristojnosti temeljnih, družbeno–političnih skup. Za zadeve spomeniškovarstvene službe; Uradno pojasnilo Lj. Zavoda za varstvo Narave glede spomeniškega varstva Stari grad in drugih spomenikov– odgovor na vaš dopis 313/_084 od 26.6.1984 (Marija Šter (TOD Smlednik); Aleksander Bassin (direktor ZSV Lj) 17.9.84; 24.9.84; 17.10.84). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1984. *Opis dokumenta:* Tri pisma: 1) UO TOD Smlednik (zanj tajnica Marija Šter) prosi ZSV Ljubljana za odgovor na vprašanje «katera družbena zakonodaja opredeljuje dolžnosti, obveznosti in pravice krajevne skupnosti in občine oz. mesta, ki se nanaša na spomeniško varstveno službo?» (2) ZSV Ljubljana (direktor Aleksander Bassin) je 24.9.1984 odgovorilo, da vse zadeve spom. var. Službe opredeljuje Zakon o naravni in kulturni dediščini (URL SRS št. 1/81); (3) TOD Smlednik (zanj tajnica Marija Šter) pošilja KS Smlednik uradno pojasnilo (odgovor ZSV iz 2. točke) ZSV Ljubljane.

(Trije dokumenti so združeni na podlagi vsebine.). *Obseg dokumenta* (listov): 2.

Št. 45: Uporaba razpadle opeke na Starem gradu Smlednik (Marija Šter (TOD Smlednik) 9.17.84). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1984. *Opis dokumenta:* TOD Smlednik piše ZSV Ljubljana z namenom seznanitve o propadanju opeke, ki so jo bili pred leti delavci ZSV skladiščili na kompleksu Stari grad–Smlednik in ki je bila tedaj namenjena za restavriranje stolpa na gradu, ki pa je zastalo. Opeka razpada, zato jih zanima stališče zavoda glede ravnanja z njo. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 46: Pojasnilo glede foto posnetka o opeki na Starem gradu Smlednik (Marija Šter (TOD Smlednik) 9.26.84). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1984. *Opis dokumenta:* TOD Smlednik je na sedež glasila »TRIBUNA« glasilo SZDL občine Ljubljana–Šiška«, ki je na hrbtni strani objavilo fotografijo opeke iz starega gradu, poslal pojasnilo, da gre za opeko ZSV Ljubljana, ki je ostala ob zastanku del na obnovi grajskega stolpa. Dodajaj, da so že lani (torej 1983) na to opozorili KS Smlednik in ZSV Lj. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 47: Prošnja za sodelovanje (Aleksander Bassin 11.7.86). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1986. *Opis dokumenta:* LRZVNKD Ljubljana je 7.11.1986 poslalo 3 prošnje za sodelovanje posameznikov, v zvezi z novo oživljeno akcijo Stari grad Smlednik, in sicer na naslednje naslove: (1) Na konservatorski center SRS; (2) Splošni projektivni biro Ljubljana, Kidričeva; (3) Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine. Zavod naj bi ob tej priložnosti imenoval posebno strokovno komisijo, v kateri naj bi sodeloval iz vsakega naslova po en strokovnjak: (1) arh. Vardjan; (2) ing. Stojan Ribnikar (s pojasnilom in priporočilom, da je v preteklosti že sodeloval pri tem projektu); (3) arheolog Marjan Slabe (ki je prav tako že sodeloval v preteklosti na tem projektu). Dela naj bi se začela 11.11.1986 z ogledom Magdalske gore zaradi primerjalne študije. (Tri pisma so združena na podlagi vsebine.). *Obseg dokumenta* (listov): 3.

Št. 48: Račun (Janez Vidic, avtoprevoznik 11.20.86). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1986. *Opis dokumenta:* Avtoprevoznik Janez Vidic je LRZVKD Ljubljana izstavil račun za prevoz lesa in peska za grad Smlednik. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 49: Priporočilo svetu KS in skupščini KS Smlednik za oživitvev akcije za nadaljevanje del pri restavriranju razvalin na Starem gradu. (Marija Šter (TOD Smlednik) 10.29.86). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1986. *Opis dokumenta:* TOD Smlednik je 29.10.1986 poslal na LRZVNKD Ljubljana kopijo priporočila svetu KS Smlednik in skupščini KS za oživitvev akcije za nadaljevanje del pri restavriranju razvalin na Starem gradu. Med drugim se LRZVNKD Lj. prosi za bolj zavzeto

strokovno posredovanje na na pol opravljenih delih. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 50: Vabilo (Mirko Gantar (TOD Smlednik) 11.8.86). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1986. *Opis dokumenta:* TOD Smlednik je 08.11.1986 poslal na LRZVNKD Ljubljana vabilo Špelki Valentinčič, ki vodi dela na Starem gradu, za koordinacijski sestanek pri urejanju razvalin, v petek 14.11.1986 na Starem gradu. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 51: Vabilo TOD Smlednik na redno– jubilejno volilno skupščino ob 25-letnici društva, ki bo v petek dne 26.12. ob 17. uri v sejni sobi GD Valburga. (Mirko Gantar (TOD Smlednik) 12.11.86). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1986. *Opis dokumenta:* Vabilo. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 52: Poti okoli Smlednika neznani avtor, datum nastanka 2. polovica 1980–ih). *Tip dokumenta:* načrt, leto 1986. *Opis dokumenta:* Zarisana izletniške poti pot okoli Smlednika. (Morda k tem zemljevidu pripada tekst št. 061). *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 53: «Vizitka» (Karlo Sem 1980-a ali 1990-a). *Tip dokumenta:* D, leto 1986. *Opis dokumenta:* Vizitka okrepevalnice na Starem gradu TOD Smlednik. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 54: Usklajevanje akcije za urejanje Starega gradu Smlednik (Šnuderl Tatjana (ZSRSVNKD); Jerneja Batič 11.20.86). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1986. *Opis dokumenta:* ZSRSVNKD Ljubljana v pismu TOD Smlednik povzame, da so se njeni predstavniki udeležili sestanka na Starem gradu, in nadaljuje: Ker je Špela Valentinčič iz RZVNKD Ljubljana že do sedaj vodila tukajšnje akcije, jih bo tudi v naslednjem obdobju, ker so sedaj pridobili sredstva na KSS za obdobje 1986/90. Poprej, za obdobje 1980/85, pa Stari grad Smlednik ni bil vključen v srednjeročni plan KSS, zato se dela zastala. Pri ureditvi okolice in grajskega pobočja bo sodeloval tudi Franček Vardjan. Pogovarjali so se tudi o morebitnemu tiskanju «vodnika» za Stari grad. (Zapisnik Jerneja Batič). *Obseg dokumenta* (listov): 2.

Št. 55: Posredovanje dokumentacije za stari grad Smlednik (Matija Šter (TOD Smlednik) 11.17.86). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1986. *Opis dokumenta:* TOD Smlednik pošilja RZVNKD Ljubljana dokumentacijo lastništva parcel zemljišča na Starem gradu Smlednik– št. 19632/2 in 19632/3 in za št. 36/1, ki je v vasi Smlednik ob jezeru. Prilogi: 2 strani odločbe temeljnega sodišča v Ljubljani. *Obseg dokumenta* (listov): 3.

Št. 56: Izvolitev operativnega odbora za pomoč pri delih na Starem gradu Smlednik (Mirko Gantar (TOD Smlednik) 11.17.86). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto

1986. *Opis dokumenta:* TOD Smlednik pošilja RZVNKD Ljubljana ugotovitve in odgovore iz razširjenega delovnega sestanka o nujnem in potrebnem sodelovanju članov TOD-a z vodjo vseh del Špelko Valentinčič iz RZVNKD. Za pomoč pri delih so izvolili 5–7 članski operativni odbor. Sklenejo, da glede manjših del na gradu se opravi medebojni pogovor, za večja dela pa se vedno zapiše zapisnik, ki ga vsi prisotni podpišejo, ki se bo nahajal pri Marinki Šter, tajnici TOD-a. Vsa dela bodo opravili v skladu z določili pristojne ga RZVNKD. *Obseg dokumenta* (listov): 2.

Št. 57: Sanacijska dela Grad Smlednik (Ivanka Vidmar, manjša zidarska popravila, Vrhovci, Cesta 17/5 5.11.86 – 25.11.86). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1986. *Opis dokumenta:* Iz dveh delov: (1) obračun in (2) račun: (1) Iz obračuna je razvidno število ur in število delavcev ter nakupi. Razvidno je, da je med 5.11.1986 in 25.11.1986, 6 delavcev opravilo na Starem gradu 910 delovnih ur. Od nakupov: Nabava lesa (2x6m) in drugega materiala; dobava »želez. gartrov« za okna–3 kg; žebliji za streho 8 kg; cement in apno za zidanje ter prevoz. (2) V računu so natančneje elaborirana dela– šlo je za popolno renovacijo ostrejša nekega objekta (J.R– morda dotrajane lope spomeniškovarstvenih delavcev v 70-ih, katere propad omenjajo številni dopisi (?), od rušenja starega ostrejša, do izdelave nove strehe, podzidanja, deskanja in zamrežitve oken. *Obseg dokumenta* (listov): 2.

Št. 58: Stari grad nad Smlednikom. Delo od 23.10.1986–29.10.1986–3.11.1986. (Ivanka Vidmar, manjša zidarska popravila, Vrhovci, Cesta 17/5 23.10.86–3.11.86). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1986. *Opis dokumenta:* Iz dveh delov: (1) Obračun ur in (2) Račun. Izvleček: (1) Obračun ur za dela med 23.10. 1986 in 3.11.1986 za 4 delavce ter njihov prevoz. Omenjajo se sekire (nakup?) ter njihovo brušenje, ki je nanese 6 delovnih ur. (2) V računu je naveden opis dela; sekanje drevja in čiščenje pobočja gradu. *Obseg dokumenta* (listov): 2.

Št. 59: Sanacijska dela grad Smlednik (Ivanka Vidmar, manjša zidarska popravila, Vrhovci, Cesta 17/5 12.8.86). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1986. *Opis dokumenta:* Račun za sekanje lesa, izsek grmičevja s koreninami in iznos na deponijo ter čiščenje pobočja v obsegu 372 m². *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 60: Osnutek resolucije o politiki izvajanja družbenega plana občine Ljubljana–Šiška za obdobje 1986–1990 v letu 1987 (Izvršni svet skupščine občine Ljubljana Šiška Nov-86). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1986. *Opis dokumenta:* Izvleček iz kopij glasila Javna Tribuna: V delegatski prilogi novembrske številke (1986) Javne Tribune glasila SZDL občine Ljubljana–Šiška, so za 13.11.1986 napovedali 4. Skupno zasedanje skupščine

občine Ljubljana-Šiška. V osnutku resolucije o politiki izvajanja družbenega plana občine Ljubljana-Šiška za obdobje 1986–1990 v letu 1987, je na področju socialnega razvoja, v 8. podtočki IV. poglavja, pod prvo alinejo zapisano tudi nadaljevanje obnovitvenih del na gradu Smlednik. *Obseg dokumenta* (listov): 9

Št. 61: Opis poti spominov na NOV Smlednik– Stari grad–Zapoški hrib–Skaručna in poti Smlednik (pri Šlogarju) čez Senožeti na Skaručno (Mirko Gantar (TOD Smlednik) 6.15.86). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1986. *Opis dokumenta:* Gre za opis turistične pešpoti po spomenikih NOV. Poleg partizanskih spomenikov in gostinskih objektov omenja »zapuščen ilovicokop« med Repnjami in Skaručno ter zemljanke iz časa NOV. (Morda k tem tekstu pripada zemljevid št. 052.). *Obseg dokumenta* (listov): 4.

Št. 62: Očiščevalna dela na grajski razvalini Smlednik. (Erceg Tome (zidarstvo, Klančarjeva 3, Ljubljana) 12.11.87). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1987. *Opis dokumenta:* »Pazljiva očiščevalna dela na kamnitem zidu na razvalini 289m², Nakladanje in odvoz odpadnega materiala na deponijo s samokolnico na razdaljo 50 m–106m³?; Globinsko čiščenje reg kamnitega zidu–81m²«. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 1963: Račun (Janez Vidic, avtoprevoznik 12.15.87). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1987. *Opis dokumenta:* Prevoz lesa na relaciji Škofljica–Smlednik. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 64: Obračun porabljenih sredstev za obnovitvena dela na gradu Smlednik za leto 1987. (Aleksander Bassin 12.15.87). *Tip dokumenta:* Obračun 1987. *Opis dokumenta:* LRZVNKD je na Ljubljansko kulturno skupnost in KS Slovenije 15.12.1987 poslal obračun porabljenih sredstev za obnovitvena dela na gradu Smlednik za leto 1987. Navajajo: črpanje vode; razne materiale (ne opišejo kate), pesek in prevoz, očiščevalna dela grajske razvaline, očiščevalna dela brežin, stroški zunanjih sodelavcev, restavratorska dela, fotodokumentacija, fotokopiranje, les za prekritje uskladiščenega materiala, izdelava zaščitne strehe, izkopavanje korenin iz brežine in grajske cisterne. Dela so bila takrat še v teku in predvidevali so, da bodo končana do 25.12.1987. Izdatkov je bilo za 10.880.405 dinarjev, sredstev pa le 8.430.000 din, zato prosijo še za dodatnih 2.500.000 din. *Obseg dokumenta* (listov): 2.

Št. 65: Obračun porabljenih sredstev za obnovitvena dela na gradu Smlednik za leto 1988. (Aleksander Bassin 1.9.89). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1987. *Opis dokumenta:* LRZVNKD je na Ljubljansko kulturno skupnost in KS Slovenije 9.1.1989 poslal obračun porabljenih sredstev za obnovitvena dela na gradu Smlednik za leto 1988. Navajajo: Hortikulture

posege na grajskem griču, ki se nadaljujejo konec meseca marca 1989, fotodokumentacija in fotokopiranje, Izdatki so skupaj znašali 28.156.000 din, dohodki pa 15.072.000 din, za razliko –13.000.000 din prosijo po programu LKS. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 66: Stari grad Smlednik. Očiščevalna dela na grajskem pobočju (Ivanka Vidmar, manjša zidarska popravila, Vrhovci, Cesta 17/5 12.29.87). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1987. *Opis dokumenta:* Prvi trije listi so obračuni ur, zadnja dva pa račun Ivanke Vidmar (podjetnice), ki je izstavila račun LRZVNKD Ljubljana za naslednja dela: Odkopavanje, čiščenje in ponovno zlaganje zidne opeke in skladiščenje (38m³), nakladanje in odvoz zdrobljene opeke na deponijo s samokolnico na razdalji 50 m (34m³), čiščenje brežine pod obrambnim zidom– izkopavanje štorov in grmovja z zbiranjem kamenja, čiščenje platoja in cisterne ter odkopavanje zemlje in peska z odvozom na deponijo s samokolnico na razdaljo 50 m (53m³), izdelava nadstreška iz žaganega lesa ter pokrivanje z opeko (36m²) in 77 terenskih dnevnic. Iz obračuna je razvidno, da je dela izvajalo med 4 in 5 delavcev med 5.12. in 3.12.1987. *Obseg dokumenta* (listov): 5.

Št. 67: Grad Smlednik–pripravljalna dela– ureditev barake za delavce (Ivanka Vidmar, manjša zidarska popravila, Vrhovci, Cesta 17/5 5.22.87). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1987. *Opis dokumenta:* Prvi list je obračun ur in drugih izdatkov, 2. Drugi list je račun,

STARI GRAD SMLEDNIK			
OČIŠČEVALNA DELA NA GRAJSKEM POBOČJU			
1.	Odkopavanje, čiščenje in ponovno zlaganje zidne opeke- vskladiščenje		
	m ³ 38 a 22.500.-		1.275.400.-
		22.300.-	847.400.-
2.	Nakladanje in odvoz zdrobljene opeke na deponijo s samokolnico na razdalji 50 m.		
	m ³ 34 a 16.000.-		544.000.-
3.	Čiščenje brežine pod obrambnim zidom- izkopavanje štorov in grmovja, z zbiranjem kamenja.		
	m ² 420 a 2.800.-		1.176.000.-
4.	Čiščenje platoja in cisterne - odkopavanje zemlje in peska z odvozom na deponijo s samokolnico na razdaljo 50 m		
	m ³ 53 a 7.800.-		413.000.-
5.	Izdelava nadstreška iz žaganega lesa, ter pokrivanje z opeko		
	m ² 36 a 8.350.-		300.600.-
6.	Dnevnice za delonj terenu		
	77 dnevnic a 11.300.-		869.100.-
	Prevoz na delo		
	2040 km a 210.-		428.400.-
s k u p a j			4.578.500.-

Št. 66: Račun za očiščevalna dela na grajskem pobočju (pomanjšano).

ki ga je podjetja Ivanke Vidmar izstavilo LRZVNKD Ljubljana za naslednja dela: Izkop prepererelega poda in zemlje; betoniranje, grobi in fini omet sten, ometi zunanje fasade; vzdava oken, vrat in železnih rešetk; pospravljanje, nakladanje in odnos orodja. *Obseg dokumenta* (listov): 2.

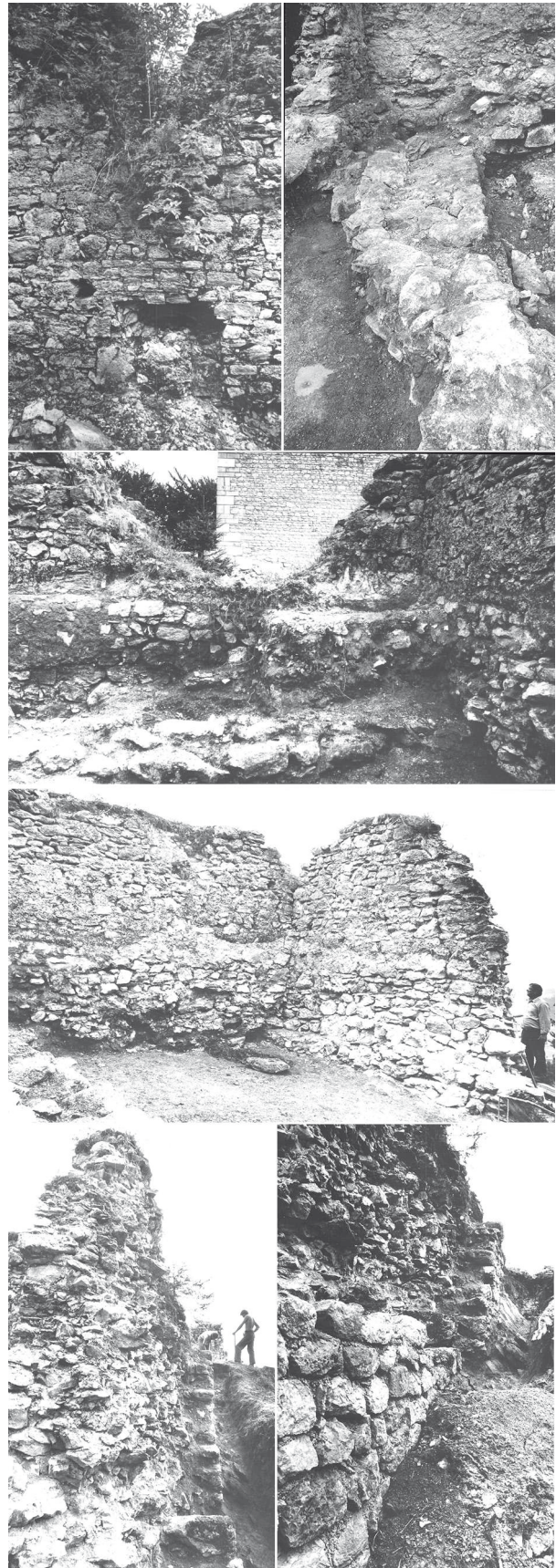
Št. 68: Račun (Blažič Boris; Humar Savina 12.17.87). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1987. *Opis dokumenta:* Dne 17.12.1987 je podjetje Hoja predelava lesa LRZVNKD –ju Ljubljana, izstavilo račun za dela opravljena v TOZD Tesarstvo in žaga – Škofljica, dne 15.12.1987. Šlo je za 1, 326m³ smrekovega in jelovega lesa. *Obseg dokumenta* (listov): 2.

Št. 69: Grad Smednik – načrt obstoječega stanja, 23.11.1987 (Miran Matelič 20.11.87; Okt 1962–Apr–1963). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1987. *Opis dokumenta:* Miran Matelič je v času aktivne zaposlitve v IMP Ljubljana, na podlagi ustnega naročila Dušana Gregorke, izdelal projekt obstoječega stanja glavnega poslopja gradu Smednik. Delo je opravil izven delovnega časa v obdobju med oktobrom 1962 in aprilom 1963. Ta projekt naj bi bil podlaga za izdelavo projekta centralne kurjave v vzgojnem zavodu Frana Milčinskega. Aprila 1963, ko je bil projekt končan so ga iz Zavoda obvestili, da nimajo zagotovljenih finančnih sredstev. Pravi, da originalne matrice v merilu 1:50 hrani v osebni arhivu, ki vsebuje: Situacija – mapna kopija 1:2880; tloris pritličja–levo, desno, sredina; tloris 1. nadstropja–levo, desno, sredina; tloris 2. nadstropja–levo, desno, sredina; prerez 1–1–sredina, 2–2–levo, 3–3–desno; severna, južna, vzhodna, zahodna fasada. Za snemanje izmer in risanje je potreboval 445 ur. V preračunu vrednosti dela na uro, ki naj bi za leto 1987 znašala 5000din/h, bi njegov projekt, v kolikor bi se zavod odločil zanj, stal 2.225.000din. (Ta projekt naj bi bil podlaga za izdelavo projekta centralne kurjave v vzgojnem zavodu Frana Milčinskega. Pomena tega podatka ne znamo razvozlati. Morda je to odmev še starejših načrtov z grajsko razvalino). *Obseg dokumenta* (listov): 3.

Št. 70: Kot št. 016 (avtor in čas nastanka neznana). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 2012. *Opis dokumenta:* Identičen 2. točki št. 016. *Obseg dokumenta* (listov): 4

Št. 71: Fotografije stanja (neznani avtor, datum nastanka 7.27.89). *Tip dokumenta:* fotografija, leto nastanka 1989. *Opis dokumenta:* 17 fotografij; prikazujejo odkopano zidovje; obkopyane temelje; odkopane prostore, detajle zidov, vse brez meril. Predogled fotografij– 1 kos–prikazuje še druge fotografije, na katerih so osebe. *Obseg dokumenta* (listov): 18.

Št. 72: Smednik, julij (Ivanka Vidmar, manjša zidarska popravila, Vrhovci, Cesta 17/5 1.7.89; 17.7.89). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1989. *Opis dokumenta:*

Št. 71: Fotografije stanja gradu leta 1989.

Obračun ur in račun za dela na Smledniku med 7.7. in 21.7.1989 (neprekinjeno). Štirje delavci so delali vsak dan po 13 ur. Omenja se izkop strelovoda (verjetno na Turjaku). V računu so navedene vrste del: čiščenje okolice; čiščenje palacija (»pavalacija«, verjetno mišljeno palacij); čiščenje vodnjaka; sortiranje kamenja za ponovno uporabo. (Izvajalec je opravljal tudi dela na gradu Turjak, kar je razvidno iz zaračunanega premika opreme.). *Obseg dokumenta* (listov): 2.

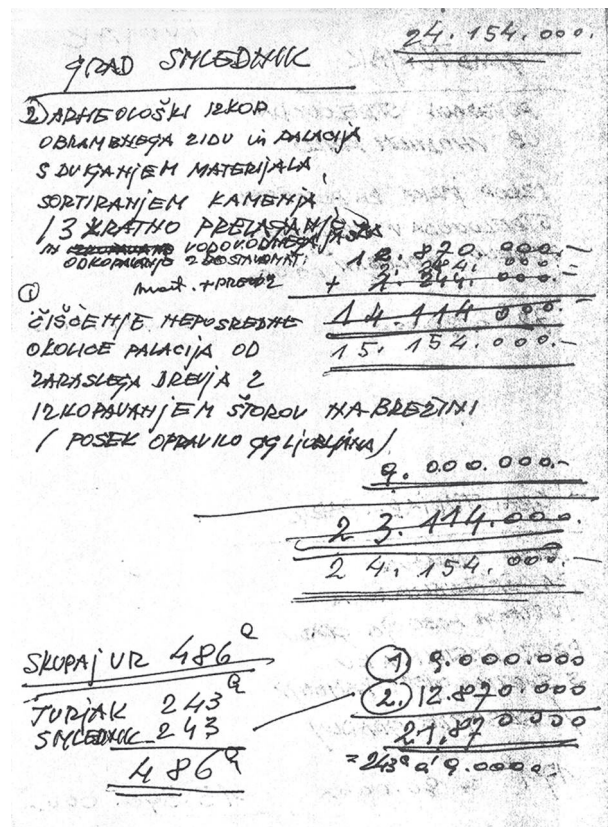
Št. 73: Osebne beležke Špelke Valentinčič-Jurkovič (Špelka Valentinčič-Jurkovič brez). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1989. *Opis dokumenta:* Nedatiran obračun. Obsega dela na «steni in stropu» ter očiščevalna in prezentacijska dela na grajski razvalini. (Zelo verjetno julij 1989, saj se poleg števila 248 ur v preračunih pojavlja tudi 760 (ur?), ki se omenjajo pri št. 072.). *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 74: Grad Smlednik, avgust 1989 (Špelka Valentinčič-Jurkovič in Ivanka Vidmar, Manjša zidarska popravila, Vrhovci, Cesta 17/5 Aug-89). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1989. *Opis dokumenta:* Zajema: Obračun ur, opis del (rokopis) in račun za dela na Smledniku med 7.8. in 18.7.1989 (12 dni neprekinjeno). Štirje delavci so delali vsak dan po 13 ur, z izjemo zadnjega dne-8 ur. Drugi del- opis del: Pesek za zidanje (4m³) so vozili na grad, pri čemer so morali premagati 90 m višinske razlike; prenos 130-ih kosov 150-kilogramskih betonskih zidakov na razdalji 20 m do deponije; izkop zemlje z kamenjem pri spodnjem delu zidu stolpa na južni strani pri baraki; «Spodnji del zida- zgoraj zemlja 50 cm, kamenje 30 cm, po tem spet zemlja 120 cm do trde skale, skupaj 26 m³»; «izkop zemlje spodnji del stolpa na južni strani od vodnjaka za pripravo za zidanje»; odvoz zemlje s samokolnico na breg 2m³; izkop iz zahodne strani stolpa ob zidu- nabiranje kamna za zidanje; čiščenje zidov; dovoz 450 l vode na breg za zidanje, zidanje zidov; izkop zemlje na zahodni strani stolpa ob zidu-18m³; izkop kleti in izvoz 30m³ zemlje na deponijo; iznos 6m³ kamenja iz kleti na deponijo. Tretji del- račun: Povzema zapis iz drugega dela (glej tu- zgoraj: Drugi del- opis del) ter dodaja nekoliko natančnejši opis lokacij in izvedbe zgoraj omenjenih del: Arheološki izkop kleti v stolpu gradu; Odkop zunanjega zidu palacija proti drugemu stolpu; odkop zemlje in kamenja spodnjega dela obrambnega zidu od stolpa proti dostopni cesti; arheološki izkop dela palacija v globino 1, 5m po fazah (navodila strokovne službe) s sortiranjem kamenja. *Obseg dokumenta* (listov): 4

Št. 75: Stari grad Smlednik, junij, julij 1989 (Ivanka Vidmar, Manjša zidarska popravila, Vrhovci, Cesta 17/5 12.8.89; 24.7-4.8.89). *Tip dokumenta:* račun/predračun,

leto 1989. *Opis dokumenta:* Obračun ur za dela med 24.7. in 4.8.1989 v obsegu 576 ur ter cena za material (apno, cement in bencin za agregat). Štirje delavci so delali vsak dan po 13 ur z izjemo 2 del. dni po 7 ur. (Vrsta del ni razvidna. Po rokopisu sodeč je obračun izdalo podjetje Ivanke Vidmar. V naslovu obračuna je napaka, namesto junij-julij, bi bilo pravilno julij-avgust.). *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 76: Osebne beležke (Špelka Valentinčič-Jurkovič verjetno Jul-89 do Avg-89). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1989. *Opis dokumenta:* Dvodelni obračun: za dela na gradu Smlednik in za dela na Turjaku. V prvem delu se omenja za Grad Smlednik arheološki izkop obrambnega zidu in palacija s dviganjem materiala in s sortiranjem kamenja ter 3-kratno prelaganje vodovodnega jaška v obsegu 350 ur. V drugem delu pa čiščenje neposredne okolice palacija, zaraslega drevja z izkopavanjem štorov na brežini (poseg opravilo GG Ljubljana). V izračunu spodaj je razvidno, da 136 ur opravljenih del sodi k delom na gradu Turjak. (Avtorstvo in datacija neznani. Zelo verjetno povezano z obračunom ur za julij in avgust 1989 (sodeč po razponu datumov št. 075). Na podlagi primerjave z dokumenti v tej zbirki sklepamo, da je avtorica Špelka Valentinčič, oz. LRNVZKD. Prav tako sklepamo, da so bila vsa dela opravljena na Smledniku,

Št. 76: Osebne beležke Špelke Valentinčič-Jurkovič (pomanjšano).

in da tudi v drugem delu ne gre za dela na Turjaku in da je pripis «Turjak» morda nastal iz računovodskih razlogov.). *Obseg dokumenta* (listov): 3.

Št. 77: Obračun za dela (neznani avtor, datum nastanka Okt–89). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1989. *Opis dokumenta:* Obračun za dela med 4.10. in 11.10. (verjetno 1989?). Prva dva delovna dneva se nanašata na Turjak, ostali pa na Smlednik. Za dela na Smledniku je bilo porabljenih 216 delovnih ur. Sumarni opisi del zajemajo: podeskanje strehe na baraki («smo barako dilke na streho prekrili»); donos materiala do stolpa, postavitvev odra z zahodne strani in zidanje s kamnom («smo pripravljali material gor do stolpa in vodo 500 litra in oder postavljali za zahodne strani zida in zidanje kamna»); čiščenje zidov in kopanje zemlje na zahodni strani. (Lokacija ni jasna, zelo verjetno pri spodnjem stolpu.). *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 78: Dodelitev finančnih sredstev za kulturni spomenik STARI GRAD SMLEDNIK (Janez Kromar 11.8.89). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1989. *Opis dokumenta:* LRZVNKD je 11.8.1989 na Izvršni svet SO Lj–Šiška poslal prošnjo za dodelitev sredstev v višini 50000000 din iz rezerve proračuna. Omenja se, da obnovitvena dela financira KS Slovenije in Ljubljanska Kulturna skupnost, ki pa predvidenih sredstev nista uspela zagotoviti. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 79: Naročilnica št. 14/89 (Špela Valentinčič 8.14.89). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1989. *Opis dokumenta:* LRZVNKD (zanj Špelka Valentinčič) je 14.8.1989 izdal naročilnico podjetju Ivanke Vidmar za izvedbo zaščitnih sanacijskih del na Starem gradu Smlednik. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 80: Izdajnica št. 001096 SGP TEHNIK TOZD Gradbeništvo, Škofja Loka (neznani avtor, datum nastanka 1989?). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1989. *Opis dokumenta:* »3 kom premera 16 in 10 kom premera 8« Verjetno gre za šibike železne armature, narebrenene (R). (Nedatirano, niti ni gotovo, da gre za material uporabljen na Smledniku.). *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 81: Izdajnica št. 08028 SGP TEHNIK TOZD Gradbeništvo, Škofja Loka (neznani avtor, datum nastanka (nečitljivo) 9.11.89). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1989. *Opis dokumenta:* KS Smlednik je pri SGP TEHNIK TOZD Gradbeništvo, Škofja Loka, 11.9.1989 prevzelo »deske.«. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 82: Grad Smlednik, sanacija zidov in zavarovalna dela (Ivanka Vidmar, manjša zidarska popravila, Vrhovci, cesta 17/5 10.25.89). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1989. *Opis dokumenta:* Račun, ki ga je izdalo podjetje Ivanke Vidmar LRZVNKD za izvedena dela sanacije in zavarovalnih del iz dne 25.10.1989. Izvedena dela so

bila: čiščenje kamnitega zidu; izpiranje zidu in zalivanje s cementnim mlekom in obzidava kamnitega zidu z obdelavo kamenja v podaljšani malti in stičenje. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 83: Račun– Študentski servis (14.8.89; 31.7.89, 24.7.89). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1989. *Opis dokumenta:* Napotnice študentov in račun študentskega servisa LRZVNKD-ju. Med študenti naštetimi v računu je tudi Stanič Goran, ki je do 24.7.1989 opravil 70 ur del na Smledniku. Ena izmed napotnic je bila izdana za Žnideršič Natašo, študentko Visoke šole za socialno delo, ki je med 1.7. in 31.7.1989 opravila 70 ur terenskega dela na gradu Smlednik. Ostali študenti so delali na Turjaku in v Stični. *Obseg dokumenta* (listov): 3.

Št. 84: Račun (Mercator–Kmetijska zadruga Medvode; KS Smlednik 1.8.89; 8.8.89). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1989. *Opis dokumenta:* KS Smlednik je 8.8.1989 LRZVNKD-ju izstavilo račun za nabavljeno orodje, potrebno za sanacijo Gradu Smlednik. Iz računa Mercator–Kmetijska zadruga Medvode je razvidno, da je šlo 1.8.1989 za nakup 2 srpov, 2 samokolnic, 2 lopat, 2 krampov in po en kos– kosišče, kosa, objemka za kosir, vile, nasadilo, brus, železne grablje in nasadilo za grablje. *Obseg dokumenta* (listov): 2.

Št. 85: Grad Smlednik, Sanacijska in zavarovalna dela (Ivanka Vidmar, manjša zidarska popravila, Vrhovci, Cesta 17/5 9.13.82). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1989. *Opis dokumenta:* Izvleček za vse 3 dokumente: 1–Obračun ur (rokopis) za dela na gradu Smlednik med 4.9. in 15.9.1989 v obsegu 524 delovnih ur, ki jih je opravila do 4 članska delavska ekipa. 2– Na drugem listu (rokopis) so navedeni še drugi stroški za: žeblice (poleg se omenja tudi Turjak), cement, apno, bencin, prevozi in mešalec. 3–Uradni račun, ki ga je izdalo podjetje Ivanke Vidmar navaja vrste del: postavitvev odra, globinsko čiščenje jedra kamnitega zidu in odstranjevanje vegetacije, izpiranje kamnitega jedra zidu in obzidava kamnitega saniranega jedra s sortiranjem in obdelavo kamenja v podaljšani malti. *Obseg dokumenta* (listov): 3.

Št. 86: Nenaslovljeni zapiski (neznani avtor, datum nastanka 1989?). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1989. *Opis dokumenta:* Nedatiran list (rokopis) –verjetno preračun opravljenih del na «Zadnjem zidu» 35x1, 7x0, 8= 48m³ (verjetno gre za zid dolg 35m, visok 1, 7m in širok 0, 8m) in »Srednjem zidu« (33x1, 7x0, 6)=34m³. (Datacija po izvorni mapi.). *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 87: Grad Smlednik, sept. 1989; Grad Smlednik, Sanacijska in zavarovalna dela (Ivanka Vidmar, manjša zidarska popravila, Vrhovci, Cesta 17/5; neznani avtor, datum nastanka 9.29.89). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1989. *Opis dokumenta:* Obračun –Grad

Smlednik, sept. 1989– (1) v prvem delu je zapis delovnih ur med 18.9. in 29.8.1989 v obsegu 524 ur, (2) v drugem delu pa navaja še ostale stroške za: mešalec, cement, apno, deske, žebliji, bencin za agregat, elektrika in prevozi. (3) Sledi dokument (rokopis), ki je verjetno osnutek za račun (sodeč po vrsti in količini opravljenih del). (4) Še en rokopis z naslovom «Račun» z opisom vrst in količin opravljenih del, ki ga pripenjam v to celoto prav zaradi podobnih ali enakih vrst oz. količin del (obstaja možnost, da dokument pripada kateremu drugemu sklopu, vendar v tej bazi podatkov takšnega dokumenta ni). (5) Uradni račun Ivanke Vidmar navaja naslednja dela: globinsko čiščenje jedra kamnitega zidu z odstranjevanjem vegetacije; izpiranje kamnitega zidu in zalivanje s cementnim mlekom; zidanje in obzidava saniranega zidu z obdelavo kamenja v podaljšani malti ter postavljanje odra. *Obseg dokumenta* (listov): 5.

Št. 88: Predračun: Nadaljevalna–zavarovalna–sanacijska dela na grajski cisterni in ostankih obzidja (Kambič Branislav; Janez Kromar 18.10.91; 30.10.91). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1991. *Opis dokumenta:* Predračun: Nadaljevalna–zavarovalna–sanacijska dela na grajski cisterni in ostankih obzidja; Pogodba: Grajski kompleks– Stari grad Smlednik. Nadaljevalna–zavarovalna–sanacijska dela na grajski cisterni in ostankih obzidja. 1–Predračun zajema: Pripravljalna dela–čiščenje okolice pri gradbeni baraki in delovišča, odstranitev travinja ter detajlno čiščenje vegetacije na zidovju z odstranitvijo korenin na dolžini 95 m. Pozidava zgornjih zaključkov zidovja v kamniti izvedbi v podaljšani apneni malti skupaj z obdelavo kamenja na dolžini 95 m. Postavitev težkega odrja, izkop ruševin v odru cisterne, izkop zemljine ob zg. robu ob vhodu v stolp zaradi sanacije roba ostenja cisterne, globinsko čiščenje ostenja v cisterni (humus, rastlinje) ter delna pozidava poškodovanih delov in fugiranje, zidanje oboda cisterne s kamnom v podaljšani apneni malti, obnova vhodnih vrat v stolp z pozidavo poškodovanih vratnih špalet v kamnu in vzdava vratnih nasadil ter montaža lesenih vrat. 2–Pogodba: Predvideva izvedbo del v novembru in decembru 1991. V pogodbi so navedeni naslednji nadzorni: vodja arheol. Špela Valentinčič Jurkovič, gradbeni tehnik Mojca Torkar in ing. gradbeništva Ribnikar Stojan. *Obseg dokumenta* (listov): 6.

Št. 89: Predračun št. 465/90 za izvedbo elektro–instalacijskih del na objektu Grad Smlednik 19.10.1990 (IMOS ELEKTROSERVICE POZD Grosuplje (Anton Pečnikar); LRZVNKD (Janez Kromar) 11.1.90; 18.10.90; 19.11.91; 28.1.91.). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1991. *Opis dokumenta:* Predračun št. 465/90 za izvedbo elektro–instalacijskih del na objektu Grad Smlednik 19.10.1990; Pogodba št. 1/90 o izvedbi elektro–instalacijskih del na

objektu grad Smlednik; Situacija št. 49/91; Situacija št. 681/91. 1–Pogodba o izvedbi elektro–instalacijskih del na objektu grad Smlednik med IMOS ELEKTROSERVICE in LRZVNKD (ZANJ Janez Kromar). 2– Predračun z opisom del. 3– Situacija opravljenih del z računom iz dne, 19.11.1991 po zgornji (1) pogodbi. 4– Situacija opravljenih del z računom iz dne 28.1.1991.

(Med sklenitvijo pogodbe in izvedbo je minilo 1 leto.). *Obseg dokumenta* (listov): 13.

Št. 90: Nenaslovljen tipkopis (neznani avtor, datum nastanka 1991). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1991. *Opis dokumenta:* Vsebuje kratek opis restavratorskih del, predvidenih za leto 1991, ki predvideva izdelavo srednjeročnega programa; ureditev grajskega pobočja na nivoju srednjeročnega programa za leto 1991; geodetski posnetek, ipd. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 91: Odločba; Sklep na podlagi pravnomočne odločbe iz dne 26.5.1986. (Jože Predikaka; Vita Vreš 25.5.86; 16.10.86). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1991. *Opis dokumenta:* 2 dokumenta: 1–Odločba sekretariata za občó upravo Lj–Šiška o prenosu lastništva parcel 36/1, 19635, 19632/2 in 19632/3 k. o. Smlednik iz KS Smlednik na TD Smlednik (Op. JR–gre za parcele na samem grajskem vrhu in pobočju). 2–Sklep govori o odpisu v odločbi omenjenih parcel in vpis pod vl. 712 k.o. Smlednik. *Obseg dokumenta* (listov): 5.

Št. 92: Ponudba za izdelavo projekta sanacije centralnega dela gradu Smlednik (ELEA d.o.o. (A. Žigon) 3.9.92). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1991. *Opis dokumenta:* Ponudba podjetja ELEA za izdelavo projekta sanacije centralnega dela gradu Smlednik. Ponudba obsega statični izračun, izvedbene načrte in posnetek. Za dela bi bil odgovoren ing. Stojan Ribnikar. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 93: Ureditev rekreacijske površine na Starem gradu v Smledniku (UO TOD Smlednik; Mojca Torkar; Špelka–Valentinčič–Jurkovič; Janez Kromar 1.6.91; 14.6.91). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1991. *Opis dokumenta:* Dva dela dokumenta: 1–UO TOD Smlednik je 1.6.1991 na ZVNKD Ljubljana poslal zahtevo za ureditev rekreacijske površine na Starem gradu v Smledniku, ker naj bi na njej ZVNKD deponiral kupe gramoz. 2– Sledi odgovor ZVNKD–ja (14.6.1991), ki spominja TOD, da bi lahko bil nakopičen gramoz posledica njihovih aktivnosti (TOD–a), ko so v želji po pridobitvi večjega parkirišča pred gostinskim objektom material odstranjevali z grajskega pobočja. V tretjem odstavku ZVNKD obvešča TOD, da za sanacijo grajske razvaline v letu 1991 Republiški sekretariat za kulturo ni odobril. *Obseg dokumenta* (listov): 2.

Št. 94: Grad Smlednik–Kalvarija (Janez Kromar; Mojca Torkar 11.5.91). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1991. *Opis dokumenta:* V pismu ZVNKD Ljubljana naslovljenem na Mestni sekretariat za izobraževanje, raziskovalno dejavnost, kulturo in šport iz dne 5.11.1991, v katerem prosijo za finančna sredstva, se poleg del na Kalvariji omenjajo tudi naslednje, s gradom povezane zadeve: Da je bil tega leta izveden elektro priključek; ostala dela so bila prekinjena in arheološke sonde na gradu zasute. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 95: Različna gradbena dovoljenja (Različni 22.1.92; 20.3.91; 17.1.92; 22.1.92; 5.2.92; 5.2.92; 7.2.92; 21.2.92; 26.2.92; 16.3.92; 24.6.92). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1991. *Opis dokumenta:* Serija dokumentov v zvezi s električnim priklopom kompleksa Starega gradu Smlednik. Zajema: elektroenergetsko soglasje; prošnje za priklop elektro omarice; s tem povezani računi, sheme, ipd. *Obseg dokumenta* (listov): 13.

Št. 96: Smlednik–Stari grad (neznani avtor, datum nastanka zelo zgodnja 1960–ta). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto brez. *Opis dokumenta:* Preko kratkega zgodovinskega orisa in izpostavitve kulturnozgodovinskega pomena ter opisa razvoja rasti grajskega kompleksa, pride do zaključka: «Z nadaljevanjem del, sanacije osrednjega stolpa, konservacije obzidnega plašča, predvsem pa prezentacije obeh jarkov, bi dobili odličen in zgovoren primer srednjeveške grajske zasnove, ki je še ni načel barok.» (Nedatirano, sodi v sam

začetek obnovitvenih del na Smledniku, torej zgodnja 1960–a leta.). *Obseg dokumenta* (listov): 1.

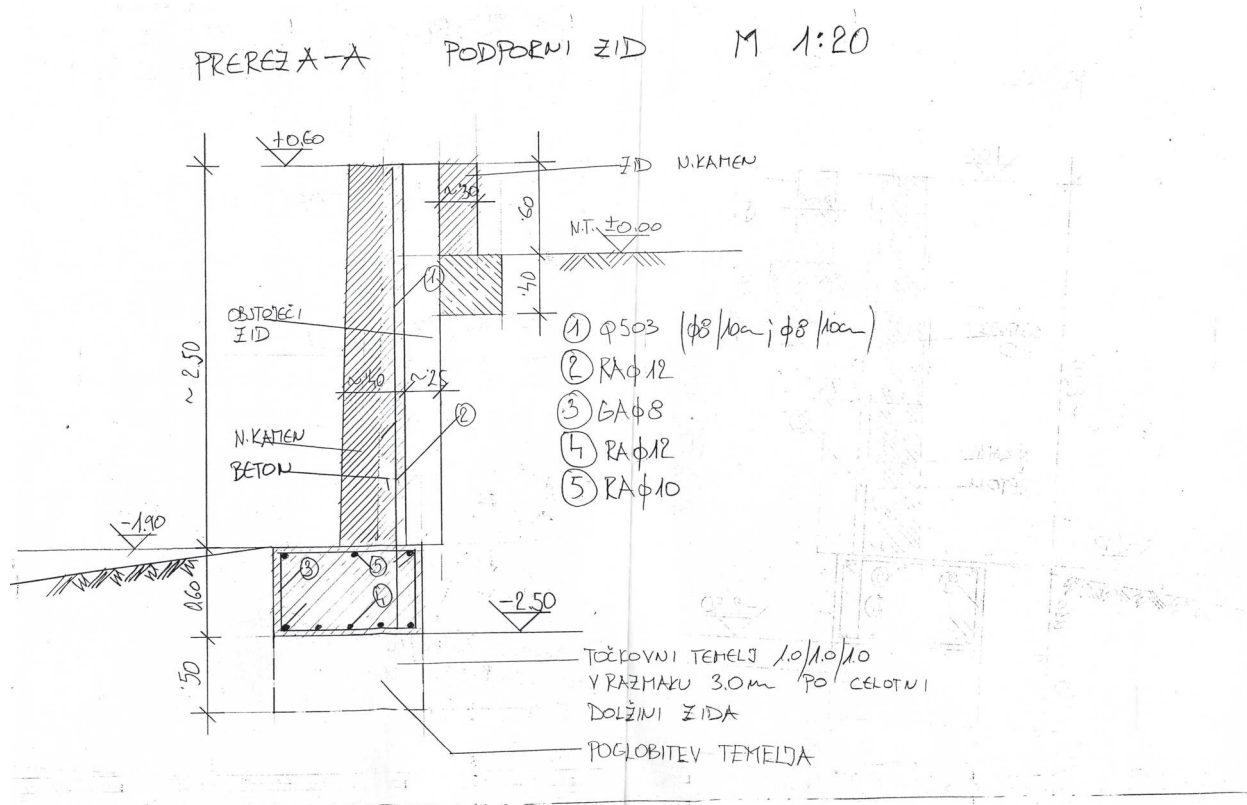
Št. 97: Oris zgodovine gradu Smlednika (Božo Otorepec 1960–1970?). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto brez. *Opis dokumenta:* Glej Poglavlje 4. *Obseg dokumenta* (listov): 15.

Št. 98: Predračun – sanacija – izdelava – podporni zid (Zvonko Petrošanec s.p. 3.26.99). *Tip dokumenta:* račun/predračun, leto 1999. *Opis dokumenta:* Zajema strojni izkop zemljine ob zidu in pasovnih ter točkovnih temeljev; pripravo armature; betoniranje in zidanje zidu iz naravnega kamenja. *Obseg dokumenta* (listov): 6.

Št. 99: Valentinčič-Jurkovič, Š. 1966, Smlednik. – Varstvo spomenikov 11, str. 160. (Špelka Valentinčič Jurkovič 1966). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1965. *Opis dokumenta:* Smlednik. ZSV Ljubljana je z denarjem SO Lj. – Šiška utrdil JV obrambni stolp Strega gradu in del J obrambnega zidu, približno 90 cm visoko. Š.V.J. *Obseg dokumenta* (listov): 2.

Št. 100: Slabe, M. 1970, Stari grad nad Smlednikom. – Varstvo spomenikov 13–14, str. 178. (Marjan Slabe 1970). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1969. *Opis dokumenta:* Stari grad nad Smlednikom. Letos so izvedli že tretja raziskovanja ruševin. Odkrili in dokumentirali ostanke grajskih zidov in našli: sulične osti, lončenino, nože, ostroge, pečnice itd. – M.S. Marjan Slabe. *Obseg dokumenta* (listov): 2.

Št. 101: Slabe, M. 1983, Smlednik. – Varstvo spomenikov 25, str. 266–271, sl. 90–93 (str. 267–270) (Marjan

Št. 98: Skica podpornega zidu (pomajšano na 1:50).

- Slabe 1983). *Tip dokumenta*: poročilo ipd., leto do 1982. *Opis dokumenta*: Glej objavo. *Obseg dokumenta* (listov): 4.
- Št. 102:** Nadbath, B., Topličanec, M. 2007, Hraše. – Varstvo spomenikov 43, str. 75. (Nadbath Barbara, Mija Topličanec 2007). *Tip dokumenta*: poročilo ipd., leto 2006. *Opis dokumenta*: Glej objavo. *Obseg dokumenta* (listov): 1.
- Št. 103:** Gaspari, A. 2006, Smlednik – Varstvo spomenikov 42, str. 138. (Andrej Gaspari 2006). *Tip dokumenta*: poročilo ipd., leto 2005. *Opis dokumenta*: Glej objavo. *Obseg dokumenta* (listov): 2.
- Št. 104:** Truhlar, F. 1986, Rimske utrjene postojanke v Sloveniji. – Arheološki vestnik 37, str. 302. (France Truhlar 1986). *Tip dokumenta*: poročilo ipd., leto do 1986. *Opis dokumenta*: Smlednik (Smlednik, Kranj): na smledniškem gradu (514 m) je bila rimska utrdba, ki naj bi varovala cesto Ljubljana–Smlednik – Kranj. *Obseg dokumenta* (listov): 1.
- Št. 105:** Truhlar, F. 1981, Gradišča–utrjene naselbine Slovenije. – Arheološki vestnik 31 str. 530. (France Truhlar 1981). *Tip dokumenta*: poročilo ipd., leto do 1981. *Opis dokumenta*: SEZNAM GRADIŠČ (KASTELOV). Str. 535 Smledniški grad, 514 m, (Smlednik) VII/12; Str. 537 Šternov hrib (Smlednik) VII/12. *Obseg dokumenta* (listov): 1.
- Št. 106:** Truhlar, F. 1975, ANSl, str. 173. (France Truhlar 1975). *Tip dokumenta*: poročilo ipd., leto do 1975. *Opis dokumenta*: Hraše. Pri vasi so kmetje našli prazgodovinske grobove. Pečnik, rk. Gorenjska, 3 (v NM Lj.), glej tudi KLDB, 247. (Nanaša se na bližnje Hraše.). *Obseg dokumenta* (listov): 1.
- Št. 107:** Šašel, J. 1975, ANSl, str. 173. (Jaroslav Šašel 1975). *Tip dokumenta*: poročilo ipd., leto do 1975. *Opis dokumenta*: Smlednik. Na Smledniškem gradu (514 m) domnevajo prazgodovinsko naselbino in v rimski dobi utrjeno točko, ki naj bi varovala pot Ljubljana–Smlednik–Kranj. Rutar, MZK 20, 1894, 184. Levec, MMK 9, 1896, 5. Ciperle, Kranjska dežela (1899) 43. Pečnik, IMK 14, 1904, 8 in 128, ter Vojvodina Kranjska (1912) 13. KLDB, 248. *Obseg dokumenta* (listov): 1.
- Št. 108:** Šašel, J. 1975, ANSl, str. 173. (Jaroslav Šašel 1975). *Tip dokumenta*: poročilo ipd., leto do 1975. *Opis dokumenta*: Smlednik. Na njivah južno pod gradom so bili ugotovljeni rimski grobovi. Pečnik, IMK 14, 1904, 8 in 128. Žmavc, rk. Dnevnik (v NM Lj) zv. 6, 8. *Obseg dokumenta* (listov): 1.
- Št. 109:** Šašel, J. 1975, ANSl, str. 173. (Jaroslav Šašel 1975). *Tip dokumenta*: poročilo ipd., leto do 1975. *Opis dokumenta*: Smlednik. V bližini vasi, v gozdu in na planem so našli halštatske grobove (Pečnik, neznani avtor, datum nastanka m.). *Obseg dokumenta* (listov): 1.
- Št. 110:** Šašel, J. 1975, ANSl, str. 173. (Jaroslav Šašel 1975). *Tip dokumenta*: poročilo ipd., leto do 1975. *Opis dokumenta*: Smlednik. Na Brecljevem hribu (avstr. specialka: Grad, 509 m) sta 1893 Pečnik in Rutar našla sledove prazgodovinskega gradišča. Levec, MMK 9, 1896, 5. *Obseg dokumenta* (listov): 1.
- Št. 111:** Šašel, J. 1975, ANSl, str. 173. (Jaroslav Šašel 1975). *Tip dokumenta*: poročilo ipd., leto do 1975. *Opis dokumenta*: Smlednik. Na Šternovem hribu je bila manjša naselbina. Na severnem pobočju hriba, nedaleč pod vrhom, je našel župan A. Burger iz Hraš odlomke žar, baje iz treh različnih obdobij. Levec, neznani avtor, datum nastanka m. (po Rutarjevi navedbi). *Obseg dokumenta* (listov): 1.
- Št. 112:** Arheološke risbe (Marjan Slabe; drugi 1961). *Tip dokumenta*: poročilo ipd., leto 1961. *Opis dokumenta*: št. 001 je risba v tehniki tuša (Smlednik?); št. 002 je fotografija sonde nekje na robu grajskega platoja; št.003 je časopisni članek iz 15.6.1961 V NEZNANEM ČASOPISU; št.004 je risba profila arheologija, kv. II/3, (Slabe Marjan, 11.7_1961); št. 005 je risba profila B, kv. III (Slabe Marjan 11.7.1961); št.006 je risba profila arheologija, kv. II/4, (Slabe Marjan, 8.7.1961); št. 007 je risba kv. IV/7 (Marjan Slabe, 10–7–1961); št. 008 in 009 sta risbi Slabe Marjana–umestitev sond v prostoru (7.7.1961)–ki sem ju zlepil v en dokument (t. j.– 008_009_skica_sonde_A–B–7_7_1961.tiff); Strani od št. 010–025 so risbe predmetov (večinoma pečnice). *Obseg dokumenta* (listov): 25.
- Št. 113:** Fotografija (Zvonko Žagar 1953). *Tip dokumenta*: poročilo ipd., leto 1953. *Opis dokumenta*: Smlednik, Stari grad, leta 1952 ali 1953. Vir Arhiv Zvonka Žagarja, Vaše. *Obseg dokumenta* (listov): 1.
- Št. 114:** Sklep o vpisu v ZRD (Ksenija Kovačec Naglič (pripravila sklep); Gojko Zupan (odg. konservator); Stanislav Mrvič (direktor) 1997). *Tip dokumenta*: poročilo ipd., leto 1997. *Opis dokumenta*: Dne, 30.9.1996 je LRZVNKD na MK–Upravo RS za kulturno dediščino (zbirni register dediščine) poslal predlog za vpis v ZRD. MK je 2.1.1997 poslalo na ZVNKD slep o vpisu v ZRD v 7. Točkah. *Obseg dokumenta* (listov): 3.
- Št. 115:** Predlog za sofinanciranje (Janez Kromar 1996). *Tip dokumenta*: poročilo ipd., leto 1997. *Opis dokumenta*: LRNZVKD je 30.9.1996 Občini Medvode in MK za leto 1997 predlagal sofinanciranje spomeniškovarstvenih akcij na Starem gradu Smlednik v vrednosti 4890000 sit za predvidena dela sanacije vodnjaka ob stolpu in dokončne sanacije stolpa in zavarovanje. *Obseg dokumenta* (listov): 3.
- Št. 116:** Predlog za sofinanciranje (Modest Erbežnik (avtor); Janez Kromar (direktor) 1998). *Tip dokumenta*: poročilo ipd., leto 1999. *Opis dokumenta*: LRNZVKD je 9.9.1998 Občini Medvode in MK za leto 1999 predlagal

sofinanciranje spomeniškovarstvenih akcij na Starem gradu Smlednik v vrednosti 5320535, 00 sit za predvidena dela sanacije in zavarovanje osrednjega stolpa. V utemeljitvi je navedeno, da je pripravljena popolna statična in projektna dokumentacija sanacije. Le-ta je delno že izvršena v spodnjem delu, ki pa jo je potrebno nujno nadaljevati in dokončati (ruševine se krušijo in omenijo nevarnost za obiskovalce). Dela so predvidena za junij in avgust 1999. Avtor opiše dotedanja dela: delna sanacija ruševin; sanacija osrednjega stolpa do II. etaže; čiščenje obrambnega jarka in renesančnega obzidja; napeljava elektrike. *Obseg dokumenta* (listov): 2.

Št. 117: Obvestilo o zavrnitvi predlogov za financiranje in sofinanciranje kulturnih programov in projektov (Tanja Černe (avtor); Stanislav Mrvič (direktor) 1998). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1998. *Opis dokumenta:* Dne 23.2.1998 je MK, Uprava RS za kulturno dediščino na LRZVNKD poslalo obvestilo o sprejetju sklepa o zavrnitvi financiranja v letu 1998 za projekt Smlednik–Stari grad. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 118: Odločba (Janez Kromar 1999). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1999. *Opis dokumenta:* Janez Kromar, direktor LRNZVKD imenuje Modesta Erbežnika, dipl. umet. zgod., višjega konservatorja, za odgovornega konservatorja na objektu Stari grad Smlednik. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 119: Predlog za sofinanciranje spomeniškovarstvenih akcij (Janez Kromar 1998). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1997. *Opis dokumenta:* LRNZVKD je 30. 9. 1997 Občini Medvode in MK za leto 1998 predlagal sofinanciranje spomeniškovarstvenih akcij na Starem gradu Smlednik v vrednosti 4850000 sit za predvidena dela sanacije vodnjaka ob stolpu in dokončne sanacije stolpa in zavarovanje. Dela naj bi se izvajala v aprilu in septembru 1998. *Obseg dokumenta* (listov): 3.

Št. 120: Sklep o zavrnitvi financiranja v letu 1999 projekta: Smlednik–Stari grad (EŠD 5911), sanacija in zavarovanje stolpa (Tanja ČERNE (avtor); Silvester Gabršček (državni sekretar) 1999). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1999. *Opis dokumenta:* MK, Uprava RS za kulturno dediščino oziroma minister za kulturo je sprejel naslednji sklep. Projekt oz. program je s sklepom ministra zavrjen in ga ministrstvo v letu 1999 ne bo financiralo. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 121: Popis arhivskega gradiva za Stari grad Smlednik (Metod Ferbar (predsednik TOD Smlednik) 2010). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1962–1989. *Opis dokumenta:* V popisu avtor navaja različne dokumente za naslednja leta: 1962, 1963, 1967, 1968, 1969, 1970, 1973, 1974, 1977, 1978, 1979, 1981, 1982, 1985, 1986, 1987, 1988 in 1989. *Obseg dokumenta* (listov): 2.

Št. 122: Stari grad Smlednik (Miran Ježovnik (sestavil); Srečko Štajnbaher (vodja ZVKDS OE Maribor) 2007). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 2007. *Opis dokumenta:* ZVKDS OE Maribor je poslal ZVKDS OE Ljubljana skico izvedbe pozidave obzidja. Obenem vračajo projekt obnove stolpa. Skica v prilogi (glej sliko 2) predstavlja prerez zidu z označenimi koraki pozidave v 3 fazah. Jedro je armiranobetonsko, obzidava lic zidu pa kamnita. *Obseg dokumenta* (listov): 2.

Št. 123: Smlednik–Stari grad, EŠD 5911 (Modest Erbežnik 2007 ali pozneje). *Tip dokumenta:* poročilo ipd., leto 1961–2007. *Opis dokumenta:* Besedilo zajema pregled zgodovine Starega gradu, stavbne zgodovine in kronologije obnove gradu. V slednji točki avtor prinaša nekaj novih podatkov, kot so datacija izgradnje ceste na grad spomladi leta 1961, napeljavo elektrike leta 1963 ter izgradnjo vodne cisterne ob grajskem stolpu leta 1964, ki se napaja iz osrednjega vodovoda. Za obdobje med leti 1998 do 2001 izvemo, da je bila napeljana nova, zmogljivejša el. napeljava in da je TOD v zadnjih letih opravilo obsežno čiščenje podrasti na pobočju in jarkih in da se je postopno pričelo z utrditvenimi deli razrušenih zidov, rekonstruiran je bil prvotni grajski vodnjak (cisterna) na južni strani. «Z deli na južnem obzidju nadaljujemo v letošnjem letu, ko naj bi z zasipavanjem dosegli enoten nivo platoja ob osrednjem stolpu.» Avtor nadaljuje, da «Poleg navedenih posegov ostaja kot najpomembnejši sanacija in rekonstrukcija osrednjega stolpa v prvotnih dimenzijah, materialih in izgledu /.../» ter da je v letu 2007 Geodetski zavod Celje opravil terestrično lasersko skeniranje terena in ruševin» kot podlago za izdelavo 3D modela za potrebe načrtov rekonstrukcije. Predvidevajo tudi raziskavo odvzetih vzorcev apnene malte za uporabo C 14 metode za natančnejše datiranje gradnje. *Obseg dokumenta* (listov): 3.

Št. 124: Smlednik–Stari grad (Modest Erbežnik 2003). *Tip dokumenta:* fotografija, leto nastanka 2003. *Opis dokumenta:* 16 fotografij Starega gradu Smlednik različnih pogledov na grajske elemente, med njimi npr. že rekonstruirano grajsko cisterno južno ob stolpu, a še nezasut okoliški prostor, ki danes predstavlja vrhnji plato ob osrednjem stolpu. *Obseg dokumenta* (listov): 16.

Št. 125: brez (n.n. 1970–1980?). *Tip dokumenta:* fotografija, leto nastanka ni znano. *Opis dokumenta:* Razglednica s strehi fotografijami; grad, notranost lokala in panorama. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

Št. 126: Smlednik z okolico (TD Smlednik 1970–1980?). *Tip dokumenta:* fotografija, leto nastanka ni znano. *Opis dokumenta:* Prikazuje: pogled na Stari grad iz Valburge; stolp z ostanki obrambnih obzidij; letna okrepčevalnica na Starem gradu. *Obseg dokumenta* (listov): 1.

15.2 Priloga 2 Opis stratigrafskih enot (SE) iz izkopavanj 2011/2012

Rok Klasinc, Jernej Rihter, Benjamin Štular

Stratigrafske enote smo označili s številkami od 1 do 85. Plasti in polnila označujemo pokončno, na primer SE 37, vkope in interfacije pa ležeče, na primer SE 42. Tri stratigrafske enote smo v poizkopalni analizi izločili (SE 28, 66, 84). Pri navajanju velikostnih razredov grobih sestavin smo uporabili naslednjo lestvico: prod / grušč – droben (2–6mm), srednje velik (6mm–2 cm), velik (2–5 cm); kamni – manjši (5–10 cm), srednje veliki (10–25 cm), veliki (nad 25 cm).

V pričujočih zapisih so zajeti osnovni podatki o posameznih stratigrafskih enotah. Natančni opisi so dostopni v arhivu najdišča, ki ga hrani Center za preventivno arheologijo ZVKD RS.

SE 1

Od 0,05–0,25 m debela plast svetlo rumenkastorjavega (10YR 6/2) ilovnatega peska (5 %) s 10 % srednjevelikega grušča in 70 % velikih lomljencev skrila ter apnenca do velikosti 0,35m in 5 % grud apnene malte do velikosti 0,05m. Plast (recentno nasutje) je vsebovala odlomke stekla recentnih steklenic.

SE 2

Do 0,20 m debela plast temno sivega (10 YR 4/1) sipkega ilovnatega peska (90 %) s 7 % srednjevelikega proda in 3 % velikega grušča velikosti do 10 cm. Plast – recentno nasutje – je vsebovala številne odlomke stekla recentnih steklenic, med drugimi, tudi železen vojaški manevrski tulec kalibra 7,62mm z letnico 1974 izdelovalca Prvi Partizan ter izjemno recenten kos – nepreperel ovoj cigaret vrste Marlboro s t.i. «osmrtnico» (jesen 2003 ali mlajše) – ki ga omenjam zaradi datacije najmlajših posegov na obravnavanem območju.

SE 3

Do 0,35m debela plast sipkega rumenkastorjavega (10 YR 5/4) ilovnatega peska (78 %) s 7 % srednjevelikega proda in 15 % grušča velikosti do 10 cm.

SE 4

Do 0,20 m debela plast rahlo sprijete žganine (oglje 40 %) pomešane z ilovnatim peskom (35 %), ki skupaj dajeta videz zelo temnosive barve (10 YR 3/1) v kateri je bilo 10 % drobnih prodnikov, 5 % srednjevelikega grušča (6–20mm) in 10 % apnene malte velikosti do 5 cm. Med odstranjevanjem smo znotraj omenjenega zaznali tudi zelo tanke leče «pepelnatost» sivega drobnega peska pomešanega z gruščem in komaj opazne tanke zaplate (sprimke) pepela.

SE 5

Do 0,10 m debela plast trdno sprijetega sivkasto rjavega (10 YR 4/2) ilovnatega peska (70 %) s 20 % drobnih prodnikov, 5 % srednjevelikih prodnikov ter 5 % srednjevelikega grušča. Plast je vsebovala živalske kosti in zobe ter odlomke lončenine. Od kovinskih najdb – v smislu datacijske izpovednosti – izpostavljam železen zamašek brezalkoholne pijače Deit.

SE 6

Kamnita struktura – zid, na vrhu zaglajen z apneno malto, ki poteka v smeri S–J tik ob vzhodnem zidu stolpa (konsolidacija zidu stolpa?). Vrh zidu od juga proti severu pada za 11 cm. Gradniki zidu so, kot se kaže ob strani, večji kamniti lomljenci (do vel. 0,3m), med katere pa zaradi ohranjanja trdnosti strukture nismo posegali.

SE 7

Kamnita struktura – zid, potekajoč v smeri V–Z, vzdolž vzhodne polovice severnega robu izkopnega polja. Zid sega do ca. 0,5 m nad hodno površino okolice.

SE 8

Do 0,26m debela plast rahlo sprijetega ilovnatega peska rjave barve (10 YR 5/3) s 7 % srednje velikih prodnikov in s 3 % velikega grušča ter 5 % velikih kamnitih lomljencev velikosti do 15 cm. Plast je vsebovala recentne najdbe, kot so deli plastičnega vžigalnika, prazen železen vojaški tulec 7,9mm, ipd. Plast se od SE 002 (ki je nad obravnavano) v grobem razlikuje le v barvi, deloma konsistenci ter v prisotnosti večjih lomljencev. Vsekakor pa obe plasti (= nasutji SE 002 in 008) predstavljata zaporedni dogodek v relativno kratkem obdobju.

SE 9

Polnilo temno sivkastorjavega ilovnatega peska (63 %) s 5 % drobnega proda in 2 % velikih prodnikov do 5 cm ter 15 % drobnega grušča, 10 % srednjevelikega grušča in 5 % grušča velikosti do 8 cm. Glej tudi SE 013= vkop za obravnavano SE.

SE 10

Do ca. 0,5 m debela plast ilovnatega peska znotraj katere smo glede na barvo, konsistenco in grobe sestavine ločili 2 fazi.

1 – Rumenkastorjav (10 YR 5/6) rahlo sprijet ilovnat pesek (20 %) s 10 % srednjevelikega grušča (6–20mm) in 10 % večjega grušča velikosti do 5 cm in 60 % kamnitih lomljencev velikosti do 25 cm.

2 – Rjav (10 YR 4/3) trdno sprijet ilovnat pesek (45 %) s 10 % srednjevelikega grušča in 10 % večjega grušča velikosti do 5 cm in 35 % kamnitih lomljencev velikosti do 20 cm. V obeh fazah smo nahajali recentne najdbe, kot so odlomki steklenic piva, stare Cocte / Jupi ali prazen vojaški tulec 7,9 mm.

SE 11

Do 0,1 m debela zbita plast temno sivega (10 YR 4/1) ilovnatega peska (67 %) s 3 % srednjevelikega proda, 5% večjih prodnikov velikosti do 2–7 cm, 5 % drobnega grušča, 5 % srednjevelikega grušča, 5 % grušča velikosti med 2 in 5 cm ter 5 % kosov malte in 5 % drobcev oglja. V plasti je bila odkrita tudi keramika in kosti.

SE 12

Do 0,1 m debela plast zbita sivkasto rjavega (10 YR 5/2) ilovnatega peska (63 %) s 10 % drobnih in 5 % srednjevelikih prodnikov ter 10 % drobnega in 10 % srednjevelikega grušča. Sporadično se pojavljajo drobci lepa (2 %).

SE 13

Vkop s polnilom SE 009. Paralelno s SE 006 potekajoč jarek U-preseka, širok do 0,4 m in globok do 0,25 m. Dno je razmeroma ravno in se globi proti jugu. Strmina vzhodne stranice vkopa ob severnem delu izkopnega polja znaša okoli 35°.

SE 14

Temno sivkasto rjav (10YR 4/2) zbit premaz (zidu SE 006) iz peščene ilovice (85 %) s 5 % drobnega, 3 % srednjevelikega in 5 % velikega grušča do vel. 5 cm. Vsebuje drobce lepa in oglja.

SE 15=SE 26

Do 0,15m debela plast trdno sprijetega rjavkastorumenega (10 YR 6/6) ilovnatega peska (17 %) s 30 % drobnega, 30 % srednjevelikega in 20 % velikega grušča do velikosti 15 cm. Nasutje je z izjemo redkih najdb teksturno podobno tamponskemu pesku.

SE 16

Do 0,2 m debela zbita plast rumenkastorjavega (10YR 5/4) ilovnatega peska (60 %) s 15 % drobnega grušča, 10 % srednjevelikega grušča in 5 % velikega grušča ter 10 % lomljencev skrila velikosti do 15 cm. Nasutje vsebuje odlomke opeke.

SE 17

Do 0,25 m debela plast zbita ilovnatega peska (55 %) rumenkasto rjave (10YR 5/8) s 40 % drobnega, 10 % srednjevelikega in 5 % velikega grušča do vel. 10 cm. Nasutje je, z izjemo redkih najdb – kost, teksturno podobno tamponskemu pesku. Nasutje se od severa proti jugu – kjer se nadaljuje izven izkopnega polja v južnem preseku – na dolžini manjši od 0,5 m, zdebela na 0,25 m in tako sledi padcu spodaj ležeče plasti SE 025.

SE 18

Do 0,32 m debela plast zelo temno sivkastorjavega (10YR 3/2) ilovnatega peska s 25 % drobnega proda in 10 % velikega grušča velikosti do 15 cm ter 10 % drobirja malte, 20 % drobcev oglja in 2 % lepa.

SE 19

Do 0,4m debela linearno potekajoča plast rahlo/in trdno sprijetega rjavega (10YR 5/3) ilovnatega peska (8 %) s velikimi peščenjakovimi lomljenci velikosti do 0,4m (50 %), 20 % drobnega proda in 1 % prodnikov velikosti do 15 cm ter 5 % velikega grušča velikosti do 5 cm. Vsebuje tudi 5 % maltnega drobirja (VZOREC št. 003) ter 10 % drobcev oglja, sporadično se pojavljajo drobci lepa (1 %).

Plast smo odstranili glede na njene lastnosti v dveh korakih (Glej slike za obravnavano plast, – v: Priloga 2: Opis in fotografska dokumentacija). Isto plast smo torej ločili glede na konsistenco na zgornji, razrahljani, in spodnji kompakten del.

1 – Pri odstranjevanju plasti se je izkazalo, da je ilovnat pesek zgornjega dela SE rahlo sprijet in da so v njem prosto naloženi manjši lomljenci, ki niso bili trdneje fiksirani v podlago in so bili obdani s tankimi lečami «čistega» grušča (najverjetneje spričo pronicanja meteorske vode ostanek spranega obdajajočega sedimenta

ob lomljencih). Ustavljali smo se ob kamnih (nekateri vidni že iz vrha), ki so bili trdneje temelječi v podlagi: 2 – Veliki lomljenci prosto ležijo (so med sabo nepovezani) v trdno sprijetem ilovnatem pesku s tankimi lečami žganine in humusa zelo temnorjave barve in tankimi lečami rumenorjavega ilovnatega peska (podoben ali identičen tamponskem pesku), ki se nahaja večinoma neposredno ob kamnih. Predvsem v severnem delu je pod spodnjo (najnižjo) linijo lomljencev več žganine v kateri so tudi ožgani/prežgani kamni; nekateri se ob dotiku krušijo v apno. Tu odkrili tudi prodnik uničen v ognju, ki je razpadel na 6 delov.

SE 20

Do 0,2 m debela rumenkastorjava (10YR 5/8) plast ilovnatega peska (75 %) z 10 % drobnega in 15 % velikega grušča velikosti do 10 cm.

Izravnalno nasutje.

SE 21

Polnilo jame za kol, t.i. stojke, zelo temno sivega (10YR 3/1) meljastega ilovnatega peska (100 %). Polnilu smo sledili longitudinalno, v preseku ob južnem robu izkopenega polja do nivoja SE 025, kjer stojka pod kotom potone v presek izven posega. Glej SE 022.

SE 22

Mejna površina (»vkop«) jame za kol SE 021 okroglega preseka. Jama za kol je bila po analogiji z SE 023/024 narejene iz hodne površine SE 015=026. Ta SE ni bila raziskana, saj leži izven izkopenega polja v južnem. Dokumentirana globina dosega ca. 0,5m.

SE 23

Polnilo jame za kol, t.i. stojke, zelo temno sivega (10YR 3/1) meljastega ilovnatega peska (100 %) in polnilo jame za kol temno rjave (10YR 3/3) peščene ilovice (60 %) s 5 % drobnega proda in 10 % drobnega grušča ter enim vertikalno postavljenim skrlnatim lomljencem velikosti 25 x 15 cm.

SE 24

Mejna površina (»vkop«) jame za kol za SE 023. Stojka okroglega preseka premera 10 cm, jama za kol je ovalnega tlorisa in U-preseka.

SE 25

Do 0,10 m debela zbita plast temno sivkastorjavega (10YR 4/2) ilovnatega peska (55 %) s 15 % drobnega proda, 5 % srednjevelikega proda, 2 % velikih prodnikov do vel. 10 cm, 15 % drobnega grušča in 4 % lomljencev

skrila velikosti do 10 cm ter 3 % drobcev lepa vel. do 2 cm in 1 % kosov oglja do vel. 1 cm. Plast je vsebovala tudi odlomke lončenine in kosti.

SE 26=SE 15

Glej SE 15.

SE 27

Do 0,15 m debela plast zbitega temno sivega (10YR 4/1) ilovnatega peska (25 %) s 5 % drobnih prodnikov, 10 % srednjevelikih prodnikov, 15 % velikih prodnikov velikosti do 10 cm in s 10 % drobnega grušča, 20 srednjevelikega grušča, 5 % velikega grušča do velikosti 5 cm ter 2 % kosov lepa velikosti do 1 cm in 5 % drobcev oglja. Plast vsebuje lončenino in kosti.

SE 29

Do 0,15 m debela plast zbitega temno sivega (10 YR 4/1) ilovnatega peska (35 %) enekomerno pomešanega s kosi (velikosti do 5 cm) čiste in mazave rumene (10 YR 7/8) ilovicaste ilovice (35 %). Vsebuje 5 % drobnega grušča, 15 % srednjevelikega grušča, 2 % velikega grušča velikosti do 5 cm in 2 % lomljencev apnenca velikosti do 15 cm ter 5 % drobcev oglja in 2 % lepa. Vsebuje lončenino in kosti.

SE 30

Plast temno rjavega (10YR 3/3) ilovnatega peska (15 %) s 5 % drobnega proda, 5 % velikih prodnikov velikosti do 5 cm, 10 % drobnega grušča, 10 % srednjevelikega grušča, 20 % velikega grušča velikosti do 10 cm in 35 % velikih peščenjakovi lomljencev velikosti do 40 cm.

SE 31

Mejna površina izravnave (ob SE 014).

SE 32

Velja za vrh plasti zaradi omejenega posega.

Temno rumenkasto rjav (10 YR 3/6) ilovnat pesek (72 %) s 5 % velikih oblic velikosti do 12 cm, 15 % drobnega grušča, 5 % srednjevelikega grušča, 2 % velikega grušča velikosti do 4 cm in 1 % lomljencev velikosti do 15 cm.

SE 33

Zid notranjega obzidja gradu zgrajen pretežno iz peščenjakovih lomljencev in vezan z apneno malto. Brez neposrednega stratigrafskega stika z izkopenim poljem.

SE 34

Zid notranjega obzidja gradu zgrajen pretežno iz peščenjakovih lomljenecv in vezan z apneno malto. Brez neposrednega stratigrafskega stika z izkopnim poljem.

SE 35

Zid notranjega obzidja gradu zgrajen pretežno iz peščenjakovih lomljenecv in vezan z apneno malto. Brez neposrednega stratigrafskega stika z izkopnim poljem.

SE 36

Betonska cisterna.

SE 37

Do 0,85 m debela zbita plast srednjevelikih in velikih kamnov (70 %) in betona (30 %). Z betonom zalito kamenje plasti SE 39 ob robu gradbene jame za cisterno.

SE 38

Do 0,5 m debela rahlo sprijeta plast svetlega rjavkasto-sivega (10YR 6/2) meljastega peska (40 %) z gruščem in manjšim kamenjem (15 %) in z večjimi, do 40 cm velikimi kamni (40 %). Vmes posamezni kosi obdelanega peščenjaka (PN 1 in 2). Najdbe (skupaj 5 %): moderna opeka, pločevinke, odlomki steklenic, žičniki, kosi žice, živalske kosti, odlomki lončenine, kosi žindre. Moderno nasutje v povezavi s konservatorskimi posegi ali gradnjo cisterne.

SE 39

Do 0,60 m debela rahla plast svetlega rumenkastorjavega (2.5Y 6/4) peska (27 %), drobnega in srednjevelikega grušča (35 %), srednjevelikega proda (5 %) in kamenja velikosti 5–40 cm (30 %). Vmes drobci malte (1 %) in opek (<1 %) ter redki, do 15 cm veliki kosi rumenkastega estriha (1 %). Najdbe (skupaj 1 %): odlomki lončenine, stekla, železen žebelj, živalske kosti.

SE 40

Do 0,20 m debela prhka plast črnega (10YR 2/1) peščenega melja (40 %), s srednjevelikim in velikim gruščem (20 %) in prodom (2 %) ter manjšimi in srednjevelikimi kamni (20 %). Vmes precej oglja (10 %) in kosov rumenkastega estriha (velikosti do 15 cm, 5 %). Najdbe (skupaj 3 %): odlomki modernega stekla, precej železnih žičnikov. Pogorišče, verjetno gradbenega lesa, na vrhu modernih posegov (SE 38) v povezavi s konservatorskimi deli ali gradnjo cisterne.

SE 41

Zelo temnosiva (2.5Y 3/1) sipka plast meljastega peska (50 %) z drobnim in srednjevelikim gruščem (15 %), velikim gruščem (15 %), drobnim in srednjevelikim prodom (3 %) in manjšimi kamni (12 %). V drobcih se pojavlja oglje (2 %) in opeka (<1 %), vmes posamezni do 10 cm veliki kosi betona (2 %). Najdbe (skupaj 1 %): železen okov in nekaj žičnikov, odlomki lončenine in modernega stekla, živalske kosti. Zasukje gradbene jame betonske cisterne.

SE 42

Vkop gradbene jame za cisterno.

SE 43

Približno 0,2 m debela rahla plast sivkastorjavega (10YR 5/2) peska (30 %), večjega grušča (50 %) in manjšega kamenja (20 %). Vmes posamezni kosi opeke velikosti 2–3 cm (<1 %). Zgornjih nekaj cm plasti je bolj zemljene (peščen melj – ruša). Plast je bila dokumentirana samo v preseku P 1, najdb nismo zasledili. Moderno posutje.

SE 44

Do 0,4 m debela rahla plast zelo temno sivkastorjave barve (10YR 3/2). Sestoji iz grobega peska (10 %), meljastega peska (20 %), srednjevelikega in velikega grušča (40 %) ter kamnov velikosti do 15 cm (30 %). Zgornjih nekaj cm plasti je bolj zemljene (peščen melj – pokopana ruša). Plast je bila dokumentirana samo v preseku P 1, najdb nismo zasledili. Moderno posutje.

SE 45

Do 0,6 m debela rahlo sprijeta plast zelo temno rjavega (10YR 2/2) meljastega peska (38 %), grušča vseh frakcij (40 %) in srednjevelikega kamenja (do 15 cm, 20 %). Vmes kosi opek (do 5 cm, 1 %) in malte (velikosti 5–8 cm, 1 %). Zgornjih nekaj cm plasti je bolj zemljene (peščen melj – pokopana ruša). Plast je bila dokumentirana samo v preseku P 1, najdb nismo zasledili. Moderno posutje.

SE 46

Do 0,3 m debela mehka plast temno sivega (10YR 4/1) peščenega melja (80 %) in grobega peska (14 %) s posameznimi manjšimi kamni velikosti 5 cm (5 %). Najdbe (skupaj 1 %): odlomki lončenine in živalskih kosti. Plast je bila dokumentirana samo v preseku P 1.

SE 47

Do 0,7 m debela blede rumena (2.5Y 8/3) rahla plast peska (50 %), grušča velikosti 1–3 cm (20 %) in kamnov velikosti do 20 cm (30 %). V spodnjih 20 cm plasti

prevladuje droben pesek čvrstejše konsistence. Plast je bila dokumentirana samo v preseku P 1, najdb nismo zasledili. Ruševinska plast.

SE 48

Povprečno 0,1 m debela svetlo rumenkastorjava (10YR 6/4) rahla plast grobega peska (20 %), gruščica velikosti do 3 cm (20 %) in velike količine zdrobljene opeke (velikosti do 5 cm, 59 %). Najdbe (skupaj 1 %): odlomki lončenine, železna mušketna krogla (PN 210). Plast je bila dokumentirana samo v preseku P 1. Nasutje oziroma izravnava iz peska in zdrobljene opeke.

SE 49

Do 0,4 m debela rahla plast rjavega (10YR 5/3) meljastega peska (30 %), gruščica velikosti do 3 cm (14 %), kamenja velikosti 5–15 cm (14 %) in precej velikega kamenja velikosti do 50 cm (40 %). Vmes redki kosi opek (1 %). Najdbe (skupaj 1 %): odlomki lončenine in živalskih kosti. Plast je bila dokumentirana samo v preseku P 1, nadaljuje se še v dno izkopa. Ruševinska plast.

SE 50

Do 0,3 m debela rahlo sprijeta plast blede rumenkastega (2.5Y 8/4) peska (40 %), drobnega in srednjevelikega gruščica (25 %), velikega gruščica (30 %) in posameznih manjših kamnov (5 %). Vmes drobci oglja in opek (oboje <1 %). Brez najdb. Nasutje – izravnava.

SE 51

Povprečno 7 cm debela plast drobljivega rumenega (2.5Y 8/6) grobega (25 %) in finega (35 %) peska, drobnega in srednjevelikega gruščica (20 %), velikega gruščica (10 %), drobnega in srednjevelikega proda (1 %) in posameznih manjših kamnov (5 %). Vmes do 2 cm veliki kosi malte (3 %) in drobci oglja (1 %). Najdbe (<1 %): nekaj odlomkov lončenine in živalskih kosti. Pod zidom SE 34 in SE 35 je plast debelejša (do 30 cm), vmes je precej srednjevelikih kamnov. Nasutje – izravnava, podlaga za gradnjo zidu SE 34.

SE 52

Do 0,7 m visok, 1,7 m dolg in 0,6 m širok oporni zid (škarpa) iz srednjevelikih in velikih (velikosti 15–40 cm) lomljencev (70 %), vezanih z drobljivo blede rumeno (2.5Y 8/4) malto (30 %). Zid poteka v smeri JZ–SV; v JZ delu se konča tik pred robom izkopa oziroma presekom P 6, v severovzhodnem delu pa se nadaljuje pod zid SE 34, katerega na tem mestu podpira. Vzhodna linija opornega zidu tvori lice iz slabo poravnanih večjih kamnov v treh nivojih, močno ometanih z mal-

to. Zahodna linija je neizrazita, kamenje (večinoma le en nivo) ni poravnano, malto je opaziti le v sledovih. Zgornji nivo škarpe je izravnano z rumenkastim peskom SE 51, ki se ponekod zajeda tudi globlje med kamenje.

SE 53

Do 0,2 m debela svetlo rumenkastorjava (2.5Y 6/3) plast rahlo sprijetega peska (40 %), drobnega in srednjevelikega gruščica (25 %), velikega gruščica (20 %), drobnega in srednjevelikega proda (5 %) in nekaj manjšega kamenja (6 %). Vmes manjši kosi rumenkastega estriha (1 %) in drobci oglja, posamezni do 3 cm veliki kosi opek in do apna sežgani manjši kosi apnenca (vse <1 %). Najdbe (skupaj 3 %): precej kovanih železnih žebeljev, odlomki lončenine in živalskih kosti. Nasutje.

SE 54

Do 0,3 m debela olivno rjava (2.5Y 4/3) rahlo sprijeta plast grobega (20 %) in finega (10 %) peska, drobnega in srednjevelikega gruščica (20 %), velikega gruščica (15 %) in manjših kamnov (20 %). Vmes razmeroma veliko (12 %) kosov rumenkastega estriha velikosti 5–15 cm in posamezni drobci oglja (1 %). Velika količina kosov estriha je bila odkrita pod SE 56 – estrih predstavlja tukaj 40 % plasti. Vrh plasti je bolj kompakten in temnejše barve, več je drobcev oglja – deluje kot rahla skorja. Ohranjen je le v sledovih, večinoma ga je poškodovala moderna plast SE 38. Najdbe (skupaj 2 %): odlomki lončenine in živalskih kosti, železen kovan žebelj. Nasutje, podlaga za gradnjo zidu SE 34.

SE 55

Do 0,35 m debela svetlo rjavkastorjava (10YR 6/2) rahla plast meljastega peska (40 %), drobnega in srednjevelikega gruščica (20 %), velikega gruščica (10 %) in manjših kamnov (15 %). Vmes veliko kosov estriha velikosti do 10 cm (14 %). Najdbe (skupaj 1 %): odlomki lončenine, stekla in živalskih kosti, železen kovan žebelj, plastika (večinoma izločeno). Večina modernih najdb se pojavlja v zgornjem delu plasti, proti dnu je več živalskih kosti. Sled modernih posegov v vogalu med zidovoma SE 33 in SE 34.

SE 56

Do 5 cm debela temno sivkastorjava (2.5Y 4/2) rahlo sprijeta plast meljastega peska (30 %), drobnega in srednjevelikega gruščica (25 %), velikega gruščica (15 %), drobnega in srednjevelikega proda (5 %) in kamenja velikosti do 15 cm (10 %). Vmes drobci oglja in opek (oboje <1 %) in precej (15 %) kosov rumenkastega estriha velikosti 5–15 cm. Najdbe (<1 %): železen kovan žebelj, košček folije (infiltrat). Nasutje v povezavi z SE 54.

SE 57

V debelini 0,3 m dokumentirana zbita plast srednjevelikih in velikih (do 35 cm) kamnov (70 %) in močne zelo blede rjave (10YR 8/3) malte (30 %). Malta vsebuje grušč vseh frakcij, droben in srednjevelik prod in posamezne manjše (do 3 cm) kose opek. Gre za zapolnitev vrzeli med zidom SE 33 in živo skalo s prosto nametanimi kamni, zalitimi z malto. Z malto je zalit oziroma poravnani tudi zgornji nivo plasti, ki deluje kot estrih oziroma tlak. Plast poteka vzdolž zidu SE 33 v dolžini 1,5 m, široka je 0,7 m. Proti JZ se nadaljuje izven izkopnega polja, v severovzhodnem delu se ravno zaključi dobrih 0,6 m pred prečnim zidom SE 34. Brez najdb. Utrjena delovna površina ob gradnji zidu SE 33.

SE 58

Skalna osnova – temno sivi do črni kredni ploščasti in plastnati apnenci.

SE 59

Do 0,1 m debela temnorjava (10YR 3/3) trda plast ilovnatega melja (88 %), grušča vseh frakcij (5 %), drobnega in srednjevelikega proda (1 %) in manjšega, izjemoma srednjevelikega kamenja (5 %). Vmes drobci oglja (1 %) in ožgane ilovice (<1 %). Najdbe (<1 %): odlomki prazgodovinske lončenine in živalskih kosti. Prazgodovinska hodna površina.

SE 60

Do 0,1 m debela temno sivkastorjava (10YR 3/2) rahla plast meljastega peska (40 %), drobnega in srednjevelikega grušča (30 %), velikega grušča (12 %), drobnega in srednjevelikega proda (1 %) in manjšega, izjemoma srednjevelikega kamenja (10 %). Vmes kosi rumenkastega estriha velikosti do 5 cm (5 %) in drobci oglja in opek (oboje <1 %). Najdbe (skupaj 2 %): odlomki lončenine, odlomek stekla, železen žebelj, koščki alufolije, plastičen trak (izločeno). Gre za perturbacijo plasti SE 64 ob robu sonde tekom zasipavanja in ponovnega odpiranja le-te.

SE 61

Povprečno 0,1 m debela plast sivega (10YR 5/1) drobljivega meljastega peska, drobnega in srednjevelikega grušča (15 %), velikega grušča (15 %), drobnega proda (1 %) in majhnih (redko srednjevelikih) kamnov (10 %). Vmes do 3 cm veliki kosi opek (1 %) in malte (1 %) ter drobci oglja (1 %). Najdbe (skupaj 1 %): odlomki lončenine in živalskih kosti, kovan železen žebelj, železna ost (PN 3). Nasutje – izravnavna.

SE 62

Do 0,1 m debela sivkastorjava (2.5Y 5/2) čvrsta plast meljastega peska (74 %), drobnega in srednjevelikega grušča (15 %), velikega grušča (5 %) in drobnega in srednjevelikega proda (3 %). Vmes drobci opeke (1 %), malte (1 %) in oglja (<1 %). Najdbe (skupaj 1 %): odlomki živalskih kosti in kovan železen žebelj. Hodna površina v povezavi z SE 57 oziroma gradnjo zidu SE 33.

SE 63

V debelini 0,2 m dokumentirana svetlo siva (2.5Y 7/2) rahla plast meljastega peska (28 %), drobnega in srednjevelikega grušča (15 %), velikega grušča (15 %), drobnega in srednjevelikega proda (2 %) in manjšega kamenja (15 %). Vmes precej do 7 cm velikih kosov rumenkastega estriha (20 %), nekaj do 3 cm velikih kosov malte (3 %) in redki drobci oglja in opek (oboje <1 %). Najdbe (skupaj 2 %): odlomki lončenine in živalskih kosti, kovan železen žebelj. Nasutje, podlaga za gradnjo zidu SE 34.

SE 64

Do 0,4 m debela temno siva (2.5Y 4/1) rahla plast meljastega peska (31 %), drobnega in srednjevelikega grušča (20 %), velikega grušča (15 %), drobnega in srednjevelikega proda (<1 %) in manjšega kamenja (15 %). Vmes precej do 5 cm velikih kosov rumenkastega estriha (10 %), nekaj drobcev oglja (3 %) in do 3 cm veliki kosi opek (1 %). Najdbe (skupaj 5 %): odlomki lončenine in živalskih kosti, kovani železni žebli. Material med večjimi kamni SE 30.

SE 65

Povprečno 0,16 m debela sivkasto rjava (10YR 5/2) rahla plast ilovnatega peska (48 %), grušča vseh frakcij (30 %), drobnega in srednjevelikega proda (3 %) in manjšega (izjemoma srednjevelikega) kamenja (10 %). Vmes do 3 cm veliki kosi rumenkastega estriha (4 %), do 5 cm veliki kosi malte (1 %), do 3 cm veliki kosi opek (1 %) ter drobci oglja (<1 %). Najdbe (skupaj 3 %): odlomki lončenine in kosti, železna konica (PN 4), železna kovana žeblija.

SE 66

Izločeno – glej opis SE 71.

SE 67

Do 0,2 m debela svetlo olivnorjava (2.5Y 5/4) zbita plast meljastega peska (45 %), drobnega in srednjevelikega grušča (8 %) in proda (2 %) ter manjših (redko srednjevelikih) kamnov (10 %). Vmes veliko kosov rumenkastega estriha velikosti do 10 cm (20 %), nekaj kosov opek velikosti do

5 cm (5 %), do 3 cm veliki kosi ožgane ilovice (3 %) ter drobcu oglja (3 %) in malte (1 %). Najdbe (skupaj 3 %): odlomki lončenine in živalskih kosti, odlomek stekla (PN 5). Močno utrjena hodna / delovna površina.

SE 68

Do 0,35 m debela zelo temno sivkastorjava (10YR 3/2) trdno sprijeta plast peščenega melja (25 %), drobnega in srednjevelikega grušča (10 %), velikega grušča (5 %), drobnega in srednjevelikega proda (<1 %) ter manjšega in srednjevelikega kamenja (23 %). Prevladujejo do 15 cm veliki kosi rumenkastega estriha (35 %), vmes redki drobcu oglja, malte in do 3 cm veliki kosi opek (skupaj <1 %). Najdbe (skupaj 2 %): odlomki lončenine in živalskih kosti, odlomek stekla (PN 6), drobec polžje lupine. Nasulje oziroma izravnava terena kot podlaga za hodno površino SE 67.

SE 69

Povprečno 0,25 m debel temno siv (10YR 4/1) drobljiv ilovnat pesek (55 %) z drobnim in srednjevelikim gruščem (15 %), velikim gruščem (5 %), drobnim in srednjevelikim prodom (5 %) ter manjšimi in posameznimi srednjevelikimi kamni (5 %). Vmes do 5 cm veliki kosi malte (5 %), do 3 cm veliki kosi rumenkastega estriha (3 %), do 3 cm veliki kosi opek (3 %) in drobcu oglja (1 %). Najdbe (skupaj 3 %): odlomki lončenine in živalskih kosti. Polnilo vkopa SE 72.

SE 70

Do 0,2 m debela koncentracija 2 manjših, 6 srednjevelikih in 2 velikih kamnov, ki prosto ležijo znotraj plasti SE 71. Na enem kamnu so vidni sledovi malte. Sestavni del plasti SE 71.

SE 71

Povprečno 8 cm debela zelo temnorjava (10YR 2/2) drobljiva plast peščene ilovice (74 %) z nekaj primesmi drobnega in srednjevelikega grušča (10 %), drobnega in srednjevelikega proda (2 %) in manjšega kamenja (10 %). Vmes do 3 cm veliki kosi opek (1 %) in drobcu malte in oglja (oboje <1 %). Najdbe (skupaj 3 %): odlomki lončenine in živalskih kosti, kovan železen žebelj. Ilovica v plasti ni enotna temveč se pojavlja v obliki dokaj kompaktnih, nepovezanih kosov ilovice. Peščene komponente je malo. Kosi ilovice so velikosti 3–5 cm, posamezni delujejo že skoraj petrificirani. V prelomu se vidijo zrnca peska in drobcu oglja. V spodnjem delu plasti se rjavkasta ilovica oprijema kompaktne utrjene površine SE 67, kar smo v začetku zmotno interpretirali kot ilovnat premaz z oznako SE 66.

SE 72

Do 0,45 m globok linearen vkop banjastega profila. Poteka v smeri severozahod–jugovzhod tik ob preseku P 6. V skrajnem ugovzhodnem delu se opazno poglobi, na tem delu je v polnilu (SE 69) tudi več kamenja.

SE 73

Do 0,15 m debela rjavkastorumena (10YR 6/6) trdno sprijeta plast meljastega peska (25 %), drobnega in srednjevelikega grušča (15 %), velikega grušča (5 %), drobnega in srednjevelikega proda (<1 %) ter 30 % večinoma srednjevelikih kamnov (izjemoma velikih kamnov velikosti do 35 cm). Vmes veliko do 15 cm velikih kosov estriha (20 %), nekaj do 3 cm velikih kosov opek (1 %) ter drobcev oglja (1 %) in malte (<1 %). Najdbe (skupaj 3 %): odlomki lončenine in živalskih kosti. Nasulje oziroma izravnava terena kot podlaga za hodno površino SE 67.

SE 74

Do 0,6 m debel temno rumenkastorjav (10YR 4/4) čvrst meljast pesek (54 %) z drobnim in srednjevelikim gruščem (15 %), velikim gruščem (5 %), drobnim prodom (1 %) in manjšim kamenjem (10 %). Vmes do 3 cm veliki kosi rumenkastega estriha (10 %) ter drobcu oglja (3 %), opek (1 %) in ožgane ilovice (<1 %). Najdbe (skupaj 1 %): Odlomki lončenine in živalskih kosti, železen okov (PN 233). Polnilo vkopa SE 75.

SE 75

Vkop jame ovalne oziroma skoraj okrogle oblike in profilom v obliki črke U. Globina jame je 0,6 m, premer dobrih 0,5 m. Proti dnu se vkop močno zoži v dokaj pravilen krog premera 16 cm. Zgornji del jame je v JV delu poškodovan z naknadnim posegom SE 85. Zaponjena je s SE 74.

SE 76

Povprečno 2 cm debela zelo temno siva (2.5Y 3/1) mehka plast peščene ilovice (65 %), drobnega in srednjevelikega grušča (20 %), velikega grušča (5 %), drobnega in srednjevelikega proda (5 %) in posameznih majhnih kamnov (1 %). Vmes kosi opek, večinoma drobcu, redki kosi so velikosti do 5 cm (1 %). Drobcu oglja predstavljajo 1 % volumna. Najdbe (skupaj 2 %): odlomki lončenine in živalskih kosti, kovan železen žebelj in odlomek (školjčne?) lupine. V vzhodnem delu plasti (stran od stolpa) je peščene komponente več, ilovica prehaja v melj.

SE 77

Do 0,1 m debela temnorjava (10YR 3/3) trda plast ilovnatega melja (88 %), grušča vseh frakcij (5 %), drobnega in srednjevelikega proda (1 %) in manjšega, izjemoma srednjevelikega kamenja (5 %). Vmes drobci oglja (1 %) in ožgane ilovice (<1 %). Najdbe (<1 %): odlomki prazgodovinske lončenine in drobec živalske kosti. Plast je praktično identična SE 59. V vzhodnem delu, kjer plast nalega na živo skalo, je plast temnejše barve, več je grobih sestavin (grušča in manjšega kamenja je do 30 %), kar je posledica preperevanja skalne osnove. Tukaj je več tudi najdb. Prazgodovinska hodna površina.

SE 78

Do 2 cm debela svetlo rjavkastosiva (2.5Y 6/2) čvrsta plast meljastega peska (60 %), drobnega in srednjevelikega grušča (20 %), velikega grušča (5 %), precej drobnega in srednjevelikega proda (10 %) in nekaj manjšega kamenja (5 %). Vmes drobci oglja (<1 %). Najdbe (<1 %): odlomek lončenine in nekaj odlomkov živalskih kosti. V zahodnem delu (ob stolpu) je plast debelejša in kompaktnejša, proti vzhodu se tanjša.

SE 79

Povprečno 5 cm debela zelo temno siva (2.5Y 3/1) mehka plast ilovnatega peska (55 %), grušča vseh frakcij (30 %), drobnega in srednjevelikega proda (4 %) in manjšega kamenja (4 %). Vmes precej oglja (5 %) in redki drobci malte in opek (oboje <1 %), pojavljajo se tudi posamezni kosi ilovice spodaj ležeče plasti SE 77 (1 %). Najdbe (skupaj 1 %): odlomek lončenine in odlomki živalskih kosti. Plast smo dokumentirali in opisali v skrajnem severozahodnem delu izkopa (ob stolpu), v osrednjem delu je ni bilo zaslediti, pač pa se je pokazala v preseku P 5. Tukaj je ohranjena kot dokaj prhka proga s precej oglja med špranjami skalne osnove.

SE 80

Do 12 cm debela zelo temno siva (10YR 3/1) čvrsta meljasta ilovica (73 %) z gruščem vseh frakcij in malo drobnega in srednjevelikega proda (skupaj 15 %) ter manjšim kamenjem (10 %). Vmes drobci oglja (1 %) in ožgane ilovice (1 %). Med ilovico se pojavljajo posamezne grude rdečkastorumene ilovice plasti SE 82. Brez najdb. Polnilo vkopa SE 81.

SE 81

Vkop linearne jame profila v obliki črke U. Dokumentirali smo jo v dolžini 1 m, širini 0,25 m in globini 0,12 m, nadaljuje se izven izkopnega polja in pod stolp. Stene vkopa so strme in se banjasto zaključijo v ravno dno. Zapolnjena je s SE 80.

SE 82

Rdečkastorumena (7.5YR 6/8) čvrsta plast čiste meljaste ilovice (99) z nekaj primesmi drobcev oglja v zgornjem delu (1 %). Brez najdb. Arheološko sterilna geološka podlaga.

SE 83

Do 6 cm debela temno sivkastorjava (10YR 4/2) zelo mehka plast peščenega melja (64 %), drobnega in srednjevelikega grušča (20 %), velikega grušča (10 %) in drobnega in srednjevelikega proda (3 %). Vmes drobci oglja (1 %), opek (1 %) in malte (<1 %). Najdbe (1 %): odlomki živalskih kosti. Sledovi hodne površine.

SE 84

Izloženo.

SE 85

Mejna površina gradbenega posega, v katerem sta bila zgrajena zidova SE 34 in 35.

15.3 Priloga 3 Seznam avtorjev

Maja Gutman
Zavod za varstvo kulturne dediščine
Restavratorski center
Poljanska cesta 40
SI-1000 Ljubljana
maja.gutman@rescen.si

Tjaša Tolar
Znanstvenoraziskovalni centra SAZU
Inštitut za arheologijo
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
tjasa.tolar@zrc-sazu.si

Rok Klasinc
SKUPINA STIK, zavod za preučevanje povezovalnih področij preteklosti in sedanjosti
Ulica Bratov Babnik 95
SI-1000 Ljubljana
rok.klasinc@t-2.net

Borut Toškan
Znanstvenoraziskovalni centra SAZU
Inštitut za arheologijo
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
borut.toskan@zrc-sazu.si

Jernej Rihter
jernej.rihter@gmail.com

Tomaž Verbič
Arhej d.o.o.
Drožanjska 23
SI-8290 Sevnica
tomazver@gmail.com

Benjamin Štular
Znanstvenoraziskovalni centra SAZU
Inštitut za arheologijo
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
bstular@zrc-sazu.si

Anja Vintar
anja.vintar@gmail.com

Petra Vojaković
Arhej d.o.o.
Drožanjska 23
SI-8290 Sevnica
petra.vojakovic@gmail.com

16 Grad Smlednik (The castle of Smlednik)

Excavation 2011–2012

(Summaries)

1 Introduction

Benjamin Štular

Modern science began to study the castle of Smlednik over a century and a half ago. Perhaps even more importantly, the more or less intensive conservation works on the castle have been taking place for over half a century. In this light, the collection of scientific and technical publications on the castle is extremely meagre: short articles could be counted on the fingers of one hand, while a monograph that would deal with this site does simply not exist. The situation is slightly better when it comes to promotional publications. Hence, the purpose of this book is clear: to present the history of research and conservation works, as well as the findings from the latest research on the Smlednik castle.

2 An overview of the post-1961 research

Jernej Ribter

This overview of the research history is a result of a thorough examination of the documentation held at the Ljubljana Regional Unit of the Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia, the Ministry of Culture's INDOK Cultural Heritage Centre, the Gorenjska Museum, and the Museum and Galleries of Ljubljana. Within the frame of this investigation, 126 units have been registered, encompassing in total 387 various size pages (*Appendix 1*). Unfortunately, the investigated material contains almost no archaeological textual or graphical documentation.

3 Prehistoric Smlednik

Petra Vojakovič

The aim of this chapter is to present the settlement of Smlednik and its vicinity in the prehistoric period. The presentation used both, the previously published material as well as recent findings. Already at the beginning of the 20th century, Pečnik and Rutar suggested that several hills around Smlednik were inhabited in the prehistoric period. However, their predictions have only recently been proven with our archaeological excavations. Despite the modest data, modern topographical investigations indicate that the central settlement should be sought for on Brecej hill. As suggested by new data, the settlement on Brecej hill and its wider area intensified between the 12th and 7th centuries BCE (Ha A to Ha C). The scarce prehistoric finds and layers discovered during the excavations on the nearby hill of Smlednik belong to the same time frame. Considering its strategic position, good visibility and small size of the plateau, it is most likely that Smlednik was used to oversee and control land/river communications. Prehistoric activities have been recorded also in the lowland area of the nearby village of Hraše.

4 The castle in written records

Benjamin Štular

There are two types of written sources for the castle of Smlednik. Firstly, there are the – usually extremely scarce – high medieval records from *the golden age of castles*. The only mention until the mid-12th century is the name of the probable Smlednik castellan (the

captain of the castle): Odalrik. The mentions from the 13th century, merely mention a few names of the gentry: either those who signed as witnesses (Rapot and his son-in-law Bernard, Hainzo, Peterlin, Majnhart) or those who had the power to dispose of their property (Bernard donated a farm).

Most records date to the end of the Middle Ages or the early post-medieval period. Greater frequency, but above all, new kinds of sources, such as *urbaria* (i.e. manuscripts that record land surveys) and inventories, provide a much more tangible picture of the castle. However, this is a picture of a castle that has become a mere subject of pawning and trading, and a place where different captains temporarily served. An inventory from 1569 provides us with a better insight into the state of the castle, which is in such an appalling condition that the question is justifiably raised whether the administrative centre of the manor was at that time already at the Valburga manor house. However, it is certain that in the third decade of the 17th century, when Count Verdenberg built a Renaissance mansion on the location of the late medieval manor house, the *old* castle was already deserted. Not only the valuables, but even shovels, hoes and picks were removed from the *old* castle. It remained important only to the Emperor, as a possible point of defence against Turkish raids.

5 Archaeological findings from the 2011 and 2012 excavations

Rok Klasinc

9 stratigraphic phases belonging to 4 chronological periods were defined at the site. In addition to the geological phase, the following periods were documented: the prehistoric period (phase 2), the Early Middle Ages (scarce finds in secondary contexts), the High and/or Late Middle Ages (phases 3–6), the transition between the Late Middle Ages and the post-medieval period (phase 7), and the recent history of the castle ruins (phases 8 and 9). It should be noted, especially with phases 3–6, that these are stratigraphic, not chronological phases.

6 Small finds

Benjamin Štular, Anja Vintar

Two early medieval rings (*Cat. Nos. 1 and 2*) with analogies from 10th century cemeteries stand out amongst the described finds.

The remaining finds represent an expected assortment of artefacts found in a castle that was still in use in the 16th century. Among the most expressive finds are three metal book mounts (*Cat. Nos. 12, 13 and 14*); although found without a known archaeological context, it is hard to imagine a book discarded in the mud in the middle of a castle courtyard. It seems more likely that they are remains of the castle's inventory in its last stage. The 1569 castle inventory mentions "two old missals", and this description actually seems to be appropriate – we see the book mounts as objects that had not been discarded, but no longer held special value to the castle inhabitants. Small archaeological finds therefore paint a similar picture as the written records – that of a deteriorating castle. A collection of panel-type stove tiles testifies that the castle was furnished with stoves in the 16th century. It is likely that these tiles belonged to the stoves Andrej Nastran started to take care of on October 7th 1559. These stove tiles confirm the findings of the written records analysis and the interpretation of metal book mounts: in the 15th century, the castle was furnished as a modern prestige dwelling, while at the end of the 16th century, it was merely a shadow of its former splendour. Due to the small size of the excavation trench, pottery – documented with modern archaeological excavations – was found in small quantities. Kitchen pottery rather than tableware for *castle feasts* prevails.

7 Animal remains

Borut Toškan

The collection of animal remains discovered during the 2011/2012 excavations at the Smlednik castle contained 561 bones and teeth or their fragments. While mammalian remains prevail with 94.3%, bird and amphibian remains were also present. 31 % of the 529 mammalian finds could be taxonomically classified at least to the level of genus. Most of these belong to the period between the mid-13th century and the beginning of the 17th century (i.e. phases 3–7).

The fauna sample from the Smlednik castle includes remains of at least ten species, eight of which were mammalian. According to the number of remains, pig was followed by sheep and goats (*Caprinae*) and domestic cattle (*Bos taurus*), however the difference does not surpass the threshold of statistical significance. We assume that the representation of small animals might have been higher if larger quantities of sediment had been sieved.

8 Charcoal analysis

Tjaša Tolar

The results of the charcoal analysis indicate that medieval layers contained wood belonging to ring-porous and diffuse-porous deciduous trees and to a smaller extent coniferous wood. In prehistoric layers, wood of ring-porous and diffuse-porous deciduous trees has been found. In almost half of the cases (40 %) the charcoal fragments – which according to archaeological interpretations represent parts of a medieval wall – were oak. The charcoal from prehistoric layers (*SE* 59 and 77) also belonged to oak (46 %) and diffuse-porous deciduous trees.

9 Analysis of the building material: natural-science background

Tomaž Verbič and Maja Gutman

Mortar samples were investigated in order to establish its structure and potential differences between the samples. It was concluded that in the binder and aggregate structure, samples 7 and 10 differed substantially from the remaining samples: the binder was high-calcium lime (while other samples contained dolomite lime) and the structure of the aggregate contained exclusively carbonate (dolomite) grains (while all other samples also contained silicate grains).

Especially important for further analysis is the fact that sample 7 was taken from the tower and sample 10 from a wall belonging to the same stratigraphic phase. This means that a different kind of mortar – and a different building technique – was used to build the tower (compared to the rest of the castle). However, this proof should not be mistaken for direct proof that the tower is older than the inner curtain wall.

10 Building analysis

Benjamin Štular

This chapter presents the research history and the buildings discovered in the castle's vicinity, followed by a building analysis based on the new data. The most important discovery is that the construction phases can be correlated to the archaeological phases. Despite the scarce finds the latter are easier to date.

Results show that the tower stood independently or was surrounded by wooden buildings at least for a while. Then, the inner curtain wall and the palatium were built, perhaps immediately to their full extent. In the post-medieval period the outer curtain wall was built, while several minor reconstructions were carried out in the interior. During the castle's last phase, a large wooden building might have been erected in the eastern part.

There have been some important new findings concerning the tower. The calculated area of the potential living quarters, the height of the entrance and the absence of windows are in accordance with the description of a typical bergfried. The Smlednik tower was therefore not built for habitation and was not furnished as such. On the contrary, it was designed as a bergfried with an above average area of usable surface, with walls of above average width and it might have also been of above average height. Such a bergfried was usually a part of a castle. Still, in the event that stepped construction was used, this tower offered sufficient area for habitation in accordance with the standards of the time.

11 The castle and its broader surroundings

Benjamin Štular

It seems that the location was crucial for the construction of the Smlednik castle. Despite the new findings, the castle of Smlednik is still considered to be one of the oldest in the area. Situated in the heart of central Carniola, it had direct visual contact with three of the four centres of the time: the towns of Kranj, Škofja Loka and Kamnik.

In the High Middle Ages the core of the Smlednik manor should be sought among the villages the lords of Smlednik or their castellans managed or traded with in different periods and which existed as early as the 12th or 13th century. We can conclude that the manor of Smlednik lay entirely on the left bank of the Sava river, delimited by the Pšata stream on the east, the Rašica hill on the south, and the villages of Brnik and Šenčur on the north. The question whether the villages of Voklo and Voglje belonged to Smlednik, remains unanswered. In recent years, some fortifications have been documented in the vicinity of the Smlednik castle, and this implies interesting processes. While the fortifications above the villages of Draga and Zavrh, as well as the Old Jeterbenk castle were probably abandoned before the mid-14th century, the two main feudal seats of the broader area, Goričane

and Smlednik, maintained their status until the beginning of the 17th century. This process might be explained in the light of the dynastic politics of the 12th and the first half of the 13th century, when the above mentioned area bordered large manors belonging to the families of Speinheim and Andechs and the bishops of Freising.

12 The Smlednik castle

Benjamin Štular

9 stratigraphic phases were documented through archaeological excavation, and they were divided into 5 chronological periods.

Dated approximately to the period between the 12th and 7th centuries BCE, the stratigraphic **phase 2** covers the earliest activities on the castle hill and is presented in Chapter 3.

It seems that the area of the castle was inhabited as early as the 10th century (Early Middle Ages). Two finger rings (Cat. Nos. 1 and 2), dated to the 10th or the beginning of the 11th century, were found in the south-eastern part of the castle. It is possible that the modest pottery fragment (Cat. No. 77) documented during a field walk alongside the embankment northeast of the outer curtain wall belongs to the same period (*Fig. 10.6: 4*).¹

Although the finds are scarce, the analogy with the nearby Mali grad castle in Kamnik seems to come naturally; the latter was built at the end of the 12th century on top of the župan's² family cemetery, dated to the last quarter of the 10th century and the first quarter of the 11th century. The Mali grad castle probably destroyed the remains of župan's manor house (ger. *Hof*), that was assumed to be standing in the immediate vicinity of the cemetery (based on the comparisons with Great Moravia (*Fig. 12.1*)).³ A similar situation was documented at

1 Benjamin Štular and Andrej Gaspari, 3rd April 2013. The fragment lay amongst the machine excavated material.

2 The Slavic word for the pre-feudal local lord.

3 Štular 2007.

Bled and Ptuj⁴, as well as at Puščava above Stari trg near Slovenj Gradec (although the latter belongs to the 9th century).⁵

However, in the examples mentioned above, the cemetery never stood on top of the hill and therefore the two rings from Smlednik should not be associated with a cemetery.

There are two indications that the rings were not merely chance finds. The first one is a traverse wall, destroyed during the 1960s restoration works (at the very latest when a cistern was built in 1964). Hence, very little is known about it (see Chapter 10.1):

it is stratigraphically older than the inner curtain wall it was preserved in the south-eastern corner of the castle core (from where the two rings originate) it follows the contours of the terrain (irregular plan of the curtain wall) and

it was probably bound with mortar (*argumentum ex silentio*).⁶

It is clear that this fortification structure predated the inner curtain wall, however it is unclear as to by how much. The location of the rings and perhaps the construction itself – an irregular plan that follows the contours of the terrain – could indicate the 10th or the beginning of the 11th century. While two artefacts are indeed poor evidence, it should be emphasized that there are no finds from the second half of the 11th century or the entire 12th century. However, the irregular plan in itself is not a reliable argument for dating.⁷

On the other hand, the fact that the wall was bound with mortar could imply a later date (perhaps a curtain wall built at the same time as the tower), since no such walls from the 10th or the beginning of the 11th century have been found in Slovenia. However, in the neighbouring areas there

is some, albeit rare, evidence of early medieval stone-built fortifications. Frankish annals report for 821: priest Tiberius told Emperor Louis that Fortunatus, the Patriarch of Grado, encouraged Duke Ljudevit (Posavski, author's comment) to wage war with the Franks, and sent him artists and masons (*murarios*) to help him build additions to his existing fortresses (*castella sua munienda*) (in Pannonia, author's comment).⁸ Archaeological sources confirm the existence of mortar bound fortification structures at Königspfalz in present day Karnburg / Krnski grad, where two construction phases are dated to the 9th and 10th centuries.⁹ However, these two examples indicate that in the Early Middle Ages, a mortar bound wall could only protect a fortification of the highest status in the land. In early medieval *Carniola*, this leading position belonged to Kranj, whose defensive walls were built as early as the 6th century¹⁰. Therefore a mortar bound stone curtain wall does not seem likely at Smlednik.

Since the wall in question was not documented prior to its destruction, it cannot be dated more precisely than to the period ranging between the 10th and 13th centuries. The earlier date is based on the dating of the two rings and the later on the construction of the tower (see below). The later date seems more likely.

In the 10th or the beginning of the 11th century, we would sooner expect the embankment as documented in the lidar image (see Chapter 10.2). The dry wall of irregular plan would be disregarded as prehistoric, were it not for the pottery fragment, for which – considering the technique and clay used – many analogies can be found in the 10th century.¹¹ No such Early Medieval defensive walls are known in the area. However, based on analogies from Austrian Carinthia¹², it seems that the reason for this lies in the research conditions. In our case

4 Predovnik 2012.

5 Pleterski, Belak 2002.

6 While its description is not preserved, Komelj associated the wall with the *previous* castle phase. It could be assumed that the wall was built in a similar technique as the remaining walls. In other words, it is inconceivable that the experienced castellologist Komelj would associate a dry wall with a potential curtain wall.

7 Sapač 2003, 30, note 42.

8 Kos 1906, No. 67.

9 Dolenz, Baur 2011, 26–31 and 114–121.

10 Sagadin 2008, 141–144.

11 Belak, Pleterski, Knific 2008: T. 2: 1; T. 5: 10; T. 12: 3; T. 17: 13; T. 23: 15–31.

12 Gostečnik 1997.

the evidence is scarce: the probable dating of the embankment (which is not entirely destroyed and enables additional surveys).

The interpretation allowing for the possibility of an early medieval fortification is supported by Bezljaj's etymological explanation of the place-name Smlednik: this might be *a residue of an early Slavic variant of a Germanic root* (see Chapter 4). If there was a hillfort at the location of the Smlednik castle in the 10th century, similar to the one at Mali grad, its inhabitants were likely to be Slavic speaking people, who were in direct contact with their Germanic-speaking northern neighbours, predominantly Bavarians.¹³

The interpretation of the early medieval phase must be wrapped up with the conclusion that the area of the later castle was visited during this period. Further research would be necessary in order to prove that this is indeed the discovery of the first early medieval hillfort in Slovenia (if the embankment is early medieval). On the other hand, the evidence might have been lost forever with the so-called restoration works (if the wall of the irregular ground plan was early medieval).

Stratigraphic **phase 3** is crucial for the interpretation of the castle ruins as seen today, for this is the phase in which the tower was built. We have documented traces of intense terrain levelling, which is indicated by a perfectly horizontal charred layer. On the levelled ground, the first two layers for the tower walls were laid and simultaneously strengthened with the material at hand, which included a destroyed mortar floor, residue of an older building. The construction continued by layering roughly shaped local quarry stones.

According to Komelj and Stopar, the construction took place in the first half of the 12th century (see Chapter 10.1). Stopar supports his date with the following three elements:

- tower proportions
- Romanesque apse of the chapel and
- cornerstones made of cut sandstone.

Stopar considered the latter – a late Romanesque element – as “foreign”. However, it seems that cornerstones partially influenced his dating of the tower into the first half of the 12th century rather than in the 12th century in general (into which the loosely dated elements such as a Romanesque apse and tower proportions otherwise belong). We can compare the Smlednik castle to the Mali grad castle in the nearby town of Kamnik. Although Mali grad was the seat of a seigneurial estate, its chapel with a semicircular apse on the second floor and the tower – of similar proportions and built in the same technique as the Smlednik tower – were built at the end of the 12th or the beginning of the 13th century.¹⁴ It seems that Stopar was misled by insufficient documentation: *It is regretful that due to insufficient documentation, it will not be possible to answer certain questions about the architectural history of the castle, for even the comparison of the existing random field sketches and photos indicates discrepancies that cannot be discussed here.*¹⁵ As indicated, the cornerstones made from cut sandstone were not part of the original construction, but were added later on, in an undocumented reconstruction. As for the chapel with the Romanesque apse – if it actually stood as shown in Donino's plan – it could not have been built simultaneously with the inner curtain wall. Thus, we do not have a single element that would date the Smlednik tower reliably into the 12th century, let alone its first half. The best analogy can be found in the previously mentioned phase 4b at the Mali grad castle in Kamnik which is securely dated into the end of the 12th or the beginning of the 13th century.

The castle is not directly mentioned in the 12th century written sources, and neither is the tower. The tower's first direct mention is dated to 1406, which is a reliable *terminus ante quem* for this phase. There is a single 12th century source, in which *Odalricus de Fledinich* appears as a signer. In that period such titles denote the owner of the castle and therefore indirectly the castle itself. However, it was merely

13 Cf. Štular 2009a, 118–119.

14 Štular 2009a, 54–61.

15 Translation from Stopar 1998, 71.

in a short period between 1214 and 1228 that the lords and the parish priest of Smlednik appeared in written records more frequently. This indicates active estate management by the lords of Smlednik. This does not appear as a coincidence if we take into account the activities of the more powerful neighbour on the other side of the Pšata stream, the Margrave of Istria, Henry IV of the Andechs. He spent the decade between 1208 and 1218 in his *alpine homeland*, with the centre of his property in Kamnik. During this time he was predominantly occupied by the consolidation of his regional authority; he died in 1228.¹⁶ As a consequence, from the second decade of the 13th century onwards, some Andechs ministeriales – who bordered Smlednik on three sides – tried to enlarge their property and set foundations for their new careers and social connections.¹⁷ This period appears to have been favourable also for the lords of Smlednik.

The romantic notion of one of the mightiest castle towers of the 12th century – the like of which even the Margrave of Istria could not build at the peak of his power – owned by the otherwise economically and politically mediocre lords of Smlednik, seems to be just that – a romantic notion. A 13th century date seems a much more likely explanation. The historical context indicates that the earliest possible date for the tower construction to start was the second decade of the 13th century. The possibility that the tower was built by the lords of Planina, who became the owners of Smlednik sometime before 1251, cannot be excluded.

Archaeology does not permit more precise dating. The pottery from the tower construction phase, including the pottery from the layer **underneath** the tower walls, does not predate the 13th century. In most cases such pottery would be dated into the 14th century, however rare analogies exist from the mid-13th century onwards. It would also be hard to explain the brick fragments in the mortar before the 13th century; they most likely belong to the

14th century.¹⁸ Thus, the only question remaining is how late in the 13th century can the construction of the tower still be expected? In our opinion the tower was not built before the second decade of the 13th century, however more and more clues are pushing the date further into the 13th century. If this is the case, where did Odalrik of Smlednik live in 1136? It seems that the answer lies in the above mentioned radical levelling which took place prior to the construction of the tower, and included burning and demolishing a building. This building had a mortar floor, which was in the High Middle Ages associated with prestigious living quarters.¹⁹ The following can be concluded for this building: the location was suitable for a castle

- it was a building with prestigious living quarters
- it was predominantly built from impermanent, possibly organic materials (which left almost no traces) and
- it was useless in the eyes of the 13th century castle builders.

Was it a so-called strong house that needed to be completely demolished in order to build a tower on the exact same spot? Or had Odalrik's wooden castle deteriorated to such an extent that it was literally levelled to the ground before construction began?

Phase 4 denotes the period in which the inner curtain wall and the palatium were built, i.e. the phase in which the castle becomes a complete castle. The analysis of the archaeological excavation implied (see Chapter 5.10) that the curtain wall was not built simultaneously with the tower, which was confirmed by the mortar analysis (see Chapter 9). Unfortunately, there were no other elements that would allow us to conclude how much time had passed between the construction of the wall and the construction of the tower. They do not appear to have been built by the same masons, for they would not have changed the construction

16 Štular 2009a, 24; see the literature quoted there.

17 Štular 2009a, 29–30; see the literature quoted there.

18 While bricks appear in mid-12th century Romanesque architecture, they do not penetrate south of Germany before the 13th century; see e.g. Conant 1978, passim, especially 414–420.

19 E.g. Štular 2012.

technique (mortar) in the middle of construction, nor would they have demolished another building (mortar in the foundations of the inner curtain wall). Therefore, it is most likely that several years passed between the two constructions.

As for the attitude phase 4 builders had towards the older phases, it has been already stated that they seemed to have had no technical or any other impediments to demolishing older buildings. In fact, frequent reconstructions are one of the basic characteristics in the life of a castle. It is therefore significant that the remains of the embankment between the two moats were not levelled, but remained 1 metre high (see Chapter 10.2). A century ago, the embankment was still so prominent that Oto Pipper, a visitor of numerous castles, mistook it for the outer ward (see Chapter 10.1). The embankment would provide protection to the attackers of the medieval castle if they managed to get across the first moat. From the functional point of view – the castle's defence – this is an obvious mistake, and yet it was not eliminated in the three centuries of the castle's existence. Since the embankment is dated either to the prehistoric or the Early Medieval Period, it can be assumed that its precise age was not known at the time the castle was constructed. On the other hand, it is known that in the High Middle Ages, people recognised Late Antique fortifications. In the middle of the 12th century, Countess Hedvika thus knew that she was donating *a hill in the village of Bašelj, which was suitable for a castle, and upon which a fort stood in the past*.²⁰ On that location, archaeologists discovered a Late Antique hillfort settlement, which was reused in the Early Middle Ages.²¹

Why was the embankment preserved? The only possible explanation can be found in the so-called invention of tradition. This is a process with which the builders of the castle emphasized their right to authority by presenting themselves as the lawful heirs of the previous rulers (in this case

by leaving the traces of the previous fortification untouched). A similar process can be observed at the castles of Bled and Ptuj and the Mali grad castle in Kamnik.²²

Phase 5 is an intermediary phase prior to the drastic construction works of *phase 6*.

The absolute dates of phases 4 and 5 depend solely on the finds in archaeological layers. Small quantities of typologically unified pottery were discovered in phases 4 to 6. Kitchenware forms in the Late Middle Ages were long-lived and changes can be studied only on larger samples.²³ In *phase 7* typological changes in kitchenware appear (Fig. 12.2). Therefore, it can only be said that *phases 4 and 5* belong to the Late Middle Ages.

Phase 6 can be dated more precisely. Its *terminus post quem* is the time of the last extensive construction activities, which – according to both historical context and architecture – took place at the beginning of the 16th century. On the other hand, the 1569 inventory shows a castle which has not been invested into for quite a while, perhaps for decades. So this is the *terminus ante quem* for *phase 6*.

The post-medieval **phase 7** denotes the last period during which the tower was used; at the time the remaining walls were already decaying. This corresponds to the historical sources on the last phase in which the castle was used. *Phase 7* probably belongs to the period of the previously mentioned inventory and did not last longer than until the third decade of the 17th century (when the mansion was built in the village below the castle).

Phases 8 and 9 encompass modern activities, when the castle was no more than a decaying ruin. Most activities can be associated with research, conservation-restoration works, and the construction of the concrete cistern in the second half of the 20th century.

20 Translated from Kos 1915, no. 338: "... collem castro aptum, in quo et quondam fuit castellum in loco, qui Uasche nuncupatur".

21 Knific 1999.

22 Predovnik 2012.

23 E.g. Porenta *et al.* 2014.

The findings regarding the Smlednik castle can be summed as follows: the earliest action that left clear traces in the medieval archaeological record of the Smlednik castle was the construction of the tower, which began in the first half of the 13th century. It might have been commissioned between the years 1214 and 1220 by Wergant and his son-in-law Rapot, the first two lords of Smlednik to take an active political and economic role. The castle's predecessor, a fortified house or perhaps even a wooden castle, was demolished and burnt to the ground. The new castle was planned much more boldly. The plan included a rectangular curtain wall, a relatively comfortable palatium, and a mighty bergfried.

The construction began with the latter. Even two centuries later, the tower made such an impression on Herman of Celje, who owned over 100 castles, that he started to use it as a prison. However, there were some major changes during construction. We know that a different kind of mortar was used for the curtain wall and for the tower. The likeliest explanation for this is that there was an interruption, after which the construction was resumed by a new team of masons. Such interruptions were relatively common in the Middle Ages. One of the most frequent reasons for such an interruption was a lack of funds. The forty-year absence of the lords of Smlednik in written records (between 1220 and 1260) might coincide with the financial problems of the family, although it is unlikely that the construction would have been halted for so long. It is not known whether the tower was finished prior to this interruption. However, it seems that the tower stood at the time and was surrounded by an irregular curtain wall of modest dimensions. If this was the case, the tower could have served as a somewhat narrow and gloomy residence.

This unusual state of affairs was merely temporary and ended in the middle of the 13th century, when the family of Smlednik lost ownership of the castle. The new owners were the lords of Svibno, who kept the family of Smlednik as their castellans for a while. Among the castellans, two Ulriks from the Chropf family, a father and a son, are known from the end of the 13th century. The castle was finished

and gained its recognizable image: the palatium, the curtain wall, two moats, and the mighty tower, which offered a view over entire upper Carniola and its towns: Kranj, Škofja Loka, Kamnik. The castle was visible from almost the entire manor of Smlednik, which spanned on the left bank of the Sava river, and was delimited by the Pšata stream on the east, the Rašica hill on the south, and the villages of Brnik and Šenčur on the north.

At the foot of the castle, between the two moats, traces of an older fortification were still visible. Had the builders complied merely with the functionality principle, the space between the two moats would have been levelled completely. However, this was not performed, since the lords of the castle displayed these ruins as proof that their families had ancient roots and were therefore noble.

In 1328 the castle of Smlednik was bought by the later Counts of Celje, who made no alterations to the castle building. Instead, the owners of numerous castles reorganized the manor house and started using the castle of Smlednik in a new way, for the famous tower became an infamous prison. Like most medieval prisons, the Smlednik prison served as "encouragement" for paying debts. The tower of Smlednik served this purpose at least during the period spanning from 1409 to 1569.

In the 15th century, probably still while in the hands of the Counts of Celje (i.e. before 1457), the castle was furnished as a modern, prestigious residence. In this period, windows were already glazed.²⁴ Eating habits also changed. Hands and knives at improvised tables were replaced by real tables in dining rooms, and by tableware not dissimilar to the one used today: plates, bowls, glass stemware,²⁵ spoons²⁶ and knives. The menu expanded accordingly: roasted and cooked meat

24 The 2012 excavations revealed fragments of leaded window frames.

25 Several fragments of glass stemware were documented at Smlednik castle (see Chapter 6.1.6).

26 Two spoons were documented at Smlednik castle (see Chapter 6.1.1).

was replaced by a broader selection of complicated dishes with numerous courses.²⁷

Following the extinction of the Counts of Celje in 1457, the castle became property of the House of Habsburg, just like the rest of the Celje inheritance. At the beginning of the 16th century, in the light of Turkish danger, the Habsburgs additionally fortified the Smlednik castle. The construction of the outer curtain wall represented the last modernization process of the castle. Since the task of the outer curtain wall was to protect the castle from cannonballs, the area between the two curtain walls was filled with soil to a certain height. This construction technique gave the wall the necessary elasticity to absorb the kinetic energy released by cannonballs. A stone wall, even when 3.47 metres thick (as is the case in the tower of Smlednik), behaves as a rigid body, crumbling and breaking under the force of such projectiles. The defensive wall was merely one part of a castle's defence and the castle also had firearms. In 1569, the castle had long guns for firing warning shots at Turkish raids, a copper mortar, several barrels of gunpowder, 460 bullets, 10 pounds of lead and firearms accessories.

The castle was not only fortified, but also renovated as living quarters for one last time. While the palatium was not enlarged, the auxiliary rooms were probably moved to wooden buildings in the narrow eastern courtyard, between the tower and the inner curtain wall. Even though they were not enlarged, the interior palatium rooms received new furniture. Some of the furniture was listed in 1569, when it was already old and broken or even lost: a bathtub, a carved stone basin, beds and tables, a clock. The fact that the castle was no longer a highest-status residence, was also shown by the table, on which pork and game were becoming increasingly rare.

In the mid-16th century, the castle remained important only to the Emperor, as a possible point of defence against Turkish raids. Not only the valuables, but even shovels, hoes and picks were removed from the *old* castle. The miserable state of armament indicates that the castle's military crew – if a permanent crew was even stationed in the castle – would not have been capable of a serious defence.

Translation Meta Osredkar

27 Paolo Santonino wrote famous descriptions of such feasts at the end of the 15th century. They could run for a dozen courses (Santonino).

ISBN 978-961-6902-57-1

9 789616 902571